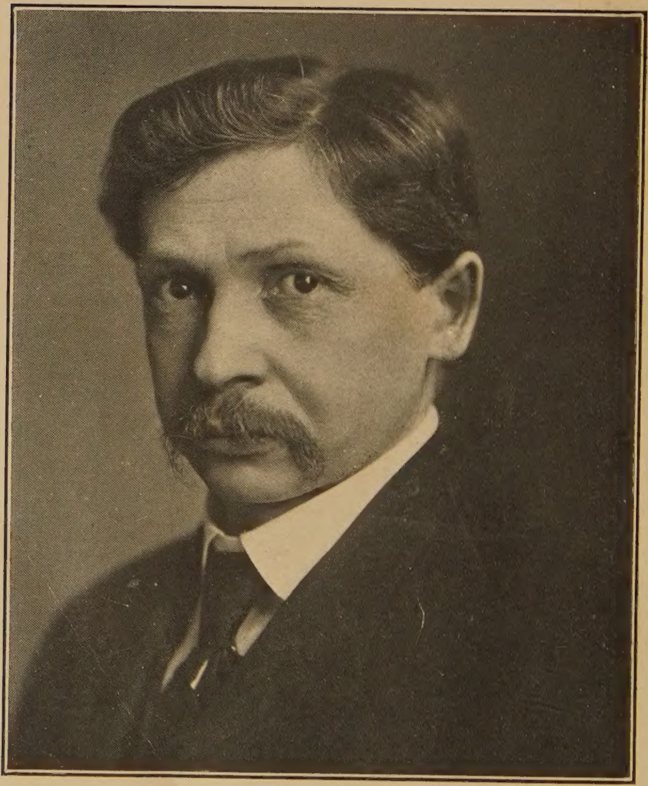

מאָררים ווינטשעווסקי

מאָררים ווינטשעווסקי'ס
שריפטען.

מאָטטאָ:

„עס איז א וואונדערבארע זאַך
„מיט מיין געלעכטער און געוויין:
„איך בין ניט לוסטיג ווען איך לאַך,
„איך טרויער ניט בשעת איך וויין."

—דער משוגענער פילאָזאָף.

דעם אנדענקען פון

קאָנסטאַנטין גאַללאָפּ

איינעם פון די ערסטע,
ערגעבענסטע און פייהיגסטע

פריינדע און פאַרקעמפפער

פון דעם

אידישען ארבייטער

אין ענגלאַנד
איז דיעזער בוך מיט ליעבע
און דאַנקבארקייט
געווידמעט.

Copyright, 1908, by
LEOPOLD BENEDICT.
All rights reserved.

מאָררים ווינטשעווסקי'ס
שריפטען

*

דער משוגענער פילאזאף
אין ענגלאנד.

צושלאָגענע געדאַנקען.
בילדער, ווערטער און חקירות.
דעם פילאָזאָף'ס לעבענס־געשיכטע

צוקונפט־פערלאַג
141 Division Street,
NEW YORK, U. S. A.

MORRIS WINCHEVSKY'S
WRITINGS

*

The Crazy Philosopher in England

Rambling Thoughts
Fantasies, Sayings and Musings
The Sage's Autobiography

ZUKUNFT PUBLISHING CO.
141 DIVISION STREET
NEW YORK, U.S.A.

איצט אייניגע קורצע בעמערקונגען וועגען דעם אינהאַלט:

שעהנע עטליכע אַרטיקלען זיינען אויסגעלאָזען געוואָרען, ענטוועדער ווייל זיי האָבען פאַר היינטיגען לעזער מעהר קיין אינטערעס ניט, אָדער ווייל מען וואָלט געמוזט צו זיי שרייבען לאַנגע פּירושים.

וועגען דעם פּאָלעסטיניזמוס, וועלכער ווערט אָפט אָנגעגריפען אין דיעזע בלעטער, האָט דער משוגענער פילאָזאָף זיין מיינונג ניט בעדייטענד געענדערט. ער גלויבט נאָך עד היום ניט אין די מעגליכקייט פון בעזעצען אידען אויף זייערע עלטערנ'ס לאַנד, אפילו ניט אין די מעגליכקייט פון דאָס וואָס מען רופט היינט טערריטאָריאַליזמוס. פון דעסטוועגען וואָלט דער טאָן געווען אַן אַנדערער, אַ מילדערער, ווען די אַרטיקלען וואָלטען געשריעבען געוואָרען היינטיגען טאָג.

וואָס מען דאַרף פערשטעהן איז, אין צוויי ווערטער, פאָלגענדעס:

אין יענע צייטען זיינען נאָך קיין סאָציאַליסטישע נאַציאָנאַליסטען ניט געווען. אפילו סאָציאַליסטען מיט אַ נאַציאָנאַלע פּראָגראַם, אַזוינע, למשל, ווי דעם „בונד'ס" זיינען ביי אונז דאַן כמעט נאָך נים געווען; אפילו דענקבאַר. אונזערע ענגלישע פּאַלעסטינצעס, מייסטענס געוועזענע סאָציאַליסטען, האָבען נור געקענט בעטראַכט ווערען אלס „אָבטריננינגע". אַלס „משומדים", אַלס פעררעטהער געגען דעם סאָציאַליזמוס און מיר האָבען זיי אַזוי בעהאַנדעלט.

דערפון קומט אָפט דער גרימצאָרן ביין משוגענעם פילאָזאָף ווען ער רעט וועגען זיי.

* * *

אין דער צייט ווען די אַרטיקלען זיינען געשריעבען געוואָרען האָט נאָך איבער ענגלאַנד געקיניגט די אַלטע וויקטאָריאַ, מיט דעם „גרויסען אַלטען" גלעדסטאָן אלס הויפּט־פיגור אין דער ענגלישער פּאָליטיק.

אין דייטשלאַנד האָט ביסמאַרק'ס שטערן שוין געהאַלטען אין זינקען, וועהרענד דער איצטיגער קייזער — ווילהעלם — האָט נאָר וואָס געהאָט בעשטיגען דעם טהראָן און אקאָרשט אָנגעפאַנגען זיינע קונצען. מיט ביסמאַרק'ן איז דאַן געפאַלען דער סאָציאַליסטען־געזעץ, וועלכער האָט געהאַלטען אין צוויק די סאָציאַל־דעמאָקראַטיע גאַנצע צוועלף יאָהר.

אין רוסלאַנד האָט אלכסנדר דער דריטער געפיהרט די גרענדע.

אין אונזערע אייגענע קרייזען אין לאָנדאָן איז דאַן ק. גאַללאָפּ נאָר־וואָס געווען אַריינגעקומען אלס רעדאַקטאָר אינ'ם „ארבייטער פריינד". כמעט אַלע דיעזע אַרטיקלען זיינען געווען געשריעבען אונטער זיין רעדאַקציע און דורך זיין ערמונטערונג. — וועגען דעם וועט אויספיהרליך גערעט ווערן אין מיינע „עראינערונגען". — דער „יונגער מאַן" אין דעם אַרטיקעל „ער, איהר און איך" (אויף זייטע 268) איז ק. גאַללאָפּ; ער

פאָרוואָרט

אַ מתנה פאַר דעם אידעשען אַרבייטער פון דעם משוגענעם פילאָזאָף איז דיעזער בוך געווען בשעת ער איז ערשיענען בלעטערווייז, קאַפּיטעלכווייז מיט אַ יאָהר אַכטצעהן — נײַנצעהן צוריק. היינט איז דער פילאָזאָף פון מינסק 83 יאָהר אַלט (זעהט זיין לעבענסגעשיכטע אין דיעזען באַנד) און דער אידעשער אַרבייטער פּרעזענטירט איתם מיט זיין אייגענעם בוך — אַ מתנה צו זיין 83־טען געבורטסטאָג.

געליעבטע און ליעבענדע, לעבעדיגע און טויטע, יונגע און אַלטע געשטאַלטען שוועבען אַרום אין דיעזע בלעטער און זיי אַלע בעגריסען דעם גרייז־גרויען מאַן וואָס האָט אַזוי לאַנג געלאַכט, וויינענדיג און געוויינט לאַכענדיג בעת ער האָט אויסגעדריקט אין צושלאָגענע געדאַנקען דעם אינהאַלט פון צובראָכענע הערצער.

מיין וואונש וואָלט געווען אַז דיעזע ערסטע זאַמלונג פון דעם משוגענעם פילאָזאָף׳ס שריפטען זאָל ערשיינען אין אַ פאָרם, וואָס זאָל צום ערסטען מאָל וויוזען אידעש אַלס אַ שפּראַך מיט א בעשטימטע אָרטהאָגראַפיע (ספּעללינג), אָבער דער אידעשער אַרבייטער, זאָל לעבען, האָט זיך גענומען צום אַרויסגעבען דיעזען בוך סך הכל מיט אַ יאָהר 16 צוריק, און — נו, פון אַיילענעס קומט, ווי איהר ווייסט, קיין גוטס ניט אַרויס.

עלעגאַנטער וואָלט דער בוך אפשר אויך אויסגעזעהן אונטער אַנדערע פערהעלטניסע, אָבער דאָס איז אַ קלייניגקייט; דעם משוגענעם פילאָזאָף׳ס לעזער זיינען ניט געוואוינט צו עלעגאַנטע זאַכען, זיי האָבען זיך ניט געהאָדעוועט אין פּראַכט און גלאַנץ און פאַר זייער קעשענע איז די אויסגאַבע עלעגאַנט גענוג.

ענדליך אָבער איז דער בוך פאָרט אַרויסגעקומען! עס איז אמת דאָס האָט גענומען אַ יאָהר 16, אָבער ערשיענען איז ער ענדליך דאָך.

פאַר דעם אַלטען און פאַר אונז אַלעמען איז דאָס דער עיקר, און איך בין איבערצייגט, אַז „דער משוגענער פילאָזאָף אין אַמעריקא“ וועט אַרויסקומען גיכער — אפשר נאָך פאַר דעם ענד פונ׳ם יאָהר 1909.

אינהאַלטס־פערצייכניס

ערסטער טהייל

די צושלאגענע געדאנקען פון דעם משוגענעם פילאָזאָף

(1889 — 1892 ; געשריעבען אין ענגלאנד)

צושלאַגענע געדאנקען
1889

	זייטע
אַ שווערער אַנהויב	17
גאָר קיין אַנהויב ניט	20
אַ ויכוח מיט די וועלט	24
משה בוך — זיין בריעף	28
פראָסט געפּלאַפּערט	32
אַליץ ניט דאָס	36
אויגען	40
דער מלאך המות	44
דוד גאָרדאָן, צעהנדליגע, פליעגען	48
אַרום אַליץ קען מען ניט טראַכטען	52
וואָס פרומע אידען טאָרען ניט לייענען	56
תמוז	60
דזשעק דער ריפּער	64

איז דאָן שוין געווען טויט. — דער אַרטיקעל „קלאָר און דייטליך" (אויף זייטע 161) איז געווען געשריעבען געגען גאַללאַפּ'ס קריטיקער, וועלכע פלעגען אָנגרייפען זיין סטיל.

* * *

אין דיעזען בוך קען כמעט יעדער אַרטיקעל געלעזען ווערן פאַר זיך. ווי אין דער תורה איז דאָ ניטאָ קיין „מוקדם ומאוחר" און מען קען אָנהויבען לעזען וואו מען וויל. מענשען, וועלכע שעמען זיך מיט אַ אידעשען ספר אין עפענטליכע פּלעצער, ווי, למשל, אויף דער איי־זענבאַהן, קענען אָנהויבען פונ'ם סוף און לייטע וועלען מיינען, אַז דאָס לעזען זיי אַ רעספּעקטאַבלען אומות־העולם'דיגען בוך.

* * *

געקומען איז די צייט אַייך צו זאָגען וועגען דעם משוגענעם פילאָזאָף עטוואָס מעהר ווי דאָס וואָס מען קען אַרויסנעהמען פון זיין אייגענע לע־בענסבעשרייבונג.

דער אַלטער — דאָס איז יגלי איש הרות, הוא יגלי, וועלכער האָט אין די יאָהרען 1877, 1878 און 1879 גערעט צום אידעשען עולם (קיין אידעשער אַרבייטער — קיין האַנד — איז דענסטמאָל נאָך ניט געווען) לשון קדש. פון איהם שטאַמען די חזיונות איש הרות. ער און ער זיינען ביידע איינער.

צום אַלטענ'ס משפחה געהערען:

איך אַליין, בן־נץ, ט. ע. דעבקין, חנה באָלבעטון, יאַנקעלע טראַשקע, דער איניקעל, זיין פלונית'טע (חתונה געהאַט מיט אַ יאָהר פיער צוריק), דזשים פון בעטהנאַל גרין און פיעל אותיות פונ'ם אלף־בית.

דער „דאָזיגער" איז אויך זיינער אַ קרוב.

דער אַלטער קלייבט זיך נאָך צו לעבען שעהנע עטליכע יאָהר.

מ. ווינטשעווסקי.

ניו יאָרק, 8 יולי, 1908

צושלאָגענע געדאַנקען
1891

היהנעראַויגען־פילאָזאָפיע 201
שנת תרכד לפ"ק 205
טיי, ברויט, פוטער און פּאַלעסטיניזמוס 209
היינט איז מיר גוט 213
דער הונד און דער בער — אַ קאָררעספּאָנדענץ 217
געטליכע ליעבע 221
קאַסאַנדראַ 225
צו ווייזען וואָס דער נעקסטער וועט זיין 229
געלערענטע איוזלען 233
אַ גרינער איד פון מינסקער גובערניע 237
נאָך מיין טויט 243
אָבגעלעבט און אויסגעוועבט 250
וואָס איך האָב געטראַכט דעם 15 טען אַפּריל 258
ענגלישע פּרייוהייט 262
ער, איהר און איך (1892) 268

צווייטער טהייל

בילדער, ווערטער און חקירות
1889—1893

דער שווערד פון דאַמאָקלעס 277
קורצע אָבער ניט צושלאָגענע רייד 281
טאַנטאַלוס 284
וואָס איך האָב דעם יונגען מאַן געזאָגט 288
ווידער דער יונגער מאַן 292
דאָס יאָהר 1889 296
אַן אלף בית פיר אַרבייטער־קינדער 300
ר' פּנחס'ל דער מטורף 304
זיי, איך און די דיקע ווייבעל 308
די גרויסע אסיפה 313
לעזעשטאָף פאַר יונגע לייט 319
נייע געזעצע פאַר אידען 324
יום־כפור — היינט און אַמאָל 330
קעלט 335

אַת, ווי ווערט מען אַ דיקטער !	68
נאָך אַמאָל : ווי ווערט מען אַ דיכטער	72
וואָרום איך קען ניט ווערן אַ סאָציאַליסט	76
דער רעגען און מיינע שטיוועל	80
טאַשענאוהר פילאָזאָפיע	84
נאַטור־געשיכטע : אַ דרשה פאַר פערד	88
אַנדערע קענען, איך ניט	92
חומש מיט אַ נייעם פירוש	96
מידאַס	100
אַלערליי בעטראַכטונגען	104
דער קנעפעל פון מיין וועסט	108
קאָפּשמערצען און איבעלקייט	112
פענסטער — פינסטער	116

צושלאָגענע געדאַנקען
1890

ווערטער	123
נאָך ווערטער אָהן אַ טאַלק	127
ביסמאַרקיזמוס	131
אַ בריעף צו מיין פעדער	135
וואָס איך האָב געוואָלט שרייבען	139
אַ בריעף פון פירסט ביסמאַרק	142
אַלץ הייסט פילאָזאָפיע	146
אַ צוויי פּסיגע קאַטערינקע	150
מורא פאַר די באָבען	154
נאַרעשקייט	158
קלאָר און דויטליך	161
פעדדי און ישראַליק	165
געלד	169
וואָס מען קען ניט קריעגען פאַר געלד	173
רעפאָרמירטע נעזער	177
געדיכטע און שיטערע	182
פּאַרנעל	186
שלעכטע גוטסקייט	191
אינהאַלט : איך	194

ערסטער טהייל

די צושלאגענע געדאַנקען פון דעם משוגענעם פילאָזאף

1889-1892

דער פרייהייטס־גייסט:

די דרייַ קעסלען 338
דער יאַמערטהאַל 341
עמק יהושפט 345
די הקדמה צו אַ בילד 350
די גרויסע פלאַטע 354
דער מאָנסטער און דאָס קינד 358

דריטער טהייל

די לעבענסגעשיכטע פון דעם משוגענעם פילאָזאָף

הקדמה ....
מיין געבורטסשטאָדט 365
איך אַלס עופ'על 366
וואַקסענדיג פאַק איך און מאַזעל 368
איך ווער אַ חדר־איגנגעל 370
ווערים ־ קרויט 371
פון די כאָלעריע ביז די חופה 372
אַן אָבשטעל אין דעמזעלבען קאַפיטעל 374
די וואונדערבאַרע ערשייינונג 375
מיין הייליגע שבועה 377
מען כראַשקעט אין דער קאַפאָטע 379
ר' טרייטעל פאַר זיך 381
איך בלייב אין מיטען דערינען 384

צושלאָגענע געדאנקען
1889

איינִיגע בעמערקטע דרוקפעהלערן.

זייטע:	שורה:	שטעהט:	דאַרף שטעהן:
30	23	פיש	פים
48	2	גלות	גלית
67	5	וואָרום	וואָרום ?
78	29	אָחיר	אָחיו
82	11	פראַצעווען	פּראַצעווען
86	10	שליסער	שליסעל
102	16	טדיילע	טהיילע
113	1	דעם קווינס	דער קווינ׳ס
128	28	הער איךְ זעה	הער איךְ זיי
214	8	3400	3300
250	16	פערשוואַרצטער	פערשוואַרצער
252	17	טורמעס	טורעמס
255	19	און איהר	אין איהר
270	30	קעהרען	קלעהרען
296	24	בּני־חירון	בני־חורין
302	16	וואָס בּעזיעגט	וואָס בעזינגט

I.

א שווערער אָנהייב.

כסדר אזוי . . . וואו זיינען מיינע ספּאקולען ? איך ווייס ניט וואָס איך שרייב, ווען איך האָב זיי ניט פאַר די אויגען . . . עס איז דאָ א שרייבער, מען זאָגט — א סך שרייבערס, וואָס ווייסען ניט וואָס זיי שרייבען אפילו מיט ספּאקולען, אָבער דאָס איז ניט מיין זאַך, איך משפּט קיינעם ניט. לאָז יעדערער שריי־בען ווי ער קען . . . אָט זיינען מיינע ספּאקולען, איצט קען איך שרייבען.

כסדר אזוי . . . מיין פעדער שפּריצט זעהר שטארק, זי איז שוין אַלט, צו פיעל אויסגעניצט ; איך מוז קריעגען א נייע פעדער. א וואונדערבארע זאַך איז א פעדער ! בעטראַכט נור : זי קומט אריין ניי און בלאַנק אין אייערע הענד, זי ווערט פער־שווארצט ארבייטענדיג פאַר אייך, איהר לאָזט זי פערראָסט ווערען, און ווען זי איז שוין אזוי אויסגעמוטשעט, אזוי פערשווארצט און פערראָסט, אז זי קען אייך שוין בשום ענין ואופן ניט מעהר דינ־נען, ווארפט איהר זי אוועק מיט כעס . . . וואונדערבאר ! וואָס זאָגט איהר ? ניין ? א פעדער האָט כמעט אזא מזל, ווי א גוטער משרת ביי א קצין, אָדער ווי אן ארבייטער אין א פאַבריק . . . איך קען ניט שרייבען — איך מוז קריעגען א נייע פעדער. איך האָב זעהר א וויכטיגען ענין צו שרייבען, וואו נעהם איך א פעדער ? עס איז דאָ ! זעהר גוט ! היינט קען איך אָנהויבען.

כסדר אזוי . . . אז מען זאָל נעהמען בעטראַכטען . . . אָה, ווי קאַלט ביי מיר אין צימער איז ! קאַלט, זעהר קאַלט ! ווי

ווייסט איהר אזוי גוט ווי איך. ווען איהר זאָלט זיי לאָזען אויפ־וואקסען ווילד נואָלטען זיי אפשר זיך ווערהען (געגען די וואָס האלטען זיי אָרעם,) מיט זייערע נעגעל און מיט זייערע ציינער; אין די שולען אָבער, מאכט מען זיי פאר „רוהיגע, פריעדליכע בירגער": די קאַץ פערגעסט אז זי קומט ארויס פון דעם לייב׳ס פאמיליע און לאָזט זיך בעהאנדלען ווי א נארישע גאנז. זי מיאור־קעט, למשל, א מאָל אין א ווינקעלע, אָבער מען הערט איהר ווי — די קאַץ. פון דעסטוועגען האָט מיין אייניקעל׳ס קומען אהיים צושטערט מיינע געדאנקען . . . איך מוז פאָרט זעהן צו מאכען אן אָנהויב.

כסדר אזוי . . . אז מען זאָל נעהמען בעטראכטען ווי . . . נאָך א מאָל: אז מען זאָל נעהמען בעטראכטען . . . איך זאָג, פערשטעהט איהר מיך, בעטראכטען, גוט בעטראכטען ווי . . . ווי וואָס? ווי איהר זעהט מיך א אידען — איך האָב פערגעסען ארום וואָס איך האָב געוואָלט אָנהויבען צו ריידען . . . וואָס טו איך איצט? גיט אן עצה, ברידער, העלפט! איהר שווייגט? געווים שווייגט איהר. ווער העלפט עפעס אן אלטען מאן אין א שווערע לאגע היינטיגע צייטען? זאָל איך אָנהויבען פון מיטען? שיקט זיך עפעס ניט. דאָס וואָלט פאסען פאר א שרייבער, וואָס נעהמט זיך אויף דעם שניט פון א סוועטער: ניט ער הויבט אָן, ניט ער לאָזט אויס, ער קומט אריין אין מיטען און מאכט זיין אָנהויב. איך זאָג: דאָס טויג ניט. איך מוז זעהן זיך צו דערמאָנען . . . גוט! איך האָב עס! הערט נור צו:

כסדר אזוי . . . אז מען זאָל נעהמען גוט בעטראכטען, ריכטיג בעטראכטען, פון אלע זייטען, פערשטעהט איהר, בעטראכטען, ווי די וועלט פיהרט זיך, איז . . . איז . . . איז גלייכער גאָר צו לאָזען דעם אָנהויב אויף אנאנדער׳ס מאָל.

שרייבט מען אין קעלט ? עס איז אלץ גוט ווען מען איז יונג, דאן ארט קיין זאך ניט ; אבער איך בין, לא עליכם, שוין אלט . . . וואס קרימט איהר זיך ? איך זאג ניט „לא עליכם אלט", ווייל איך וויל אייך שילטען : אלט ווערען אין דלות איז גאר ניט אזוי גוט, ווי איהר יונגע לייט מיינט ; פרובירט נור — וועט איהר זעהן. ניט צו האבען א צאהן אין מויל און ניט צו קענען בייסען איז געווים קיין וויגאדע ניט, אבער ניט צו האבען קיין ציינער און ניט צו קענען בייסען און דערצו נאך ניט צו האבען וואס צו בייסען איז פיעל ערגער . . . נאר איידער וואס־ווען, איצט זיינען מיינע פינגער פערקאליעט און איך קען ניט שרייבען. וואס זאגט איהר ? עס שרייבט זיך משמעות דאך ? גערעכט כ'לעבען ! לאמיך־זשע אנהויבען.

כסדר אזוי . . . איך הויב אן . . . האלט ! מוז מען דען אייגענטליך אימער אנהויבען ? איך האב אפט ארום דעם געטראכט. מוז דען אלץ האבען אן אנהויב און אן אויסלאז ? ווען האט זיך אנגעהויבען די צייט ? ווען — דעם מענשען'ס צרות ? ווען — די ממשלה פון געלד ? ווען — די חכמה פון לעבען אהן ארבייט ? ווען . . . נאר איך פערקריעך אין צו ווייטע דרכים, און ניט ארום דעם וויל איך שרייבען. איך האב א וויכטיגען ענין אין קאפ און דארף נור מאכען אן אנהויב . . .

כסדר אזוי . . . אז מען זאל נעהמען בעטראכטען ווי די . . . ווארט א ווײלינקע ! מען קלאפט ביי מיר אין טיר . . . קאם־אין ! דאס איז מיין אייניקעל, קומט א פערפראַרענער פון שול. ווער ווייס צו עס לוינט צו געהן אין קעלט און פריערען צוליעב די תורה, וואס מען לערענט זיי, בעוונותינו הרבים, אין די שו־לען ? צייטענווייז טראכט איך, אז עס איז גראד גוט וואס די קינדער לערנען זיך אוים אזוי ווייניג אין די שולען. וואס מעהר איהר לערענט א קאץ ווערט זי רק צאהמער — ווי די אשכנזים זאגען — דאס ווערט אנגערופען, זי פערליערט אלץ מעהר איהרע נאטירליכע כראבראסט און לאזט מיט זיך טאן אלץ, וואס מען וויל. אייערע קינדער זיינען געבארענע ארעמע לייט — דאס

אלזאָ, דערבײ בלײבט עס ! איך הויב גאָר ניט אָן ! אײ — װעט איהר פֿרעגען — װאָס מכוח דעם װיכטיגען ענין אָרום װעלכען איך האָב געװאָלט רעדען ? ענטפֿער איך אײך, אַז איך בין אײך ניט מחויב צו ענטפֿערען ; איך האָב אײך גאָר קײן שום דין וחשבון ניט אָפּצוגעבען. װײל איך — רעד איך, װײל איך ניט — רעד איך ניט. פֿרעגען קשיות איז איבערהויפּט א מיאוסע טבע. אָט איז מײן אײניקעל — ער װיל אַלץ װיסען ; רק ער פֿרעגט, אײן װאָרט ער פֿרעגט קשיות. איך האָב איהם נעכטען געגעבען א פּאַטש פֿאַר אײן קשיא, און ער האָט זיך פֿאַנאַנדער געװײנט ; אין מיטען װײנען אָבער האָט ער געפֿרעגט א נײע קשיא, — זײדע, זאָגט ער, פֿאַרװאָס פּאַטשסטו מיר ? — פֿאַרװאָס ? — זאָג איך — פֿאַרדאָס !

פֿרעגען קשיות איז א מיאוס׳ע טבע, זאָג איך אײך, און אַז מען געװאױנט זיך צו דערצו, בלײבט מען דערבײ. הײנט פֿרעגט אַזאַ חברה־מאַן, װי מײן אײניקעל, װאָרום איך גיב איהם א פּאַטש ; מאָרגען װעט ער פֿרעגען, פֿאַרװאָס ער געהט אין צוריסענע פּלודערקעס און חיים דעם מלוה׳ס אינגעל האָט צװײ פּאָר נײע ; אין א יאָהר אָרום װעט ער נעהמען פֿרעגען קשיות אויף גאָט, אויף זײן פֿיהרונג, אויף . . . װער װײס נאָך װאָס ? גלײכער אָפּצוהאַקען די טבע גלײך אין אָנהויב און איהם צו ענט־פֿערען : פֿאַרדאָס, אויף יעדען פֿאַרװאָס, און ניט װײטער. אַזוי ענטפֿער איך אײך, דאָס הײסט איך ענטפֿער גאָר ניט, און א סוף !

עס בלײבט דערבײ ! איך הויב גאָר ניט אָן. װײסט איהר װאָס איך װעל אײך נאָך זאָגען ? אָנהויבען איז צײטענ־װײז א געפֿעהרליכע זאַך. איך װעל אײך דערצעהלען, װאָס מיר אַלײן האָט נעכטען נאָך א האָאָר געטראָפֿען. איך בין אָרומ־געגאַנגען אין גאַס כאַפּען א ביסעל פֿרישע לופֿט. דיא לופֿט איז אַפֿילו ניט געװען איבעריגס פֿריש, אָבער פֿרישער װיא אין מײן קאַטוך, און איך האָב זיך פֿערטראַכט. איך האָב אָנגעהויבען צו פֿילאָזאָפֿירען :

II.

גאָר קיין אָנהויב ניט.

דערבײַ בלײַבט עס! איך הויב גאָר ניט אָן. אמת, איך
האָב איך צוגעזאָגט אָנצוהויבען, אָבער צוזאָגען און מקיים זײַן
איז גאָר ניט אַזוי נויטיג ווי פּראָסטע מענשען גלויבען. ווער האַלט
היינטיגע צײַטען וואָרט? קיינער ניט, חוץ — א קאָלעקטאָר
פון טעקסעס, ווען ער קומט נאָך געלד און קריגט ניט און זאָגט
אייך צו, צו קומען נאָך א מאָל; אָדער א פּראָצענטניק, ווען
ער זאָגט אייך צו, אַז אייער משכן וועט זײַן פערפאַלען, ווען
איהר וועט עס ניט ארויסנעהמען אין א געוויסע צײַט; אָדער,
א פאַבריקאַנט, ווען דאָס געשעפט געהט ניט גוט, און ער זאָגט
צו די ארבייטער ארונטערצונעהמען אַזוי פיעל און אַזוי פיעל פּראָ־
צענט פון די שכירות; אָדער א לענדלאָרד, ווען ער גיט אייך
זײַן עהרענוואָרט, אַז ער וועט אייך ארויסוואַרפען פון דירה,
אויב איהר וועט איהם ניט ארײַנטראָגען די הינטערשטעליגע דירה־
געלד אין א וואָך צײַט; אָדער . . . גור וואָס זאָל איך דאָ
פיעל בראַייען? האָב דעם לענדלאָרד, דעם פאַבריקאַנט, דעם
פּראָצענטניק און דעם קאָלעקטאָר פון טעקסעס (און איבערהויפּט
דעם קאָלעקטאָר!) צעהן פינסטערע שוואַרציאָהר! — פון זייער
וואָרט האַלטען נעהם איך מיר קיין בײַשפּיעל ניט. איך קוק אויף
העכערע מענשען, קרוינפּרינצען, מיניסטער, דעפּוטירטע פון
פּאַרלאַמענט — אויף זיי קוק איך! און אויב עס וועט מיר
ווער עס איז בעווייזען, אַז איינער פון זיי האָט ווען עס איז גע־
האַלטען וואָרט, וועל איך אויך האַלטען וואָרט און וועל מאַכען
אַן אָנהויב; ניט פריהער!

לופט ; פיערטענס, ווען אן אָרעמאַן געניעסט א ביסעל פרישע לופט, קריעגט ער אפעטיט צום עסען, און עסען קאָסט געלד ; פינפטענס . . . נור גענוג ! איהר זעהט גאנץ קלאָהר, אז פרישע לופט קען גאָר ניט יעדער מענש אזוי לייכט האָבען, ווי מען מיינט, און אז איך בין גערעכט. איצט, פרעגט איהר אָבער, ווארום איך האָב אָנגעהויבען פון „צווייטענס“. בהמות ! אז איך וואָלט געזאָגט : ערסטענס, וואָלט דאָך דאָס געווען א מין אָנהויב, און איך וויל בשום אופן היינט קיין זאך ניט אָנהויבען.

יע, עס בלייבט דערביי ! איך הויב גאָר ניט אָן.

מען זאָגט, אז צו דענקען איז אומעטום פריי, און אז לופט איז אומעטום וואָלוועל — איז דאָס אמת? יעדער מענש, לאָמיר רעכענען, קען דענקען אפילו אין אסטראָג. דאָס איז גאַנץ ריכ־טיג. אבער צושטערט ניט דער אָסטראָג די געדאַנקען? ווען איך עס ניט גענוג און דערצו נאָך שלעכט; ווען איך שלאָף ווייניג און דערצו נאָך אויף א היילע באַנק; ווען איך קום צום טיר פון מיין צימער און בלייב שטעהן, ווייל איך קען ניט געהן ווייַ־טער — זיינען מיינע געדאַנקען פריי? זיינען זיי ניט צושטערט? קען איך דענקען אזוי פריי, און מיט אזא קלאָרע קאָפּ, ווי איינער וואָס איהם איז גוט אויפ'ן הארצען? ווי דענקט זיך, למשל, דעם אָרעמאַן אפילו אין א פרייע מדינה? — היינט נעהמט די לופט... אָט איז די לופט... איך האָב אָנגעהויבען א לאַנגע פילאָזאָפיע וועגען די לופט, ווען איך האָב מיט א מאָל דערהערט א געשריי פון א דראָשקאָווניק און האָב געפיהלט א מאָרדע פון א פערד איבער מיין קאָפּ און האָב דערזעהן מיין היטעל אין בלאָטע נעבען מיינע פיס. בקיצור, מען האָט מיך שיעור ניט אריבער־געפאָהרען, און אלץ ווייל איך האָב מיך אריינגעלאָזען אין פוסטע רעיונות און האָב אָנגעהויבען... אָנגעהויבען צו פילאָזאָפירען. אָנהויבען, זעהט איהר, איז צייטענווייז א געפעהרליכע זאַך און דערפאַר —

בלייבט עס דערביי, איך הויב גאָר ניט אָן! נאָר איך זעה אז איהר ווילט וויסען וואָס פאַר געדאַנקען איך האָב געהאַט וועגען די פרישע לופט. איהר מעגט דאָס וויסען. פרישע לופט, זאָגט מען, איז וואָלוועל. איך האָב גענומען די זאַך גוט בעטראַכ־טען, האָב בעטראַכט און האָב בעשלאָסען, אז דאָס איז א ליגען. ווארום א ליגען? אָט הערט: צווייטענס ווייל אין גרויסע שטעדט איז איבערהויפט ניטאָ קיין פרישע לופט; דריטענס, ווייל דער אָרעמאַן קען ניט וואוינען אויסען שטאָדט, און אפילו ווען ער וואָלט דאָס קענען, איז יעדער אָרעמאַן אַן ארבייטער, וואָס ארבעט פון אויפשטעהן אין דער פריה ביז'ן לייגען־זיך שלאָ־פען ביי נאַכט און האָט קיין צייט ניט צו געניסען די פרישע

מיט וואָס ? פרעגט איהר. גוט, איך וועל אייך ערקלערען. די צוויי ערשטע נעכט פון פסח זיינען געזעסען א סך רייכע פרומע אידען אויף היסב־בעטען און האָבען געזאָגט: כל דכפין ייתי וייכול, כל דצריך ייתי ויפסח. ווארום זייט איהר ניט געגאַנגען צו זיי עסען ? איהר זאָגט, איהר ווילט זיך ניט אראָפּוואַרפען — איך פּאַסט ניט ביי זיי צו בעטלען. גאַנץ רעכט. בני מלכים דארפען זיין שטאָלץ. אָבער אויספּרובירען האָט איהר זיי געמעגט. איהר וואָלט דאַן געזעהן, ווי פאַלש זיי זיינען. איהר וואָלט דאַן פערשטאַנען, אַז זייער אמונה איז א שקר, א בעטרוג. איהר וואָלט דאַן איינגעזעהן, דאָס וואָס איך האָב שוין איינגעזעהן מיט דריי־און־פערציג יאָהר צוריק, דאָס איז: — אַז זיי עפענען די טיר פאַר אליהו הנביא נישט מעהר ווייל זיי ווייסען, אַז ער וועט ניט קומען; אַז זיי גרייטען איהם אָן א כוס, א גרויסען כוס וויין, נישט מעהר ווייל זיי ווייסען, אַז ער וועט ניט טרינקען . . . לאָז צו זיי קומען אַן אָרעמאַן, וועלען זיי איהם אפילו א קליינע גלאָז וואַסער ניט געבען. דאָס וואָלט איהר איינזעהן, ווען איהר וואָלט געקומען, ווען זיי האָבען אייך איינגעלאַדען מיט די ווערטער: כל דכפין ייתי וייכול. און נאָך וואָס וועל איך אייך זאָגען . . . נאָר וואַרט. די צוויי מינוט צייט זיינען פאַרביי, און איך מוז זיך אומקעהרען צו די וועלט און הערען וואָס זי האָט מיר צו ענטפערען. איין ווייליגקע, ליעבער לעזער, מיר וועלען באַלד ווייטער שמועסען.

* * *

דו שווייגסט, וועלט ? דו ענטפערסט ניט ? גיה לעג צריין דיין קאָפּ אין א קעסטיל זאַמד, דו ביזט אויסגעוועבט און אָפּגעלעבט. אָבער איך וועל ענטפערען פאַר דיר. הער מיך אויס: וואָס דיינע „אַלע“ טוען איז ניט גוט, איז ניט רעכט, איז ניט קלוג, און איך וועל זיי ניט נאָכטאָן — דו מענגסט מיך רופען משוגענער, ביז דו וועסט הייזעריג ווערען רעדענדיג. דיינע „אַלע“ האָבען פיעל נעמען, זיי בעשטעהען פון פיעל קלאַסען, זיי געהערען צו פערשיעדענע נאַציאָנען און רעדען אַלערליי שפּראַ־

III.

א ויכוח מיט די וועלט.

ווי איך זעה, רופט מיך די וועלט, „משוגענער פילאָזאָף“. וועלט, איך לאַך פון דיין קאָפּ! וועלט, איך שעהם זיך דערמיט ניט אַ ברעקעל! וועלט, דו ביזט אַ קלאָרער נאַר, אויב איך בין אַ משוגענער פילאָזאָף! וועלט, איך וועל דיר דאָס בעווייזען. הער נור גוט צו.

פאַרוואָס רופסטו מיך משוגע? משמעות, ווייל איך רעד ניט סקלאַדנע, ווייל איך פיהר ניט אויס, וואָס איך הויב אָן, אָדער אפשר, ווייל איך זאָג צו ניט אָנצוהויבען, גאָר ניט אָנצוהויבען, און פיהר אויס. דאָס רופסטו משוגע, וועלט? דו רופסט אַ מענשען משוגע ווייל ער טוט ניט ווי „אַלע“ טוען — הא? זאָג־זשע מיר, וועלט־קרוין־לעבען, איז דאָס גוט וואָס אַלע טוען? איז עס רעכט, אַט דאָס וואָס דיינע „אַלע“ טוען? איז עס קלוג, וואָס דיינע ליעבהארציגע „אַלע“ טוען? זאָג, זאָג! איך גיב דיר צוויי מינוט צייט צו איבערלעגען. בעטראַכט מיין פראַגע גוט און גיב מיר אָן ענטפער. דערוויל קען איך רעדען מיט מיינע לעזער.

* * *

ליעבע לעזער, ווי האָט איהר צוגעבראַכט פּסח? וואָס זאָגט איהר? מיר זיינען אָרעמע לייט, זאָגט איהר, און מיר ברענגען צו פּסח ווי אַ גאַנץ יאָהר? איהר זייט גערעכט: כהאָ לחמאָ עניאָ דאַכלאָ אבהתנאָ באַרעאָ דמצרים — די אָרעמע ברויט עסען מיר נאָך ביז היינטיגען טאָג, און אנדערע האָבען דאָס אויך ניט. ווייסט איהר, ליעבע לעזער, אַז איהר זייט גרויסע בהמות?

אין קאָפּ . . . די וועלט האָט מיר צושלאָגען מיינע רעיונות . . .
נור איך בין איהר קיין שונא ניט. איך וואָלט נור וועלען, אז
זי זאָל זיך פיהרען מיט מעהר שכל און זאָל האלטען איהר צונג
אביסעל מעהר אין צוויק און זאָל ניט בעליידיגען מענשען, וואָס
זיינען מענשען און ניט אָבעזיאַנעס און ווילען ניט אלץ נאָכטאָן,
וואָס „אלע" טוען. און דאָס ברענגט מיר אויף א געדאנקען, אויף
א גאנץ נייעם געדאנקען. אָט איז ער: מען זאָגט אז מענשען
קומען ארויס פון אבעזיאַנעס; דאָס קען זיין. ווארום זאָלט
עס אנדערש זיין אַז מענשען קומען ניט ארויס פון אָבעזיאַנעס —
טאָ ווי שיקט זיך אז ניין־און־ניינציג פון יעדע הונדערט קוקען נור
אויף „אלע" און טאנצען זיי נאָך? אויף דעם געדאנקען וואָלט
געלוינט צו נעהמען א פּאַטענט, וואָס זאָגט איהר? און איצט
זייט געזונדערהייט, ליעבע לעזער, איך האָב נאָך א פּאָר ווערטער
צו זאָגען צו די וועלט. מיט אייך וועל איך נאָך רעדען אנאַנ־
דערס מאָל.

* * *

זאָג מיר, וועלט, וואָס האלסטו פון יענע וועלט? איך
ווייס ניט פון איהר און וועל געוויס ניט וויסען, ביז איך וועל איהר
בעזוכען. די, וויעדער, וואָס זיינען צו איהר אוועקגעגאנגען,
שווייגען. ווער איז זי און וואָס איז זי? פיהרט זי זיך אויך
אזוי ווי די? האָט זי אויך דעספּאָטען מיט אונטערדריקטע, נאר־
רען און שופטען? אָדער ווערען ביי איהר די נאררען קלוג און
די שופטען עהרליך? אויב אזוי וואָלט אפשר געלוינט . . . ניין!
איך האָב זיך שיער אויסגערעדט א נאררישקייט. זאָג מיר נאָך
עטוואס. טראָגען די מלאכי־חבלה אוניפאָרמס ווי טשינאָווני־
קעס אין רוסלאנד, אָדער . . . אה! מיין אייניקעל איז דאָ!
ער וועט שוין ניט לאָזען רעדען. זייט־זשע געזונד.

כען. איך אָבער טהייל זיי איין אין צוויי קלאַסען. די צוויי קלאַסען רוף איך נאַררען און שופטען. דו דאַרפסט ניט מיינען אַז איך האָב פאַר זיי קיין פיינערען נאָמען ניט געקענט געפינען. ווען איך וואָלט נור געוואָלט, וואָלט איך זיי געקענט רופען: שעפּסען און וועלף, אָקסען און שוחטים, ארבייטער און מייסטער, בוימער און העק, בעטראָגענע און בעטריגער, קנעכט און הערר־שער, בלוט און פּיאַווקעס, נעגעל און האמערס, בלאַסע און רויטע, שוואַכע און שטאַרקע, אונשולדיגע און הינטערליסטיגע און טויזענד אַנדערע אַזעלכע מליצה׳דיגע נעמען, אָבער איך וויל ניט; איך רוף זיי גאַנץ איינפאַך נאַררען און שופטען.

היינט איז אַזוי, די גאַנצע מאַסע נאַררען און שופטען וואָס דו, וועלט, רופסט זיי „אַלע" וואָס, בעטראַכט נור, טוען זיי? די נאַררען ארבייטען און שמאַכטען, די שופטען געהען אַרום ליידיג און געניסען! — איז דאָס גוט? די נאַררען געהען פאַר דער צייט אין ד׳רערד אריין, אום די שופטען זאָלען לעבען פערגניגט — איז דאָס רעכט?ביידע צוזאַמען ווייסען ניט פון קיין ריכטיגען, פערנינפטיגען לעבען: די שופטען, ווייל זיי איז צו גוט, די נאַררען, ווייל זיי איז צו שלעכט — איז דאָס קלוג? און אויב דאָס, וואָס זיי טוען איז ניט קלוג, ניט רעכט און ניט גוט, ווארום זאָל איך זיי — דיינע ליעבהאַרציגע „אַלע" נאָכטאָן? און אויב איך דאַרף זיי טאַקע ניט נאָכטאָן, פאַר וואָס־זשע רופסטו מיך משוגע, הא?

וועלט, דו ביזט א בהמה! לאָמיך זיך אומקעהרען צו מיינע לעזער . . .

* * *

יא, ליעבע לעזער, איך וויל אייך נאָך וואָס זאָגען. צוויי מאָל צוויי איז פינף. איהר גלויבט ניט? איבער דריי הונדערט־און־פונפציג מיליאָנען מענשען גלויבען אַז דריי מאָל איינס איז איינס, און איהר גלויבט ניט, אַז צוויי מאָל צוויי איז פינף? אפשר זייט איהר אויך גערעכט. איבריגענס האָב איך אַרום דעם גאָר ניט געוואָלט רעדען. איך האָב עפּעס געהאַט אַנאַנדער ענין

שווארצט געוואָרען ווי גרויס ער איז. „כ׳לעבען, איהר זייט מטורף!“ שרייבט ער. כ׳לעבען, בוך, איהר זייט א חצוף!

איך האָב שוין אין מיין לעבען א סך אריבער געטראָגען — דריי און זעכציג יאָהר אלט זיין און בלייבען פון דער זייט קבר איז קיין גלייכווערטעל ניט! — אָבער דאָס טראָג איך ניט ארי־בער! מען האָט מיר בלוט געלאָזען ווען איך בין אכט טאָג אלט געווען און איך האָב א וואָרט ניט גערעדט; מען האָט מיך געמוטשעט איבער׳ן קליינעם אלף פון ויקרא, איבער׳ן גרויסען בית פון בראשית, איבער דעם ארויסגעשפרונגענעם נון פון מנשה, איבער׳ן דיקען ואו פון גחון איידער איך האָב געקענט אנטאָן א פּאָר האָלבע פלודורקעס ווי אלע קינדער פון פינף־זעקס יאָהר — איך האָב דאָס אריבערגעטראָגען; מען האָט מיר נאָך א האָאָר פער׳שדכ׳נט צו פינפצעהן יאָהר — דאָס האָט מיך אויך ניט גע־ריהרט; איך האָב דורכגעלייענט דעם גאנצען קב־הישר מיט אלע זיינע שקרים און בין לעבען געבליעבען; דער קעלמער מגיד האָט מיך געריהמט — דאָס האָב איך אויך אריבערגעטראָגען; מען האָט ביי מיר אוועקגע׳גנב׳עט א פּאָר נייע תפילין און עס האָט מיר ניט געצעפּעט; איך האָב געגעסען פלייש פון לאָנדאָנער שוחטים׳ס שחיטה און בין געזונד; איך האָב געשלאָפען אין הייזער אָהן מזוזות — מיר האָט דער טייוועל ניט גענומען; האָב פרובירט אוועקזאָגען המן׳ס אלע צעהן קינדער — דער שוואַרץ־יאָהר האָט איהם געריסען אנצופלאָדענען אזא סך בנים! — זיי אלע צעהן אין איין אָטהעם און בין ניט דערשטיקט געוואָרען; האָב געהערט אז דער דייטשער קייזער איז געשטאָרבען — האָב דאָס אויך ארי־בערגעטראָגען און מיר דאכט זיך אז אפילו די בשורה פון בים־מארק׳ס טויט וואָלט מיך ניט קאָסטען זעהר פיעל געזונד; אלעם האָב איך רוהיג און גלאסען אריבערגעטראָגען, אָבער דער משה בוך מיט זיין בריוועל . . . ניין, דאָס האַלט איך ניט אויס!!!

ווי דערגעהט מען ווער דער בוך איז, וואָס און וואו ער איז? א מחבר קען ער ניט זיין — א אידישער מחבר קען ניט שרייבען אזוי קורץ; א רב׳ס א זון קען ער ניט זיין — א רב׳ס א זון

IV.

משה בוך — זיין בריעף.

נעכטען, ארום אכט א זייגער פאר־נאכט קריעג איך אייך פעד פאסט אזא מין בריעף:

„הערר פילאזאף!

„כ'לעבען, איהר זייט מטורף! איהר רופט אונז אר־
„בייטער נארען מחמת מיר לעבען ניט גוט. ווי קענען מיר
„זיך העלפען? די שופטען זיינען קלוג און מיר זיינען נאר־
„רען — ווי־זשע זאלען מיר זיך מיט זיי ספראווענען? אויב
„איהר זייט אליין ניט קיין שופט — ענטפערט מיר.
„ממני ידידכם משה בוך."

ווי געפעלט אייך אזא חוצפה? איך האב די גאנצע נאכט אן אויג ניט צוגעטאן טראכטענדיג, און קלערענדיג, און קלערענ־דיג און טראכטענדיג, און ווידער און אבער, און נאך א מאל און ווידער נאך א מאל און דאן פון דאס ניי — ווער דער משה בוך קען זיין. וואס איז דאס פאר א מין בוך? אה ווי מיר האט זיך געוואלט זיין עפעס א שטיקעל רוסישער קייזער, א מענש וואס האט ביי זיך מעהר שפיאנען ווי האאר אין קאפ, ווי רענדלעך אין קאסע! אט וואלט איך זיי א ביסעל א שיק געטאן איבער דער מדינה אויססליעדעווען ווער דער משה בוך איז; און טאמער איז ער גאר א סאציאליסטישער בוך וואלט איך איהם גלייך אויפ'ן שטעל אונטערדריקט, אדער נאך בעסער, איך וואלט איהם איבערגעגעבען צום צענזאר און ער וואלט שוין ביי איהם פער־

וואָס זיי האָבען איין דזשעק־דער־ריפּער אפשר צוואַנציג מאָל גע־
כאַפּט און עס איז זעהר שווער געווען צו כאַפּען. טאָמער אָבער
טרעפט איהם (משה'ן, ניט דזשעק!) ווער עס איז פון אייך זאָגט
איהם אז — די נאַררען דאַרפען נור מאַכען יד אחת געגען די
שופטען, וועלען די שופטען קיין שופטען ניט זיין און די נאַררען
קיין נאַררען ניט.

(אָרום יענע צייט זיינען אין לאָנדאָן פאָרגעקומען עטליכע שרעק־
ליכע מאָרדען געגען אונגליקליכע פרויען; מען האָט זיי געפונען מיט
אויפגעשניטענע לייבער (אויף ענגליש הייסט דאָס ריפּט אָפּ) און דעם
מערדער האָט מען ניט געפונען. דיעזען אונבעקאַנטען מערדער האָט דער
עולם אַ נאָמען געגעבען „דזשעק דער ריפּער.“)

רופט זיך ניט אין לאָנדאָן מיט א אידישען נאָמען; א חזן קען ער ניט זיין, ווארום אן ארבייטער וואָס איז א חזן וואָלט זיין א דאָפּעלטער נאר און דאָס זעהט מען פון זיין בריעף ניט ארויס? א אידישער משכיל קען ער ניט זיין, פאר א משכיל שרייבט ער צו דייטליך און אָהן צוקעס; ער קען ניט זיין א מיסיאָנער — דערצו ווייזט ער מיר אוים עפּעס צו עהרליך; ער קען ניט זיין קיין ווילנער — ער וואָלט זיך דערמיט בעריהמט; ער קען ניט זיין קיין מינסקער — דאָס וואָלט איך געוואוסט ווייל איך קום אליין פון מינסק; ער קען ניט זיין קיין מיטגליעד פון א היגען קלוב — דערצו זידעלט ער זיך צו ווענינ, הגם ער איז קיין קליינער חצוף ניט; ער קען ניט זיין דער „משורר" משה חאשקעס ווארום ער איז משה בוך; ער קען ניט זיין קיין וואָטער־פּרואווער ווארום ער לערענט זיך ניט די שחיטה, הגם איך וויים דאָס ניט, אפשר טאקע יאָ...

אָה, ווי דערגעהט מען ווער ער איז? איך וואָלט אָפּגעשאָטען דעם מענשען וואָס בריינגט מיר איהם מיט... גאָלד? נו, דאָס האָב איך נים, אָבער מיט פילאָזאָפישע געדאנקען; איך וואָלט איהם איבערגעגעבען מיין חלק שור הבר, כאָטש איך האָב רינדפלייש העלטער ווי אלץ אין דער וועלט, אפילו ווי לידזוער מצה; איך וואָלט איהם געקומען צו חלום נאָכ'ן טויט; איך וואָלט איהם געלערענט עברי אויב ער איז א גבאי אין א היגען מנין און איך וואָלט איהם געמאכט פאר א גבאי אויב ער איז נאָך ניט; איך וואָלט איהם די פּיש געוואשען און די וואסער געטרונקען, ווען אויך דאָס וואָלט מיר אפשר ניט וואויל בעקומען; איך וואָלט איהם געמאכט פאר א סעקרעטער פון א פילאנטראָפּישע סאָסייטע און ער וואָלט געהאט צוויי דריטעל פון די גאנצע הכנסה חוץ דעם כבוד דערפון; איך וואָלט איהם בעקאַנט געמאכט מיט מיין אייניקעל און אויב ער האָט פיינט קשיות וואָלט איך איהם אויסגעהיט פון איהם; איך וואָלט איהם געבענשט...

נאָר וואָס איז דאָ צו רעדען? משה בוך, איהם וועט קיינער אזוי לייכט ניט ארויסגעפינען אפילו די לאָנדאָנער פּאָליציי ניט,

ווילט זיך, מענשען געהען אוים פאר הונגער און אין לאַנדאָן געהען מענשען אוים „טרעוולען". אָבער אויסגעהן און אויסגעהן איז ניט גלייך. איך האָב געזעהען ווי ביי מענשען איז אויסגעגאַנגען דער פייער ווייל ביי זיי איז אויסגעגאַנגען געלד, אָבער ביידע אַרטיקלען געהען ניט אוים ביי אַלעמען גלייך. זייגערס, געהען אויך אוים אָבער ניט אַלע זייגערס געהען אוים איינער ווי דער אַנ־דערער — מיין זייגער, למשל, געהט אימער אוים אויף מאָרגען נאָכ'ן פערזעצען. ווי־זשע געהט אוים די נשמה, פרעג איך?

עס קען זיין אַז די נשמה געהט גאָר ניט אוים. עס איז דאָ א סך זאכען וואָס מען הערט פון זיי און מען זעהט זיי ניט. מען זאָגט: יענער קאַיט די ערד. האָט שוין ווער עס איז געזעהען מענשען קאַיענדיג ערד? אין טערקישען קריעג האָבען די רוסישע סאָלדאַטען געקאַיט גיפּס, וואָרום די פּאָדריאַדטשיקעס האָבען ארויסגעפונען אַז גיפּסענע מעהל איז וועלוועלער ווי ווייצענע און אַז אַ מענש געהט שוין יאָ שטאַרבען, מאַכט איהם ניט שטאַרק אוים צו ער שטאַרבט פון טערקישע קוילען אָדער פון בויכוועהטאָג. דאָס איז אמת, אָבער גיפּס איז גיפּס און ערד איז ערד, און ערד קאַיט קיינער ניט, דער עולם מעג זיך זאָגען וואָס ער וויל. איצט נעהמט אַנאַנדער זאַך... ניט אַ דבר־אחר, איך מיין איינפאַך אַנאַנדער פּרעדמעט. אָט איז... וואָרט אַ וויילינקע. איהר מעגט הערען אַ גוט וואָרט פון מיין אייניקעל:

היינט אין דער פריה האָב איך גערעדט מיט איהם וועגען פּראָצענטניקעס. אין גרוים היץ האָב איך אָנגערופען אַ געוויסען פּראָצענטניק — דבר־אחר. „זיידע, זאָגט ער, איך וואָלט אַ פּראָ־צענטניק ניט פערגליכען מיט אַ דבר־אחר". „פארוואָס ניט?" פרעג איך. „פאַרוואָס? זאָגט ער, מחמת דאָס איז אַ בעליידיגונג פיר די שווייניע..."

ניט שלעכט פאר אַ אינגעל פון אכט יאָהר, הא? נאָר לאָמיך זיך ניט צופיעל פּאַנאַנדערלאָזען וועגען דברים־אחרים, דאָס איז אַ געפעהרליכער געגענשטאַנד. איך האָב אַ מאָל אָנגעגריפען (דאָס איז געוועזען אין אַ בייזע שעה!) איינעם, וואָס איך האָב איהם

V.

פראָסט געפלאָפּערט.

עסט ניט פיעל איידער איהר לעגט זיך שלאָפען! טאָמער זייט איהר — ניט פאר קיין אידען געדאכט! — דענקענדע מענשען, דאן עסט גאָר ניט פאר׳ן שלאָף! הערט וואָס מען זאָגט אייך און פאָלגט אן עלטער׳ן. און אויב איהר ווילט מיר ניט פאָלגען בלינד, הערט אויס א מעשה:

פאר־אכט־טאָגען דאָנערסטאָג האָב איך געקראָגען צו וויסען, אז מיינע א שכנ׳טע, אן אלמנה, האלט ביי׳ן שטארבען. איך האָב אָנגעטאָהן מיינע ספּאקולען, מיין קאפּעלוש און מיין אויבעררראָק און בין אוועקגעגאנגען זעהן וואָס דאָרטען הערט זיך. בין געקומען צו יציאת־הנפש — — —

האלט! א פּאָר ווערטער וועגען יציאת־הנפש. איהר הערט זעהר אָפט מענשען זאָגענדיג, אז זיי זיינען געווען ביי׳ן יציאת־הנפש פון איינעם וואָס איז ניט לאַנג געשטאָרבען. האָט שוין ווער געזעהן, פרעג איך אייך, ווי די נשמה איז אויסגעגאנגען? איך ניט. איך האָב געזעהן מענשען וואָס זיי איז „ארויסגעגאנגען די נשמה פון קאָפּ פאר א גראָשען", אָבער דאָס איז געווען פאר׳ן לעבען, ניט פאר׳ן טויט. איבערהויפּט וואָלט איך וועלען וויסען ווי די נשמה געהט אויס, אויף וואָס פאר אן אופן זי געהט אויס? אויסגעהן קען מען אויף פערשיעדענע אופנים אפילו שמונה־עשרה. א ליכט געהט אויך ניט אויס אלע מאָל גלייך און ניט אלע קליידער געהען אויס אויף דעמזעלביגען אופן פון דער מאָדע. מענשען געהען אויס שפּאצירען, מענשען געהען אויס פון די כחות, מענשען געהען אויס׳ן הויט, מענשען געהען אויס פאר א זאך וואָס זיי

ווי אזוי בין איך ארויפגעקומען אויף די רייד? אה, ריכטיג! רעדענדיג וועגען מיין שכנ'טע די אלמנה, צו וועלכע איך בין געקומען קורץ פאר איהר טויט. די מעשה איז זעהר אינטערעסאנט. ווען איהר וועט איהר הערען וועט איהר פערשטעהן פאר וואס עס איז ניט כדאי צו עסען פאר'ן שלאף. נאר היינט קענט איהר די מעשה ניט הערען, ווארום איך האב דערצו קיין צייט ניט. אנאנ־דערם מאל.

נעהאלטען פאר א בהמה, אבער א כשר'ע בהמה'לע; עס האט זיך אבער ארויסגעשטעלט אז ער איז א דבר־אחר. די מעשה האט מיר נעקאסט געזונד און צייט און געלד... געלד? דאכט זיך דאס גראד ניט. ווארום איך האב ניט געהאט. בקיצור איך וועל איצט א צעהנטען פערזאגען מיט אזעלכען זיך אנצוהויבען. משה רבינו איז קיין נארר ניט געווען; ניט נור נאך די דעה נאך פון די וואס זאגען אז משה לא היה ולא נברא, אפילו נאך די וואס גלויבען אין דער תורה מיט אלע מפרשים. צו ער איז ווירקליך געווען דער גרעסטער ענו פון אלע מענשען און האט דאס אליין אויף זיך געשריבען — דאס וויים איך ניט, אבער קיין נארר איז ער ניט געווען און ווען ער האט אידען אנגעזאגט אז זיי זאלען מיט א דבר־אחר ניט האבען צו טאן איז ער געווען גערעכט. איך וועל דערפאר ארום דעם געגענשטאנד ניט מעהר רעדען. נחזור לעניננו.

איצט נעהמט אנאנדער... אנאנדער פרערמעט. מען זאגט: יענער איז א גנב, א ווייסעל פון אויג. ווער, פרעג איך ווייטער, האט א ווייסעל פון אויג געזעהען גנב'ענדיג? ווי קומט א גנב צו א ווייסעל פון אויג? איך קען פערשטעהן ווי א גנב קומט צו א ווייסעל פון אוי, אבער די שייכות פון א ווייסעל פון אויג מיט א גנב איז ניט גרעסער ווי די שייכות פון א פאטש צו גוט־שבת. דער אמת איז, מענשען רעדען ארום זאכען וואס זיי פערשטעהען ניט.

אט איז נאך א ביישפיעל: מען זאגט היער אין ענגלאנד: די און די מיידעל „געהט" חתונה האבען. דאס איז אויך ניט מעהר ווי געזאגט; קיין אידישע מיידעל געהט ניט חתונה האבען, זי פאהרט; אנדערע ווילען זאגאר ניט אנדערש פאהרען ווי אין א קארעטע. רופט איהר דאס געהן? מענשען רעדען ווי עס פאלט זיי אריין אין מויל; אזוי רעדען זיי ארום אלץ און עס קען זיין אז דאס וואס מען זאגט: ביי יענעם איז די נשמה ארויסגעגאנגען איז אויך ניט מעהר ווי געזאגט און אז אין אמת'ן געהט גאר ביי קיינעם די נשמה ניט ארויס.

בער. דעם צייטונג־שרייבער׳ס מיר איז איך, דער שוישפיעלער איז ניט אזוי יונג ווי ער זעהט אויס, די שוישפיעלערין אויף דער ביהנע איז געפארבען, די קעניגליכע יונגע אלמנה האט ארום זיך פאלקאווניקעס, דעם קרוינפרינץ ווילט זיך די קרוין, דער קייזער ליעבט זיין פאלק ווי דער ישובניק זיין קוה, דער גענעראל איז בטבע א מערדער, דער פעטער — א שטיינערנער רך־לב און דער קרעמער — א ליעגנער. איהר זאלט דערפאר קיינעם פון זיי ניט גלויבען, אבער נאך פיעל ווייניגער ווי זיי אלעמען זאלט איהר גלויבען די טרערען פון א יונגען יורש ווען איהר זעהט איהם אויף דער לויה פון זיין רייכען פאטער.

דארום זאג איך: אויב איהר ווילט זעהן אמת׳ע טרערען געהט מלוה זיין ארעמע־לייט. אזעלכע טרערען האב איך געזעהן אויף מיין שכנ׳טעס לויה, פון וועלכע איך בין צוריק געקומען מיעד און הונגעריג אהיים...

הונגעריג — אהיים! מיין אייניקעל (זאל זיך האדעווען אויף לאנגע יאהר!) קומט אלע טאג הונגעריג אהיים, אבער ער האט א היים וואוהין צו קומען און ער געפינט עטוואס מיט וואס צו שטילען דעם הונגער. ווער וויים צו פערשטעהען די זאטע מענשען, וואס וואוינען אין גרויסע הייזער, וואס דאס הייסט אזוינס זיין הונגעריג און ניט האבען קיין היים? ווער וויים צו קענען זיי בעגריי־פען ווי א מענשען איז צו מוטה, ווען ער געהט ארום ביי נאכט אין גאס, ווייל ער האט ניט וואו די קאפ אוועקצולעגען און ער איז דערצו נאך הונגעריג? וועט ווען עס איז קומען א צייט ווען מען וועט זיי געבען צו פערזוכען א פאאר מעת־לעת ניט עסען מיט א נאכטלעגער אין גאס? איך וויל אויף זיי קיין נקמה ניט זעהן — ניט איך: איך בין פילאזאף גענוג אום צו פערשטעהן אז עס איז ניט דעם מענשען׳ס שולד, וואס ער ווערט געבארען אין א העמ־דעלע, וואס קען אן „ארעמער“ גביר נעבעך טאן, ווען זיין פאטער איז רייך געווארען פון ארעמע לייט׳ס ארבייט און האט איהם געלאזען א גרויסע ירושה? איז דאס זיין שולד? געוויס ניט און איך האב צו איהם גאר נישט. אבער וועלען וואלט איך

VI.

אַלץ ניט דאָס.

אויב איהר געדענקט בין איך פאר־אכט־טאָגען דאָנערשטאג געווען ביי מיין שכנ׳טעס טויט. פרייטאָג איז געווען די לויה און ביי דער לויה בין איך אויך געווען. נאָך דער לויה בין איך א צייט ארומגעגאַנגען אין גאַס און בין געקומען אהיים פערמאַטערט און הונגעריג . . .

ווער עס וויל זיין ביי א ריכטיגע אמת׳ע לויה, און וויל זעהן ריינע עהרליכע טרערען, און וויל הערען אן ערנסטען, הערצליכען קלאָג — זאָל געהן מלוה זיין אן אָרימאַן וואָס לאָזט איבער קינדער, אָרעמע קינדער. רייכע קינדער, זיי מעגען זייער פאָטער ווער ווייס ווי ליעבען, קענען קיינמאָל ניט גאַנץ אויפריכטיג וויינען, ווייל דעם פאָטער׳ס טויט מאכט דאָך פון געצוואונגענע קינדער פרייע מענשען און עס לעבט זיך נאכהער עפּעס גאָר אנדערש ווען מען האָט אויף זיך קיין אויבערהאַר ניט מעהר און מען קען פערשפּיעלען צעהן מאָל אזוי פיעל אין קאָרטען און קיינער זידעלט זיך ניט. אָרעמע קינדער וויינען ניט וואָס זייער פאָטער איז ניט געשטאָרבען מיט צעהן יאָהר צוריק און רייסען זיך ניט גלייך נאָכ׳ן טויט איבער די ירושה.

גלויבט ניט די שבועה פון א קרעמער, די גוט־האַרציגקייט פון א „פעטער“, די מענשענליעבע פון א גענעראַל, די פאָלקס־פריינדשאַפט פון א קייזער, די עהרליכקייט פון א דיפּלאָמאַט, די פאָטער־ליעבע פון א קרוינפּרינץ, די צניעות פון א יונגע קע־ניגליכע אלמנה, די שעהנהייט פון א שוישפּיעלערין, די יוגענד־ליכקייט פון א שוישפּיעלער און דעם „מיר“ פון א צייטונג־שריי־

קענדער מענש. דאָס האָב איך געוואָלט, נור מיינע געדאַנקען זיינען אַזוי צושלאָגען אַז איך קען קיינמאָל ניט אויפשרייבען וואָס איך וויל, אַ גוטער שרייבער דאַרף אייגענטליך גאָר ניט דענקען, אָדער ער דאַרף קענען האַלטען זיינע געדאַנקען אין צוויק. ווען ער קען דאָס ניט, דאַרף ער וויינינגסטענס קענען איינהאַלטען די געפעהרליכע געדאַנקען, זיי זאָלען ניט שטערען דעם גאַנג פון די מעשה וואָס ער בעשרייבט, אָדער זיי גאָר בעהאַלטען, בעהאַלטען אונטער אַ באַרג פראַזען, פוסטע לייכטע פראַזען, וואָס קענען דעם קלענסטען געדאַנקען ניט צוקוועטשען און בעהאַלטען איהם דאָך... ווי אידישע מחברים טוען זעהר אָפט מיט זייערע געדאַנקען. איך וועל קיינמאָל קיין גוטער שרייבער ניט זיין. דאָס ווייס איך. דאָס האָב איך געוואוסט מיט עטליכע און פערציג יאָהר צוריק, ווען... נור וואָס איז דאָ צו רעדען? וואָס איז געוועזען, איז געוועזען — האָט אַ קלוגע ישובניצע אַמאָל געזאָגט ווען זי האָט דעם ערשטען מאָל געהערט פון חורבן בית המקדש. אויב זי לעבט נאָך, זאָל זי לאַנג לעבען.

דערלעבען די צייט ווען די רייכע לייט וועלען קריעגען צו וויסען וואָס א תענית אָהן אָנצובייסען האָט צו בעדייטען, לאָזען זיי וויסען „פּאָ טשעמו פונט ליכא“.

א תענית אָהן אָן אָנצובייסען מיט א נאַכטלעגער אונטער א בריק! מיין פעדער שרייבט דאָס גלאַסען און רוהיג א שטייגער אַזוי ווי זי וואָלט געשריבען א תנאים פאר א חתן־כלה וואָס פער־הייראַטהען זיך ווייל ער איז אַן אלמן און זי א גרושה און איך וויל דאָ פערדיענען שדכנות און מעהר גאָר נישט. ווייס מיין פע־דער די ריכטיגע בעדייטונג פון די שרעקליכע ווערטער? ניט מעהר ווי דער „רייכער מאַן, נעבאך“ וואָס ווערט משוגע טראַכ־טענדיג ווי אַזוי צו פערספּענדען דעם טאַטען׳ס ירושה. און פון וואַנען זאָל אַזאַ דומע פעדער מיט אַן אייזערנער הארץ וויסען אַזעלכע זאַכען? פּארצייטיגע פעדערען פלעגען ארויסקומען פון גענז, פון לעבעדיגע בעשעפעניסען און אפילו זיי האָבען מיט זיך געלאָזען שרייבען טויט־אורטהיילע פון געקרוינטע און ניט געקרוינ־טע מערדער און פיעלע אַנדערע שענדליכע זאכען. וואָס־זשע קען מען פערלאַנגען פון א שטאָלענע פעדער, וואָס קומט ארויס פון דעמזעלביגען מעטאַל פון וועלכען מען מאַכט הארמאַטען און ביקסען, הלפּים פאר פיער־פּיסיגע בהמות און שווערדען פאר צוויי־פּיסיגע, נאַרישע נענעל וואָס קריכען אומעטום אריין ביז׳ן האלז, אַזוי גיך ווי זיי קריגען א טראסק אין קאָפּ פון אַנאַנדער דומע שטיק אייזען אין דער האַנד פון א מענשען, גראַדע אַזוי ווי דער נאָגעל וואָלט גע־ווען אַן ארבייטער וואָס ווערט געשלאָגען פון א ווערק־פיהרער, וואָס ער איז אַליין א געדונגענער שקלאַף ביי א פאַבריקאַנט. אָט פון אַזאַ משפחה קומט מיין פעדער — קומען אַלע היינטיגע פעדערען — ארויס, היינט געה פערלאַנג פון איהר געפיהל!

נאָר ניט ארום דעם האָב איך געוואָלט רעדען. איך האָב אייך געוואָלט דערצעהלען א העכסט אינטערעסאַנטע מעשה, א חלום וואָס מיר האָט זיך געחלום׳ט קומענדיג אהיים נאָך מיין שכנה׳טעס לויה. איך האָב געוואָלט בעווייזען ווי געפעהרליך עס איז צו עסען פאר׳ן שלאָף, איבערהויפּט ווען מען איז א דענ־

אָבער זייט איהר ניט פרום, דאַן לעזט זיי גאָר ניט, סיידען איהר ליידט פון צאָהנוועהטאָג און אפילו דאַן איז אפשר אויך כדאי׳ער צו נעהמען אַ פאר־צוויי־יאָהריגען לוח, אָדער די איינגעווייט פון פון אַן אלטע קמיע, אָדער „פיכטע׳ס רעדען אַן די דייטשע נאַציאָן" (אויב איהר זייט מבין בלשון אשכנז ; אויב ניט איז אודאי גוט !) אָדער אַ קאַטאַלאָג פון אַ מוכר־ספרים, אָדער די יוצרות פון פרשת־פרה — אלץ אזעלכע זאכען, וואָס ווירקען אזוי גוט וויא אַ שלאָפּ־טרונק, אָדער ווי אַ אידישע צייטונג און זיי האָבען די מעלה וואָס נאָך זיי חלומט זיך ניט פון מלחמות, סטרייקס, פון גלעדסטאָן, פון ביסמארק, פון בולאַנזשע, פון דעם אָקאָרשט געבאָרענעם פרינץ באַטטענבערג, פון דעם קעניגעל פון שפּאניען, וועלכער געהט נאָך אָהן פלודערקעס און נאָך אנדערע גרויסע און וויכטיגע פער־זאָנען און זאכען.

רעדענדיג פון דעם קליינעם שפּאנישען קעניגעל פאַלט מיר איין אזא מין געדאַנקען : — צו לאָזט זיך זיין מאַיעסטעטעלע ווישען דעם קעניגליכען נעזעלע, אָהנע צו בריקען מיט זיינע אַללערהעכסטע פיסעלעך ? גערוהט זיינע מאַיעסטעטעלע צו עסען מיט אַ פּאַרטוכעל, אָדער קאָמאַנדירט ער זיינע אַלעראונטערטהעני־גסטע ניאַניאַ איהם צו לאָזען זיך איינריכטען די קעניגליכע קליי־דעלעך ? גערוהט ער שוין צו רעדען שאַרף ? האָט, ווער וויים, זיינע מאַיעסטעטעלע שוין געפּאָקט און געמאָזעלט ? זיינען איהם לייכט אָנגעקומען דיא אַלערהעכסטע ציינדעלאך ? וואָס מאַכען זיי־נע קעניגליכע אויגען ? . . .

אָה, די אויגען ! דאָס עראינערט מיך אָן דעם, ארום וואָס איך האָב געוואָלט רעדען. לאָמיך זיך צוריקקעהרען צו מיין ער־צעהלונג. ווי געזאָגט, האָב איך איינגעשלאָפען. מיט אמאָל איז ביי מיר אין צימער געוואָרען ליכטיג און אַ רגע שפּעטער גלייך ווידער פינסטער. פאַר מיר איז געשטאַנען אַ שווידרהאפטע געשטאַלט מיט אונגעהייער פיעל אויגען, מיט מעהר אויגען ווי שטערען אין הימעל, ווי מיקראָסקאָפּישע חיה׳לעך אין אַ לאָנדאָ־נער גלאָז וואסער, ווי נאררישקייטען אין אַ יאָהרגאנג „בערלינער

VII.

אויגען.

ווי איך האָב אייך שוין עטליכע מאָל געזאָגט בין איך געקומען מיעד און הונגעריג אהיים פון מיין שכנ'טעס לויה. איך האָב אָפּגע־געסען וועטשערע און האָב מיך גלייך געלעגט שלאָפען. אזוי ווי איך האָב געוואָלט זיין זיכער, אז איך וועל איינשלאָפען, האָב איך גענומען לעזען „די לעצטע נאכריכטען" אין א אידישע צייטונג — ווי זי הייסט זאָג איך ניט, בכדי אז דער רעדאקטאָר זאָל זיך ניט איבערנעהמען מיט דעם וואָס איך לעז זיין בלאט — און ביי די ערשטע ווערטער פון די ערשטע פון דיעזע לעצטע נאכריכטען בין איך איינגעשלאָפען. דאָס איז געווען א שטיקעל נייעס, ארויסגענומען פון דעם פאר־אכט־טאָגען־פרייטאָגדיגען „לאָנדאָנער הערמאן", וועלכער האָט דאָס געהאט ארויסגענומען פון דעם מאָנטאגדיגען „דיילי טעלעגראף", וועלכער האָט דאָס געקראָגען צו וויסען דורך א קאָררעספּאָנדענץ אין די „קעלנישע צייטונג", וועלכע האָט דאָס געהאט איבערזעצט פון די „נאָוואָיע ווֹרעמיא" פון א פּאָאר טעג פריהער, און וועלכע האָט נאטירליך דאָס געקראָגען צוגעשיקט פון א זייטיגען קאָררעספּאָנדענט, וואָס ער איז וואהרשיינליך א ליגנער. יעדענפאלס האָב איך ניט אומ־זיסט די צייטונג געלעזען: איך האָב איינגעשלאָפען.

און אזוי ווי מיר רעדען פון איינשלאָפען, מעג איך אייך, מיינע ליעבע לעזער, געבען אן עצה. אויב איהר זייט פרום און איהר האָפט צו זעהן ווי דער הימעל עפענט זיך, אָדער איהר וואַרט אויף אייער חתימה — לעזט קיין שום אידישע צייטונג ניט די ערשטע נאכט שבועות און די נאכט פון הושענא־רבה; טאָמער

פאר א מענשען מיט מעהר אויגען ווי יעדער אנדער מענש. מען זאָגט אז ער האָט חוץ די געוועהנליכע צוויי אויגען, אַן אויג ביי'ן רב (דער רב קריגט פון איהם א רויטע אסיגנאציע יעדען יום־טוב), אַן אויג וויעדער ביי'ן גובערנאטאָר להבדיל (ר' טרייטעל איז א משכיל, רעדט רוסיש און האָט א בילד־שעהנע יונגע דריטע וויב, וועלכע רעדט רוסיש נאָך בעסער פאר איהם) און א סך הינעראויגען.

„די אָרעמע לייט איז גוט" — האָט ר' טרייטעל צו מיר אמאָל געזאָגט — „זיי געהען ענטוועדער אין אלטע שיך, אָדער נאָר אָהן שיך און ליידען דערפאר ניט פון הינעראויגען."

„דעם מיטעל צו הינעראויגען" — האָב איך איהם געענט־פערט — „וואָלט איך געהייסען די קצינים אויך פּרובירען. אפשר וואָלט זיי אפּעטיט אויך ניט פעהלען, ווען זיי וואָלטען דער־צו געטאָן וואָס די אָרעמע לייט טוען — אונטערהונגערען ציי־טענווייז."

טאגעבלאַט", ווי ליגענס אין אלע מדרשים; מעהר ווי אָרעמע לייט אין ענגלאנד, ווי פאנאטיקער אין שפּאניען, ווי שפּיאָנען אין רוסלאנד, ווי בעריהמערס אין אמעריקא, ווי דועליסטען אין פראנקרייך, ווי בעטלער אין איטאליען, ווי קייזער־געצענדינער אין עסטרייך, ווי לאַפּקע־נעהמערס אין דער טירקיי און ווי קאַרטאָפּעל אין אירלאנד. אָט אזא שרעקליכע געשטאַלט מיט אזוי פיעל אויגען איז איצט געשטאנען פאר מיר. איך האָב, נאטירליך, גלייך פערשטאנען ווער דער בעל־דבר איז; דאָס איז געוועזן דער... דער מלאך־המות אליין.

איידער איך מאך אייך בעקאנט מיט'ן מלאך־המות (איהר האילט זיך דאָס געווים ניט זעהר שטארק זיין בעקאנטשאפט צו מאכען!) לאָמיך אייך עטוואָס זאָגען וועגען זיינע אויגען.

איך האָב אלץ געמיינט, אז דאָס וואָס מען זאָגט, אז ער (דער ניט־גוטער) האָט אזוי פיעל אויגען, האָבען דאָס נור אונזערע אידען אויסגעטראכט. אפשר מיינען זיי דערמיט — האָב איך גערעכענט — אז ווען דער מלאך־המות וואָלט ניט געהאט אזוי פיעל אויגען, וואָלטען זיך פיעלע אידעלאַך ארויסגעדרעהט פון זיינע הענד, א פּנים ווי זיי דרעהען זיך ארוים פון דעם רוסישען קיסר'ס הענד, וואָס ער האָט אויך א סך אויגען (הגם צו יערע פּאָאר פון זיינע אויגען איז דאָ א בעזונדערע בייכעל, וואָס אויף איהר קוקען די אויגען מעהר ווי אויף אלץ אין דער וועלט!). קורץ און גוט, אזוי האָב איך אלץ גערעכענט, אָבער, ווי איך זעה איצטער איין, האָב איך געלעבט אין טעות. דער מלאך־המות האָט באמת אונגעהויער פיעל אויגען, אויגען אָהן א צאָהל, אָהן א שעור און אָהן אן ערך. אפילו ר' טרייטעל באלבירישקער איז לגבי איהם ווי דער געוועזענער קעניג מילאן פון סערביען געגען אלכסנדר מוקדן, אָדער ווי דער שמש פון איינעם פון די טויזענדער מנינים אין ווילנא לגבי ביסמארק. מינסקער אידען וועלען גלייך וויסען ארום וועמען איך רעד, אָבער אזוי ווי עס זיינען דאָ ניט־מינסקער אידען אויך אין דער וועלט, מוז איך זאָגען, אז ר' טרייטעל באלבירישקער האלט מען ביי אונז אין מינסק

„פּאַרוואָס ? פּאַרוואָס קוילעט דער חלף דיא הוהן ? פּאַרוואָס שנייט די זעג דעם בוים ? פּאַרוואָס שיסט דער ביקס דעם סאָלדאַט ? דער ביקס, דער זעג, דער חלף זיי זיינען ניט שולדיג, זיי טוען, וואָס דעם מענשען׳ס האַנד הייסט, זיי זיינען ווערקצייג צום מאָרדען און דאָס געמליכבע בין איך אויך."

„קען זיין, ווי קומט עס אָבער, אז מען האָט אויף דיר אויס־געטראַכט אַזא שם־רע ?"

„אָט דאָס, זעהסטו, וויל איך דיר ערקלערען. דאָס איז זעהר איינפאַך, ביי אייך מענשען איז דער פיהרונג אזוי, אז איינער האָט צופיעל און דער אַנדערער גאָר ניט. ביי אייך זיינען ׳דאָ עטליכע רייכע לייט און אַהן אַ שיעור אביונים. די אביונים האַרעווען פאַר די רייכע און האָבען אליין ניט פון וואַנען צו לעבען. די אביונים שטאַרבען טויזענדערווייז פאַר דער צייט. די רייכע האָבען מורא, טאָמער וועלען די אביונים דאָס איינזעהן און מאַכען אַ געוואַלט. וואָס טוען זיי ? דינגען זיי געלערנטע פרומע גנבים, אז זיי זאָלען ארומגעהען און זאָגען, אז דאָס, וואָס די אָרעמע לייט שטאַרבען אזוי פיעל, איז דאָס מיין שולד..."

„וואָס איך הער !"

„געוויס. הער ווייטער. ווען אַ מענש לעבט שלעכט, ווען ער וואוינט אין שמוץ, אין איין חדר מיט נאָך פינף־זעקס נפשות, און עסט ניט גענוג און שלאָפט ניט פון דאגות, ווערט ער נאַטירליך קראַנק. ער געהט ארום, ער רעדט, ער טוט און זעהט אויס אויפ׳ן פנים געזונד, אָבער אינערליך איז ער אַ קראַנקער מענש. אַזעלכער האָט חתונה מיט אַ מיידעל, וואָס איז ניט געזונטער פאַר איהם אליין. זיי לעבען און האָבען קראַנקע קינדער. די קראַנקע קינדער האָבען ניט קיין גוטע אויפפאַסונג, קיין ריינע לופט, אפילו ניט קיין געזונדע מוטער־מילך. זיי שטאַרבען טויזענדהווייז. דאָס קרענקט די אביונים. זיי האָבען אפילו ניט וואָס די קינדער צו געבען עסען, אָבער זיי ליעבען זיי דאָך. אום זיי זאָלען ניט מאַכען יד־אחת געגען די, וואָס נעהמען פון זיי אלץ אוועק זאָגען די געדונגענע פרומע ליגנערס, אז דער בייזער מלאך־המות איז אין דעם שולדיג."

„אי, אי, אי !"

VIII.

דער מלאך המות.

בקיצור, דער מלאך המות אליין איז געשטאנען פאר מיינע אויגען. „קומסטו נאך מיר?“ האב איך איהם געפרעגט, ציטערענדיג אין אלע מיינע אברים, ווארום יא פילאזאף, ניט פילאזאף — גרארע דאן האב איך קיין חשק ניט געהאט צו שטארבען.

„ניין אלטינקער, איך קום צו דיר,“ האט ער געענטפערט און האט אזוי פארטגעזעצט: איך קום צו דיר, ווייל איך וויל מיך מיט דיר אביסעל דורכרערען. דיין טויט בעדארף איך ניט, אים געגענטהייל, איך וויל, אז דו זאלסט נאך לעבען, בכדי אז דו זאלסט איבערגעבען אנדערע, וואס איך וועל דיר זאגען.“

„רעד־זשע, רעד, איך הער“ האב איך געזאגט. „דו ווייסט“ האט ער זיך אבגערופען, אז איך האב א נאמען פאר א שלעכטען אין דער וועלט ביי אייך; מענשען מיינען, אז איך בין א געדונגענער קאט, וואס טויטעט, ווייל ער האט קיין אנדער בעשעפטיגונג ניט. האלב איז דאס אמת און וואלט מען אויף מיר געזאגט ניט מעהר, ווי דאס, וואלט איך שוין געשוויגען. אבער זיי בענוגענען זיך ניט דערמיט: זיי זאגען, אז איך האב גאר הנאה פון הרג'ענען מענשען — דאס, זעהסטו, פערדריסט מיך. זאג מיר, דו ביזט דאך עפעס א שטיקעל פילאזאף, וואס האב איך געקענט האבען פאר א שנאה געגען דיין שכנ'טע, וואס איז היינט געשטארבען? וואס האט זי מיר געטאן? וואס, למשל, קען איך האבען צו די מיליאנען עופ'עלעך, ארעמע קליינע קינדער, פון א טאג ביז פינף יאהר אלט וואס איך ברייננ זיי אלע יאהר דעם טויט?“

„אדרבה, פאר וואס טוסטו דאס?“

שפּעטער האָט מען מיך געשיקט איהר בעפרייען פון דלות. זי האָט אליין געוואָלט שטאַרבען, אָבער זי האָט געטראַכט אַרום איהר עופ'עלע און האָט געוויינט. איך האָב איהר געלאָזען אַ קוק טאָן, אַ לעצטען קוק טאָן אויף איהר קינד און האָב איהר דאַן אַוועקגענומען פון דער וועלט.

„נעכטען האָב איך צוגענומען איהר קינד."

„אונגליקליכע פאַמיליע!" האָב איך אויסגערופען.

„און איצט — האָט דער מלאך־המות געזאָגט — וועלען די געדונגענע ליגנערס זאָגען, אַז דאָס איז מיין אַרבייט, אַ שטייגער ווי מיר וואָלט עפּעס דערפון אַרויסקומען."

„און וואָס זאָגט גאָט דערצו?"

„אַרום איהם האָב איך קיין שליטה ניט צו רעדען. זאָגען מעג איך דיר, אַז איך פערשטעה אַליין ניט ווי ער לאָזט דאָס צו."

„הער ווייטער. די רייכע בויען שיפען צום זינקען, ווייל זיי פערזיכערען די שיפען מיט די סחורה אין מעהר געלד, ווי זיי זיינען ווערטה, און אביונים ווערען דערטרונקען; זיי ווערען רייך פון קוילענגרובען, וואס די גרעבער אין זיי פערלירען הונדערטערווייז דאס לעבען; זיי מאכען שרעקליכע מלחמות און הרג'ענען צו מיליאנען ארעמע לייט; זיי בויען פאבריקען אויף אזא מין אופן, אז עס זאלען קענען פלאטצען קעסלען, אדער אנדערע אונגליקען זאלען מעגליך זיין, אבי זיי זאל אלץ קאסטען וועלוועלער דער מאכען; זיי האנדלען מיט ברויט און העכערען דעם פרייז פון עסענווארג, אום רייכער צו ווערען, און די אביונים שטארבען דערווייל פאר הונגער. זיי טוען דאס און טויזענד אנדערע זאכען און אזוי ווי זיי האבען אין גרונד הארצען מורא פאר די אביונים, ווייל די אביונים זיינען פיעל און זיי זיינען ווייניג — ווארפען זייערע געדונגענע פרומע ליגנערס דעם בלבול אויף מיר.“

„דאס איז זעהר לייכט מעגליך.“

„מעגליך? אזוי איז דאס. אט וועל איך דיר אין קורצע ווערטער דערצעהלען א מעשה:

פאר א יאהרען האבען חתונה געהאט צוויי יונגע מענשען. ער האט געארבייט אין פאבריק, זי ביי א נייטערקע. זיי האבען זיך געליעבט, הייס געליעבט! ער האט אבער שוין אונטער דער חופה געהאט א לונגען־פעהלער און א פאאר חדשים נאך דער חתונה האב איך געקראגען דעם אויפטראג צו געהן צו איהם. איך בין געקומען. ער איז געלעגען אהן כוחות, אהן לעבען, כמעט, אויף אן ארעמען געלעגער. זיין יונגע ווייב האט געוויינט מיט בלוטיגע טרערען און ער איז געשטארבען... זי איז געבליעבען אהן ברויט. זי האט ניט געקענט קריעגען קיין ארבייט און איז געווען צו שטאלץ ביי זיך אום צו בעטלען. איהר הארץ האט זי מיטגעגעבען דעם מאן אין קבר אריין, אבער אין איהר לייב איז געוואקסען די פרוכט פון איהר ליעבע. אין צרות, אין הונגער, אין נויט — אבער געוואקסען איז עס. זעקס, זיעבען מאנאט זיינען אזוי פערגאנגען. ווי זי האט געלעבט, ווייס איך ניט. ענדליך האט זי געהאט א קינד און א טאג

צופיעל צו וויסען, ווארום איהר וועט ניך אלט ווערען; זעקסטענס, ווייל איהר פרעגט מיט צופיעל העזה; זיעבעטענס, ווייל איהר דער־מאהנט מיין נאמען מיט זשול סימאן — און זאגט ניט להבדיל; אכטענס, ווייל איהר ווילט מיר איינרעדען, אז איך בין טויט, ווער־רענד דער מלאך־המות אליין קען אייך זאגען, אז איך לעב נאך; נייטענס, ווייל איהר אליין זייט ווירקליך טויט: איהר פלעגט אמאל ארויסגעבען אין ליק דעם „המגיד", נאר איהר זייט געשטאר־בען מיט א יאהר אדער צוויי צוריק; ליגט אין אייער רוה! צעהנ־טענס, ענטפער איך אייך ניט, ווייל איך וויל ניט.—

דיא צאהל צעהן איז א מערקווירדיגע. חוץ פרעה'ס צעהן מכות און המן'ס צעהן זין... האלט! מיר דאכט זיך, אז דיא מכה חשך און המן'ס זוהן דלפון זיינען געבליעבען ביז היינטיגען טאג אין דער וועלט, און מען זעהט געוועהנליך, אז דער חשך און דער דלפון זיי־נען צוזאמען, ווארום דעם ארימאן איז פינסטער און ביטער... חוץ, זאג איך, המן'ס צעהן זין און פרעה'ס צעהן מכות זיינען געווען דיא צעהן מאמרות, דורך וועלכע די וועלט איז בעשאפען געווארען, וועלכעס בעווייזט וויא כשר דער רבש"ע האט פארדיענט זיין רוה דעם זיבעטען טאג און וויא כשר מאנכע דירעקטארס פון אייזענ־באהנען, מאנכע מיניסטערס פערדיענען זייער שבת, ווייל זיי גיבען אין דער וואך מעהר וויא הונדערט מאמרות און בעפעהלען, און ווערען נאך מעהר פערמאטערט וויא ער, כביכול, אליין; דאן זיינען וויעדער געווען צעהן אייזלען וואס האבען אוועקגעטראגען וויא עס שטעהט אין דער תורה, „מטוב מצרים" אלע גוטע זאכען, אייזלען, וואס דיא ענגלענדער שעהמען זיך ניט זיי נאכצוטאן נאך היינטיגען טאג, הגם דיא וועלט האלט ניט זעהר שטארק פון דעם אייזעל'ס שכל... דאן, וויעדער, ווייסען אלע פון דיא צעהן גראד, אדער שטונדען (עשר מעלות אחרנית) וואס דיא זון איז צוריק גע־גאנגען אין חזקיהו'ס צייטען, וואס דאס איז א פאטש אין פנים פאר דיא לומפיגע אסטראנאמיע, וועלכע בעהויפטעט, אז דיא זון געהט גאר ניט, און אז דיא ערד, וואס געהט יא, מוז אימער געהן דעמזעלבען גאנג... חוץ דעם געפינען מיר אין דער תורה דוד'ס

IX.

דוד גאָרדאָן, צעהנדליגע, פליגען און שפינען.

צייט דוד המלך האָט מיט א שטיינדעל צוגעהרג׳עט גלות הפלשתי, האָבען אלע דוד׳ס שרעקליך פיעל חוצפה. איהר וועט קיינמאָל ניט זעהן א פייטעל, א טרייטעל, א זונדעל, א שעפּסיל, א מענדיל, א נח, וואָס האַלט זיך גרויס, וואָס שפּרינגט אין די אויגען און אכטעט ניט אן עלטער׳ן. דוד׳ס אָבער, זיינען גרויסע בעלי־העזה.

איינער פון זיי איז, ווי עס שיינט, אין פּאריז און אזוי ווי ער איז ניט נור א דוד, אין פּאריז, נור ער הייסט נאָך דערצו גאָרדאָן, איז ער א דרייפּאכער בעל־חוצפה און ער אונטערשטעהט זיך צו רופען אן אלטען מאַן, וואָס ער קען ניט און ווייס ניט, משוגע. טאָמער איז דאָס נאָך ניט גענוג, פרעגט ער נאָך קשיות אויך, און נאָך ניט גענוג וואָס ער פרעגט קשיות, וויל ער אז מען זאָל איהם ענטפערן, און ווער זאָל איהם ענטפערן? ווען ער רופט משוגע?

דוד גאָרדאָן, איך וועל אייך ניט ענטפערן — פון צעהן טעמים וועגען: ערשטענס האָב איך גענוג קשיות פון מיין אייניקעל (זאָל לעבען, כאָטש ער פרעגט זיי!) און איך בעדאַרף קיין פרעמדע מקשנים ניט. צווייטענס ווייל איהר זייט ניט מיינער א זון און איצט איז ניט פּסח און מיר ביידע זיצען ניט ביי׳ן סדר און אייערע קשיות זיינען ניט פיער; דריטענס, ווייל אויב איך וועל אייך ענטפערן, וועלען זיך געפינען א סך אנהערע פרעגערס, און דאָס לוינט פאר מיר ניט; פיערטענס, ווייל איהר זייט ניט קיין רוסישער סליעדאָוואטעל און איך בין ניט אין מינסק און איהר קענט מיר גאר נישט טאָן; פינפטענס, ווייל עס לוינט ניט פאר אייך אליין

קיין הנאה ניט האָבן. וויא זיי אליין רופען דאָס, ווייס איך ניט, נאָר איך רוף דאָס פּאַראַזיטען — קאָנקורענץ. זיי מיינען אַז אלץ וואָס איז זיס געהערט צו זיי, און זיי פערגיפטען זיך זעהר אָפט דורך זייער פערפלוכטע נאַש־לוסט, דורך זייערע פּאַראַזיטישע געוואָהנהייט צו לעבען פון פרעמדע האָרעוואַניע. דורך זייער קלעטערען צו הויך פאַלען זיי זעהר אָפט אריין אין דיא הענד פון נאָך גרעסערע און קליגערע פּאַראַזיטען, וויא זיי אליין זיינען, אין די הענד פון דיא שפּינען — אַ שעהנע ריינע כפרה אויף זיי!

און דיא שפּינען! אָה, זיי זיינען אַ קלוגע נאַציאָן! זייער געוועב איז ניט איבריגס שטאַרק, אָבער גענוג שטאַרק פאַר דיא, וועלכע זיי ווילען פאַנגען. זיי דרעהען די קעפּ אויף טויזענד אופנים און מאַכען די פיינסטע געוועב אין דער וועלט און פאַנגען זייערע נאַרישע פליגען, וועלכע לעבען אליין פון רויב, אין פוילקייט און אין בטלנות. . .

„אַ שטייגער — זאָגט מיין איינקעל צו מיר — ווי די קליינע שווינדלערס לעבען פון די ארבייטער און די גרויסע שווינדלערס לעבען וויעדער פון זיי, פון די קליינע."

„דו ביזט גערעכט — ענטפער איך איהם — גערעכט מיין קינד, און די שפּינען ווערען וואָס פון טאָג קליגער און וועבען זייערע נעצען פאַר די פליגען אלץ פיינער; אפשר וועט קומען אַ צייט, ווען מיר וועלען דורך די שפּינען פּטור ווערען פון די פליגען, פון אלע פליגען. . ."

„און דיא שפּינען?"

„אויף זיי וועט קומען אַ בעזים. . . מיט איין קעהר וועט דער בעזים פערניכטען זייער גאַנצע קלוגע וועבעריי. . . "

„זיידע, ווען?"

„אָה, דו הויבסט שוין אָן צו פרעגען צופיעל, מיין ליבער איי־ניקעל. דו ביזט ערגער פאַר דוד גאָרדאָן."

* * *

(דיעזע משוגעת בעציעהט זיך אויף אַ קאָרעספּאָנדענץ פון דוד גאָר־דאָן אין דעם „ארבייטער פריינד", געדרוקט ארום דיזעלביגע צייט.— גאָרדאָן'ס קריטיק איז געווען אַ פריינדליכע און דער כעס דאָ נאַטירליך אַ געמאַכטער.)

(דוד המלך׳ס, ניט דוד גאָרדאָן׳ס) צעהן קעבס־ווייבער, וואָס זיין זוהן אבשלום האָט ניט אנערקענט פאר מאַמעס, און האָט זיי בעד האַנדעלט, וויא דוד אליין האָט בעהאַנדעלט בת־שבע׳ן, איידער ער האָט געלאָזען צו׳הרג׳ענען אוריה החתי (עליו השלום) וואָס ביי דיעזער געלעגענהייט האָט נתן הנביא געזאָגט דוד׳ן דעם שעהנעם משל פון דעם קצין מיט׳ן ארעמאַן מיט דיא איינציגע שעפּסעלע, וואָס דאָס, וויעדער, בעווייזט, אַז דיא קצינים האָבען פון אייביג אָן האַלט געהאַט פרעמדע. . . דאַן זיינען געוועזען דיא צעהן שבטים, וואָס זיינען מעהר ניטאָ, מחמת זיי זיינען פערלאָרען געגאַנגען, און דיא צעהן טעג תשובה, וואָס זיינען נאָך דאָ אלע יאָהר ביי אידען, ווייל זיי זיינען ניט פערלאָרען געגאַנגען, הגם דיא תשובה וואָס ווערט געטאָן יענע צעהן טעג איז ניט איבריג גרויס, ווארום דער קרעמער נאַררט דאַן אָב זיינע קונדען וויא געוועהנליך, און דער פאַבריקאַנט בערויבט זיינע ארבייטער וויא אַ גאַנץ יאָהר, און דער מלוה רעכענט זיינע פּראָצענט וויא אימער, און דער צייטונג־שריי־בער זאָגט זיינע ליגענס וויא אלע מאָל, און דער גנב (איך מיין, דער אונגעזעצליכער גנב, ווייל עס זיינען דאָ געזעצליך־פּריווילעגיר־טע גנבים) דער גנב גנב׳ט אין דיא עשרת ימי תשובה ניט ווייניגער וויא אין דיא איבריגע דריי הונדערט־עטליכע־און־פופציג טעג פון יאָהר.

געוואַלד! וואָס טוט מען מיט דיא פליגען? היינט פאַרנאַכט האָב איך מיך אויף אַ ווײלע צוגעלעגט האָב געוואָלט איינדרעמלען, אָבער דיא פליגען האָבען ניט געלאָזען. דיא פליגען זיינען וואָהרע פּאַראַזיטען, פּוסט־און־פּאַסטניקעס, לעדיגגעהערס, גאַרנישט־טוערס, טעלער־לעקערס, בטלנים, האָבונעס און קריכערס. זיי קומען צו איין ווען די זון שיינט, ווען עס איז דאָ וואָס צו נאַשען, ווען אויפ׳ן טיש ליגט עסענוואַרג און דאָס וואָס זיי קענען ניט עסען אליין, מאַכען זיי, אַז איהר זאָלט אויך ניט קענען עסען. זיי בעפאַלען אַ שטיקעל צוקער, וויא קאַפּיטאַליסטען בעפאַלען אַ נייע שטיקעל לאַנד, און דער שטרייט צווישען זיי איז אַזוי גרויס, אַז זיי פער־שמירען דיא שטיקעל צוקער און קענען דערנאָך אליין פון איהר

פאר מיר, ווייסען אלע. קליגער פאר מיר איז ער געוויס ניט, וואָ־
רום דיא גאוה זיינע (וואָס צוליעב איהר קומט ער צו מיר ניט) —
די גאוה זיינע אליין בעווייזט שוין, אז ער איז א נארר, ווערהערענד
איך בין גאָר קיין בעל־גאוה ניט, והראיה — אָט פאָהרט ער אוועק,
זיך ניט זעהענדיג מיט מיר, און איך שעהם זיך גאָר ניט דאָס אויס־
צוזאָגען. איי וועט איהר אפשר זאָגען, אז ווען איך וואָלט קיין בעל־
גאוה ניט געווען, וואָלט מיר ניט פערדראָסען זיין ניט קומען צו
מיר, זאָג איך אייך, אז איהר זייט נאררען און פארוואָס איהר זייט
נאררען וועל איך אייך אויך זאָגען, אָבער ניט היינט. . . מיט דאָס,
וואָס ער האָט פיערצעהן הונדערט ווייבער, גלויב איך ניט, אז ער
האלט זיך גרויס, ווארום אין איירָאָפּא איז דאָס קיין כבוד ניט:
איירָאָפּעאישע קעניגע האָבען געוועהנליך אויך מעהר, ווי איין ווייב,
אָבער זיי שטאָלצירען דערמיט ניט, אדרבה, זיי האלטען דאָס גע־
היים, ווי, למשל, דער צווייטער סענדער האָט געלעבט מיט דער
דאָלגאָרוקי, איידער זיין ווייב האָט געהאַט די פריינדליכקייט
צו שטארבען . . זאָל איך ווייטער זאָגען, אז ער האלט זיך גרויס
מיט דעם אינגעלע, וואָס ער פיהרט ארום מיט זיך — דאָס לעגט
זיך מיר עפּעס אויך ניט אויפ'ן שכל. מיין אייניקעל איז ווערטה
פינף אזעלכע אינגעלעך און איך בלאָז זיך, דאכט זיך, גאָר ניט, ווי
אן ענדיג, פון זיינטוועגען. אין וואָס דען קען בעשטעהן זיין גאוה?
אין דעם, וואָס ער טראָגט אויף זיך אזוי פיעל בריליאנטען, דיאמאנ־
טען, פּערלען, רובינען, זאפּהירען און אנדערע קאָסטבארקייטען?
דערמיט דארף ער, דאכט זיך, ניט איבריגם שטאָלצירען, ווארום
דיא וועלט זאָגט, אז דאָס וואסער אין זיינע דיאמאנטען איז ניט
געוועהנליכע דימענט־וואסער, זאָנדערן מענשליכע טרערען, טרע־
רען פון מיליאָנען אָרעמע־לייט, וועלכע דעם פּערזישען שאך'ס רע־
גיערונג בערויבט און בע'גזל'ט פון יאָהר צו יאָהר, — טרערען פון
אלמנות און יתומים, וועלכע דער קעניג פון אלע קעניגע (ווי דער
שאך רופט זיך) מאכט דאָס טאַקע פאר יתומים און אלמנות.

ווארום, פרעג איך נאָך אמאָל, איז ער צו מיר ניט געקומען?
קען מיר ניט ווער עס איז דאָס זאָגען? די קעניגין וויקטאָריא

X.

ארום אלץ קען מען ניט טראכטען.

איך האב בשום אופן ניט געקענט בעגרייפען, וואס די אורזאך דערפון קען זיין, וואס ער האט מיך ניט בעזוכט. אפצוזיין א וואך אין לאנדאן און ניט אריינצוקומען צו מיר! ער, נאסר־עד־דין, זאל מיך אויסווייכען? איהר וועט זאגען, ער האט ניט געוואלט קו־מען צו מיר, ווייל ער איז א בעיאהרענדער מאן. דאס איז אמת: ער איז 59 יאהר אלט, אבער איך בין מיט פיער יאהר עלטער פאר איהם. נאטירליך, ער איז א קעניג און איך ניט. אבער דאס האט ניט צו מיר. איז דאס מיין שולד וואס איך בין ניט קיין קעניג? איז דאס מיין שולד וואס ער איז יא א קעניג? איהר קענט פרעגען ביי וועמען איהר ווילט, וועט יעדער איינציגער אייך זאגען, אז אין אקטאבער 1848, ווען נאסר־עד־דין איז געווארען פערזישער שאך, בין איך צומאל אין טעהעראן ניט געוועזען. איך בין איבערהויפט קיין קעניג־מאכער ניט: ניט איז דאס מיין פראפעסיאן, ניט האלט איך דאס פיר נויטהיג, ניט האב איך חשק דערצו. איך וויים אפילו ניט, אויב איך האב ווען עס איז געהאט פיעל משא־ומתן מיט קע־ניגע. געזעהן האב איך א קעניג — קעניג אסקאר פון שוועדען — אבער איך האב מיט איהם קיין דריי ווערטער ניט גערעדט און מכוח דיא פיער קעניגע אין קארטען, זיי זעה איך אויך צייטענווייז, אבער זיי רעדען מיט מיר ניט. . . בקצור, איך האב אויף קיין שום אופן ניט געקענט פערשטעהן, ווארום נאסר־עד־דין האט זיך פון מיר בעהאלטען.

ווי מיין אייניקעל רעכענט, האלט ער זיך פארט גרויס. אויב אזוי, וואלט איך וועלען וויסען מיט וואס. אז ער איז ניט עלטער

זאָל ער דאָס וויסען ? ער וואָלט דאָס אפשר געקענט וויסען, ווען ער וואָלט געלעזען די שריפטען פון אמר־קהאיאם, דעם פּערזישען דיכטער, אָבער א מענש, וואָס האָט 1400 ווייבער, קען ניט האָבען פיעל צייט צום לעזען, אפילו ווען ער זאָל זיך מיט יעדערע פון זיי קריעגען נור איינמאָל אין דריי יאָהר און איך האָב שוין אין מיין לעבען געזעהען מענשען, וואָס האָבען אין זייער לעבען קיינמאָל ניט אריינגענומען א ספר אין האנד דורך דעם, וואָס זיי האָבען געהאַט מחלוקת נישט מעהר ווי מיט איין ווייב און דאָס א געשטר־פּעלטע. ווען אלזאָ ער לעזט ניט, פון וואנען ווייס ער, אז אן ארע־מאן איז קיין מענש ניט, און אויב אן אָרעמאן איז יא א מענש, מיט וואָס בין איך ערגער, פאר אנאנדערער'ן און אויב איך בין ניט ערגער, פאר וואָס בעזוכט ער אנדערע און מיך ניט ? און טאָמער זאָגט. . . ווארט א וויילינקע, מען שלעפּט מיר פאר'ן פּאָלע. . . אָה, מיין אייניקעל. . . דאָס איז ער. . .

„וואָס ווילסטו ?“

„זיידע, דו וואונדערסט זיך, וואָס דער שאך איז צו דיר ניט געקומען, — זאָג מיר, ווייס ער וואו דו וואוינסט ?“

„אט־אט־אט ! גערעכט, ווי איהר זעהט מיך א אידען, ארום דעם האָב איך גאָר אין גאנצען פערגעסען.“

האָט ער בעזוכט, לאָרד סאָליסבורי האָט ער בעזוכט, מיט גלעדסטאָנען האָט ער זיך געזעהען, דעם לאָרד מייאָר האָט ער בעעהרט מיט א וויזיט, מיט אַלעמען האָט ער זיך בעגריסט, מיט אלעמען — חוץ מיט מיר. זיי אַלע זיינען ניט קיין אריענטאלען — איך בין; זיי זיינען גוים, וואָס ניט ער, ניט קיין שום אנדערער פון אלע פערזישע קעניגע האָט מיט זיי קיין מאָל — קיין ברעקעל התקרבות ניט געהאט, ווערענד איך בין פון אסתר המלכה׳ס משפחה, וואָס זי איז געווען די געליעבטע פרוי פון אחשורוש, וואָס ער איז געווען דער קעניג פון פרס, וואָס דאָס איז פערזיען. א בעווייז, אז איך קום ווירקליך אַרוים פון אסתר המלכה, קענט איהר האָבען דערפון, וואָס איך בין גרינגלעך אויפ׳ן פנים, בין אימער געווען גרינגלעך און די גמרא וויל האָבען, אז אסתר איך אויך געווען ירקרקת, הגם צווישען זיך רעדענדיג, ווייס איך ניט פון וואנען די גמרא ווייס דאָס. . .
חוץ די אַלע מעשיות, האָט ער מיט די קווין געהאט סכסוכים און מיט מיר ניט; סאָליסבערי, ווייעדער, און גלעדסטאָן האָבען איהם גענארט און וועלען איהם נאָך נאַרען, ווערענד איך וואָלט מיט איהם האַנדלען עהרליך, ווען ער זאָל נור וועלען האַנדלען מיט מיר; וואָס אָנבעטריפט דעם לאָרד מייאָר, — ער איז אפילו קיין לאָרד ניט, דער טיטעל לאָרד קריעגט ער אויף צוועלף חדשים, ווי איינער קריעגט דעם טיטעל טורמעניק אויף א יאָהר; נאָך׳ן יאָהר איז דער לאָרד־מייאָר א מיסטער מיט אַלעמען צוגלייך, ווי דער טורמעניק איז א מענש ווי אלע מענשען.

איך קען פערשטעהען, ווארום ער האָט בעזוכט דיא ראָטשילד׳ס: ער מוז רעכענען ביי זיי צו קריגען א גמילות־חסד ווען עס איז, אָבער פון וואנען ווייס ער, אז איך בין אן אָרעמאן? איז עס מעגליך, אז אין דעם זאָל שטעקען משה בוך׳ס קאָפּ? און מיט וואָס, ווייעדער, איז אן אָרעמאן קיין מענש ניט? איהר וועט זאָגען, אז ווען דער אָרעמאן וואָלט געווען א מענש, וואָלט ער קיין אָרעמאן ניט געווען, ווען אלע אָרעמע לייט וואָלטען געווען מענשען, וואָלטען זיי אלע ניט געווען ארעם, דאָס קען זיין, אָבער דאָס ווייסט איהר נור, ווייל איך האָב דאָס געזאָגט, אָבער ער — פון וואנען

קינד חולק געווען אויף רש"י'ס תפלין; אז בלעם האָט ניט געקענט שילטען בלק'ן, ווייל ער איז ניט געווען אין בעדריטשעוו; אז יעקב אבינו האָט געהאַט קפיצת־הדרך; אז נטילת־ידים פערהיט פון אָרעמקייט; אז דורך תהלים־זאָגען קומט מען אריין אין גן־עדן; אז בוימער זינגען שירה; אז שלמה המלך האָט פערשטאַנען די שפּראַכען פון בהמות (פיער פיסיגע); אז יעקב אבינו האָט געוואוסט דעם קץ; אז משה רבינו איז געווען צעהן עללען הויך, אז ער האָט געהאַט צעהן נעמען און זיין שווער יתרו זיעבען; אז דעם ספר־עוזיאל המלאך האָט געמאכט אדם הראשון; אז דער דאָזיגער ספר איז א סגולה נעגען שרפות; אז דער שטן האָט זיך געטשעפּעט מיט ר' מאיר'ן; אז רבקה האָט געטראָגען וואסער א יאָהר נאָך'ן ענטוואוינט ווערען; אז קוגעל עסען איז א געזונדע מצוה; אז פאר יעקב'ס צייטען זיינען מענשען ניט קראַנק געווען; אז די ווערטער: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" האָט ער אליין (וויינענדיג) געשריעבען; אז דורך יוסף'ס שעהנהייט האָבען זיך עגיפּטישע דאַמען צושניטען די הענט; אז אין די גרוב, אין וועלכע זיינע ברידער האָבען איהם אריינגעוואָרפען, זיינען געווען שלאַנגען; אז מרדכי האָט פערשטאַנען זיעבציג לשונות; אז דער מלאך מיכאל נעהמט זיך אָן פאר אידען; אז פרומע פּאָדריאַטשיקעס טראַכטען שבת ניט ארום געלט; אז די אבות האָבען מקיים געווען אלע תרי"ג מצות; אז פרעה'ס טאָכטער האָט געהאַט א לאנגע האנד; אז ער אליין האָט זיך געמאַכט פאר א גאָט; אז אין מדבר זיינען די אידישע קליידער ניט אַלט געוואָרען; אז דער מן האָט געהאַט אלע טעמים; אז שלמה איז אויף די עלטערע יאָהרען ארומגעגאַנגען מיט א טאָרבע איבער דער וועלט; אז נבוכדנצר איז זיעבען יאָהר געווען א ווילדע בהמה און האָט געגעסען גראָז; אז עס זיינען דאָ זיעבען הימלען; אז גאָט פערשטעהט ניט דעם בעטרוג פון קונה־שביתה זיין; אז די מלאכים, וועלכע האָבען בעזוכט אברהם'ן האָבען זיך געמאַכט עסענדיג מצה; אז המן האָט געהאַט א גוטע קאָפּ; אז ער האָט געליעבט אסתר המלכה; אז אויף זיינע קליידער זיינען געווען אויסגעמאָלט געצקעס, וואָס דערפאר האָט זיך מרדכי פאר איהם ניט

XI.

וואָס פרומע אידען טאָרען ניט לייענען.

יא, איך גלויב, אז צום ווערען משוגע פעהלט מיר נור דער גוטער ווילען — די געלעגענהייט דערצו האָב איך. . . און זאָגט מיר ניט, איך בעט אייך, אז איך בין אלע מאָל מטורף, ווייל דאָס איז אזוי אמת, ווי עס איז אמת — אז דער רבונו־של־עולם לעגט תפלין; אז דוד המלך לעבט נאָך ביז היינטיגען טאָג; אז פנחס בן־יאיר׳ס עזעל האָט ניט גענעסען אָהן מעשר; אז עוג מלך הבשן האָט געהאַלטען א בארג אויפ׳ן קאָפּ; אז פון דער סליונע פון קלויז־ניקעס ביי׳ן דרעמלען ווערען בעשאַפען רשעים; אז ר׳ לוי האָט אָפּגענאַרט דעם מלאך־המות; אז ר׳ יצחק איז געווען א שוסטער און האָט זיך דערמיט ניט געשעהמט; אז דער נאָמען פון משיח איז בעשאַפען געוואָרען פריהער ווי די וועלט; אז די אידישע ווייבער אין מצרים פלעגען האָבען זעקסטלינגס; אז ר׳ אליהו ווילנער האָט געמאַכט א גולם; אז פאר אידען איז שעהן דלות, אז אדם הראשון האָט געזינדיגט מיט לילית׳ן; אז דער בית־המקדש פלעגט זיך פאַנאַנדערציהען צוליעב די עולי־רגל; אז מנשה האָט אינווייניג אריינגעשטעלט א צלם; אז דעם טעלעגראַף האָט אויסגעטראַכט א חסידישער רבי; אז דער שטן האָט מורא פאַר שופר בלאָזען; אז דיא עשרה הרוגי מלכות זיינען גע׳הרג׳עט געוואָרען אין איין צייט; אז משה רבינו איז רייך געוואָרען פון די שברי־לוחות; אז אברהם האָט ניט געהאַט געזעהן שרה׳ן ביז זיי זיינען געקומען קיין מצרים; אז רבקה האָט חתונה געהאַט צו דריי יאָהר; אז עשו האָט זיך שוין ביי די מאַמען אין בויך געריסען צו תיפלות; אז אברהם האָט צו־בראָכען דעם טאַטע תרח׳ס געצען; אז דער רשב״ם האָט שוין אלס

צום רויבען איז נויטיג מעהר מוטה, ווי צום גנב'ענען; צום גנב'ענען דארף מען האָבען מעהר מוטה, ווי צום בעטלען; צום בעטלען מעהר ווי צום הונגערן. דערפאַר איז דער רויבער מיט א קאָפּ העכער פאר'ן גנב, דער גנב פאר'ן בעטלער, דער בעטלער פאר'ן אביון. דעננאָך וואָלט איך וועלען, אז די וועלט זאָל פּטור ווערען פון זיי אלעמען, וואָרום דאַן וואָלט זיך ניט נור בעסער לעבען, זאָנדערן זיי וואָלטען מיר ניט דרעהען די קאָפּ און איך וואָלט אייך קענען דערצעהלען, ווי אזוי איך קען איצט משוגע ווערען.

געוואָלט בוקען; אז נפתלי איז געווען א לאפער; אז יצחק פלעגט דאַוונען מנחה; אז אין זיין טאַטע׳ס הויז זיינען געווען פיעל טירען; אז די דייטשען קומען ארויס פון עמלק; אז שדים האָבען מורא פאר מזוזות; אז דער אויסגעהאקטער „ם" אין דיא לוחות האָט זיך געהאַלטען על פי נס; אז שיר־השירים איז די הייליגסטע פון אלע הייליגע ליעדער; אז רבה בן־בר חנה׳ס ציעגען פלעגען ברענגען בערען אויף די הערנער, אז שמואל הנביא איז געווען א רעפובליקאַנער; אז אחשורוש האָט פערלאנגט פון ושתי, זי זאָל קומען צום באַנקעט אין חוה׳ס קאָסטיום; אז די שכינה געהט אין טרויער נאָך׳ן חורבן בית־המקדש; אז אפיקורסים וועלען אויף יענער וועלט עסען הייסע קוילען (גחלי רתמים); אז די ענגלענדער שטאַמען ארויס פון עשרת השבטים אז. . . נו גענוג!

איך האָב אייך נור געוואָלט זאָגען, אז אזוי ווי דאָס אלץ איז אמת, אזוי איז אמת אז איך בין מטורף. דאָס זאָגען מענשען, וועלכע פערשטעהען ניט, ווי אזוי א פילאָזאָף קען רעדען ארום וועלטליכע ענינים; ווי אזוי אן אלטער מאַן קען האָבען א געפיהל פאר אנדערע, ווי אזוי א קלאָהרער קען רעדען די ווארהייט; ווי אזוי א אידישער שרייבער קען שרייבען פאר ארעמע לייט; וויא אזוי — בקיצור, איך קען זיין איך. אלזאָ, מטורף בין איך דערווייל נאָך ניט, אָבער ווען איך זאָל וועלען ווערען האָב איך איצט די פיינסטע געלעגענהייט דערצו. איך דארף נור. . . ווארט א ווייליגקע, מיר פאלט איין א געדאנק וואָס איך מוז פערצייכענען, א ניט וועל איך איהם פערגעסען:

צווישען דעם רויבער און דעם גנב האָב איך מעהר אכטונג פאר׳ן רויבער; צווישען דעם גנב און דעם בעטלער, האָב איך מעהר אכטונג פאר׳ן גנב; צווישען דעם בעטלער און דעם אביון וואָס פערהונגערט, האָב איך מעהר אכטונג פאר׳ן בעטלער. אָט איז מיין ערקלעהרונג הערפון: יעדער פון דיעזע ארבעה בנים זעהט, אז אנדערע האָבען פיעל און ער גאָר ניט. דער אביון זאָגט: איך שווייג; דער בעטלער זאָגט: איך בעט; דער גנב זאָגט: איך כאַפּ; דער רויבער זאָגט: איך נעהם.

פאַל דאַן אויף די קניע, לעג צוזאַמען די הענד, הויב אויף די אויגען צום הימעל און בעט זיך ביי'ן „הנותן לשכוי בינה" ער זאָל מיט מיר אַלץ טאָן, וואָס ער וויל, נור מיך ניט משוגע מאַכען... ווען איהר וואָלט געקענט הערען מיין תפילה, די תפילה, וואָס איך טו אין אַזעלכע אויגענבליקע, וואָלט איהר אויף מיר רחמנות גע־האַט. איהר וואָלט געזאָגט, דעם אָרעמען פילאָזאָף מוז זיין זעהר, זעהר, זעהר שלעכט! און איהר וואָלט יעדען פון דיא דריי „זעהר" אויסגערעדט מיט אַזוי פיעל הארץ, ווי א פרומער איד רעדט אויס דעם „אחד" פון שמע ישראל יום־כפור נאָך נעילה, וואָס דאָס הע־רענדיג, האָט אַמאָל אַן אפיקורוס ביי אונז אין מינסק געזאָגט, אַז זיי קוועטשען דעם אחד, אַזוי ווי זיי וואָלטען געוואָלט פון איהם ארויסקוועטשען דריי, ווי די קריסטען האָבען געטאָן... אָה, ווען איהר וואָלט געקענט הערען מיין תפילה! איבריגענס... אָט איז זי; איך האָב פאַר אייך קיין סודות ניט.

„באַרמהאַרציגער פאָטער!" זאָג איך, ווען דער טירוף שטעהט מיר פאַר די אויגען (ווען איך בין ביי'ן פולען זינען, דאַווען איך ניט, פון פיעל טעמים וועגען) — „באַרמהאַרציגער פאָטער! דיינע וועגען זיינען וואונדערבאַר און קיינער פערשטעהט זיי ניט. איך וויים, אַז דיין הארץ איז גוט צו אַלע דיינע קינדער, נאָר דו, שיקסט אַמאָל אויף מענשען ארויף יסורים — פאַרוואָס, ווייסטו אַליין. למשל: דו לאָזט פון די ערשטע צוויי ברידער קין'ען צוהרג'נען הבל'ן און בעשטראָפסט דערנאָך דעם מערדער; דו לאָזט די אנשי־סדום זיין שלעכט און שיקסט אויף זיי ארויף פייער, שוועבעל און פעך; דו לאָזט (מיט עטליכע הונדערט יאָהר פריהער) די מענשען ווערען זינדיג און דו ברענגסט נאָכדעם א מבול, וואָס פערניכטעט ניט נור די זינדיגע מענשען, זאָנדערן אויך די אונשולדיגע קינ־דער און די נאָך אונשולדיגערע בהמות, חיות, עופות, שרצים און פלאַנצען; דו מאַכסט פרעה'ס הארץ שווער, ער זאָל פייניגען דיינע אידען און זיי ניט ארויסלאָזען פון שקלאַפעריי, און נאָכדעם גיסטו צעהן שרעקליכע מכות און א געזאַלצענעם וואַסער־טויט אין ים ניט נור דעם הארט־האַרציגען פרעה'ן אַליין, זאָנדערן אויך

XII.

תמוז.

בלוט, בלוט, בלוט! אָה, עס איז צום משוגע ווערען! איך זאָג אייך מען דארף ניט קיין תמוז; מען דארף ניט גלויבען אין די בעשרייבונגען, די שרעקליכע בעשרייבונגען פון גיהנם; מען דארף ניט זיצען פיער־פינף יאָהר, אלס פּאָליטישער ארעסטאַנט (פאר'ן משפט), אין א רוסישע טורמע; מען דארף ניט לייענען קבלה־ספרים און זיי ווע'לען פערשטעהן; מען דארף ניט זיין גאנצע חדשים איינגעשפּארט אין גאטשינא, זייענדיג א בעל־הבית איבער 100 מיליאָן נפשות; מען דארף ניט דורכ'ן טויט פערלירען א געליעבטע אונטער דער חופּה; מען דארף ניט שטודירען די עסט־רייכישע פּאָליטיק; מען דארף ניט פערשפּיעלען א מיליאָנער'ס אייגענעם אין איין טאָג אויף דער בערזע; מען דארף ניט מיט הארץ בעטראכטען די געמיינהייטען פון דיפּלאָמאטען; מען דארף ניט זיין א באיערישער קעניג — אום משוגע צו ווערען. מען דארף דאָס אלץ ניט, עס איז נור נויטיג צו האָבען אזא געלעגענהייט דערצו, ווי איך האָב, און דאן אדיע פערנונפט! אדיע שכל!

בלוט, בלוט, בלוט! אָה ווי בלייבט מען ביי'ן קלאָרען זינען! בלוט אין מזרח און אין מערב, בלוט אין צפון און אין דרום — אומעטום גיסט זיך בלוט, אָבער ניט ארום אזעלכע בלוט רעד איך איצט: די בלוט זעה איך ניט. איך רעד ארום אנדערע שפיכות דמים... איך וועל אייך זאָגען ארום וועלכע, אויב איהר וועט נור האָבען געדולד צו ווארטען. פריהער מוזט איהר וויסען, אז עס איז דאָ א זאך, וואָס איהר בעטראכטענדיג, ווערט מיר אָפּט פינס־טער אין די אויגען, עס נעהמט מיר שווינדלען די קאָפּ און איך פיהל אז די מארך אינווייניג ריהרט זיך און בורעט זיך... איך

אָט דאָס איז מיין תפילה. איצט וויל איך אייך דערצעהלען, וואָס פאַר א געלעגענהייט איך האָב משוגע צו ווערען.

מיט עטליכע וואָכען צוריק.... לאָמיך דאָס דערצעהלען כסדר... מיט עטליכע... ליעבע לעזער, דער טירוף קומט אָן, איך קען מעהר ניט שרייבען...

אלע זיינע אונטערטהאנען, פערגעסענדיג אַז זייערע יתומים און אלמנות; דו לאָזט אידען זינדיגען און ווילסט זיי נאכהער פיער מאָל אויסראָטען, וואָס דו וואָלסט געווים געטאָן, ווען דיין קנעכט משה וואָלט זיך ניט אריינגעמישט; דו בעשאפסט מענשען ווי נעראָ, קאליגולא, איוואַן דעם גרויזאַמען, לודוויג (נומער עלף) פון פראַנקרייך, היינריך (נומער אכט) פון ענגלאנד, ריכארד דעם דריטען, נאפּאָלעאָן דעם ערסטען און דעם דריטען, (א דאנק דיין הייליגען נאָמען פאר דאָס, וואָס איז ניט געווען קיין צווייטער!) און הונדערט אנדערע אזעלכע ליודאָיעדען און לאָזט זיי ליודאָ־יעדסטוואָווען ווי פיעל זייער הארץ געלוסט... דו לאָזט די שוואכע צוטרעטען ווערען פון די שטארקע, די אָרעמע בערויבט ווערען פון די רייכע, די עלענדע בעהעררשט ווערען פון די מעכטיגע און דו ווייסט געווים וואָס דו טוסט.“

„בארמהארציגער פאטער! איך ווייס — איך בין זינדיג. טאָמער ווילסטו מיך בעשטראָפען, זעה, מאך מיך ניט משוגע. מאך מיך אויף די אלטע יאָהרען פאר א רויבער און ברענג מיך אריין אין טורמע; (און טאקע דו אליין ברענג מיך אהין, ווארום די פּאָליציי וואָלט מיך וואהרשיינליך ניט ארויסגעפינען...) מאך מיך פאר א צבוע און לאָז דעם וואָרעם, וואָס מען רופט געוויסען, מיך נעגענען ביז׳ן טויט; מאך מיך פאר א סאָציאליסט און ענט־פער מיך איבער צו ביסמארק׳ן; מאך מיך פאר אן אפיקורוס, וואָס איז „געצוואונגען“ צו זיין א בעל־תפלה; מאך פון מיר א בארג זאלץ, ווי פון לוט׳ס ווייב; א שטיין, ווי פון משה׳ס האלז, ווען פרעה האָט איהם געכאפּט; לאָז מיך אריין אין א לייבען־גרוב, ווי דניאל׳ן, אין א קאלך־אויווען, ווי אברהם׳ן, און היט מיר ניט, ווי דו האָסט זיי געהיט; עפען אויף די ערד און לאָז זי מיך איינשלינגען, ווי זי האָט איינגעשלונגען קורח׳ן מיט זיין געמיינדע; מאך מיך פאר אן אדוואָקאט, א בעטלער, א פּאָליציייסקען, א גנב, א צייטונגסשרייבער, א דיענסטמיידעל, א פּראָקוראָר, א ישיבה־בחור, א מארק־אידענע, א לומפּ, א הונד, א... א... אלץ, וואָס דו ווילסט, נור פערהיט מיך פון משוגעת!“

מדינה מיט מיליאָנען נפשות, וואָס איבער דיא מיליאָנען הערשט איין איינציגער מענש. דאָס איז אין פלוג א וואונדער. ערשטענס וויא אזוי קען דער איינער מאכען דיא מיליאָנען פאר ווילענלאָזע אונטערטהאנען; צווייטענס, וויא אזוי לאָזען זיי זיך מאכען פאר אזעלכע ברואים, און דולדען אזא דעספּאָט איבער זיך? מערקוויר־דיג, וואָס־זשע טהוט מען? רופט מען דעם מענשען אויטאָקראַט און דיא מדינה, לאָמיך זאָגען, רוסלאנד. און אזוי גיך וויא מען האָט דיא צוויי נעמען הערט מען זיך אויף צו וואונדערן און דיא מעשה איז פאר יעדערן קלאָהר און גלאַט און מען איז צופריעדען.

ער: — האלב פערשטעה איך דיך, אָבער וויא קומט דאָס צו דזשעק דעם ריפּפּער?

איך: — האָב נאָר געדולד. הער ווייטער: מענשען זעהן, וויא איינער קומט און עפּענט אויף א טאבאק געשעפט לעבען אן אנדער טאבאק־הענדלער; דערפון קומט ארוים א גרויסע קאָנקורענץ, פון דיא קאָנקורענץ א קריג, פון דיא מחלוקה א געשלעג — א צובראָ־כענער ריפּ ביי איינעם און א געשוואָלענע אויג ביים אנדערן. מענ־שען זעהן דאָס און זאָגען: בארבארען, ווילדע, אונציוויליזירטע האָ־בונעם — זיך צו שלאָגען איבער קאָנקורענץ! דאָס זאָל פּאסירען אין דעם נײַנצעהנטען יאָהר־הונדערט! שאנדע, בנאמנות! — נון, זעהן די זעלביגע מענשען אן אנדער פאל: צוויי אייראָפּעאישע גרויסע מדינות גרינדען קאָלאָניען אין אפריקא אום צו האנדלען מיט די אפריקאנער; זיי ווערען צו נאָהענטע שכנים, צווישען זיי ווערט א קאָנקורענץ, פון דער קאָנקורענץ א קריעג, פון דער קריעג א גע־שלעג, פון דעם נעשלעג צעהן טויזענד מתים און קאליקעס ביי איינעם און אכט טויזענד גע׳הרגעטע און פערוואונדעטע ביים צוויי־טען, בסך הכל אכטצעהן טויזענד טויטע און ערגער וויא טויטע מיט צעהן טויזענד אלמנות און א שטיקלעך פערציג טויזענד יתומים. וואונדערט זיך ווער עס איז דאריבער? שרייט ווער עס איז: שאנדע פאר די ציוויליזאציאָן, פאר דעם נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט? כמעט קיינער ניט. וואָרום? ווייל זיי האָבען דערפאר א נאָמען — דער נאָמען איז „פּאָליטיק“, און די מעשה איז איינפאך און פּראָסט.

XIII.

דזשעק דער ריפּפּער.

מיט עטליכע וואָכען צוריק האָב איך געהאַט א קורצע אונ־טערהאַלטונג ני׳ ט מיין אייניקעל. איך וועל אייך איבערגעבען אונ־זער געשפּרעך וואָרט פּאר וואָרט, אזוי ווייט וויא איך געדענק עס. היער איז עס:

ער: — זיידע, ווער איז דזשעק דער ריפּפּער?

איך: — א נאָמען, מיין קינד, א נאמען. ווען מענשען זעהן עטוואס, וועלכעס זיי ווייסען ניט, וויא אזוי צו ערקלעהרען, טראַכ־טען זיי אויס דערפאר א נאָמען און זיינען צופריעדען.

ער: — איך פערשטעה דיך ניט.

איך: — קען זיין. ווער פערשטעהט מיך יא? מאנכע קענען מיך פערשטעהן און ווילען ניט, מאנכע ווילען מיך פערשטעהן און קענען ניט. דיא וואָס ווילען און קענען ניט, רופען מיך פילאָזאָף, א שטייגער, איך רעד פאר זיי צו הויך; דיא, וויעדער, וואָס קענען און ווילען מיך ניט פערשטעהן, רופען מיך משוגע, וואָס דערמיט ווילען זיי זאָגען, אז עס לוינט ניט זיך צו נעהמען דיא מיה. איך בין דערצו געוואוינט, — וויא דיא ערד צום רעגען, וויא א רייכער צו חניפה, וויא אן אָרעמאן צום דלות, ווי א הונד צו א שטעקען, וויא...

ער: — גענוג. דו צולאָזט זיך, זיידע־לעבען, ווייסטו ניט ווען אויפצוהערען. א־ך וויל דיך יא פערשטעהען; מאך, אז איך זאָל עס קענען. ערקלער מיר, וואָס דו האָסט געזאָגט וועגען דעם נאָמען.

איך: — גוט, הער־זשע צו מיט קאָפּ.

ער: — וואַרט א מינוט, איך וועל זיך זעצען אויפ׳ן טשער־בעט. שוין. נו?

איך: — מענשען, פערשטעהסטו מיין קינד, זעהען א גרויסע

ווארפט מען צו די ארבייטער, וואס אהן זיי וואלט דער „לארד“ ניט געהאט איבער וואס צו לארדעווען, דער קויפמאן — מיט וואס צו שאכערען, און דער פאבריקאנט — וואס צו (לאזען) פאבריצי־רען, — ווען די זעלביגע מענשען, זאג איך, זעהען דאס, שרייען זיי גאר ניט: סטייטיש! זיי וואונדערן זיך גאר ניט. ווארום ווייל זיי האָ־בען פאר דעם מין פיהרונג ערפונדען א נאמען. זיי רופען דאס „וועלט ארדנונג“ און האבענדיג דערפאר א נאמען זיינען זיי צופריעדען — היינט, מיין קינד, קום איך צו רזשעק דעם ריפפער... וואס שווייגסטו?

איך האב מיך אומגעקעהרט צו מיין אייניקעל. ער האט גע־כראפעט ווי א שכור'ער סאלדאט. מיין פילאזאפיע האט איהם איינגעשלעפערט. אייך אויך, ליעבע לעזער? אויב יא — שלאפט געזונדערהייט. האלב האב איך הנאה געהאט דערפון, ווארום איהם אלעם צו ערקלעהרען וועגען רזשעק דעם ריפפער וואלט אפשר ניט געלוינט. איידער איך לאז אייך אין רוה, מוז איך אייך זאגען, אז דיא געלעגענהייט, וועלכע איך האב געהאט משוגע צו ווערן, איז אוועק. איצט מוז איך שוין ווארטען, ביז עס וועט זיך מאכען אן אנדער געלעגענהייט. שילער איז גערעכט ווען ער זאגט:

„וואס מאן פאן דער מינוטע אויסגעשלאגען
גיבט קיינע עווינקייט צוריק“.

ער: — גאַנץ גוט. איך פֿערשטעה אפֿילו ניט אַלץ, וואָס דו זאָגסט, נור איך רעכען, אז דו מוזט זיין גערעכט. אָבער וואָס מכוח רזשעק?

איך: — איך קום צו איהם. מענשען זעהען ביי א פּאַטער פּיער זיהן. זיי זעהן אז דער מאַן האָט א שטיקעל לאַנד פֿון וועלכע ער מאַכט א לעבען, איין יאָהר מעהר, אַן אַנדער יאָהר ווייניגער, אָבער א לעבען מאַכט ער. גוט. נון אָבער, זעהען די מענשען, אז פֿון די פּיער זיהן בעאַרבייטען דיא שטיקעל לאַנד נור צוויי, וועהרענד פֿון די אַנדערע צוויי טהוט דער עלטערער גאָר ניט און דער אַנדערער פֿיהרט די תבואה אין שטאָדט צום פֿערקויפֿען. דו וואָלסט דאָך געווים מיינען, מיין ליעבער אייניקעל, אז דער גאָר־נישט־טהוער קריגט גאָר נישט, דער פֿערקויפֿער, וועלכער אַרבייט ניט אַזוי שווער, ווי די אַנדערע צוויי, קריגט אפֿילו יאָ א חלק, אָבער ניט אַזוי פֿיעל ווי זיי, וועהרענד זיי ביידע קריגען די בעסטע חלקים. דאָס איז אָבער אַקוראַט פֿערקעהרט, און מענשען זעהען, אז דער גאָר־נישט־טהוער, ווייל ער מאַכט זיך כלומרשט פֿאַר א בעל הבית, קריגט דעם פֿעטסטען חלק, דער צווייטער, דער הענדלער, אויך א פֿעטען חלק און דאָס ביסעל, וואָס בלייבט איבריג (ווען עס בלייבט איבריג) וואַרפֿט מען צו די אינגערע צוויי זיהן, אָבגלייך אָהן זייערע שווערע אַרבייט וואָלט דער עלטסטער ניט האָבען איבער וואָס צו זיין בעל הבית און דער אַנדערער — מיט וואָס צו האַנדלען. ווען מענשען זעהען אַזאַ פֿיהרונג ביי א ישובניק, האַלטען זיי דאָס פֿאַר א שרעקליכע אונגערעכטיגקייט. סטיימש? זאָגען זיי, דער ישובניק איז קיין פֿאַטער ניט, ער מוז קיין הארץ ניט האָבען צוצולאָזען אַזאַ פֿאַראַנדיק! סטייטש? דער פֿוילער און דער שווינדלער זאָלען האָבען מעהר ווי די אַרבייטס־לייט? מעהר ווי זיי? שאַנדע, בנאמנות! — ווען אָבער די זעלביגע מענשען זעהען גענוי דעם זעלביגען פֿיהרונג אין דער גאַנצער וועלט, ווען זיי זעהען, אז אומעטום האָט דעם פֿעטסטען חלק פֿון די משמני הארץ דער פּריץ, וואָס איז א גאָר־נישט־טהוער, דאַן דעם צווייטען חלק דער קויפֿמאַן און דער פֿאַבריקאַנט, וועהרענד די ביינער פֿון די פֿלייש

מאַמע״; „אַ מענש, וואָס איז גרין״ מיט „ניט אַהער און ניט אַהין״; דעם „אַבערגלויבען״ מיט „אַ מיטעל צו רויבען״; „סאָל-דאַטען״ מיט „מאָרד־טהאַטען״; „פּאַרלאַמענטאַריש״ מיט „העפ-ליך און נאַריש״; „פּאָליטיק״ מיט „האַלט אין צוויק״; „אונאַייני-גע סאָציאַליסטען״ מיט „די צופריעדענע קאַפּיטאַליסטען״; „די רייד פון אַן אַדוואָקאַט״ מיט „אַ צונג אויף פּראָקאַט״; „די ימים-נוראים״ מיט „אַ בייטש פאַר נאַראים״ „האָבען געלד אויף פּראָ-צענט״ מיט „די פּרוכט פון אַרבייטער־הענט״; „פּיהרען פאַר׳ן נאָז״ מיט „די וואָס עסען גראָז״; „אויסהאַלטען אַ קייזער״ מיט „געהן איבער די הייזער״; „פון דרויסען פּוץ״ מיט „אינע-ווענינ שמוץ״ א. ז. וו... א. ז. וו.

איך ווייז אייך מעהר ניט, אַז וועגען גראַמען וואָלט ביי מיר קיין אָפּהאַלט ניט געדאַרפט זיין. לאָזט מיך נור דריי שעה פריי פון דאגות, פון שברי־לב, פון מיין אייניקעל׳ס קשיות און פון וועלען עסען, מאַך איך אייך גראַמען, וואָס וואָלטען זיין גענונ פאַר פינף בענדער געדיכטע, און דאָך לאָמיך צוזאַמענשטע-לען פיער שורות, אום צו מאַכען דאָס מינדעסטע ליעדעלע, בלייב איך שטעהן גלייך אין אָנהויב, ווי אַ האָהן אין בני־אָדם. אָט נעהמט למשל אַזא פּאָאַר שעהנע גראַמען ווי „דאַמען־קליידער״ און „טייער־ליידער!״ לאָמיך פון זיי וואָס מאַכען... גוט, איך פּרוביר, איך הויב אָן... איך זאָג:

„אָה, איהר פּרויענצירונג, דאַמען־קליידער!
„איהר מאַכט שעהן אַ העסליכעס געזיכט,
„אָבער... אָבער איהר זייט טייער, ליידער!
„און. . .״

און דאָ בלייב איך אין מיטען: איך ווייס ניט, וואָס ווייטער צו זאָגען, און ווען איך זאָל למשל שוין יא וויסען וואָס, ווייס איך ניט ווי, ווייל געזיכט איז אַ דייטשער וואָרט און איך וואָלט נור קענען ענדיגען: —

„און איהר טויגט ניט צו קיין שום געדיכט.״

אָבער וואָס האָט דאָס פאַר אַ טעם? אמת די מעהרסטע

XIV.

אָה, ווי ווערט מען א דיכטער!

אָה, ווי ווערט מען א דיכטער!

קענט איהר מיר ניט ערקלערען, ליעבע לעזער, ווי אזוי דאָס קומט, אז איך קען בשום אופן ניט אויפשרייבען א געדיכט? אָפּלעבען דריי־און־זעכציג יאָהר און ניט צוזאמען־פּארטאָלענען כאָטש א קליין געדיכטעלע איז איינפאך מיאוס פאר זיך אליין! און איהר מוזט וויסען, אז גראמען וואָלטען מיר ניט פעהלען. איך וואָלט, למשל, קענען צוזאמענפּאָרען „יונגע הערצען" מיט „ליעבעס־שמערצען"; „דאמען־קליידער" מיט „טייער־ליידער!"; „יונגע פרויען" מיט „זאָלט ניט טרויען"; „געלט" מיט „פעהלט"; „פּארטעפּיאנעס" מיט „באראבאנעס"; „זילבער און גאָלד" מיט „האָט ער האָלד"; „תכשיטין און צירונג" מיט „דעם אידישען פיהרונג"; „דונער און בליץ" מיט „קללות און וויץ"; „היפּאָ־קריטען" מיט „פּאראזיטען"; „חרשנים" מיט „בטלנים"; „העברע־אישע שרייבערס" מיט „נדבה־קלייבערס"; „ווייטשעפּל" מיט „קוגעל טעפּיל"; „דעם פערד דעם איינגעשפּאנטען" מיט „דעם ארבייטער ביי פאבריקאנטען"; „וואָטש־ענד־טשיין" מיט „פּעטטי־קאוט־ליין"; „פּאלעסטינצעס" מיט „קאלטע בלינצעס"; „פּאָלי־טיקער ליבעראלע" מיט „איך צו ערסט, נאָכדעם אלע"; „צייטונג־שרייבער" מיט „רכילות־טרייבער"; „דעם רוסישען קנוט" מיט „מענשליכע בלוט"; „א קרוין פון א מאָנארך" מיט „א קאָפּ, וואָס האָט א פּ..ך"; „נארישער שטאָלץ" מיט „א קאָפּ, פון האָלץ"; „בלבולים" מיט „זלזולים"; „שפּיאָנען" מיט „סקאָרפּיאָנען"; „אוים־סאָציאליסט" מיט „איין־עגאָאיסט"; „באנקיר" מיט „וואמפּיר"; „גרויסע דאמע" מיט „ניט הייסע

דיכט, אום ניט מבייש צו זיין דעם לומפּ היינע, וואָס האָט געהאַט די חוצפּה צו גנב'נען מיין פריינד'ס געדאַנקען צוזאַמען מיט די ווערטער, — זיינע קינדער אין זיינע העמדעלעך, ווי זיין ווייב האָט זיך דאַמאָלס אויסגעדריקט.

צוריק מיט עטליכע וואָכען האָב איך געלעזען אין א צייטונג א לאַנגען אַרטיקעל וועגען ענגלישע פּרייהייט און וועגען דעם דלות פון ענגלישע אַרבייטער. האַלט, טראַכט איך, אָט איז א געלעגענהייט צו מאַכען א געדיכט, איך האָב אָנגעהויבען אַזוי:

(דאָס זאָגט, פערשטעהט איהר, דער אַרבייטער:)

„איהר האָט מיר געגעבען
דיא פּרייהייט צו שטערבען;
די פּרייהייט צו לעבען
וועל איך מיר ערווערבען."

דאַכט זיך דאַרף מען בעסער? איך האָב גענומען שרייבען ווייטער, איך האָב געשריבען און געמעקט און געמעקט און געשריבען אָבער עס איז דערפון גאַרנישט אַרויסגעקומען... פאַר כעס האָב איך צוריסען די שטיקעל פּאַפּיער און האָב אויסגעטאָן די ספּאַקולען און בין אַרויסגעגאַנגען אין גאַס. אין גאַס האָב איך מיך פערקיהלט און בין געקומען הוסטענדיג און הונגעריג אַהיים. „איך מוז פּאָרט פּרובירען וואָס אויפשרייבען!" האָב איך געטראַכט. האָב מיך אַוועקגעזעצט און האָב אַזוי אָנגעהויבען:

„מיין מאָגען איז לעדיג, מיין קעשענע פּוסט,
„מיין קאָפּ איז אָנגעפּילט מיט זאָרגען;
„מיין קערפּער איז שוואַך און קראַנק איז מיין ברוסט —
„איך לעג מיך שלאָפען ביי נאַכט מיט א הוסט,
„און שטעה אויף הוסטענדיג אויף מאָרגען"

און דערביי בין איך געבליעבען ביז היינטיגען טאָג.

אָה, ווי ווערט מען א דיכטער!

פון אידישע דיכטער דאגה'נען ניט פיעל וועגען דעם זין פון זייערע שירים, אָבער איך האָב פון קינד־ווייז־אויף פיינט געהאט נאָכצוטאַנצען אנדערע.

נעהמט, ווי עדער, די ווערטער „זילבער און גאָלד", וואָס איך קען מזווג זיין מיט „האָט ער האָלד." אזא פּאָאר גראַמען וואַל־גערן זיך אויך ניט ארום אויפ'ן גאַס און שעקספּיר אליין וואָלט זיך מיט זיי ניט געדאַרפט שעהמען. וואָס מאַך איך אָבער מיט זיי? איך קען, למשל, זאָגען:

„מאַנכע מענשען האָבען האָלד
„קאָסטבאַרקייטען, זילבער, גאָלד,
„אָבער זיי האָב איך ניט האָלד."

נו? וואָס ווייטער? וואָס טויג א געדיכט פון דריי שורות? ווען איך זאָל נעהמען שרייבען אזעלכע קורצע שירים, וועל איך מוזען אראָפּברייננגען פון'ם מינסקער קאַזיאָנעם רב מיין מעטריקע, אום צו בעווייזען, אז איך בין א איד, א ניט וועט מיר קיינער דאָס ניט גלויבען; אפילו מיין הייקערדיגער נאָז וועט מיר ניט העלפען. האָט דען שוין ווער עס איז געזעהען א אידישען דיכטער, וואָס זאָל שרייבען אזוי קורץ? דאָס קען אפילו א געטויפטער איד ניט, א פּשיטא שוין א כשר'ער אונבענעצטער, אלטער איד, ווי איך... האַלט! א רייד ברייננגט אויף א רייד. מען זאָגט, אז די קאַנדידאַטען אויף שמד אין דער מיסיאָן ווילען מאַכען א סטרייק, ווייל זיי האָבען זיך ארומגעזעהען, אז די מיסיאָנערען זיינען סוועטערס און נעהמען די פלייש פאַר זיך, ווערענד די שמד קאַנדידאַטען קריגען די היילע ביינער. ווער ווייס, צו דאָס איז אמת?

זינט איך געדענק האָט נור איין איד געמאַכט א קליינעם שיר און דאָס אויף דייטש. דער דיכטער איז געווען א מינסקער און דער שיר א בערלינער און זעהר גוט. צום אונגליק האָט היינריך היינע שוין געהאַט בענוצט די זעלביגע ווערטער (וואָרט פאַר וואָרט) פאַר די זעלביגע געדאַנקען. איך געדענק נאָך, ווי היינט, אז איך האָב דעם מאַן געראַטהען ניט צו לאָזען דרוקען דאָס גע־

לויכטן.] די פערשווארצטע ; איך וואָלט פערזיסט דעם לעבען
פון ד' פערביטערטע און וואָלט אויפגעמונטערט די מוטהלאָזע!
איך וואָלט מיט מיינע ליעדער די אונטערדריקטע איינגע־ געבען מוטה און די פערשמאכטע לעבענסלוסט ; איך וואָלט די עלענדע בעפריינדעט און די פערלאָזענע געשיצט ; איך וואָלט געטרויסט אלמנות און וואָלט יתומים געשטעלט אויף די פים ; איך וואָלט מיין ליעד געמאכט פאר א יובעל־שאלל און מיין פעדער פאר א מעכטיגען דעגען און וואָלט מיט מיין געזאנג איינגעבראָכען די פעסטונגען פון די טיראניי, ווי אונזערע עלטערן האָבען מיט זייערע שופרות געשטירצט די מויערען פון יריחו — אויב דאָס איז אמת.

די גריכישע לעגענדע דערצעהלט אז דער טראקישער זינ־ גער אָרפעאוס האָט געהאט אזא געוואלטיגען כוח אין מוזיק, אז ער פלעגט צאהם מאכען ווילדע חיות און פלעגט איינגעהמען לייבען און טיגערען מיט זיין זיסען געזאנג. די לעגענדע איז וואהרשיינליך מגזם, אפשר איז זי גאָר א ליגנערקע, אָבער אזא זינגער צו זיין מוז זיין הימליש! איך וואָלט זיך בענוגענען מיט ווייניגער, איך וואָלט צופריעדען געווען מיט א קלענערע מאכט אין דער פּאָעזיע און וואָלט אויך אויפגעטאָן וואונדער־ בארע טהאטען.

איך וואָלט געזונגען פאר די וואס זיינען געשמידט אין געלד־ קייטען און פון די קייטען וואָלט געוואָרען שפינוועבס ווי פון די שטריק אויף שמשון הגבור ; איך וואָלט ערהויבען מיין קול פאר די פערקויפטע און פערדונגענע, די אויסגעהאָרעוועטע און אויסגעמוטשעטע און זיי וואָלטען געוואָרען פריי, מונטער און שטארק ; איך וואָלט זיי אלעמען איינגעגעבען מיט מיין געזאנג מוטה און האָפנונג אויפ'ן זיעג. איך וואָלט זיי ניט איינגעלולט צום שלאָפען, ווי אנדערע דיכטער טוען, איך וואָלט זיי מיט מיינע ליעדער אויפגעמונטערט צום בעפרייאונגס־שטרייט.

אָה, ווי ווערט מען א דיכטער! בעטראכט נור היינט, בע־ טראכט וואס עס טוהט זיך אין לאָנדאָן. ענגלישע און אידישע

XV.

נאָך אמאָל: ווי ווערט מען א דיכטער!

ביי מיר איז איביג געווען א ספק ווענגן גאָט׳ס קומען צו שלמה־המלך און זיין פרעגען איהם, וואָס ער וויל. מען זאָל ניט זינדיגען מיט די רייד — אָבער די מעשה קומט מיר פאָר עפּעס צו האַמעטנע: עס ווילט זיך גלויבען און עס גלויבט זיך ניט. נאָר אזוי פיעל מעג איך אייך זאָגען: לאָז היינטיגען טאָג צו מיר קומען גאָט און מיך פרעגען, וואָס איך וויל, וואָלט איך ביי איהם נור געבעטען, אז ער זאָל מיך מאַכען פאַר א פּאָעט. שלמה האָט געוואָלט זיין א חכם, א פילאָזאָף, ווייל א דיכטער איז ער פון קינדהווייז אויף געווען; גאָט האָט ערפילט זיין וואונש און האָט איהם געמאַכט פאַר א פילאָזאָף: דער דיכטער פון שיר־השירים איז געוואָרען דער מחבר פון קהלת. ביי מיר איז די מעשה פערקעהרט: איך בין א פילאָזאָף געווען פון קינד־ווייז אויף (והראיה, איך האָב שוין צו דרייצעהן יאָהר פּרובירט ניט דאַוונען!) און מיר וואָלט זיך וועלען ווערען פון א פילאָזאָף א פּאָעט. איך וואָלט זיך פאַר׳ן רבונו של עולם גאָר ניט געשעהמט און וואָלט איהם געזאָגט: פּאָטער, בארמהארציגער, קלוג בין איך גענוג, מאַך אז איך זאָל קענען זינגען; פילאָזאָפיע האָב איך, גיב מיר פּאָעזיע!

און ווען ער וואָלט ערפילט מיין וואונש ווי מען זאָגט אז ער האָט ערפילט שלמה׳ס בקשה, דאַן... אָה, דאַן וואָלט איך מיט מיינע ליעדער געטרייסט די צובראָכענע הערצער און וואָלט געשטארקט די אויסגעמאַטערטע הענד; מיין שטימע וואָלט אויפגעהויבען די געפאַלענע און וואָלט גלייך געמאַכט די גע־בויגענע; איך וואָלט דערפרעהט די פערצאַגטע און וואָלט בע־

איך האָב געוואָרט: קיינמאָל איז מיר די צייט ניט אזוי לאַנג געווען ווי איצט. נאָך פיער־פינף מינוט זיינען פערגאַנגען.

„וואָס איצט?“

„עס איז שוין היים“, זאָגט מיין אייניקעל.

„היים? היים איז ניט גענוג.“

איך האָב געוואַרט. א פּאָאר מינוטען שפּעטער האָב איך פאר אונגעדולד אריינגענומען אן אָבענד־בלאַט אין דער האַנד און האָב גענומען לייענען די לעצטע נאַכריכטען וועגען דעם גרויסען סטרייק.

„זיידע די וואַסער הוזשעט שוין“, זאָגט מיין אייניקעל.

„הוזשעט? הוזשענען איז ניט גענוג, עס מוז קאָכען. זעהסטו, מיין קינד, וואָס דאָ טהוט זיך אין לאַנדאָן היינט?“

„וואָס ביי די דאָק סטרייקערס?“ פרעגט ער.

„יא — זאָג איך — ביי די ארבייטער. די בעוועגונג איז, ווי אונזער קעסעלע וואַסער, אין אָנהויב גאָר קאַלט געווען, נאָכ־הער וואַרעם געוואָרען, דאַן היים, איצטער הוזשעט עס... אָבער עס קאָכט נאָך אַלץ ניט.“

„עס הוזשעט, אָבער עס קאָכט ניט,“ האָט דער קליינער ווידערהאָלט פערטראַכטערהייט. ער האָט ניט פערשטאַנען, וואָס איך מיין. פערשטעהט איהר?

ארבייטער — פערדומטע, פערקרומטע, פערשטומטע ארבייטס־לייט עפענען די מיילער, גלייכען זיך אויס און קומען צום־שכל. ברענ־מאטעריאל אָהן א שיעור און אָהן אַן ערך. וואָס פעהלט? א פונק. איין איינציגער קליינער פונק קען אָנצינדען הונ־ערט טויזענד הערצער, וועלכע זיינען ווארעם אָבער נאָך ניט הייס גענוג. ווער זאָל דעם פונק ברענגען? קיין פּראַזאאישער מענש! דאָ פעהלט א בעגייסטערטער דיכטער, וועלכער זאָל קענען בע־גייסטערען.

ווי ווער איך ער? זאָגט מיר, גוטע, קלוגע, ליעבע לעזער: ווי ווער איך ער? נור אויף איינע פיער־און־צוואנציג שטונדען וואָלט איך וועלען אזא דיכטער זיין, דעם פונק ברייגגען, דאָס הייליגע פייער אָנצינדען, און דאַן, ווען נויטיג, אין דעם פייער אליין פערברענט ווערען.

שעהן לעבען קען יעדער לומפּ; בעניידענסווערטה איז — שעהן צו שטארבען. ווער עס מאכט א מארסיילעזע און שטארבט ווי רוזשע־דע־ליל, שטארבט שענער, ווי א דזשיי גולד, וועלכער „מאכט" מיליאָנען דאָלאר און לעבט. און דאַן . . . ווארט א ווייל־ינקע, איך וועל אייך דערצעהלען א מעשה:

היינט פאר־נאכט בין איך געקומען פון גאס זעהר דורשטיג און מיעד. „וואָס טרינקט מען?" זאָג איך צו מיין אייניקעל. „לאָמיר מאכען טהע", זאָגט ער, און געהט און ברייגגט מיר די שפּיריטוס־מאשינקע און דעם קעסעלע מיט די שוועבעלעך. איך האָב צוגעשטעלט וואסער אָנווארעמען און האָב געווארט מיט דער גרעסטער אונגעדולד, אז עס זאָל אָנהויבען צו קאָכען. . . דאָס בעווייזט, לאָמיך פארבייגעהענדיג בעמערקען, אז ביי הונגער אָדער דורשט פערלירט אפילו א פילאָזאָף די געדולד. . . בקיצור, איך האָב געווארט זעהר אונגעדולדיג. עס זיינען פערגאנגען פינף מינוט.

„וואָס הערט זיך מיט דיא וואסער?"
„עס איז שוין ווארם", זאָגט מיין אייניקעל.
„ווארם? ווארם איז ניט גענוג."

ניט דיא לאָזשע פון טהעאַטער, ניט דיא חניפה פון דער צייטונג, ניט דער נייער טיטעל, ניט די שעהנע באַלעט־טענצערין, אפילו ניט דעם קאָנקורענטס באַנקראָט — קורץ און גוט, ווען זיי געהט קיין שום זאַך ניט איין צוליעב דעם, וואָס זיי ווילען רק ווערען רייכער און רייכער? און זאָגט מיר ניט: פאַר וואָס ווילען זיי דאָס? זיי מוזען דאָס ווערען, עס ליגט אין דער נאַטור פון עשירות (זאָל מען דערמיט ניט געפּרובט ווערען!) און זיי קענען זיך, נעבעך, ניט העלפען. רופט מען דאָס אַ לעהרע פון ברידערליכקייט, ווען דיא פּרעדי־גער פון ברודערשאַפט פערגעסען גאַר אין גאַנצען אָן דיא צרות פון זייערע אונגליקליכע רייכע ברידער?

צוועלפטענס, ווייל איך ניט ווערן קיין סאָציאַליסט, ווייל סאָציאַליסטען אליין שטעלען זיך פאַר זייער אידעאַל אַזוי וויא דאָס וואָלט געווען אַ זאַך, וואָס דאָס דאַרף קומען — וויא דער קץ — ווען עס איז אין דער צוקונפט, ווערענדנד איך קען אייך בעווייזען, אַז דער סאָציאַליזמוס ווערט שוין ביסלעכווייז פערווירקליכט, שוין, איצט, היינט! פערשטעהט איהר מיך? אויב ניט, וועל איך אייך דאָס אַנאַנדערס מאָהל בעסער ערקלעהרען.

עלפטענס, ווייל סאָציאַליסטען זידלען אַזאַ מאַן, וויא ביס־מארק, וואָס ער ווירקט היינטיגען טאָג מעהר פאַר דיא פריהייט און ארבעט טיכטיגער פאַר דיא רעוואָלוציאָן, וויא טויזענד היציגע אגיטאַטאָרען.

צעהנטעס, ווייל אין אַ סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט וועל איך ניט פיעל האָבען איבער וואָס צו פילאָזאָפירען און פילאָזאָפירען מוז איך — הרגל נעשה טבע — האָט דער גנב פון מינסק געזאָגט צום סליעדאָוואטעל, ווען ער האָט איהם געפרעגט, וואָרום ער איז אונעהרליך!

נײנטעס, ווייל אויף דיא אַלטע יאָהרען צו ווערען אַ סאָציאַ־ליסט שיקט זיך עפּעס ניט. אָפּגעלעבט אַ גאַנצען לעבען פאַר זיך, מיט אמאָל נאַ־דיר! געה לעב פאַר אנדערע.

אַכטענס, קען איך ניט ווערען קיין סאָציאַליסט, ווייל זיי, דיא סאָציאַליסטען, ריידען צופיעל וועגען הונגערן, קאַליענען,

XVI.

ווארום איך קען ניט ווערען א סאָציאַליסט.

איך וואָלט שוין לאַנג געוואָרען, נאָר איך וועל אייך זאָגען וואָס מיר האַלט דערפון אָפּ. איך האָב דאָס מיט עטליכע וואָכען צוריק געזאָגט מיינעם א גוטען פריינד (וואָס ער איז אביסעל פערכאַפּט). ער זאָגט, ער איז געוואָרען א סאָציאַליסט בישט מעהר, ווייל א געוויסע זשארגאָן־צייטונג זידעלט אימער דיא סאָציאַליסטען און ער רעכענט דערפאַר, אז דער רעדאַקטאָר פון יענע צייטונג טוט עס ניט אומזיסט. זיי מוזען פּאָרט זיין עפּעס בעסערע מענשען וויא אַנדערע, אַניט וואָלט ער שווייגען. לערך וויא מען זאָגט, אז דיא לבנה מוז פּאָרט שטעהן העכער פאַר'ן הונד, אַניט וואָלט ער אויף איהר ניט בילען. בקיצור, דעם דאָזיגען גוטען פריינד מיינעם האָב איך אויסגערעכענט גאַנצע דרייצעהן טעמים, ווארום איך קען ניט ווערען א סאָציאַליסט. אויב איך געדענק זיי נאָך, קענט איהר זיי האָבען שווארץ אויף וויים אלע דרייצעהן. ווארט, לאָמיך זעהען, צו האָב איך זיי נישט פערגעסען... ערשטענס, ניין, אזוי טויג ניט. איך וועל אָנהויבען פון אויסלאָז, ווארום דיא לעצטע רייד דערמאָנט מען זיך אימער גיכער וויא דיא ערשטע. כסדר אזוי.

דרייצעהנטעס, ווייל סאָציאַליסטען רעדען רק ארום ארבייטער, אָבער ארבייטער און ווידער ארבייטער און פערגעסען אָן דיא צרות, וואָס דיא רייכע לייט האָבען אין דיא היינטיגע געזעלשאַפט. למשל, וואָס העלפט דיא קצינים זייערע עשירות וועןזיי קענען ניט איינשלאָפען אויף זייערע פעדער־בעטען צוליעב דיא דאגות פון מסחר; ווען זיי מוזען, נעבעך, אייביג האָרעווען און גראַבעווען, לויפען, קויפען, כאַפּען, פּאַטשען, מאַכען, רייסען און שווינדלען; ווען זיי געהט קיין זאַך ניט איין — ניט דיא גלאָז שאַמפּאַניער

צווייטענס, ווייל איך האלט א לאָטעריע צעטעל (א לייפּציגער, א האלבען אבטעלע, אויף מיין אייניקעל׳ס נאָמען; דער קאָלעקטאָר האָט געזאָגט, אז דאָס איז מזל׳דיגער) און איך האָב בדעה צו גע־ווינען עפּעס גאָר אַן אייגענעם מיט געלד. איהר דאַרפט וויסען, אז געווינען מוז איך, ווייל איך זעה ניט איין ווי אזוי איך קען רייך ווערען אויף אַן אנדער אופן. מיין פילאָזאָפיע (צווישען אונז זאָל דאָס בלייבען) טראָגט מיר ווייניג וואָס איין, אויסער אמאָל א בע־ליידיגונג אין „אָפּפער־אַלטאַר", וואָס דאָס איז פאַר מיר וויא, להבדיל, א קרבן עולה אויפן מזבח איז פארצייטען געוועזען פאר די כהנים. א שטייגער מען האָט דערפון הנאה, אָבער דאָס איז ניט צום פעט ווערען.

ערשטענס, קען איך א סאָציאַליסט ניט ווערען, ווייל... ווייל מיר דאכט זיך, אז איך בין.

שטארבען פאר הונגער און קעלט און נאך אזעלכע קליינינגקייטען. ריא הויפט עולה איז ניט, וואס מאנכע מענשען שטארבען היינט פאר הונגער, דער עיקר איז, וואס אלע לעבען שלעכט! דער עיקר איז, וואס אלע (סאי דיא, וואס עסען צו וועניג, סאי דיא וואס עסען צופיעל; אי דיא וואס... נאר לאמיך זיך ניט פערדרעהען) דער עיקר איז, וואס אלע וואלטען געלעבט פיעל בעסער, ווען דיא וועלט וואלט אנגענומען דעם כלל: „יעדער פאר אלעמען, און אלע פאר יעדען".

זיבעטענס, ווייל איך האב מורא, אז אויב איך זאל ווערען א סאציאליסט, קען איך נאך אמאל מגולגל ווערען אין א פאלעם־טינעץ, וואס אזעלכע גלגולים האב איך צווישען אידען געזעהען פיעל, און פון וואנען ווייס איך אז אזא מפלה קען ניט קומען אויף מיר אויך? איידער צו לעבען אין ציטערנים פון רק צו טראכטען: אט־אט נעהם איך שרייען „ובא לציון גואל", בין איך בעסער ניט קיין סאציאליסט.

זעקסטענס, ווייל מיין אייניקעל שניידט זיך אויף א רב — אויף אן ענגלישען רב, דערצו דארף ער קיין גאון ניט זיין — און קיינער וועט מיר ניט איינרעדען, אז ער וועט אין א סאציאליסטישע געזעלשאפט גיך קריגען א שטעדטעל. לאז ער זיין אן אנדער זאך? אלע לייכט צו רעדען, ער איז געבארען צו רבנות: בטבע א נאר־נישט.

פינפטענס, וואלט איך קיין סאציאליסט ניט ווערען, אום ניט צו האבען אידישע רעדאקטארס פאר געגנער; פיעלע פון זיי זיינען אזוי געמיין, אז איך וואלט מיט זיי אפילו קעמפפען ניט וועלען.

פיערטענס, ווייל צו זיין א סאציאליסט איז שוין אפילו אין ענגלאנד ניט זיכער. דער סאציאליזמוס געהט נאר וואס ארויס פון דיא ווינדעלעך און מען ווייקט שוין פאר איהם ריטער. מיין ראטה איז, אז אלע אלטע מענער און יונגע טרוסען זאלען אויסוויי־כען אזעלכע אידעען לקיים מה שנאמר: „מי האיש הירא ורך־הלבב ילך וישוב לביתו, ולא ימס את לבב אחיר כלבבו".

דריטענס... געדענק איך שוין ניט וואס איך האב מיין פריינד געזאגט פאר א גרונד.

אזוי — זאָגט איהר — וואָלט דאָך זיין גלייכער צו צורייסען די שטיקעל פּאַפּיער און אַ סוף.“ איהר זייט אפילו גערעכט, אָבער איהר פערגעסט, אַז די דרוקערס און די זעצערס האָבען מאָגענס און דאַרפען עסען, און ווען יעדער שרייבער זאָל לאָזען דרוקען ניט מעהר, ווי חכמות, וואָלטען די אָרעמע זעצערס שוין לאַנג געדאַרפט לעגען די ציינער אויפ׳ן פּאָליצע. אָבער ניט דאָס אליין האַלט מיך אָפּ פון צורייסען די שטיקעל פּאַפּיער. איך האָב דערצו נאָך צוויי גרינדע, ערשטענס, ווייל איך וויל אז עס זאָל ווייניגסטענס עטוואָס פון מיינע שרייבעריי ניט פערגעסען ווערן און „אַ נאַרעשקייט געדענקט זיך“, ווי דער בעל־דבר האָט זיך פערענטפערט, ווען מען האָט איהם געכאַפּט זאָגענדיג אויסווענ־יג דעם גרויסען און דעם קליינעם יקום־פורקן, צוואַנציג יאָהר נאָך זיין לעצטען מאָל דאַוונען. צווייטענס, דאַרף אַ פילאָזאָף קענען מאַכען אַ שטיקעל חכמה אפילו פון אַ נאַרעשקייט. וואַרט, ליע־בע לעזער, אַ פּאָאַר מינוט וועט באַלד דערפון וואָס ווערען. . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

שטיוועל, רעגען, פּאָדעשוועס, שבט. . . שבט, פּאַדעשוועס, רע־גען, שטיוועל. . . עס געהט ניט. . . שטיל, מען קלאַפּט. אהא! מיין אייניקעל! אַן אומגליק אַ־ביסעל! איך האָב שוין געהאַל־טען גאָר אויף אַ דרך, קומט ער און צושלאָגט מיר די רעיונות. זיי רוהיג. . . שטיוועל, רעגען. . . רעגען, שטיוועל. . .

„זיידע, לאָז טאַקע פעררעכטען דיינע שטיוועל, וואָרום עס רעגענט, און דו וועסט זיך געווים פערקיהלען.“

„ארום דעם טראַכט איך טאַקע; זאָג מיר, אפשר פער־שטעהסטו ווי אזוי דאָס קומט, אַז עס הויבט רק אָן צו רעגענען אויף גאַנצע וואָכען נאָך־אנאַנד, אזוי גיך ווי מיינע שטיוועל ווערען צוריסען“.

„אַ טעות, זיידע! דיינע שטיוועל זיינען כמעט אַלע מאָל צוריסען, נאָר איך רעכען אז דו מערקסט דאָס נור ווען עס הויבט אָן שטאַרק צו רעגענען.“

XVII.

דער רעגען און מיינע שטיוועל.

ווען איך זאָל היינטיגען טאָג ווערען א לוח־מאכער, וואָלט מיר איין זאַך אַנקומען גאַנץ לייכט. איך וואָלט נעמליך קענען גאַנץ ריכטיג אויסרעכענען, אין וועלכען חדש פון יאָהר עס וועט זעהר שטארק רעגענען. איך דארף דערצו ניט זיין קיין שטערן־זעהער, קיין גרויסער בעל־חשבון און קיין ווילנער — ווי אלע אנדערע לוח־מאכערס זיינען. איך דארף ניט קוקען ארויף (ווי זיי אויפ'ן הימעל) איך דארף נור קוקען אראָפּ און אנשטאָט די שטערן, דארף איך נור בעטראכטען מיינע שטיוועל. איהר וואונדערט זיך? דאָס איז זעהר איינפאַך, ליעבע לעזער. למשל: אַט לאָז איך היינט פעררוכטען מיינע שטיוועל (נייע קויף איך זעלטען, זעלטען ווען, מחמת איך האלט, ווי דער מאן־דאָמר, וואָס זאָגט: „סטארי דרוג, לוטשע נאָוויך דוואוך").

און איצט טו איך אזוי: איך זאָג היינט איז אלול, א פּאָאר פערלאטעטע שטיוועל דארפען האלטען גאַנץ ביז שבט. אין שבט וועלען זיי עפענען די מיילער און ביז אדר וועל איך ניט האָבען קיין געלד זיי צו לאָזען פעררוכטען, דערפאר מוז דעם גאַנצען חדש שבט רעגענען. דער רעגען, פערשטעהט איהר, וואַרט גע־וואוינליך אָפּ, ביז מיינע שטיוועל ווערען צוריסען, און לאָזט זיך דאן אריין אויף א חדש, ביז איך האָב נייע פּאָדעשוועס.

וואָס האָב איך געוואָלט ארויסברייננגען דערמיט? ליעבע לעזער, מיר דאכט זיך, אז איך רעד נארעשקייטען... יא, איך רעד גאַנץ געווים נארעשקייטען... וואָס זאָגט איהר? ניין? דאנק אייך פאר אייער גוטע מיינונג, אָבער איך ווייס בעסער פאר אייך און איך זאָג אייך: איך רעד נארעשקייטען. „אויב

מען לאַטעט פון דאָס ניי. — איין וואָרט מען לאַטעט און מען פערשטעהט ניט, אז פריהער אָדער שפּעטער וועט מוזען ווערען א סוף. . .

פערשטעהט מען דאָס ווירקליך ניט? וויא ווער: מאַנכע פערשטעהען און מאכען זיך ניט פערשטעהענדיג, ווייל דאָס פּאסט ניט צו זייער רוממעל; אנדערע וויעדער פערשטעהען דאָס ניט, אָבער זיי פיהלען דאָס. אלע שווייגען.

עס איז צום משוגע ווערען.

* * *

איצט דערמאָן איך זיך! דאָס האָב איך טאַקע געוואָלט אויסבערענגען. . . געזונד זאָל זיין מיין אייניקעל, ער האָט מיר די אויגען געעפּענט. ריכטיג! און בעטראַכטענדיג, וואָס מיר פּאַסירט מיט מיינע שטיוועל, קענט איהר פערשטעהן א גרויסען טהייל וועלט־געשיכטע. אַלע רעוואָלוציאָנען קומען דורך דעם, וואָס דער רעגען מאַכט די מענשען אויפמערקזאַם אויף זייערע צוריסענע שטיוועל; וואָס א צופעליגע עקסטראַ־צרה פערגרעסערט די אונערטרעגליכקייט פון די געוואוינליכע ליידען.

— אזוי וויא איך בין צוגעוואוינט צו צוריסענע שטיוועל, אזוי זיינען מיליאָנען מענשען, וועלכע האָרעווען און פּראַצעווען און פינסטערן און חושך'ען, צוגעוואוינט צו זייערע ליידען און צו זייער מאַנגעל. מיט אמאָל קומט צו אַן אונגעוועהנליכער קלאַפּ, א נייע גזירה, א מלחמה, א קראַנקהייט און דאַן זעהען זיך דיעזע מיליאָנען מענשען ארום, אַז זיי איז אימער געווען שלעכט און ביטער און פינסטער, און זיי דערלאַנגען זיך א הויב, געראַדע ווי איך נעהם טראַכטען ארום פערלאַטענען די שטיוועל, ווען עס נעהמט שטאַרק רעגענען.

יא, זיי דערלאַנגען זיך א ריהר. צייטענווייז א הויב, אָבער, צום אונגליק, טוען זיי ווי איך; זיי טראַכטען ניט ארום נייע, נאָר נייע — זיי טראַכטען ארום לאַטעס. און מען לאַטעט נאָכאַנאַנד דיא אויסגעטראָטענע, אויסגעפוילטע, אויסגעדרעהטע מענשליכע געזעלשאַפט. א קאָנסטיטוציאָנעלע לאַטע פון זייט, א רעפּובליקאַנישען קנאַפּעל, א פּאָדעשווע פון אלגעמיינע שטימרעכט. . . מען לאַטעט, מען פערלאַטעט און עס האַלט זיך כלומר'שט א טאָג־צוויי, און דאַן זעהט זיך דאָס פּאָלק ארום, אַז עס איז ניט בעסער, ווי פריהער, און שלאָפט איין ווי געוועהנליך, שלאָפט אָהן אַן אויפהער, ביז א נייער שטורם קומט.... און ווען ער קומט, גיט זיך דער ארבייטער ווידער א הויב און דאָס זעלבע ווידערהאָלט זיך נאָך אמאָל.

איז היינט ניט מעהר ווי א שטיקעל פאפיער, אָבער ער ליעבט דעם וועקסעל דאָך און היט איהם ווי פריהער און קוקט איהם מיט ליעבע אָן און. . . . נאָר לאָמיך ניט פערקריכען אין צו ווייטע דרכים, יאַ, איך האָב מיין אוהר אויפגעהאנגען אויף'ן וואנד, הגם זי איז איצט א שברי־כלי, און איין גאָט אין הימעל וויים, אז איך האָב ניט די האלבע קרוין, איהר צו לאָזען פערריכטען.

קוקענדיג אויף איהר האָב איך געטראכט :

ליעבע, טייערע (טייער ביי מיר, די פעטערס האָבען אלע מאָל געהאַט פון איהר אן אנדער מיינונג — ימח שמם !) טייערע, אלטע אוהר ! נאָר וואָס האָט זי געלעבט ; דער דופק האָט געקלאפט, די רעדלעך האָבען זיך געדרעהט, די ווייזערס זיינען געגאנגען, די צייט האָט געוואוסט, וואו זי איז אין דער וועלט, — מיט אמאָל הערט אויף די ספּראָנדזשינגע צו ווירקען און פון די גאנצע מאכינאציע ווערט א תל־עולם. די ספּראָנדזשינגע, אה, די ספּראָנד־זשינגע ! וואָס איז דער גאנצער זייגער־אָרגאניזמוס אָהן דיר און דאָך, וואו ליגסטו ? בעגראָבען אין א ווינקעלע, וואו מען זעהט דיר ניט און מען וויים דיר ניט. די שוואכע, דוממע ווייזערלעך, וועלכע קענען אָהן דיר זיך ניט געבען א ריהר, געהען שטאָלץ ארום אויף'ן ציפער־בלאט און מיינען, אז זיי פיהרען די גרענדע און זעהען ניט די קראפט, וואָס גיט זיי לעבען און בעוועגונג, און ווי־לען פון איהר ניט וויסען.

איך האָב ניט געקענט איינשלאָפען און האָב ווייטער גע־טראכט : וואָס די שפּרינג־פעדער איז אין דער אוהר — האָב איך פילאָזאָפירט — דאָס איז די ארבייט אין דער מענשליכער גע־זעלשאפט. . . די גאנצע מאכינאציע, וואָס מען רופט „שטאאט" בלייבט שטעהן, ווי אן אוהר, ווען די ארבייט־ספּראָנדזשינגע פּלאַטצט ; דער האנדעל מיט אלע זיינע רעדעלעך קונציג אריינ־געפּאסט איינער אין דעם אנדערן ; די רעגיערונגס־ווייזערס מיט זייער גאנצען שטאָלץ אויבען אויף'ן ציפער־בלאט דער וועלט; דער דופק, וואָס מען רופט היער עפענטליכע מיינונג (געמאכט דורך צייטונגען, וועלכע זיינען געדרוקט אויף לומפען־פּאפּיער

XVIII.

טאשענאוהר פילאזאפיע.

מיין אוהר שטעהט. זי האט זיך נעכטען ביי־נאכט אבגע־שטעלט און ווי עס ווייזט אויס, איז די שפרינג־פעדער פערדאר־בען. פאר'ן שלאף האב איך איהר געוואלט אנציהען און האב ניט געקענט. אה, ליעבע לעזער! לייהט מיר ווער עס איז א האלבע קרוין, ניט א העלפט פון א קעניגליכע קרוין, דאס האט איהר אליין ניט כאטש איהר זייט בני־מלכים, און אפילו ווען איהר וואלט געהאט, וואלט איך אויך ניט גענומען מחמת. . . איהר וואלט ניט געגעבען? ארום דעם טראכט איך ניט, ווייל קרוינען האלטען ביי'ן אויסגעהן פון דער מאדע און — ווער ווייס? אפשר וועט אין עטליכע יאהר ארום ניט זיין זעהר זיכער צו טראגען אזא תכשיט אויפ'ן קאפ. . . אלזא ניט א העלפט פון א קעניגליכע קרוין בעט איך ביי אייך, איך בעט נור א האלבע קרוין וואס בע־טרעפט אין גאנצען דרייסיג פענעס, וואס דאס וואלט מיר איצט צו־נוטץ געקומען צום לאזען פעררעכטען מיין אוהר, מיין ליעבע אוהר, וואס איך האב א ירושה פון א זיידען און וואס האט מיר בעקאנט געמאכט מיט אזעלכע פעטערס, *) פון וועלכע אונ־זער גאנצע משפחה האט קיינמאל ניט געוואוסט.

אבגלייך זי שטעהט, האב איך איהר דאך אויפגעהאנגען ביי'ן צוקאפענס אויפ'ן וואנד, און זיך לעגענדיג אין בעט, האב איך איהר מיט ליעבע אין הארצען און (כמעט) מיט טרערען אין דיא אויגען אנגעקוקט, א שטייגער ווי א מלוה בעטראכט א בעל־חוב'ס א וועקסעל, ווען דער בעל־חוב האט באנקראטירט, ער ווייס גאנץ גוט, אז דאס, וואס איז נעכטען געווען א גרויסע סומע געלד,

---

*) פעטער רופט מען דארטען דעם וואס לייהט געלד אויף פראצענט.

קייקלען און עס הארט איהר ניט. מען קריעגט אויף איהר רחמנות און מען לאָזט איהר לעבען.

אזא מין חיה איז די ענגלישע געלד־פּארטיי. ווען זי דער־שמעקט געפאהר, שטעלט זי אפילו אוים איהרע נאָדלען, אָבער זי לאָזט מיט זיך טאָן, וואָס מען וויל. זי איז ניט אזא ווילדע בעסטיע, ווי די פראנצויזישע, למשל, און קומט געוועהנליך אָפּ מיט א קליינינקייט. זי קייקעלט זיך צוזאַמען און איהר זעהט ניט מעהר וואו איהר אָנצוגרייפען; דער ארבייטער שרעקט איהר אביסעל אָן און לאָזט איהר דאן צופריעדען.— פון די בעקער — האָב איך ביי זיך בעשלאָסען — וועט נאָך אויך קיין סכנה ניט קומען פאר די בייכער. עס וועט פאָרלויפיג בלייבען ווי געווען: די הענד וועלען ארבייטען און די בייכער וועלען זיך שטאָפּען, מאָרגען פריה וועט דער שליסעל אָנציהען די ספּראָנדזשינע און די קאפּיטאליסטישע אוהר וועט זיך געהן פון דאָס נייע ביז. . . ביז די ספּראָנדזשינע וועט ווירקליך פּלאצען.

* * *

מיין אוהר שטעהט נאָך אלץ, ליעבע לעזער, האָט ניט ווער עס איז פון אייך אן איבריגע האלבע קרוין?

און ווערען ארויסגעגעבען פון לומפען־שרייבער) ווערט שטיל, שטיל ווי דער פולם ביי א טויטען, אזוי גיך ווי די מעכטיגע אר־בייט־ספראַנדזשינע דערלאַנגט זיך א שטעל און זאָגט: „איך שלעפּ ניט מעהר — אומזיסט אייער אָנציהען און דרעהען!“

און דאָך האָט זיך מיר געוואָלט איינשלאָפען. איך האָב גע־נומען לעזען א צייטונג. וואָס איז דאָס? די בעקער ארבייטער ווילען מאַכען א סטרייק! איך האָב ניט געטרויט מיינע אויגען, האָב אָנגעטאָן דיא ספּאקולען און האָב איבערגעלייענט די שטי־קעל נייעס. וואָס? די בעקערס? דער בעקער איז דער שליסעל, וואָס ציהט אלע טאָג אָן די ספּראַנדזשינע. . . ווען דער שליסער זאָל ניט ווען צו ציהען. . . . וואָס פאר א טומעל דאָ קען ווערען! וואָס וועט פּיקאדיללי זאָגען? וואָס וועט בייזוואטער טאָן, ווען עס וועט קריעגען צו פערזוכען דעם טעם פון תענית? וואָס וועט דער לאָנדאָנער וועסט־ענד זאָגען, ווען ער וועט נעהמען בעגריי־פען דאָס, וואָס דער אָסט־ענד פיהלט זעהר אָפט? וואָרום דער בעקער־ארבייטער׳ס סטרייק האָט צו בעדייטען עפּעס מעהר ווי „קנאַפּ ווארעמע זעמעלעך צום פריהשטיק“ — ער קען אוועקשטע־לען דעם גאנצען מסחר, דעם גאנצען האנדעל און וואנדעל, און 24 שעה תענית וואָלט הייסען רעוואָלוציאָן. . .

מיט אמאָל איז מיר געקומען אויף די געדאנקען דער מויל־וואורף און איך האָב געענדערט מיין מיינונג. דער מויל־וואורף (יאָזש) איז א קליינע חיה׳לע, וואָס זיין הויט איז פול מיט נאָדלען, וואָס זיי הייסען „שטאכעלן“ אויף דייטש. דיעזע קליינע חיה׳לע האָט א נאטור זיך צוזאמען צו ראָלען ווי א קנויל פון באוועל אזוי גיך ווי איינער וויל איהר אָנגרייפען. דאָס האָט א דאָפּעלטען צוועק. ערשטענס, שטעלען זיך דאן אוועק איהרע נאָדלען ווי טשוועקעס, און צווייטענס ווייסט איהר ניט מעהר, וואו די קאָפּ, וואו די פיס און וואו דער קערפּער פון דעם מויל־וואורף איז. די הויפּטזאך אָבער איז, וואָס דיעזע חיה׳לע, ציטערנ־דיג פאר איהר הויט לאָזט דאן מיט זיך אלעס טאָן, חוץ איהר הויט אָנריהרען, און איהר קענט איהר דריקען און ווארפען און

מען זיך גרויס, אַבגלייך זיי גהען מיט אראָפּ־געלאָזענע קעפּ. ביי זיי אָבער איז דאָס ניט אייגענע גאוה. אזעלכע עזלען האַלטען זיך פאַר מיוחסים: איינער, ווייל שמשון האָט בע־נוצט זיינעם אַן אור־אור־אור־אור־אור־אור־אור עלטער זיידע'ס א באַק צו בעקעמפּפען די פלשתים; אנאנדערער ווייל זיינע א אור־אור־אור־אור־אור־אור־אור עלטער־באָבע האָט, טראָגענדיג אויף זיך בלעם'ען, גערעדט לשון־קדש; וויעדער אַנאַנדערער, מחמת ער קומט ארויס פון דעם עזעל, וואָס דער קריסטליכער משיח איז אויף איהם געריטען און וואָס אונזער משיח וועט אויף איהם קומען (איך גלויב, נעמליך, אז דאָס איז דער זעלביגער עזעל ביי זיי ביניהם און ביי אונז); אנדערע עזלען קענט איהר געפינען, וואָס האָבען אַנאַנדער מין יחוס, איבערהויפּט צווישען די צוויי־פיסיגע חמורים... דאָס איז אָבער אַלץ ניט קיין אייגענע גאוה. ביים פערד אָבער איז די מעשה אַנדערס. ער איז טאַקע שטאָלץ מיט זיך אליין. איך פרעג נאָך אַמאָל: וואָרום איז דער פערד אַזאַ יחסן ביי זיך?

עס קען זיין, אז דער פערדישער שטאָלץ איז אַזוי ווי דער מענשליכער. מיט וואָס, למשל, שטאָלצירען די פעלקער? מעהרס־טענס מיט דעם, וואָס זיי האַלטען זיך פאַר גרויסע קריגער, מיט דעם, וואָס זיי האָבען בעזיעגט אַנדערע פעלקער, פערגיסענדיג טייכען בלוט, האָפענדיג אַז זיי וועלען דאָס זעלבע וויעדער טאָן אין דער צוקונפט. אַזוי ווי דער פערד וויים אַז ער שפּיעלט אין א מלחמה זעהר א גרויסע ראָלע, האַלט ער זיך דערמיט אַזוי גרויס, ווי דער מענש. איז דאָס א וואונדער? אָט געהען פאַרביי טויזענדע אָרעמע ארבייטער, פעק טרעגער, הונגער־ליידער, מכות־האָבער פערביי א מאָנומענט פון גענעראַל וועלינגטאָן. ביטער ווי זיי איז, שטאָלצירען זיי דעננאָך דערמיט, וואָס דער גרויסער בלוט־פער־גיסער, דער בעריהמטער מענשען שוחט איז געווען זייערער א לאַנדסמאַן. קען איך דען פערדענקען דעם אָרעמען פערד, וואָס געהט אויך פערביי, שלעפּענדיג א וואָגען מיט משא, — ווען ער קוקט אויף זיין לאַנדסמאַן (וועלינגטאָן'ס פערד) און פיהלט זיך אויך שטאָלץ? א פערד איז א פערד און א מענש איז צייטענוויוז

XIX.

נאטור געשיכטע: א דרשה פאר פערד.

איך האב אייך געזאגט אז יאזש הייסט אויף דייטש א מויל־וואורף. דאס איז א ליגען. יאזש הייסט גאר א איגעל און וואס דיא דייטשען רופען מוילוואורף איז א קראט. איצט פערשטעהט איך, ווי ליכט עס איז צו בעטריגען אידישע לעזער, און איך רעכען, אז מיט אביסעלע חוצפה און מיט א פעדער אין האנד וואלט איך נאך אפשר אמאל קענען ווערען א שרייבער מיט א פולק לעזער ארום זיך, וואס...

ווער וויים צו דער קראט האט זיך ניט געפונען בעליידיגט דורך דעם, וואס איך האב איהם גערופען יאזש. איהר דארפט וויסען אז דער קראט איז דער ערפינדער פון אונטער דער־ערדיגע סטראיע־ניעס. ער האט געמאכט קליינע טונעלען אין דער ערד, ווען מען האט נאך ארום אייזענבאהנען גאר ניט געטראכט און ווען דיא פערד (אין מאנכע לענדער די אקסען און עזלען) האבען נאך געמיינט אז די וועלט קען זיך אהן זיי ניט ריהרען פון דאנען אהין... דער קראט האט פיינט דאס ליכט, ער האט פיינט די זון און ער מיינט אז עס איז פינסטער און וועט אימער בלייבען פינסטער, ווייל ער ליעגט אימער בעהאלטען אין זיין נארע, א שטייגער ווי סענדער דער „אני־ואפסי־אין־קייזער“ פון מלכות רייסען מיינט אז עס הערשט אין זיין מדינה די גרעסטע פינסטערנים, ווייל ער ליגט אין א נארע אין גאטשינא, וואו עס שיינט קיינמאל ניט אריין די זון פון אויפקלערונג... האלט! אפשר האב איך דעם קראט נאך אמאל בעליידיגט, מיט דעם, וואס איך האב איהם פערגליכען מיט...

ווארום איז אייגענטליך דער פערד אזא יחסן ביי זיך? עולען זעהט מען אפט אויך, וואס האל־

„אָבער : איז דאָס רעכט, אז צוליעב דעם, וואָס איין דראָנאָוואַן זאָל
„זיך מאַכען אַ נאָמען און שטעהן אין די צייטונגען און לעבען אַ
„גוטען טאָג, אָדער צוליעב אנאנדערן, וואָס ער ווערט בעריהמט
„אין דער וועלט־געשיכטע, אַלס גרויסער שלאַכט־פערד — אז צו־
„ליעב דעם, זאָג איך, זאָלט איהר, איהר, דער גרעסטער טהייל פון
„די נאַציאָן, לעבען איינגעשפּאַנט אין יאָך אונטער אַ בייטש, אין
„שמוציגע שטאַלען, אויף קנאַפּ האָבער און פערפוילטע היי ? וואו
„איז דער דאָקטאָר, וועלכער היילט אייך, ווען איהר זייט קראַנק ?
„וואו איז דער שטאַלקנעכט, וואָס פּוצט אייך ? געעהרטע פערד און
„קליאַטשעס — איך זאָג אייך, איהר זייט שקלאַפען ! יאַ, שקלאַ־
„פען ! צו איהר דיענט אַלס יאַגד־פערד אָדער אַלס וועגען־פערד ;
„צו איהר זייט רייט־פערד אָדער לאַסט־פערד, שקלאַפען זייט איהר
„אימער, איהר, אייערע קליאַטשעס און אייערע זשערעבצעס ! און
„ווער האַלט אייך אין יאָך ? ניט דער מענש : איהר זייט שטאַרקער
„פאַר איהם — אייערע ווירקליכע אונטערדריקער זיינען אייערע
„אייגענע אריסטאָקראַטישע ברידער, די זעלביגע בעריהמטע רייט־
„פערד און שלאַכט־פערד, מיט וועלכע איהר נעהמט זיך איבער.
„זיי פערבלענדען אייך די אויגען מיט זייער רוהם און איהר זעהט
„ניט אייער שלעכטע לאַגע און דאַדורך העלפען זיי דעם שוואַכען
„מענשען אייך האַלטען אין יאָך. ביי די מענשען איז אויך דאָס
„נעמליכע, אָבער זייערע לאַסט־טרעגער הייבען אָן זיך צו פעראייי־
„ניגען, זיי קומען צום שכל. זיידזשע איהר אויך קיין פערד ניט.
„אמן.“

איך נישט מעהר...

און דאָך, ווען מען זאָל די זאַך גענוי איבערלעגען, איז די פערד, וועניגסטענס די ארבייטער־פערד, גאַר ניט אזוי גוט, אז זיי זאָלען, אנשטאָט צו זוכען א פערבעסערונג אין זייער לאגע, זיך אי־בערנעהמען מיט זייערע ברידער'ס זיעגע אין דער מלחמה. ווען איך זעה די פערד, וואָס זיינען משא־פיהרער (ליעבע זעצער, מאכט ניט קיין טעות־הדפוס אין דעם וואָרט; דרוקט משא־פיהרער און ניט מאַסען־פיהרער, ווייל דיעזע זיינען ניט קיין פערד, זיי זיינען געוואוינליך פוקסען; איהר האָט מעהר ווי איין וואָרט מיינעם פערדרעהט און איך האָב געשוויגען, דאָס אָבער מוזט איהר דרוקען ריכטיג...) אלזאָ, נאָך אמאָל, ווען איך זעה פערד, וואָס זיינען משא־פיהרער, וועלכע ווערען — ווי די ענגלענדער דריקען זיך אויס — איבערגעארבייט און אונטערגעפיטערט, וואונדער איך מיך: וואָרום זיי טוען ניט נאָך די מענשען אין דעם פרט פון סטרייקס, ווי זיי טוען זיי נאָך אין נאציאָנאל־שטאָלץ. אָה, ווי אינטערעסאנט עס וואָלט געווען צו זעהן אזא סטרייק! איך וואָלט זיי גערן געהאל־טען אזא דרשה, ווי די פאָלגענדע, גלייך ביין ערשטען מיטינג. איך וואָלט געזאָגט:

„געעהרטע פערד און קליאטשעס!

„ענטשולדיגט מיר, וואָס איך אונטערשטעה זיך צו קומען „אייך האַלטען א רעדע, זייענדיג א פרעמדער. איך ווייס אז ביי „מענשען, למשל, איז א פרעמהער לעסטיג, אפילו ווען ער איז „פריינדליך, און אזוי ווי איך בין ניט פון אייער נאציאָנאליטעט „(ווער הירושעט דאָרטען? קען זיין, אז איהר וועט אויף מיר „קוקען קרום. איך זאָג אייך, איך מיין אייער טובה. בעטראַכט, „וואָס דאָ טוט זיך. איהר, ענגלישע פערד, האַלט זיך פאַר א „גרויסע נאציאָן. איהר האָט ארויסגעגעבען אזעלכע בעריהמטהיי־„טען, ווי דאָנאָוואַן, דעם צעסארעוויטש, יושאַנט און הונדערט „אנדערע, וועלכע האָבען זיך ערוואָרבען אונשטערבליכען רוהם „אויף דיא רייסעס. פון אייער ראַסע וויעדער שטאַמען די גרעסטע „קריעגסהעלדען און איהר זייט שטאָלץ דערמיט. איך פרעג אייך

ביי מיר טרעפט זעהר אָפט אז איך טו אָן די ספּאקולען...
ווייסט איהר, אז מיט אַ שטיקעל סאַפּיאַן פון אַן אַלטע הענטשקע איז זעהר גוט צו פּוצען ספּאקולען? מיין אייניקעל האָט נעכטען געפונען אַזאַ הענטשקע (האנדשוה, בלע"ז) אין קלערקענוועל, און האָט זי מיר געבראַכט, און מיין בלויע פּאַציילקע וועט איהם דאַנ־קען, וואָרום זי האָט ביז איצט געדיענט אַי דעם נאָז אַי די אויגען, און דאָס האָט איהר ניט געפּאַסט, וואָרום ווער עס געוועהנט זיך איין צו מאַן זויבערע ארבייט, האָט פיינט שמוציגע, ווי, למשל, אַ קופּאָנעס־שניידער וואָלט ניט קענען זיין קיין קירזשנער און אַ באַנק־דירעקטאָר וואָלט ניט האָבען קיין חשק צו ווערען אַ שטיוועל־פּוצער אין ווייטשעפּעל, הגם דאָס וואָלט פאַר זיי ביידען געווען געזונד און זיי וואָלטען געהאַט מעהר אַפּעטיט צום עסען, ווערענד דער קירזשנער, וועלכען אַפּעטיט פעהלט זעלטען ווען, וואָלט זיך אונטער דער צייט אַמוזירט מיט שניידען קופּאָנעס, וואָס דערפון וואָלט איהם ארויסגעקומען אַ דאָפּעלטע טובה: ער וואָלט, ערש־טענס, ניט געדאַרפט אַזוי אָפט פערזעצען זיין זייגער מיט די קייט, און, צווייטענס, וואָלט ער, שניידענדיג די קופּאָנעס, געקראָגען אַ ידיעה פון די גרויסע חובות, וואָס אייראָפּעאישע מלוכות מאַכען אויף זיין חשבון, און אויף דעם חשבון פון אַלע אַנדערע ארבייטער, זייערע קינדער און קינדס־קינדער, און קינדס־קינדס־קינדער ביז אין אלף הששי אריין, וואָס דאָס, קען זיין, פערשטעהען ניט אַלע פון אייך, אָבער וואָס דאָ איז ניט דער אָרט אייך דאָס צו ערקלערען און איצט — ניט די צייט הערצו, ווייל איך האָב זיך שוין אָהן דעם אויך אַזוי פערפּלאָנטערט, אַז איין קנייפּעל פּאָדים ווייכ ווי איך וועל זיך אויסדרייען, סיידען איך הער די לאָגיק ווי די קאַץ, און קעהר זיך אום, מיט איין שפּרונג אַהינטער, צוריק צו מיינע ספּאקולען, און זאָג:

ביי מיר טרעפט זעהר אָפט, אַז איך טו אָן מיינע ספּאקולען און... און... מחשבות'ן, וואָס האָב איך איינענטליך געוואָלט אויסברייננען? אַי, אַי, אַי, ווי מיינע רעיות זיינען צושלאָגען! וואַרט... אָט איז עס, יאָ! איך טו אָן מיינע ספּאקולען און גיס

XX.

אנדערע קענען — איך ניט.

א מענש — א מענש איז ניט גלייך. עס זיינען דאָ מענשען, וואָס האָבען אייך אזא מין גבורה אין שרייבען, אז זיי קענען מאכען (ווי די ווייבער זאָגען) פון א וואָרט א קוואָרט. איך האָב געקענט מחברים וואָס האָבען זאַטערהייט און הונגעריגערהייט, אין היץ און אין קעלט, מיט א פרעהליכען הארצען און אין די גרעסטע מרה־שחורה — געשריעבען ארטיקלען וועגען אלערליי ענינים און אויף אלערליי אופנים, רעגולער פון וואָך צו וואָך, פון טאָג צו טאָג, רע־גולער, ווי א גוטע הוהן לעגט אייער, ווי א גוטער איד לעגט תפילין, ווי א ישיבה־בחור געהט עסען טעג; רעגולער ווי מחלוקות אין דעם אידישען טהעאטער נאָך יעדע פאָרשטעלונג, ווי די לאָנדאָנער פאָגס יעדען יעסען און יעדען ווינטער, ווי אונגליקספעלע אין קוילענגריבער, ווי פוסטע דרשות אין ענגלישע קירכען, ווי רע־גענוועטער בשעת איך געה אויס שפאצירען, ווי מיין אייניקעל'ס קשיות, ווען איך האָב ניט קיין צייט, ווי ביזע אין סטרעטפאָרד (אויף'ן בית עולם), ווען עס איז סלעק אין בעטהנאל־גרין*), ווי אונטערדריי־קונגס־געזעצע אין רוסלאנד, יעדעסמאָל ווען דער קייזער האָט א בייזען חלום, ווי פוסטע וויצען אין קאָמישע זשורנאלען, ווי געמאכ־טע טרערען ביים עמוד ראש־השנה... גענוג! איך וויל אייך נור זאָגען אז גאנץ גענוי אזוי רעגולער, ווי אָט די אלע זאכען, זיינען די שרייבערייען פון געוויסע שרייבערס, וועלכע איך האָב אין מיין לעבען געקענט, און איך טראכט זעהר אָפט ווי אזוי דאָס קומט אז איך קען אזוי ניט שרייבען. יא, ליעבע לעזער, א מענש — א מענש איז ניט גלייך.

*) דער אָרעמסטער לאָנדאָנער קוואַרטאל.

ער קען דאָך קיינעם ניט צווינגען צו לעזען, וואָס מען וויל ניט, וועהרענד די זעצער — אָה, אונגליקליכע פערשאָלטענע ראַסע, אָרעמע, אָרעמע זעצער! — מוזען אלעם לעזען, זיי און די ברידער זייערע, די קאָרעקטאָרס, נעבאך! איצט א קירעווע צוריק. וואו בין איך געבליעבען? יא..) הגם זאָג איך, זיי האָבען וועניג לעזער, זיינען זיי דאָך מחברים און שרייבען טאַקע זעהר פיעל און טאַקע פון גאָר נישט, אָבער ווי זיי קענען דאָס, ווייס זיי דער גוטער יאָהר, מיין שכל בענעהמט דאָס ניט.

אפשר איז די מעשה אזוי: דער אויבערשטער, וועלכער איז — מען זאָל ניט זינדיגען מיט די רייד! — דער גאָט פון די רייכע, דער העלפער פון די גבירים, גיט זיי געלד און אלדעם גוטס און גיט אויך די, וואָס שרייבען פאר זיי (אונזערע מחברים שרייבען, נעמך ליך, נור פאר זיי) דעם כוח צו קענען פיעל שרייבען: דער וואָס העלפט זיי, העלפט זייערע טעלער־לעקערס אויך. דעם, אָבער, וואָס שרייבט פאר די אָרעמע, בעהאנדעלט ער ווי די אָרעמע לייט אליין... דאָס לאָזט זיך הערען, ניין? יעדענפאלס... גענוג! איך בלייב ביי דאָס מיינינגע: א מענש — א מענש איז ניט גלייך.

צו א פינגער־הוט וואסער צו די אויסגעטרוקנטע טינט, און מאך ריין די פעדער, און רייס אויס די ניט געדרוקטע בלאט, וואס איז פאר׳ן פארדער־בלאט אין אן אלטען מחזור, אדער א קרבן־מנחה סידור (אמשטערדאמער דרוק — א ירושה פון א זיידען פון מיין מאמעס צד) און זעץ זיך אוועק צו שרייבען און זעה, אז איך האב ניט וואס אנצוהויבען און וואס אויסצולאזען.

איהר ווייסט ניט ליעבע לעזער, ווי איך בין דאן מקנא אונזערע אידישע מחברים, וואס זיי פעהלט קיינמאל ניט קיין מאטעריאל, וואס זיי קענען אויפטאן א חבור פון גאר ניט און בעשאפען, כביכול, ווי דער רבונו של עולם, א יש מאין, וואס זיי — דאכט זיך מיר— וואלטען געשריבען ארטיקלען אפילו ווען מען וואלט זיי אב־געשניטען די פינגער פון די הענד (וואס מאנכע פון זיי פערדיענען דאס) א שטיינער ווי מען זאגט אז ראפאעל וואלט געווארען א גרויסער מאהלער, אפילו ווען ער וואלט געבארען געווארען גאר אהן הענט, און ווען איך זאג הענד, מיין איך הענט, וואס געוועהנלי־כע מענשען האבען און ניט אידישע מייסטערס אליין, ווארום מיט געדונגענע הענט וואלט ראפאעל אפשר געקענט אויסנעהען א סך קנאפלעכער, אבער גרויסע בילדער וואלט ער ניט געמאכט, וואס דאס וואלט געווען אן אומגליק פאר אלע לעדיג־געהער, וואס זיי בענוצען זייערע אויגען צום קוקען אויף אנדערע מענשען׳ס ארבייט און נים צו זעהען, וואס זיי וואלטען אליין קענען טאן, ווען... נאר איך בין ווייטער פערקראכען אין האצע־פלאצע אריין.

בקיצור, איך בין דאן שטארק מקנא אונזערע כשוף־מאכערס... חבור־מאכערס, האב איך געוואלט זאגען, וועלכע האבען אזא גרויסע גבורה אין שרייבען און הגם פיעלע פון זיי האבען פאר „גע־עהרטע לעזער“ ניט מעהר ווי דריי פארשוין, נעמליך זיך אליין, דעם זעצער און דעם בעל־מגיה, (און דא לאזט מיר דערלאנגען א גרויסען, טיעפען חורבן־בית־המקדש־זיפץ פאר׳ן שריפטזעצער און זיין ברודער, דעם קארעקטאר, וועלכע מוזען טאן, וואס קיין אנדער מענש מוז ניט, ווארום דער ערגסטער טיראן קען אייך נור צווינגען ניט צו לעזען, קען פערבאטען צו לעזען, אבער

ליכע ריכטער וואַלטען היינט געטאָן), לאָזט איהם גאָט ארומגעהען איבער דער וועלט געפּלאָגט און געמוטשעט פון זיין אייגענעם געוויסען. גאָט זעצט איהם אפילו אין טורמע ניט אריין, ווייל ער (יתברך) ווייס, אז קין וועט האָבען פיעל מעהר געוויסענסביסע, ווען ער וועט זיין פריי, ווי אין א טורמע, וואו ער וועט אָבקומען פאַר זיינע זינד, — וואו ער וועט זיך האַלטען פיר בעשטראַפט.

דיא מעשה איז זעהר א שעהנע, ווען איהר בעטראַכט איהר אַלס פאַבעל, און אין איהר ליעגט א גרויסער מוסר־השכל, ווי איהר זעהט, אָבער דער אומגליק איז, וואָס די מעשה וויל, אז מען זאָל אין איהר גלויבען באמונה שלמה און איך זעה בשום אופן ניט איין, ווי דאָס איז מעגליך. בעטראַכט נור אליין: די בעפעל־קערונג פון גאַנץ אזיא, אפריקא און אייראפּא (אמעריקא און אויסטראַליע זיינען נאָך ניט געווען ענטדעקט, ווען די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען...) איז דענסטמאָל בעשטאַנען פון פיער פּאַרשוין. ווען קין האָט ערמאָרדעט זיין ברודער הבל, זיינען גע־בליעבען דריי: אדם, חוה און זייער זוהן קין. צו וואָס האָט גאָט איהם געמאַכט דעם צייכען אויפ׳ן שטערען? ווער וועט קין׳ען צעפּענען? און נאָך דעם חומש׳ס רייד נאָך קומט אויס, אז דאָס קען ווירקליך פּאַסירען, א שטייגער עס זיינען דאָ אויף דער ערד א סך פרעמדע פערזאָנען, וועלכע לעבען (ווי היינט גענעראַלען, פּאָלקאָווניקעס, אדוואָקאַטען, ריכטער, קברות־לייט און אנדערע...) פון מענשען־מאָרד. היינט גלויבט דארין! אמת, רש״י מוז עפּעס וואָס מאַכען דארויף, אָבער מיט וואָס איז דאָס רש״י אזא בעל־בטוח ביי מיר? עס איז לייכט צו זאָגען: גלויב, דאָס מוז מען קענען און איך קען עס ניט.

נעהמט ווייטער אזא פּאַבעל, ווי די מעשה מיט׳ן עץ־הדעת. זי איז ווערטה אז מען זאָל איהר איינקריצען מיט גילדערנע אותיות אויף א מאַרמאָרנעם שטיין. דער זין דערפון איז אזוי שעהן, אז צייטענווייז ווילט זיך מיר אליין גלויבען דארין. שטעלט זיך נור פאָר: אָט ווערט א מענש אריינגעלאָזען אין א פּאַראַדיעז צוזאַ־מען מיט זיין פרוי, וועלכע איז (און וואָרום זאָל זיא ניט זיין?)

XXI.

חומש מיט א נייעם פירוש.

איך האב פאר אייך א גריכישע מעשה. איך האב זיי זעהר ליעב, די גריכישע מעשיות: זיי זיינען זעהר אנגענעהם צו הערען און זיי פערלאנגען ניט אז מען זאל אין זיי גלויבען; ניט ווי די מעשות, למשל, וועלכע מיר האבען אלע געהערט ביין רבי'ן אין חדר. אט נעהמט אזא שעהנע ערצעהלונג ווי די מעשה מיט קין און הבל. וואס דארף מען בעסער? קין איז א לאנד־בעזיצער אין א צייט ווען מען האט ארום די ערד וועניג וואס צו טאן, ווייל די ערד גיט איהרע פרוכט כמעט אליין. ער האט פון דער ערד אלעס און שיינט דערביי גאר־נישט צו טאן (ליינענדיג בראשית, וואלט מען מיינען אז קין איז א לענדלארד ערגעץ וואו אין אירלאנד, אדער אין פאדאלסקער גובערניע ביי אונז אין רוסלאנד). קין ברענגט א קרבן צו גאט. הבל, וועלכער איז א פאסטוך און פערדיענט זיין שטיקעל ברויט מיט שווערע הארעוואניע, ברייננגט אויך אן אפפער. דער רבונו של עולם, וועלכער איז קיין נושא פנים ניט, גיט קין'ען אנצוהערענעס אז זיין קרבן איז איהם ניט אזוי ליעב, ווי הבל'ס, מחמת הבל'ן איז דער קרבן אנגעקומען מיט שווייס, וועהרענד ער, דער עלטערער ברודער, האט דעם אויבערשטען נור געגעבען דאס, וואס ער האט פון איהם אליין געהאט במתנה, א שטייגער ווי א פאבריקאנט גיט היינט זיינע ארבייטער א געשענק פון די געלד, וועלכע ער האט „געמאכט“ פון די ארבייטער'ס פראצע. קין דער לענדלארד ווערט איצט אין כעס און הרג'עט זיין ברודער הבל דעם פאסטוך. דערפאר ווערט ער בעשטראפט און די שטראף, וועלכע גאט גיט איהם, איז זעהר א קלוגע. אנשטאט איהם צו הענגען (ווי מענשליכע, אפשר איז בעסער צו זאגען: אונמענש־

ניט. זיי פערלאנגען ניט קיין קרעדיט. דערפאר האב איך זיי האלט. איך האב אייך דערצעהלט עטליכע פון זיי? און איצט האב איך פאר אייך נאך איינע און מיט דער צייט קענען זיך אפשר געפינען אנדערע... לאמיך אייך דערצעהלען דיא איינע צוערשט. און...

האלט! ניט צו פערגעסען. איך האב נעכטען געקראגען א בריעף פון א פאלאק־א־אידען, וועלכער האט משמעות שוין געלעבט זעהר א לאנגע צייט אין ענגלאנד, ווארום ער שרייבט א לשון, וואס מען קען עס רופען האלב ענגליש פאלאווינע פויליש־דייטש. היער איז זיין בריעף:

„דיר סער, אף־קאס יאך בין נישט ראך, באט יאך קען
„דזשעסט ספיירען א האף־ע־קרוין פאר אך צי מענדען אינס
„וואטש. אי דער סעיי איהר ברויכט מעיין וויא דוס, באט יאך אב
„אנט געספענט אפילע געלד, ען אוב, יו נאו, נישט פיעל ספייר
„קעש. טומער פעהלט אך נוך וואוס, שראבט אראן אינס בלעטיל,
„וועל יאך פרעפס זעהן צי קריגען פאר אך. ממני ידידכם שלמה.
„איי־סעיי! בא נינז זוגט מען יענער איז פרעש אין גצזינט
„אין משיגע. דוס זאנט איהר, חלעבען! באט יאך גלאך ארע
„שראבאכץ. דער דוזיגער“.

דאנק פאר׳ן קאמפלימענט און צוויי דאנקען פאר די האלבע קרוין: הורראה! מיין זייגער וועט געהן! אבער אויף די גריכישע לעגענדע מוזט איהר נאךווארטען.

בילדרשעהן, זיי ליעבען זיך, מחמת קיין אנדער ארבייט האבען זיי ניט, און זיי לעבען א גוטען טאג צווישען אלערליי דופטיגע בלומען, פרוכטטראגענדע בוימער, צווישען טרויבען און אפריקאזען, מיט א בלויען הימעל און א שעהנע ערד — שעהן און רייצענד ארום זיך, איבער זיך, אונטער זיך און פאר זיך! אלעס מעג דער מאן געניסען צוזאמען מיט זיין הערצענסגעליעבטע פרוי (ווי דער בריעפשטעלער זאגט) און נור איין זאך איז איהם פערבאטען: מען לאזט איהם האבען אלץ, חוץ אויפקלערונג. „פון דעם בוים דער וויזזהייט, פון עץ־הדעת,“ — זאגט מען איהם — „טארסטו ניט עסען.“ „ווארום?“ פרעגט ער און גאט ערקלערט איהם, אז דאס קען פערקירצען זיינע יאהרען. אה, ווי איהם ווילט זיך זיין קלוג! אה, ווי איהם ווילט זיך זיין אויפגעקלערט! וויסען, וויסען! וויסען אלץ, וואס טוט זיך אין דער וועלט, פערשטעהן די שעהנע נאטור, דענקען, קלערען, טראכטען, ערפינדען! דאס וויל אדם, אבער עם פעהלט מוטה און חוה קומט איהם צו הילף. פרויען זיינען לייכטזיניגער, אונפארזיכטיגער, אבער זייער נייגיער איז גרעסער, ווי ביי די מענער, און זיי זיינען אפט עדעלער. עס ווערט ביי זיי בעשלאסען, ליעבער צו לעבען פון פראצע און שוויים, ליעבער צו שטארבען זאגאר איידער צו בלייבען כשר'ע בהמה'לעך. אדם און חוה מאכען איצט א רעוואלוציע און עסען פון עץ־הדעת. וואס דערפון קומט ארוים, וויסט איהר, אבער זיי עררייכען זייער וואונש און זיי ווערען פון אונשטערבליכע בהמות אהן שכל, — שטערבליכע אבער פערנינפטיגע מענשען.

דארף מען א שעהנערע מעשה? ווי נאטירליך, ווי ריכטיג, ווי שעהן! אבער מען הייסט אייך גלויבען, אז דאס, וואס איהר קענט האלטען פאר א שעהנע פאבעל, איז א מעשה־שהיה און דא נעהמט אייך אב הענט און פיס. אין גן־עדן, אין אדם'ן און חוה'ן וואלט איהר שוין אפשר גלויבען, אבער דער שלאנג? דער שלאנג, וואס דרעהט זיך דא אריין אין מיטען? אין איהם אויך גלויבען? עפעס האמאטנע.

אזעלכע אמונה פערלאנגען דיא גריכישע לעגענדען פון אייך

בוים: ער שאָקעלט איהם און פון'ם בוים פאַלען אַרצּפּ גילדערנע עפּעל. וואָס נור מידאָס נעהמט אַריין אין די הענד — פון אַלץ ווערט גאָלד, אפילו פון די וואַסער, אין וועלכע ער וואַשט זיינע הענט, ווערט צושמאָלצענע גאָלד! מידאָס...

היער פאַלט מיר עטוואָס איין: אין די צייט פון די ערשטע כאָלעריע, וועלכע איז געקומען אַרום די צייט פון דעם ערשטען פוילישען מיאַטעזש, וועלכער האָט אויסגעבראָכען אין דער צייט פון דעם (איך ווייס ניט וויפיעלטען) טערקישען קריעג, וואָס דאַמאָלסט האָט ניקאָלאַי אָנגעהויבען צו נעהמען אידישע סאָל־דאַטען — בין איך אַלט געווען אַ יאָהר פינף. צו יענער צייט, נעדענק איך, פלעגען מיר קינדער האָבען אַזאַ מין ניגונלע:

„אַך וואונדער, איבער וואונדער
„דאָס איז מיר אַ וואונדער!
„אַז די אָקסען קאָכען לאָקשען —
„דאָס איז דאָך אַ וואונדער“.

איך רעכען אַז מידאָס וואָלט זיך געווים אַזוי אויסגעדריקט ווען ער וואָלט ניט נעלעבט מיט אַ פּאָאַר טויזענד יאָהר פריהער, ווי איך, בשעת ער האָט געזעהן, ווי... ניט „ווי אָקסען קאָכען לאָקשען“, זאָנדערן ווי עפּעל, וואַסער, שטיינער, זאַנגען און צווייגען פערוואַנדלען זיך אין גאָלד, אַזוי באַלד ווי ער בעריהרט זיי מיט זיינע הענד. איצט ווייטער. מידאָס...

היער אָבער פאַלט מיר ווידער עטוואָס איין: זייענדיג פינף יאָהר אַלט, האָב איך געהאַלטען פאַר אַ וואונדער איבער וואונדער, אַז אָקסען זאָלען קאָכען לאָקשען. איצט ווען איך בין שוין איבער ששים זעה איך, ווי אָקסען רייניגען די פעלדער, אַקערן, בראָנעווען, זייען, שניידען, זאַמלען, פיהרען אין מיל און מאָלען און זיפּען די מעהל און קאָכען דערפון אַזעלכע לאָקשען, וואָס קומען קיינמאָל ניט אַריין אין זייערע אייגענע מיילער, אימער אין פרעמדע — און איך וואונדער מיך גאָר ניט, ווייל איך ווייס אַז אָקסען זיינען אָקסען... צייטענווייז איז אַ גרויסע וויגאָדע צו זיין אַ פילאָזאָף, אַ באַיאָהרענטער איד, אַן ערפאַהרענער מענש, וואָס האָט געזעהן

XXII.

מ י ד א ס.

יא, איך וועל אייך דערצעהלען א שעהנע לעגענדע. אט איז זי: אין פריגיען איז פארצייטען געווען א קעניג מיט'ן נאמען מידאס. דיעזער קעניג האט אמאל געטאן א טובה דעם לוסטיגען גאט באקכוס, דעם גאט פון וויין און שכרות. „בעט זיך עטוואס אוים פון מיר — האט דער גאט געזאגט צום קעניג — און איך וועל דיין וואונש, אוים דאנקבארקייט, ערפילען, אבער פערלאנג ניט מעהר, ווי איין איינציגע זאך.“ מידאס איז געווען מלא שמחה. „מאך, גרויסער באקכוס — האט ער געבעטען — אז פון אלץ, וואס מיין קערפער וועט בעריהרען, זאל ווערען גאלד.“ דער לוס־טיגער גאט האט ערפילט זיין וואונש, אבער ער האט איהם גלייך געזאגט, אז עס וואלט גלייכער געווען פאר'ן קעניג אליין צו פער־לאנגען אן אנדער זאך. מידאס אבער האט מיט א פרעהליכען הארצען אבשיעד גענומען פון באקכוס, באקכוס וויעדער איז פער־שוואונדען צוזאמען מיט זיינע געזעללען און נימפען (געטליכע יונגפרויען) אין וואלד: וואהרשיינליך איז ער אוועג מאכען א שנאפס. איצט האט מידאס געוואלט פרובירען זעהן, אויב באקכוס האט איהם ניט אפגענארט (מענשען האבען ניט אימער געהאט א בלינדען גלויבען אין געטער) און אזוי גיך ווי ער איז אריינגעקומען צוריק אין וואלד, האט ער אבגעבראכען א צווייגעל פון א בוים. אה, וואונדערבאר! דער צווייגעל אין זיינע הענד ווערט א גילדע־נער! לעבען זיינע פים ליגט א שטיין, מידאס הויבט איהם אויף און דער שטיין איז א שטיק גאלד; ער קומט צו א פעלד און רייסט אוים עטליכע קארן־זאנגען, די זאנגען ווערען אין זיינע הענד גאלד זאנגען. ער דערזעהט געהענדיג א שטיקעל ווייטער, אן עפעל־

דאָס געניעסען? רופט מען דאָס גליק? וועלען געניסען און גאָר־נישט האָבען איז שלעכט; אלעס האָבען און ניט קענען געניעסען איז ערגער... פערפלוכטעס געלד, ווי ווער איך פטור דערפון?

איך האָב מיך אויפגעכאַפּט און בין דערפון פטור געוואָרען. אָבער אזעלכע חלומות וואָלט איך ניט וועלען האָבען אלע נאַכט. אין דעם איז געווען שולדיג די לעגענדע פון מידאס.

א וועלט. מען וואונדערט זיך ניט מעהר איבער קיין זאך און מען איז צופריעדען מיט אלץ, ווען אויך מען איז ניט רייך און מען קען ניט ניט נור פון שטיינער, אפילו פון דיא בעסטע גערדאנקען ניט מאכען קיין גאלד, ווי מידאס האט געמאכט, וואס צו איהם קעהר איך מיך איצטער אום... (בעטראכט נור, ווי קונציג איך האב מיך דא ארויסגעדרעהט!) און דערצעהל ווייטער:

גאלד, גאלד, גאלד! מידאס איז געווען אונגליקליך. קיין ברויט, קיין פלייש, קיין וויין, קיין שלאף — קיין זאך געהט איהם ניט איין. גאלד איז גוט, אבער דאס גאלד לאזט איהם ניט לעבען... וואס „צו" איז אונגעזונד און מידאס בעט ביי דעם לוסטיגען וויינגאט, אז ער זאל איהם בעפרייען פון זיין גלענצענדען אונגליק... ליעבע לעזער, מיר שלעפערט זיך. גוט נאכט!

* * *

אוים פילאזאף! איך בין רייך געווארען. א מיליאנער. ווער רייכער אלע טאג. מאך גרויסע געשעפטען אין אלע פינף וועלט־טריילע. פון אלצדינג, צו וואס מיין האנד ריהרט זיך צו, ווערט גאלד: סאווערען'ס, לואידארס, רענדלעך! איך האלט דעם בעסטען קוכער אין איירופא, דיא פיינסטע ווייסע פערד, די טייערסטע לאזשע אין די טהעאטערען, האב דיענער אהן א צאהל און דיענסט־מיידלעך, וויעפיעל איך וויל. מיר איז גוט. גוט? איך האב מורא, אז ניין. מיינע געשעפטען דרעהען מיר די קאפ ביי'ן טיש, אין בעט, אין טהעאטער. מיין גאלד לאזט מיך ניט שלאפען און מיר דאכט זיך, אז איך אטהעם איין גאלד אין מיין לוסטגארטען און איך באד זיך אין גאלדוואסער אין ים. איך געה זעהען מיינע נייע בילדער אין דער גאלעריע און זעה גאלד, געלד, גאלד געלד, ווארום אפילו מיין מארך איז פול דערמיט. איך לעז אן אינטערעסאנטען בוך און דאס בוך זעהט מיר אויס ווי א קונטרס פון שטאאטס־פאפיערען איינגעבונדען אין מאראקא־לעדער. דער באלעט אין אפערא־הויז איז זעהר שעהן, אבער איך זעה ניט טענצערינען, איך זעה בלויז גאלד, געלד — געלד, גאלד. שרעקליך! איז דאס לעבען? הייסט

אנדערע יאָהרען, אָבער דאָס, וואָס דויערט, איז ניט דער ווערען א לומפּ, זאָנדערן דער אויכוואַקסען. ווערען ווערט מען דורך דעם ערשטען שריט, דעם ערשטען פאַלשען שריט, און דאָס דויערט נור איין סעקונדע, די איבריגע צייט נעהמט ד ענטוויקלונג, אָבגלייך מיר בעמערקען נור די לומפּעריי, ווען זי איז שוין ארויס פון איי.

איך זאָג אייך, א סעקונדע האָט מעהר צו בעדייטען ווי אנדערע מיינען: זייט נור איין איינציגע רגע פילאָזאָפען, וועט איהר דאָס פערשטעהן. און איך וויל ניט וואַרטען איין איבריגע סעקונדע אויף מיין בלינצע, וואָרום איך בין גאָר ניט מחויב צו פאָלגען אלע, וואָס שטעהט געשריבען.

איך מעג לאַכען, ווען איך וויל, און איך לאַך; אָבער זייט מיר ניט קיין נאַררען און רעדט זיך ניט איין, אז איך לאַך, ווייל איך האָב ניט קיין וואונדען אין הארצען, אָדער ווייל איך פיהל ניט אנאַנדערענס וואונדען. אָה, איך פיהל זעהר שטאַרק און איך פיהל זעהר אָפט און צייטענווייז קומען מיר אריין טרערען אין די אויגען, ווען איך בעטראַכט צו לאַנג די וואונדען וואָס איך קען ניט היילען! מיינע אייגענע ליידען וועלען לאַנג נ ט דויערען. איך בין א מענש און א מענש מוז פריהער אָדער שפּעטער (אָרעמע לייט, געוועהנליך, פריהער) שטאַרבען. די וואונדען אָבער פון די „אנדערע" קענען אזוי גיך ניט געהיילט ווערען: די אנדערע זיינען די מענשהייט און די מענשהייט שטאַרבט ניט, די מענשהייט לעבט אויביג, ווי דאָס בלומענרייך לעבט בשעת די ליליע פערוועלקט. איך ווייס אז די מענשהייט קען זיך העלפען, קען איהרע וואונדען היילען, אָבער די מענשהייט איז לאַנגזאַם אין איהר גאַנג און דערווייל לייד איך, דערווייל ליידט יעדער צווזעהער.

* * *

היינט אין דער פריה האָט זיך מיר געוואָלט אויסגעהן א ווייל ע שפּאַצירען. איך האָב מיך געפיהלט שוואַכער, ווי געוועוינליך, און האָב גענומען מיין שטעקען. ער איז אן אלטער, עהרליכער, געזונטער שטעקען, איינער פון יענע שטעקענס, וועלכע די ברוטאַלע גוואַלד קען ברעכען אָבער בשום אופן ניט בויגען. א מין זשעליאַבאָוו. איך

XXIII.

אלערליי בעטראכטונגען.

„אַן אָרעמאַן טאָר קיין פּריי מוטה ניט ווייזען" — זאָגט מען ביי אונז אין מינסק. איך לייקען ניט, אַז איך לאַך מאַנכעסמאָל אָבער וואו שטעהט עס דען געשריבען, אַז איך טאָר ניט לאַכען? און אפילו אויב עס שטעהט יא ערגעץ־וואו געשריבען, בין איך דען מחויב צו פאָלגען אַלץ, וואָס שטעהט געשריבען? זאָל איך שבת ניט שפּאַציען אין זאמד? און וואָס טו איך, ווען איך לייען שבת א היפּאָקריטישען אַרטיקעל אין א צבוע'אָקישע צייטונג און איך וויל (אום צו בעווייזען מיין פעראַכטונג פאַר'ן היפּאָקריט, וועלכער האָט דאָס געשריבען) פּאַרט אויסשפּאַיען? זאָל איך אַראָפּשלינגען מיין פעראַכטונג צוליעב דעם, וואָס איך טאָר ניט שפּאַיען אין זאמד, און עס איז שבת, און דעם צבועק זעה איך ניט, און קען ניט דאָס זעלבע טאָן דירעקט איהם אין פּנים אריין? געהט, געהט, דאָס איז צו־פיעל פערלאַנגט. מאַלע, וואָס שטעהט געשריבען? זאָל איך ניט עסען א מילכיגע בלינצע, ווייל מיט פינף שעה, ניין־און־פופציג מינוט, ניין־און־פופציג סעקונדען צוריק האָב איך געגריזעט א ביין פון א מאָגערע ענטעל? אמת א סעקונדע צייט איז ניט פיעל און א סעקונדע צו וואַרטען איז א קלייניגקייט, אָבער וואָרום זאָל איך וואַרטען? ווייל עס שטעהט געשריבען אַז מען מוז וואַרטען זעקס שעה פון פליישיגע ביז מילכיגע? און מיינט ניט אַז א סעקונדע איז גאָר נישט. עס דויערט ניט מעהר ווי א סעקונדע, צו ווערען פון לעבעדיג טויט, צו שיקען א וואָרט פון לאָנדאָן קיין ניו־יאָרק, צו פערדאַרבען א גרויסען נאָמען דורך א געמיינעם אויסדרוק. ווען א בראַווער מאַן, א פרייהייטס־קעמפּפער ווערט א לומפּ, א ניעדער־טרעכטיגער מענש, דאָס דויערט נאַטירליך וואָכען, חדשים, ביי

ניט געוואָלט רעדען. איין זאַך ווייס איך: ער איז קיינמאָל ניט גע־וועזן בעווייבט.

ער אינטערעסירט מיך זעהר שטאַרק. מען זאָגט אַז פון יאָהרען און יאָהרען האָט איהם קיין מענש ניט געזעהן שמייכלענדיג. איך קלער, אַז ער האָט געמוזט ליעבען אין דער יוגענד. אפשר איז זיין געליעבטע געשטאָרבען, איידער זי האָט איהם גליקליך געמאַכט, און דער מאַן טראַכט פיעלייכט נאָך עד היום אַרום איהר, שטע־הענדיג מיט'ן בעזים אין דער האַנד, אַנגעשפּאַרט אָן בוים. עס קען זיין אַז ער אונטערהאַלט זיך (ווען קיינער זעהט ניט) מיט די שטיי־נער אין ברוק און ער דערצעהלט זיי זיינע ליידען, ווארום ער האַלט רק די אויגען אריינגעלאָזען אין'ם ברוק. אפשר הערען די שטיינער זיינע ווערטער און ווערען דערווייכט פון מיט־געפיהל. — וואהר־שיינליך ניט. ווער ווייס צו זעהט ער אַמאָל אין חלום די געשטאַלט פון זיין געליעבטע?

ווערהענד איך האָב אַזוי געטראַכט, האָט דער אַלטער מאַן דערלאַנגט אַ זיפץ. איינער, אַ פיינגעקליידעטער יונגער מאַן, איז פאַרבייגעגאַנגען, ניט זעהענדיג דעם מאַן און ניט הערענדיג דעם זיפץ. אַנאַנדערער האָט איהם דערלאַנגט אַ קופּערנע מטבעה. דער אַלטער האָט אַ ריהר געטאָן די ליפּען. משמעות ער האָט געוואָלט דאַנקען און האָט קיין כח ניט געהאַט.

* * *

דעם אַרבייטער'ס יעסען איז אַ שרעקליכער.

ליעב איהם, מיין שטעקען: ער איז ניט ווי די אויסגעפוצטע, שעהן פאָלירטע, שלאַפינקע שטעקלאך מיט די גלענצענדע און רעננאָך פּוסטע קעפ. ער איז, ווי דאָס פרייע וואָרט, א שטיצע פאר די שוואכע לייט און א געוועהר פאר די קרעפטיגע. אין צייטען פון ליידען קענט איהר זיך אויף איהם אָנשפּארען און איהר קענט ווידער מיט איהם געבען קלעפּ אין צייטען פון קאמפּף. אזא שטעקען האָט א ווערטה... אָבער איך פערקריך. איך האָב אייך געוואָלט דערצעהלען, אז איך האָב איהם היינט אין דער פריה מיטגענומען צום שפּאצירען־געהן, מחמת איך האָב מיך געפיהלט זעהר שוואך. איך בין אוועקגעגאנגען זעהר ווייט. מיט אמאָל בין איך געבליבען שטעהן און האָב מיך פערטראכט. איך האָב נעמליך דערזעהען געלע בלעטער אויף דר'ערד. איך האָב אויפגעהויבען די אויגען און האָב דערזעהען א בוים. אָן בוים איז געשטאנען אָנגע־שפּארט אָן אלטער מאן מיט א בעזים אין דער האנד.

דער אלטער מאן וואוינט ביי נאכט אין הקדש און ביי טאָג אין גאס. דער בוים איז אימער אין גאָרטען. ביי זייביידען איז איצטער יעסען. פון איינעם פאלען געלע בלעטער, דער אנדערער האָט די געלזוכט. אין פריהלינג האָבען זיי ביידע געבליהט, נור דעם אלטען'ס פריהלינג איז געווען מיט פערציג־פופציג יאָהר צו־ריק. זומער האָבען זיי ביידע געטראָגען פרוכט, איינער עפּעל, דער אנדערער אנדערע פּירות, נור דעם אלטען'ס זומער איז געווען מיט צוואנציג יאָהר צוריק. איצט האָט מען פון זיי ביידען אָבגעשאָקעלט די פרוכט און ביי זיי ביידען איז יעסען, נור דעם אלטען'ס יעסען איז א הערבסט, וואָס נאָך איהם קומט אפילו א ווינטער, אָבער שוין קיין שום פריהלינג ניט מעהר...

און אזוי שטעהען זיי ביידע.

דעם אלטען'ס עובדא איז צו קעהרען די גאס און ער האָט פון רעגען גרויסע צרות. דער רעגען מאכט איהם אָן בלאָטע, און די בלאָטע מאכט איהם אָן ארבייט, און די ארבייט מאכט איהם אָן יסורים, ווארום ער איז קראנק, דער אלטער מאן. איך וואָלט גערן געוואוסט זיין לעבענס געשיכטע, אָבער מיט איהם אליין האָב איך

* * *

נעכטען איז געשטאַנען אין די צייטונגען, אַז דער בראַזי־לישער קייזער דאָם־פּעדראָ האָט געקראָגען אַ טשיסטע־אַפּסטאָוו־קע, מחמת זיי האָבען זיך אַרומגעזעהן אַז מען קען אויסקומען אָהן אַ קייזער. מיר האָט די מעשה פערדראָסען. דאָם־פּעדראָ איז מיט מיר אין איינע יאָהרען, נאָר דאָס איז אַ קלייניגקייט. וואָס מיר ערגערט יעדעס מאָל, ווען אַ פאָלק שאַפט אָב אַ הערשער, איז דאָס: דער ליאַרעם איז גרויס און דער פערדיענסט קליין. וואָס מאַכט דאָס אויס דעם אָרעמאַן, צי אַ קייזער בעראַבעוועט איהם, אָדער אַ רעפּובליק נעהמט אַרויס ביי איהם דעם לעצטען ביסען פון מויל? אַ שפּאַנישע פליעג איז איידעלער פאַר אַ פּיאַווקע, אָבער צאַפּען זיי רען ניט ביידע גלייך בלוט? ווען מען פלעגט פאַרצייטען שטעלען באַנקעס, פלעגט מען אייך שניידען די פלייש מיט אַ מעסער, היינט מאַכט מען דאָס פיינער און מען שנייט אייך מיט אַ מאַשינקע; אַמאָל איז געווען איין גרויסער מעסער אין אַ שמאָלען שייד, היינט זיינען דאָ עטליכע קליינע מעסער־לאַך אין אַ ברייטען שייד. דער שניידען איז דער זעלביגער. וואָס, פרעג איך, האָבען די פעלקער דערפון, וואָס זיי שאַפען אָפּ זייערע הערשער, ווען מען הערשט פאָרט איבער זיי? נאַטירליך, ווען זיי וואָלטען זיך ניט בענוגענען דערמיט אַליין און וואָלטען פּטור ווערען צו דער זעלבער צייט פון געלד־הערשאַפט און לוין־אַרבייט און וואָלטען אַרויסטרייבען צוזאַמען מיט דעם קעניג... האַלט! אָט איז מיין קנעפּעל! איך זאָג, איך האָב ניט אומזיסט אַרום איהם אַנגעהויבען צו ריידען.

* * *

אין די זעלבע צייטונג האָב איך געלייענט, *) אַז ליעבקנעכט, איינער פון די הויפּט־פיהרער פון די דייטשע אַרבייטער־פּאַרטיי,

*) מיט יאָהרען שפּעטער האָב איך אַרויסגעפונען, אַז די מעשה איז געווען אַן אויסגעטראַכטע.— איך לאָז דעם אַרטיקעל — מיט אַ קליינע פערקירצונג אונפערענדערט, ווייל אויב דאָס פּאַסט ניט אויף ליעבקנעכט׳ען פּאַסט עס אויף פיעל אַנדערע.

XXIV.

דער קנעפעל פון מיין װעסט.

איך האב פערלארען א קנעפעל פון מיין נייע װעסטעל. דאס איז געװען מיט שעהנע עטליכע װאכען צוריק און אין א קורצע צייט איז פון די נייע װעסטעל געװארען א תל־עולם. װען דער קנעפעל איז ארויסגעפאלען, האב איך געװאלט צוקויפען אנאנ־דערען פון דעמזעלביגען סארט, האב איך אין אנהויב ניט גע־קראגען און נאכהער אין גאנצען אן דעם פערגעסען; דערװיילע האט זיך אויסגעריסען נאך א קנעפעל און װיעדער איינער און דאן האט די װעסטעל פערלארען איהר געשטאלט; זי איז ביס־לעכווייז אין מיינע אויגען װעלװעלער געװארען און איך האב איהר אויפגעהערט צו היטען און היינט איז זי אלט, אויסגעריבען און פערפלעקט. און די זעלביגע װעסטעל, דארפט איהר װיסען זיין, איז נאך מיט דריי חדשים צוריק געװען מיין שענסטער מלבוש.

איהר װאונדערט זיך, צו װאס איך דערצעהל דאס אייך? איך אויך. נאר אומזיסט, דאכט זיך, האב איך ארום דעם ניט אנגעהויבען צו רעדען, נאר װיסען זאלען מיר אלע אזוי פון בייז, װי איך װייס, װאס מיך האט ארויפגעבראכט אויף דעם פער־לארענעם קנעפעל פון מיין נייע װעסטעל... װאס האב איך געװאלט זאגען? װי דערמאנט מען זיך? איך װאלט זיך דער־לאנגט א פאטש אין שטערען, נאר איך זשאלעװע אװעקצולעגען די פעדער, װארום ביי מיר איז א כלל: שרייב אזוי לאנג, װי עס שרייבט זיך, װייל צוקלאפטע רעיונות זיינען בעסער װי גאר קיין רעיונות ניט. נאר, װאס האב איך פארט געװאלט זאגען? מסתמא װעל איך זיך נאך דערמאנען. לאמיר אינצװישען רעדען פון אנאנדער זאך!

האָט געלעבט אַזוי לאַנג, ביז ער האָט פערשמיערט זיין נאָמען דורך אַ געדיכט געגען קאַראַקאָזאָוו און פאַר אלכסנדר השני; פרייליגראַטה'ן האָט דער טויט נעקאָנט ראַטעווען פון זיין „הור־ראה גערמאַניא"; ראָזעטטי וואָלט ניט געשריעבען זיין סאָנעט אויף דעם 13טען מערץ 1881, ווען ער וואָלט אַביסעל פריהער געשטאָרבען, און סווינבערן וואָלט זיך ניט פעראייניגט מיט די „טיימס" געגען אירלאַנד.

אָה, ווען זיי וואָלטען זיך נור אַלע אין דער צייט געכאַפּט, אַז זיי פעהלט אַ קנעפעל אין ועסט.

האָט ערקלערט אין פּאַרלאַמענט, אַז סאָציאַליזמוס און קעניג קענען לעבען אין אחדות, אַ שטייגער ווי ישעיה הנביא זאָגט: „וגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירבץ,“ דאָס הייסט, ווען די גאולה וועט קומען, וואָס נאָך ליעבקנעכט׳ס דעה נאָך הייסט דאָס, ווען די וועלט וועט ווערען סאָציאַליסטיש. דאָס האָב איך פריהער ניט געוואוסט... ווייל ליעבקנעכט, ווער ווייס, נושא־חן זיין ביי׳ן קייזער? איז „דער אַלטער רעוואָלוציאָנס־סאָלדאַט“ אַזוי טיעף אַראָפּגעזונקען? ניין, קינדער, ניט פּלוצלונג, ניט מיט איין פאַל. ער האָט געהאַט אַ אידעאַל פּאַרצייטען, אַ בלאַנקען, נייעם, שעה־נעם אידעאַל, — ווי איך מיט דריי חדשים צוריק אַ נייע, שעהנע, גאַנצע וועסטעל. איין טאָג האָט ער פון זיין אידעאַל פערלאָרען אַ קליין ברעקעלע, אַ קטנית, אַ נאַר־נישט — אַ קנעפּעל... ביס־לעכווייז איז דאָס אידעאַל אין זיינע אויגען אַלץ וועלוועלער און וועלוועלער געוואָרען...

זיין אידעאַל מיט מיין וועסטעל האָבען היינט איין פּנים.

* * *

צייטענווייז בין איך צופריעדען, וואָס איך בין שוין אַלט און קראַנק און שוואַך... מאַנכע מענשען האָבען פון זייער על־טער נור פיעל יאָהרען, און ווייניג כבוד. מיך האָט אימער גע־קריינקט, וואָס שלמה־המלך איז אויף דער עלטער געוואָרען אַ שטיקעל געצען־דיענער. שלמה האָט ניט מעהר געלעבט ווי צוויי־און־פופציג יאָהר (אַ שעהנער עלטער פאַר אַ קעניג — אין רוס־לאַנד זאָגאַר אַ הויכער עלטער, ווארום דאָרטען האָבען זיך ביז איצטער ניט פיעל צאַרען געהאָדעוועט אויף לאַנגע יאָהר), אָבער שלמה האָט געלעבט צו לאַנג. איך ווינש קיין מענשען ניט דעם טויט פאַר דער צייט, אָבער איך האַלט, אַז שאַנדע איז ערגער ווי שטאַרבען, און אַז געוויסע מענשען לעבען אַזוי לאַנג, אַז זיי לעבען אַרויס פון זייער עהרע אין זייער שאַנדע אַריין, און דאָס קרענקט מיך... דער רוסישער דיכטער זשוקאָווסקי איז אויף דער עלטער געוואָרען אַ קייזערליכער געצען־דיענער; נעקראַסאָוו

דער קווינס נייעם אנצוג צום ארבייטער און פון איהם צוריק צו די קווין; ווען איך זעה, ווי מען זוכט צו בלייבען גוטע פריינד מיט גאָט און מיט'ן טייוועל, מיט'ן גביר און מיט'ן אָרימאַן, מיט'ן האָבער (ניט דעם האָבער וואָס דער פערד עסט, איך מיין דעם האָבער וואָס האָט אַלץ, אפילו ווען ער איז דער פערד אַליין) און מיט'ן טוער; ווען איך זעה, ווי מען קריכט אביסעל, און מען לויפט אביסעל, און מען דרייט ווי דער הונד מיט'ן עק, דאָ פאַר דעם און דאָ פאַר יענעם — דאַן, זאָג איך, ווערט מיר איבעל. אָה, ווי איבעל מיר ווערט! איהר קענט דאָס גאָר ניט בעגרייפען, סאידען איהר האָט ווען עס איז געדאַווענט אין געציל'ס מנין ביי אונז אין מינסק דעם צווייטען טאָג ראש־השנה, אָדער איהר האָט פערזוכט א שטיקעל באַיאָהרענטע פריי־פיש אין בריסק ליין, אָדער איהר האָט געהערט א לאָנדאָנער מגיד, אָדער איהר האָט גע־זעהן דעם ווילנער שול־הויף, אָדער איהר זייט געווען אין א שטורמווינד אויפ'ן ים, אָדער איהר האָט... גענוג! איך זאָג, אז איהר קענט זיך גאָר ניט פאָרשטעלען, ווו איבעל מיר ווערט פון אזעלכע ליבעראַלע ארטיקלען, און איך זאָג נאָך עטוואָס: גע־דאנקט איז זיין הייליגער נאָמען, וואָס מיין אייניקעל האָט צו־בראָכען מיט א מינוט צוריק א גלאָז, וואָס דאָס האָט מיך אויפ־געוועקט ווי פון א חלום און איך האָב זיך דערמאָנט אז עס איז צייט אויפצוהערען צו רעדען פון איבעלקייט, אום די אָרעמע לע־זער זאָל חלילה ניט איבעל ווערען פון מיינע שרייבערייען אַליין.

בקיצור, איך בין פאראכטאָגען מיטוואָך געווען האַלב קראנק און ווען איך בין האַלב קראנק, בין איך אויף זיך אין כעס. א מענש מיט א פעסטען כאראקטער דאַרף מאכען ענטוועדער־אָדער: ענטוועדער געזונד און שטאַרק זיין, אָדער קרענקען אויף אַן אופן, וויא עס בעדאַרף צו זיין. ווען איך בין ניט אין גאַנצען געזונד, קום איך מיר פאָר וויא דיא היינטיגע געזעלשאפט מיט איהרע בילדונג, מיט איהר רעליגיאָן, מיט איהר פּאָליטיק. עס איז ניט אהין און ניט אהער, ניט קיין פיש און ניט קיין פליישׁ. אמאָל איז דער עם־הארץ געווען א הדיוט (אידיאָט) און ער איז וויניג־

XXV.

קאָפּ־שמערצען און איבעלקייט.

איך בין פאַראַכטאָגען מיטוואָך געווען — לאַ עליכם! — שטאַרק ניט געזונד. איך האָב געליטען פון קאָפּ־וועהטאָג, וועלכעס איז מיר געקומען (אַזוי רעכען איך) פון צופיעל טראַכטען; חוץ דעם האָב איך געהאַט אַ גרויסע איבעלקייט אין מויל, וואָס דאָס איז מיר געקומען פון אַן אַרטיקעל אין אַ ליבעראַלע ענגלישע צייטונג... לאָמיך אייך פאַרביינגעהענדיג זאָגען, אַז פון קאָנסערוואַטיווע אַרטיקלען ווער איך אָפּט זעהר אויפגערעגט. איך זעה אין זיי אַ נאַררישען פּאַטריאָטיזמוס, שופּטעריי, פאָלקס־פיינד־שאַפט פערברייטעט דורך צייטונגען, וועלכע האָבען מיליאָנען לעזער, און דאָס ערגערט מיך, אָבער די זעזע אַרטיקלען עקלען מיך ניט אָן. איבעל ווערט מיר פון די ליבעראַלע צייטונגען, פון די אַרטיקלען, וואו מען מאַכט זיך צו צום פאָלק, צום אַרבייטער; וואו מען וואַרפט זיך און מען דרעהט זיך און מען חנפ'עט זיך צו איהם צו; וואו מען איז פרעך גענוג דעם אַרבייטער צו מוסר'ן, פייג גענוג פאַר איהם צו ציטערן, און דום גענוג דאָס אַרויסצו־ווייזען... (טאָמער זיינען דאָ אַזעלכע לעזער, וואָס פאַרשטעהען ניט דעם טייטש פון די דייטשע ווערטער: „פרעך“ און „פייג“ — מעג איך זיי זאָגען, אַז פרעכהייט איז חוצפה און פייגהייט איז טרוסאָסט; די לעזער וועלכע האָבען די ווערטער יאָ פערשטאַנען, מעגען בעטראַכטען די לעצטע עטליכע שורות ווי איבערגעהופּט, וואָרום צום ווירקליך איבערהופּען איז שוין איצטער צו שפּעט..... איך מאַך אַזוי מיט'ן מיטעל־אַלטער אין דער וועלט־געשיכטע: איך נעהם די טויזענד יאָהר און בעטראַכט זיי ווי איבערגעהופּט.)

ווען איך זעה, זאָג איך ווי מען וואַרפט זיך ווי אַ קרחת פון

„אויף דיא פלאקאטען פון דיא צייטונגען שטעהט: אן אונגליקספאל אין א קוילענגרוב — פיעל מענשען בעגראבען...“

„זעהסטו, מיין קינד — האב איך צו איהם געזאגט — אט דאס דארף מען בעטראכטען וויא א פילאזאף, אהן געפיהל. הויב אן מיט־צופיהלען, וועט דיר דיא הארץ נאך פלאטצען.“

מארגען וועט ער טרינקען טהעע פון א בלעכענע קעסטעל פון נעסטל׳ס מילך. ער האט צובראכען דיא גלאז און דאס איז געווען זיינע. רעכט אויף איהם.

סטענס געווען פריש און שטאַרק, היינט קען ער לייענען און שרייבען, אָבער ניט פּיעל. דאָס איז היינטיגע בילדונג. אַמאָל איז דיא רעליגיאָן געווען שטאַרק גענוג צו ברענגען מענשען לעבעדיגערהייט, —דער יושר דערפון איז ניט געווען זעהר גרויס, אָבער דאָס האָט געהאַט אַ פּנים; היינט, בעשעפטיגט זיך דיא זעלביגע רעליגיאָן מיט דרשות, מיט מיסיאָנערסטווע, מיט שווינדעל, מיט גענעראַל בוטה'ס גלענצענדע זיעגע איבער פּעקלעך טאַבאַק און קריעגלעך ביער — דאָס איז היינט רעליגיאָן. וואָס היינטיגע פּאָליטיק איז, ווייסט איהר אַליין: הימעל, ערד און שווינדעל — מיט פּולווער און בליי צווישען הימעל און ערד און מיט צייטונגען אין דעם שווינדעל. איז אַזאַ צושטאַנד געזונד? ניין. קראַנק? אויך ניט. וואָס דען? האַלב קראַנק. האַלב און האַלב, ניט געזונד גענוג אום צו זיין וויא געוועזען, און ניט קראַנק גענוג אום צו ברענגען אויף זיך אַ קריזיס, וואָס זאָל ענטשיידען איינמאָל פאַר אַלע מאָל צווישען לעבען און טויט. יאָ, האַלב־קראַנק איז דיא היינטיגע געזעלשאַפט איצט, האַלב קראַנק, וויא איך אַליין. און דאָ קום איך ווידער צו זיך...

יא, איך בין יענעם טאָג געווען ניט שטאַרק געזונד און האָב געליטען פון קאָפּוועהטאָג, ווען מיין אייניקעל איז געקומען פון שול, האָבען מיר געטרונקען טהעע און מיר איז דיא איבעלקייט פערגאַנגען און דיא קאָפּ האָט מיר ניט מעהר אַזוי וועה געטאָן.

„זיידע — האָט ער צו מיר געזאָגט — וואָס דאַרפסטו אַזוי פיעל טראַכטען?“

איך האָב איהם געענטפערט; מען מוז איהם אַמאָל ענטפערן אויף זיין קשיות:

„מיין קינד, קאָפּוועהטאָג איז שלעכט אָבער האַרץ־וועהטאָג איז ערגער. ווען איך טראַכט אַרום געוויסע זאַכען, טוט מיר וועה דיא קאָפּ; ווען איך טראַכט ניט, און איך קוק זיך נור צו, טוט מיר וועה דיא האַרץ, וואָס דאָס איז ערגער. — וואָס הערט זיך אין גאַס?“

זיינען ניט פון היינט און ניט פון נעכטען... מערקווירדיג! נאָר ניט דאָס האָב איך געוואָלט אויספיהרען.

כסדר אזוי... ארום ניין א זייגער היינט אין דער פריה בין איך געזעסען ביי'ן פענסטער מיט מיין פּיפּקע אין מויל, מיט א ספר אין האנד, און מיט דיא ספּאַקולען אויפ'ן נאָז... וואָס א יאָהר לענגער, רוקען זיך דיא ספּאַקולען אראָפּ רק ניעדריגער און ניעדריגער אויפ'ן נאָז, וואָרום דיא אויגען ווערען רק שוואַכער און שוואַכער, און דיא האָאר גרויער און גרויער, און דיא ציינער וועניגער און וועניגער — קורץ און גוט, מען ווערט אלץ עלטער און עלטער און... יא, מיר ווערען עלטער, אלע עלטער, אפילו דער גראָבער יונג ווערט אלט און דאָס, וואָס דיא וועלט רופט איהם אויף דער עלטער „גראָבער־יונג“ אנשטאָט: „אלטער גראָביאַן“ איז נישט מעהר, ווייל דיא וועלט, וויא יעדע אנדערע מאַמע, מערקט ניט, וויא איהרע קינדער וואַקסען אויס... וואו בין איך? לאָמיך אָנהייבען פון דאָס ניי.

כסדר אזוי... ארום ניין א זייגער היינט אין דער פריה, בין איך געזעסען ביי'ן פענסטער מיט מיין פּיפּקע אין מויל, מיט א ספר אין דער האנד און מיט דיא ספּאַקולען אויפ'ן נאָז און האָב מיך מכין געוועזען צו לייענען עטליכע שעה. מיין אייניקעל איז געווען נאָר וואָס אוועק אין שול און אין גאַס איז געוועזען שטיל און אין צימער ביי מיר שטיל און פריהשטיק האָב איך געהאַט נעגעסען מיט אפּעטיט, וואָס דאָס טרעפט זיך ביי מיר זעלטען, וואָרום איך בין, ניט פאַר אייך געדאַכט, איינער פון יענע, וואָס זיי פעהלט ענטוועדער דער אפּעטיט צום פריהשטיק, אָדער דער פריהשטיק צום אפּעטיט... בקיצור, איך האָב זיך געזעצט לייענען מיט גרוים כונה, ווען איך האָב פּלוצלונג דערהערט עטליכע קינדערשע שטימען. דאָס זיינען געוועזען פינף אינגעלעך מיט צוויי מיידעלעך אין מיינע יאָהרען (איך מיין אלע זיעבען צוזאַמען אין מיינע יאָהרען, דאָס הייסט צוזאַמען א יאָהר פיער־און־זעכציג אלט) געהענגדיג אין שול. וויא איהר ווייסט געהען קינדער אין שול אריין ניט אזוי גיך, וויא זיי געהען צוריק (וואָס דאָס בעווייזט, וויא קלוג היינטיגע קינדער זיי־

XXVI.

פענסטער — פינסטער.

ארום ניין א זייגער היינט אין דער פריה בין איך געזעסען ביי'ן פענסטער אין מיין צימער... איז אייך ווען עס איז איינגעפאלען, אז פענסטער און פינסטער זיינען כמעט דיא זעלביגע ווערטער? א פענסטער איז געמאכט געווארען אום אריינצולאזען דיא ליכט, און דאך הייסט עס כמעט דעמזעלביגען נאמען, וויא פינסטער, וואס דאס איז דער היפך פון ליכט! ווען איהר וועט אביסעל נאכדענקען, וועט איהר געפינען אז דיא פערוואנדשאפט צווישען פענסטער און פינסטער איז אויך דא ביי דיא ווערטער: בילדונג און (פער־)וויל־דונג. מערקווירדיג — ניין? איך וואלט דאס געקענט בעגרייפען, ווען דיא ווערטער וואלטען געווען נייע. דאן וואלט דאס געשטימט, ווארום אין דיא היינטיגע געזעלשאפט מאכט דיא בילדונג ווילד און דיא פענסטער מאכען פינסטער. איהר פערשטעהט ניט, וואס איך מיין? דאס איז דאכט זיך איינפאך. אמאל האבען מענשען — ארעמע מענשען — געלעבט אין הייזער אהן פענסטער און מיט מוחות אהן פענסטער. אין דיא הייזער און דיא מוחות איז געווען פינסטער און דער חשך איז געווען א נאטירליכער, היינט האט יעדער ארעמאן א פענסטער אין זיין חדר (אביבע ער האט קיין חדר ניט) און א שול אין דער קינדהייט. אבער דאס ליכט, וואס קומט אריין דורכ'ן פענסטער פון הויז, ווייזט איהם נור זיין דלות, אזוי וויא דיא בילדונג מאכט איהם נור ווילדער און דאס ביסעל ליכט וואס קומט אריין דורך דעם פענסטער פון זיין מוח, ווייזט איהם נור זיינע אונוויסענהייט און פוןביידע ווערט איהם נור פינסטער און ביטער!. אלזא, היינט שטימט דאס, אבער דיא ווערטער

איז כלומר'שט האלב־אומזיסט, הגם זייערע מאטעס צאָהלען דער־
פאַר, אליין ניט וויסענדיג אז זיי צאָהלען... און וואָס לערנען זיי
דאַרטען ? דאָס וואָס מען לערענט זיי, דאָס איז ניט מעהר, ווי צו
קענען אַמאָל שרייבען בעטעל־בריעף, ווען זיי וועלען ניט האָבען
קיין ארבייט און ניט קענען מאכען קיין שלך־שלי... מען עפענט זיי
דאַרטען אַ פענסטערל אין מוח, אום צו האָבען אזוי פיעל ליכט, וויי־
פיעל אַ מענש בעדאַרף, אום צו זעהן ווי פינסטער איהם איז.

* * *

מיט דיעזען געדאנקען האָב איך איינגעדרעמעלט. די ספּאַקו־
לען זיינען מיר אראָפּגעפאלען פון נאָז, דאָס בוך איז מיר ארויסגע־
פאלען פון האנד, דיא פּיפּקע פון מויל. אין קאָפּ האָבען זיך גע־
דרעהט די ווערטער : פענסטער — פינסטער ; בילדונג — פערוויל־
דונג.

נען) און איך האָב זיי גאַנץ געגוי בעטראַכט. דיא אינגסטע פון זיי זיינען נאָך געווען וויא עס איז אָנגעטהאָן, דיא עלטערע אָבער האָבען כמעט גאָר קיין קליידער אויף זיך ניט געהאַט, דאָס הייסט ווען מען רופט קליידער און ניט טראַנטעס מיט לעכער און לאַטעס. און זיי זיינען געגאַנגען. איך האָב בעטראַכט זייערע צורות און האָב אַזוי פילאָזאָפירט:

צו וואָס האָדעווען זיך די פינף אינגעלעך? זיי קומען געוויס ארויס פון אָרעמע ארבייטער. סיידען עפּעס אַ צופאַל וועט איינעם פון זיי ארויסשלעפּען פון זייער מדרגה, וועלען זיי ווערען מיט דער צייט דאָס, וואָס זייערע טאַטעס זיינען היינט. איינער פון זיי וועט וואהרשיינליך ווערען אַ גאַס־מענש, אַ מענש וואָס שטעהט אַ גאַנצען טאָג אין גאַס און שרייט (אָהן ווערטער): „ווער קויפט אַ פּאָאַר הענד? ווער דינגט אַ פּאָאַר פיס? קויפט, דינגט — זעקס מאָגענס בעטען ברויט!" דאָס קען ווערען איינער פון זיי. דער אַנדערער מעג מיט דער צייט ווערען אַ פאַבריק־אַרבייטער און פערגרעסערען ענגלאַנד'ס „נאַציאָנאַל־רייכטהום" און ארבייטען פאַר די ציוויליזאַציע און פיעלייכט ווערען אַ קאַליעקע צו דרייסיג יאָהר, אָדער אַ בר־מינן צו פערציג. דער דריטער האָדעוועט זיך פיעלייכט פאַר אַן אייזענבאַהן־דיענער, מיט דער אויסזיכט זיך צו דערדיענען צום ראַנג פון אַ קאָנדוקטאָר מיט אַכטצעהן שעה טעגליכע ארבייט און צוויי־דריי מאָל אַכטצעהן פעננים טעגליכע געהאַלט, חוץ ווען אַן אונפאָרזיכטיגער לאָקאָמאָטיוו זאָל איהם פון דער סלוזשבע בעפרייען פאַר דער צייט. דער פיערטער קען אמאָל ווערען אַ מאַטראָז אין די הערליכע ענגלישע פלאָטע און האָבען די אויסזיכט צו פערלאָזען די וועלט „פער וואַסער", נאָך אַ קורצען לעבען פון סוכאַרעס, לייטענע פיפקעס, שטורמווינד און שקלאַפעריי. דער פינפטער מעג זיך פיעלייכט ווערען אַ גנב, ד. ה. אַ מענש וואָס אַרבייט שווער און ביטער ביז ער פערדיענט זיין שטיקעל ברויט, און וואָס אַרבייט נאָך שווערער און נאָך ביטערער נאַכהער (אין טורמע).

דאָס קען פון זיי ווערען. און איצט געהען זיי מיט מאָגענס האלב לעדיג און מיט לייבער האלב בעדעקט אין דיא שול, וועלכע

צושלאגענע גערדאנקען
1890

XXVII.

ווערטער.

אינפלוענזא? ניין; ניט אלע קענען ליידען פון אינפלוענזא. איך גלויב איבערהויפט ניט אין אינפלוענזא, איך האלט די גאנצע מעשה פאר א שווינדעל, פאר א קאָנספּיראציע צווישען די דאָק־טוירים און די צייטונגען. איך האלט אז כאָלערא איז בויך־וועהטאָג, און אינפלוענזא — קאטער, און דאָס וואָס א וויענער דאָקטאָר זאָגט, אז ער האָט זאָגאר אויסגעפונען דעם סוד דערפון, איז ביי מיר א גרויסע סברא, אז דער הערר דאָקטאָר האָט געמאכט א אי־דישע המצאה — א שפּאס. ער זאָגט, נעמליך, אז עס איז דאָ א מין חיה'לע, א קליינינקע, אזעלכע, וואָס א מילב איז אן עלעפאנט לגבי איהר, און זי פערשפּרייט דאָס די אינפלוענזא. די חיה'לע רופט ער מיקראָבע (און דאָס נעהמט ער ניט פון „מקרא־דרדקי", וועלכעס בעדייט א קליינער מלמד'על, ער נעהמט דאָס פון דעם גרי־כישען וואָרט מיקראָס, וועלכעס הייסט קליין) און פון די קליינע חיה'לע מאכט ער א גרויסען פּאראד. נאָר ער מעג טאָן, וואָס ער וויל, איך גלויב אין דעם גאנצען שווינדעל ניט. איך גלויב אז מענשען ליידען פון קאָפּ־וועהטאָג, פון בייזע ווייבער, פון מייסטערס, פון רוסישע זאקאָנעס, פון וועלען־עסען־און־ניט־האָבען, פון רענט, פון סלעק און פון אנדערע אזעלכע פּגעים רעים ונאמנים, אָבער ניט פון אינפלוענזא.

אנטקעגען וואָס דערצעהל איך דאָס אייך? יא. מיין אייניקעל נעבעך האָט דעם נייעם שווינדעל אויף זיך, דאָס הייסט דעם אלטען קאטער, וועלכען מענשען האָבען געהאט פון יעקב אבינו'ס צייטען אָן און אפשר נאָך פריהער, הגם די גמרא וויל האָבען (די גמרא איז

אויך זיין א מוילקאָרב פאַר סאָציאַליסטען. קומט ער איצט און פערלאַנגט אייביגע קייטען. דאָס וואָלט איהם זיין אונטערטהעניגער רייכסטאַג נאַטירליך געגעבען מיט שמחה, אָבער דערמיט אליין איז אָטטאָ ניט צופריעדען: ער וויל האָבען אזא מין רינג אין דיא נייע אייביגע קייטען, וועלכע זאָל איהם (און זיין יורש־עצר נאָך זיין טויט) געבען דעם כוח ארויסצוטרייבען מענשען פון זייער פאטערלאַנד. דאָס איז ניט געגאַנגען; דאָס איז שווער געווען צו קריעגען אפילו פון דעם דייטשען לומפען־מאַגאַזין, וואָס מען רופט פארלאַמענט. ווען ער, ביסמאַרק, האָט געזעהן אז דער נייער רינג וועט ניט געשמידט ווערען, האָט ער געהייסען זיינע אייגענע קאָנסערוואַטאָרס שטימען געגען זיך און זיי האָבען דאָס געטאָן. אויף דעם אופן האָט דער בלוט־און־אייזען מענש, זיך אליין געגעבען א חלושק אין געזיכט. זאָל איהם וואויל בעקומען!

איך ווייס ניט, אויב יעדער לעזער האָט ריכטיג פערשטאַנען מיינע רייד, נאָר איך קען ארום ביסמאַרק'ן ניט פיעל ריידען. געוואוינליך, ווען איך טראַכט ארום איהם, מאַך איך וויא בלעם האָט געמאַכט מיט בלק'ן: איך קום שילטען און איך בענש איהם. איך האָב אייך שוין אמאָל געזאָגט, אז איך האַלט איהם פאַר א פערשטעלטען סאָציאַליסטישען אגיטאַטאָר: פאַר א מענשענפריינד בצורת שד. וואָרום וואָס טוט ער? ער מאַכט דיא לאַסטען פון זיינע דייטשען שווערער אלע יאָהר און דערפון וועט ארויסקומען, אז ווען דער קעמעל וועט דערפיהלען, אז נאָך א שטרוי מעהר ברעכט זיין הויקערדיגען רוקען, וועט דער דאָזיגער קעמעל זיך דערלאַנגען א הויב און וועט אראָפּוואַרפען דיא גאַנצע לאַסט פון רוקען מיט איין מאָל. וואָס נאָך טוט ביסמאַרק? ער פערשטאַרקט דיא אַרמיי? אָבער סאָציאַליסטישע קינדער דיענען אויך און ער גיט גאַנץ איינפאַך דעם קומענדיגען דור ארבייטער וואַפען אין דיא הענד. און ער טוט ניט דאָס אליין. ער ארבעט נאָכאַנאַנד אום ארויסצונעהמען דיא אייזענבאַהנען און פערשיעדענע אינדוסטריען פון פּריוואַט־הענד, אום זיי צו געבען דעם שטאַאט (וויא ער רופט דאָס); ער טוט דאָס, ווייל ער דאַרף געלד, אָבער דערוויל סאָ־

אזוי ווי וואנדערבילט: איין וואָרט, זי וויל האָבען) אז פאר לבן'ס איידים'ס צייטען זיינען מענשען ניט קראנק געווען. ער, מיין איי־ניקעל איז שטארק ניט געזונד און איך לייד דערפון, מחמת ער איז א גאנצען טאָג אין דערהיים און פרעגט קשיות ווי דער אלשיך הקדוש — אָהן אַן אויפהער. היינט אין דער פריה האָב איך גע־לעזען די צייטונג, ווייל מיך האָט אינטערעסירט דער חלושק אין פנים, וואָס ביסמארק האָט זיך אליין געגעבען אין דעם דייטשען רייכסטאג (וואָס ארום דעם וועל איך שפעטער רעדען) און אזוי ווי איך האָב א טבע צו רעדען מיט זיך אליין, בשעת איך בין שטארק פעראינטערעסירט אין א זאך, האָב איך זיך געדארפט אויסרעדען „אָה, די פרייזיניגע פארטיי!“ דאָס האָט דעם אייניקעל מיינעם א נעהם געטאָן.

— „וואָס איז דאָס פאר א פארטיי?“ האָט ער געפרעגט.

— „א פאָליטישע פארטיי אין דייטשלאנד; שארלאטאנעם פון א געוויסען סאָרט“.

— „פאר וואָס, זאָגט ער, רופען זיי זיך פרייזיניג?“

— „ווייל... ווייל, נו, ווייל זיי האָבען ניט קיין זין פאר פריי־הייט“, האָב איך געענטפערט און מיר דאכט זיך, אז ער האָט פער־שטאנען, דער גנב, וואָס איך האָב געמיינט, מחמת ער האָט גע־שמייכעלט.

מכוח ביסמארק'ס פאטש, איז דיא מעשה אין קורצע ווערטער אזוי: ער ארבעט שוין א יאָהר צוועלף מיט אלע זיינע כוחות אום צו האלטען דיא דייטשע סאָציאליסטען, (אן ערך פון פינף מיליאָן נפשות — ניט מעהר) אין זיינע אייזערנע לאפעס. דאָס איז נאַ־טירליך ניט לייכט. נון פלעגט ער ביז איצט קומען צום רייכסטאג און לאָזען שמידען נייע קייטען, וועלכע זאָלען האלטען דיא סאָ־ציאליסטען אין צוויק אויף אייניגע יאָהר, און פלעגט זיי נאכהער לאָזען איבערשמידען ענטוועדער אין גאנצען, אָדער איבערשמידען עטליכע רינגען אין זיי, צָדער צושמידען נייע. אָבער ביסמארק ווערט אלט און ער וויל שטארבען מיט א רוהיגען געוויסען, ער וויל וויסען, אז אפילו ווען ער וועט ליגען אין קבר וועט אין דייטשלאנד

XXVIII.

נאָך ווערטער — אָהן א טאָלק.

צו ער צו איך — קען איך אייך ניט זאָגען, אָבער פון אונז ביי דען איז איינער משוגע. דאָס איז קלאָר.

דער דריטער סענדער פון רוסלאַנד פערשטעהט מיך ניט און איך פערשטעה איהם ניט און דערפאר מיין איך, אז איינער פון אונז איז (רחמנא ליצלן) מטורף. איך וואָלט אפשר שוין קענען פערשטעהן, פאר וואָס ער פערשטעהט מיך ניט, אָבער פאר וואָס איך פערשטעה איהם ניט, דאָס קען איך ניט פערשטעהן.

ער פערשטעהט מיך ניט, ווייל ער לייענט ניט קיין אידיש (ועלכער פּאָניע לייענט יאָ?) ווייל ער לייענט ניט קיין לינקע ציי־טונגען (איך וואָלט היער געקענט זאָגען, אז איך שרייב פאר לינקע צייטונגען אום צו פערטהיידיגען דעם פאָלק'ס רעכטע, אָבער דער וויץ איז אלט, מיט מיר אין איינע יאָהרען, און אן אלטער וויץ איז ניט קיין אלטער וויין) אלזאָ, ער פערשטעהט מיך ניט, ווייל ער לייענט ניט קיין אידיש, ווייל ער לייענט ניט קיין לינקע ציי־טונגען און ווייל ער לייענט בכלל ניט. ווארום — וועט איהר פרעגען — לייענט ער קיין זאך ניט? וועל איך אייך זאָגען; דערצו זיינען אויך דאָ דריי טעמים. ערשטענס, מחמת ער האָט מורא פאר סם אין די דרוקרטינט; צווייטענס, ווייל ער היט זיך פון דעם אמת. און אַ שטיקעל אמת פערוואלגערט זיך אמאָל אפילו אין דיא „נאָוואָיע ווראמיא", וואָס דאָרטען קען זיך אייגענט־ליך נור דאן געפינען אמת, ווען עס איז אמת אז „אמת מארץ תצמח" — ווי דער תהלים זאָגט; דריטענס, לייענט ער ניט, ווייל ער קען ניט. ער איז עלטער פאר דעם שפּאנישען קעניגעל, אָבער ניט געבילדעטער, — אזוי האָב איך געהערט און ווי איך קויף אזוי פערקויף איך.

ציאַליזירט ער די אינדוסטריע און העלפט פערניכטען פּריוואַט־אייגענטהום. ווי קענט איהר אזא מענשען שילטען?

איך האָב געזעהן נאָך א מערקווירדיגע ערשיינונג נעכטען ביי נאכט, אָבער איהר מוזט האָבען געדולד... מען זאָגט אז א אפּעלזינען זיינען גוט פאר אינפלוענזא. א ליגען! דאָס שטאמט פון די פּרוכט־קרעמער. וואונדערבאר ווי די געלטניקעס מאכען פון אלץ א פּראָפיט!

צו וועלען ווערען אויף די אלטע יאָהרען א פאַבריקאַנט פון וואָלענע ציצית, ווארום ביי'ן קלאָרען זינען וואָלט איך גיכער געקליבען אויף ארץ־ישראל, וואָס דאָס איז אַן עסק, וועלכער טראָגט איין א סך מעהר ווי ציצית־מאכען, און דערביי איז מען זיכערער פון מאַרידען אויף.

סימן נומער פיער מיינער איז געוועזן: א חשק זיך צו שמד'ן. דערצו האָב איך די פיינסטע געלעגענהייט איצט (פון מיין דירה צו פעלעסטין־פּליים איז א האַזענשפרונג) און מיר הויבט זיך גאָר ניט אַן צו וועלען ווערן א מי־שהיה־איד. אפילו דער ראנג פון א פּאָלקאָווניק אין די סאלווישען־ארמיי וואָלט מיך דערצו ניט קענען בעוועגען, אַבגלייך איך בין א ליעבהאבער פון מוזיקאַלישע אמונות און צום ראַוונען אין א טומעל בין איך געוועהנט פון מינסקער חסידישען מנין.

פאַר'ן פינפטען סימן האָב איך גערעכענט, אז איך וועל אָנהויבען צו גלויבען, אז מען קען ווערען א מיליאָנער פון אויסנייען קנאָפּלעכער ביי א לאַנדאָנער שניידער. נאָך האָב איך דעם גלויבען ניט; וואָס קען קומען מיט דער צייט ווייס איך ניט. נייגיעריגע לעזער קענען א פרעג טאָן מיין אייניקעל — אין א יאָהר צוואַנציג ארום. ווער עס וויל פּרובירען טרעפען, מעג, נור וויסען מוז ער, ער טוט דאס „פיר אייגינע רעכנונג און געפאהר.“

— מיין זעקסטער סימן פון קומעדיגע משוגעת איז געוועזן — א פערוועלענעס צו מאכען א פירוש אויף שיר־השירים. אזוי ווי איך האלט, אז א סטאַטוע פון די ליעבעס־געטין (טאָמער וויל א פרומער לעזער זאָגען: געצקע, וועהר איך איהם ניט) ווענום דאַרף ניט איינגעוויקעלט ווערען אין א טאמבאווער ראָגאָזשע, וואָלט איך זייענדיג ביי'ן זינען, אויך ניט אָנטאָן שלמה'ס ליעבעס־געזאנג אין א העמד פון פוסטע פראַזען.

א זיעבעטער סימפּטאָם וועט זיין, ווען איך וועל מיט א מאָל נעהמען גלויבען — אזוי האָב איך גערעכענט — אז פרומע מיי־סטערס האַלטען פון „לא תלין פעולת שכיר“.

דעם אכטען און דעם נײנטען געדענק איך ניט, אָבער מיין

עס איז, ווי איהר זעהט, קיין וואונדער ניט, וואָס ער פער־שטעהט מיך ניט, אָבער וואָרום פערשטעה איך איהם ניט? בין איך משוגע? אויב יא — טו ווען בין איך אראָפּ פון זינען און דורך וואָס? די וועלט זאָגט? די וועלט איז אַ ליגנערקע, די וועלט איז פון די „נאָוואָיע ווריעמיא׳ס" חדר. וואָס זי זאָגט איז ניט ווערטה אַז אויסגעריבענעם, פערשי־מעלטען, צושלאָגענעם האַלבען גראָשען. איך גלויב ניט אַז איך בין אראָפּ פון זינען און איך וועל אייך זאָגען וואָרום. אין מיינע יונגע יאָהרען האָב איך אַמאָל געוויעזען אַ ציגיינערקע מיין האַנד. דאַמאָלס האָב איך נאָך געגלויבט אין ציגיינערקעס, אין טאָטערס, אין דעם מהרם־שיף׳ס גאונות און אין אַלע עשרה נסים. די ציגיינערקע האָט אויף מיר נביאות געזאָגט, אַז איך וועל לעבען און שטאַרבען אַ דענקער, וואָס דאָס האָט מיך געבראַכט אויף דעם שרעקליכען רעיון, אַז איך וועל ענדיגען מיינע יאָהרען אין אַ דולהויז, אין שטריק און אונטער טשעבערס פון קאַלטע וואַ־סער.

ווען איך בין אריין אין די פופציגער און האָב אָנגעפאַנגען צו טראַכטען אָרום מיין סוף, פלעג איך אָפט קלערען, ווי אַזוי צו קע־נען וויסען, אַז איך ווער אויס־בר־דעת. דאַמאָלס האָב איך גע־מאַכט אַ צעהנדליג סמנים. גלייך ווי איך וועל מטורף ווערן — האָב איך גערעכענט — וועל איך נעהמען לעגען תפלין שבתים, ימים טובים און תשעה־באב אין דער־פריה. איך קען ניט זאָגען אַז איך טו דאָס.

דאַן וועל איך מסתמא אָנהייבען צו געהן הערען מגידים, — האָב איך דאַמאָלס געטראַכט. אויף די מדרגה בין איך פאָרלויפיג אויך נאָך ניט געקומען; איך געה אפילו אין די „קדימה" ניט און די קדימה׳דיגע דרשנים איז ווערטה צו זעהען, (וואָרום הערען הער איך זעה אין טראַק) ווייל זיי זיינען אַלע אַנטלאָפענע סאָציאַ־ליסטען, דאָס הייסט אַנטלאָפען פון סאָציאַליזמוס, ניט פון סאָל־דאַטען, חלילה.

פאַר אַ דריטען סימפּטאָם פון משוגעת האָב איך געהאַלטען

XXIX.

ביסמאַרקיזמוס.

דאָס איז אַלזאָ אמת. מיין אַלטער פריינד ביסמאַרק האָט געקראָגען אַ טשיסטע־אַסטמאַװוקע און ער איז אויס קאַפּעלוש־מאַכער! אויף דעם אופן קען שוין אַלץ מעגליך זיין. איהר קענט איצט קומען און מיר דערצעהלען, אַז אַלכסנדר דער דריטער איז אַ מענש; אַז די ערד איז פּלאַציג; אַז משה האָט געשריבען די װערטער „לא יחדל אביון מקרב הארץ“ איידער ער איז רייך געװאָרען; אַז מרור איז אַ מיטעל געגען אינפלוענזאַ; אַז קליין־װעלװעלע פון דייטשלאַנד (ירום הודו) איז אַ סאָציאַליסט; אַז מען קען זאָגען „אָץ קוצץ בן קוצץ“ צעהן מאָל נאָך־אַנאַנד און בלייבען מיט אַלע ציינער אין מויל; אַז רייכע פרומע אידען האַלטען פון „יאה עניותא לישראל“; אַז טייערע מצה איז אָרעמע ברויט; אַז די װעלט װאָלט זיך ניט קענען האַלטען אָהן תליות; אַז אַ דייטשער ראַבינער קען פּסק’ענען אַ שאלה; אַז צום רעגיערען אַ לאַנד דאַרף מען שכל און ניט סאָלדאַטען; אַז מען װייס ניט, װאָס „לאַפּקע“ איז ניט אין ניו־יאָרק און ניט אין בערדיטשעװ; אַז מען קען װערען דיק און גראָב פון זאָגען יוצרות; אַז מיין אייניקעל איז אַ נאַרר — בקיצור איהר קענט קומען און מיר דערצעהלען, װאָס איהר װילט, איך װעל איצט אַלץ, אַלץ גלויבען.

די גמרא זאָגט, (און זאָגט ניט אומזיסט; אַ מגיד אויך ניט) אַז הינט הויבען אָן צו סקאַװואוטשען, װען דער מלאך־המות קומט אָן. איך האָב דערהערט דעם קול פון די בערלינער צייטונג שרייבער — זיי װאָס פלעגען אימער שטעהן פאַר ביסמאַרק’ן אויף די הינטערשטע לאַפּקעס, און לעקען זיינע פּאָלעס, און איהם שפּרינ־

צעהנטער (זיכערער) סימן פון טירוף איז געווען דיעזער : איך וועל ווערן, איז מיר פארגעקומען, פון א סאציאליסט א ראדי־קאל, פון א ראדיקאל א ליבעראלער, פון א ליבעראלען א קאנ־סערוואטיווער, פון א קאנסערוואטיווען א פראסטער נארר, און פון א נארר אן אבעזיאנא, ווי די היינטיגע ווילען האבען, אז אונזערע אבות־אבותינו זיינען עס געווען. אזוי ווי איך האלט נאך פארלויפיג ניט אזוי ווייט רעכען איך, אז איך בין ניט משוגע.

ווארום אלזא פערשטעה איך ניט סענדער דעב דריטען?

„אין וועלכען פרט?“ פרעגט איהר.

דאס וועל איך אייך ערקלערען אנאנדערס מאל. מיין טא־באק־פושקע איז לעדיג און איך מוז געהן זעהן צו קריגען א שמעק טאבאק ערגעץ־וואו.

וואו ער וועט ניט געשטרויכעלט ווערן איבער'ן ארבייטער, וואס איהם האט ער גרוים און שטארק געמאכט דורך קלעפ. אבער מיר וואלט קיינמאל ניט ארויפגעקומען אויף די רעיונות, אז ער וועט נכשל ווערען דורך א יונגען־מאנטשיק, וועלכען ער האט ארומגע־טראגען אויף די הענד. אז מילך און בליי זאלען גובר זיין בלוט און אייזען — דאס וואלט קיינער ניט געגלויבט, אפילו ניט מיין עלטער באבע, וואס זי האט געגלויבט, אז נבוכדנצר עליו השלום איז אויף דער עלטער געווארען א מין וועגעטאריאנער, דאס הייסט, אז ער האט גענעסען גראז מיט אלע בהמות צוגלייך.

וואס וועט ער איצטער טאן ? א מלמד, ווען ער ווערט אן א קנעלונג, קען ביי אונז ווערן א שדכן. איך רעכען אז ביי א גע־וועזענעם דיפלאמאט דארף פון ליגען־זאגען קיין מניעה ניט זיין, אבער ער וועט דערצו ניט טויגען. פערדארבען א שדוך האט ער, (איהר געדענקט דאך געווים די מעשה מיט אלכסנדר באטענבערג, דעם מי־שהיה־פירסט פון בולגאריע און דעם איצטיגען קייזער'ס שוועסטער) אבער צוזאמענברענגען א שידוך האט איהם קיינער ניט געזעהן און מען ווערט ניט א שדכן איינס־צוויי־דריי, ווען מען איז ניט פון דער נאטור פעהיג דערצו, הגם פון ליגען זאגען וואלט קיין מניעה ניט געווען. א צירולניק וואלט ער אפשר יא געקענט ווערן: בלוט לאזען, פיאווקעס שטעלען — אויף דערויף איז ער א מעטער, אבער דאס וועט איהם ניט פאסען. וואס דען ? א סרסר ? אמת, ער האט זיך ביי'ן בערלינער קאנגרעס אליין גערופען „דער עהרליכער מעקלער", אבער מען האט דאמאלס געהאט ווענינ אמונה אין זיין מעקלעריי, אי אין די עהרליכקייט. א שרייבער צו ווערן וואלט איך איהם ניט געראטהען: צו ווערען א בעריהמטער שרייבער איז אין זיינע יאהרען שוין צו שפעט, און פון זיין א קליינער שרייבער'ל האט מען גאר־נישט פאר זיך אזוי לאנג ווי מען לעבט, און גאר־נישט פאר די ווערים, ווען מען קומט אין קבר אריין.

דא אין לאנדאן וואלט ער געקענט מאכען א שטיק געלד מיט עטליכע חדשים צוריק, בשעת דער אמעריקאנער צירק מענש באר־

געז אין די אויגען — איך האָב דערהערט זייער קול, און האָב א געשריי געטאָן: „ברוך דיין אמת! ביסמארק איז טויט." אָבער איך האָב געלעבט אין טעות און ניט לאַנג. דאָס וואָס איך וואָלט קיינמאָל ניט געגלויבט, איז ארויסגעקומען וואהר און זיכער: ביסמארק האָט פערלאָרען זיין סלוזשבע און זיין זון הערבערט אויך — המן און ויזתא האָבען די זעלביגע מפלה און זייער אחשורש איז, ווי דער אחשורש פון דער מגילה, אויך א מלך טפש... וועז אויך ניט אזא תהרים אויף ווייבער. די „וועלט געשיכטע ווידערהאָלט זיך", האָט עפּעס ערגעץ אן אשכנזי געזאָגט, און דער מאַן איז מיר א גאַנצען אָוועגד ניט ארויסגעגאַנגען פון די געדאַנקען.

אין מינסק, געדענק איך, איז צו מיין צייט געווען א מלמד א מורא'דיגער מאדים אויף איינגלאך. ער האָט געהייסען מיט'ן כשר'ן נאָמען ר' פייטעל דער קאַט און שטיעפמאמעס פלעגען צו איהם אוועקגעבען אזעלכע קינדער, וואָס א הייקער אויפ'ן רוקען איז פאַר זיי קיין בראַק ניט געווען און זאָגאר נאָך א מעלה אין דער צייט פון נעהמען רעקרוטען. דער ר' פייטעל (טאָמער איז ער טויט — זאָל ער האָבען א ליכטיגען גן־עדן: אין א פינסטערן וואָלט ער ניט זעהן, ווי גוט איהם איז, מחמת ער האָט אויביג געהאַט א שוואַכע ראיה) דער ר' פייטעל, זאָג איך, האָט אמאָל אריינגענומען אין די הענד א יונגען יתום'ל און אין צייט פון עטליכע זמנים האָט ער איהם געשלאָגען מכות רצח. אונטער ר' פייטעל'ס קלעפּ אָבער איז דער איינגעל אויסגעוואַקסען גרויס און שטאַרק און דער סוף איז געווען, אז ר' פייטעל איז פון זיין תלמיד שיער—שיער ניט אוועג פון דער וועלט ניט נור אָהן וידוי, אָהן באָרד און פאות אויך, ווייל דער תלמיד האָט אויסגעצופּט א שעהן ביסעל האָר פון זיי. אנטקעגען וואָס דערצעהל איך דאָס אייך? יא, רעדענדיג וועגען ביסמארק'ן. איך האָב אָפּט גערעכענט, אז ביסמארק קען האָבען פון דייטשלאַנד'ס שטיעפקינד (דעם אר־בייטער) די זעלבינע מפּלה, וואָס ר' פייטעל (להבדיל) האָט געהאַט אין מינסק. איך האָב געמיינט, אז ביסמארק וועט ניט פאַלען,

XXX.

א בריעף צו מיין פעדער.

ליעבסטע, געטרייע פעדער!

דו וועסט זיך גאנץ געוויס וואונדערן, וואָס איך שרייב מיט דיר צו דיר. דו וועסט אפשר אָנהויבען צו גלויבען, דאָס וואָס אַנ־דערע זאָגען, נעמליך, אז דיין בעל הבית איז מטורף; ווען ניט דאָס וועסטו זיך אפשר איינבילדען, אז מיין שרייבען צו דיר איז ניט מעהר, ווי א ווילדער איינפאַל פון א מענשען, וועלכער וויל אַלץ טאָן, וואָס קיין אנדערער טוט ניט (עס וואָלט געוועזן קירצער צו זאָגען, וועלכער וויל זיין אָריגינעל, אָבער ניט אַלע שטאָלענע פעדערן, וואָס דיענען ביי אידישע שרייבערס, פערשטעהען פרעמדע ווערטער, א בעוויין קענסטו האָבען דערפון, ווי זיי פערדרעהען זיי, — ווער וועמען, דאַרף איך דיר ניט זאָגען. אַלזאָ,) דו וועסט פיעלייכט גלויבען, אז איך שרייב צו דיר, ווייל איך וויל עפּעס טאָן, וואָס קיין אנדערער טוט ניט.

ווידער קענסטו רעכענען, אז איך שרייב צו דיר, ווייל אנאַנ־דערער וועט ניט לייענען מיינע שרייבעריי, וועהרענד דו מוזט לייענען, ווייל דו ביזט ביי מיר אין האַנד. א טעות, ליעבע פעדער! אַלע דיינע חשבונות זיינען פאַלש. עס קען זיין, אז חוץ דיר לייענט קיינער ניט מיינע שרייבעריי; עס קען זיין, אז מיר ווילט זיך אמאָל געהן א נייעם וועג, א ניט אויסגעטראָטענעם; עס איז אויך מעגליך, אז איך בין ווירקליך ניט אין גאנצען ביי'ן זינען, איבער־הויפּט אויב עס איז אמת, אז „ווען מען קלינגט, איז א חגא". דאָס אַלעס קען זיין, אָבער גלויב מיר, ליעבע פעדער, דאָס איז ניט דער גרונד דערפון, וואָס איך שרייב איצט צו דיר.

נום איז דאָ געווען. בארנום וואָלט איהם געוויס געגעבען שעהנע שכירות, ווען ער (ביסמארק) וואָלט זיך געלאָזען ווייזען אין זיין קוריאָזיטעטען־מוזעאום אויף עטליכע שעה א טאָג. איצט איז בארנום צוריק אין אמעריקא און נאָך אמעריקא וועט מיין פריינד אטטאָ ניט רייזען, דייטש ווי ער איז, אָבגלייך זיינע לאנדסלייט האלטען פון יענקי־לאנד. ביי אונז, פּראָסטע מענשען, איז דער ים גאָר־נישט, אָבער א מאן ווי ביסמארק, וואָס האָט זיך צוגעוואוינט צו בלוט, האָט ניט האָלט קיין וואסער...

נאָר וואָס איז דאָ צו דאגה'נען ארום איהם? ער איז אפילו אראָפּ פון זיין שטעלע, אָבער פון וואנען צו לעבען האָט ער; חוץ זיין שאָדען אויף מיר געזאָגט געוואָרען! ער האָט צוויי גרויסע שלעסער און שעהנע עטליכע טאָלער אין באנק און וואָס דארף אַן אלטער מאן מעהר?

ניט צו פערגעסען. איך האָב אייך אמאָל געזאָגט, אז איך גלויב ניט, אז נטילת־ידים פארהיט א מענשען פון דלות. איצט גלויב איך, נור איך טייטש די ווערטער אנדערש. נטילת־ידים הייסט ניט וואשען די הענד, זאָנדערן נעהמען מיט די הענד. אויף דאָס איז געבויט דער גאנצער קאפּיטאל־פּאראָנדאָק... האָט אייך א כשר'ן פסח!

וואָס ווייס איך ? פּיעלייכט, ליעבע פעדער, האָסטו געהאָלפען א מענשען, וואָס איז אבטרינניג געוואָרען פון זיין אידעאַל (אידעאַל קומט ניט ארויס פון דעם וואָרט איד, אָבגלייך דאָס דאַרף אַזוי זיין, ווייל דער איד האָט געגוג געליטען, אום צו שטרעבען צו א אידעאַל ; דו, פעדער, האָב קיין טעות ניט... אויף דעם אופן קענסטו זיך נאָך איינבילדען, אז ליבעראַל קומט ארויס פון די ווערטער „ליעבער אַלל"־עמען ווי זיך, און דער אמת איז גראַדע דער היפך דערפון. אייך פעדערן, לאָז איך מיט פרעמדע ווערטער ניט אַליין, איהר מאַכט געוואוינליך אָן צרות... נאָר וואו האָב איך געלאָזען ? יא, איך האָב געזאָגט, אז דו האָסט פּיעלייכט גע־האָלפען אן אָבטריניגען אידעאַליסט — ברוך שפּטרני פון דעם לאַנגען מאמר המוסגר !) שרייבען א בוך געגען זיינע אמאָליגע קאַמעראַדען און מען האָט דיך פּיעלייכט געטונקט אין גיפטיגע טינט, אום צו מאָרדען יונגע געדאַנקען, פון וועלכע מען האָט אָב־געקעהרט דעם רוקען.

דעם אמת גערעדט, ליעבע פעדער, האָב איך אייך שטאָלענע שרייב־אינסטרומענטען איבערהויפּט ניט זעהר האָלט. מיר האָט זעהר אָפט פּאַסירט, אז איך האָב אריינגענומען דיינע א שוועסטער אין דער האַנד, אום עטוואָס צו שרייבען, און מיינע געדאַנקען זיינען גלייך צושלאָגען געוואָרען, ווייל מיר איז איינגעפאַלען אַזא מין חשבון. ווער ווייס — האָב איך געטראַכט — צו האָט די גע־בורט פון די שטאָלענע פעדער ניט געקאָסט א מענשען־לעבען אין דער פאַבריק, ווי די גענזענע פעדער קאָסט אימער א גענזען־לעבען! ווער קען מיר פערזיכערען, אז נאָך איינעם פון איהרע מאַכערס וויינען ניט היינטיגען טאָג אן אלמנה מיט פינף יתומים. דאָס האָב איך געטראַכט און דאָס האָט מיר אָפט מבלבל געווען די רעיונות און מאַקע דאַן, ווען מיר האָט זיך געוואָלט עפּעס אַזוינס שרייבען, וואָס וואָלט אפשר געלוינט צו לייענען.

פון דעסטוועגען... נו די נויט ברענגט צו אלץ ! איך קען מיר ניט העלפען און בעדיען זיך מיט שטאָלענע פעדערן, אָבער איך נוץ געוואוינליך נייע. לכל הפּחות ווייס איך, אז זיי זיינען ניט

איך שרייב צו דיר, ווייל דו ביזט ניט א פעדער ווי אנדערע פעדערן, ווייל דו ביזט צו מיר אָנגעקומען ניט ווי זיי, ווייל דיך האָב איך געפונען אין גאַס און האָב דיך אַריינגענומען אין מיין סלוזשבע, ניט וויסענדיג פון וואנען דו קומסט און ווער דו ביזט און וועמען דו האָסט פריהער געדיענט. איצט האָב איך חרטה, אָבער עס איז שוין צו שפּעט. דו ביזט שוין אלט און אויסגעדיענט און איך רעכען דיר צו לאָזען רעזיגנירען (פערשטעהסטו, וואָס דאָס הייסט? אויב ניט, וועל איך דיר גלייך זאָגען. דאָס הייסט: זיך אָבזאָגען פון סלוזשבע. היינטיגע צייטען ווערט מען ניט ארויס־געוואָרפען, מען רעזיגנירט, אזוי איידעל איז די וועלט געוואָרען און דעם בעסטען בעווייז האָסטו פון ביסמארק'ן... נחזור לענייננו), איך רעכען דיר צו לאָזען רעזיגנירען, גלייך ווי דו וועסט האָבען געענדיגט אָט דיזען בריעף צו זיך אליין. מיין חרטה האָבען קומט, אויף דעם אופן, צו שפּעט, אָבער חרטה האָב איך דאָך אויף מיין גאַנצען משא־ומתן מיט דיר.

וואָס וויים איך, ליעבע פעדער, אין וועמעס הענד דו ביזט געוועזען, איידער דו ביזט פערלאָרען געגאַנגען! אפשר האָסטו גע־דיענט א מיניסטער, צום אונטערשרייבען א טויט־אורטהייל פון א פערמשפּט'ען מענשען, וואָס דאַן וואָלט פאר דיר גלייכער געוועזען איינצונעהמען יונגערהייט א מיתה־משונה אין דער פאבריק. אפשר האָסטו זיך בעשעפּטיגט מיט שרייבען א מסירה אויף אַן עהרליכען פּרייהייטס־קעמפּפער וועלכער איז אוועגגעפאָהרען אין אַזאַ לאַנד, ווי למשל רוסלאַנד, און עס קען זיין אז דער מאַן איז היינט שוין אין תפיסה; אויב דו האָסט דאָס געטאָן, וואָלט פאר דיר אויך גלייכער געוועזען ניט געבאָרען צו ווערען. טאָמער ביזטו געוועזען אין די הענד פון א מענשען, וועלכער פערדיענט זיין ברויט דורך דעם, וואָס ער שרייבט היסטאָרישע ליגענס פאר דעם אָרעמען ארבייטער, וועלכער פערבלענדעט די אויגען פון דעם פאָלק מיט דומהייט און אבערגלויבען און וועלכער זאָגט צו הרים וגבעות אין א וועלט, וועלכע מוז נאָך ערשט געפינען א קאָלומבוס, וואָס זאָל איהר ענטדעקען.

XXXI.

וואָס האָב איך געוואָלט שרייבען?

עס איז גאָר קיין וואונדער ניט, וואָס אידען זיינען גרעסערע בעלי־חשבונות, ווי אנדערע פעלקער. רייכע אידען צעהלען געלד (רייכע גוים טוען דאָס אפילו אויך, אָבער ניט אזוי אָפט) און אָרעמע אידען צעהלען די ציינער אין מויל; פרומע אידען צעהלען ספירה, צווישען פסח און שבועות, מלקות ערב יום־כפור, די מכות צום סדר און המן'ס קינדער אין דער מגילה; זיי צעהלען די ווערטער אין דער תורה און די אותיות אין די ווערטער און מאַכען גרויסע און קליינע פּרטים אויפ'ן יאָהר; זיי צעהלען די שטונדען צווישען די מילכיגע און פליישיגע און די מינוטען צווישען זאלצען פלייש און כשר'ן; זיי האָבען אין די געדאַנקען די דריי וואָכען פון שבעה־עשר בתמוז ביז תשעה־באב, און אין די דריי וואָכען די ניין טעג און דאָן די עשרת ימי־תשובה; זיי צעהלען שבת די סעודות און צום סדר די מצות און מהדרים צעהלען אפילו די קדושות, וואָס זיי הערען, און וויפיעל מאָל זיי שפּרינגען קדוש; זיי צעהלען די טריט ביי'ן אויסגעהן שמונה־עשרה און די קולות און די תקיעות און די הונדערט ברכות, וואָס זיי גיבען דעם רבש"ע אַלע טאָג; די כוסות צום סדר ווערען געטרונקען מיט א צאָהל און די בנים אין דער הגדה זיינען נומערירט און די מצוות אין דער תורה זיינען אויסגעצעהלט אזוי פיעל און אזוי פיעל פון איין סאָרט און אזוי פיעל און אזוי פיעל פון דעם אנדערן סאָרט — אַלץ אויף קלאָר. יעדער חדר־אינגעל ווייס פון די פינף חומשים, די פינף מגילות, די צוועלף קליינע נביאים; פון דוד'ס אכטצעהן ווייבער, פון שלמה'ס טויזענד, פון די זעקס סדרים ש"ס און פון די טויזענד יאָהר וואָס זיינען ביי'ן בורא־עולם א טאָג; די מיתות

געוועזן אין ערגערע הענד, ווי מיינע (בייזע צינגער זאָגען אפילו, אז ביי מיר ווערט א פעדער אויף פערשווארצט!) און האָב ניט די בייזע מחשבות, וואָס איך האָב איצט.

מעהר האָב איך דיר ניט וואָס צו שרייבען. זיי געזונד און פערגעס ניט דיין אלטען בעל־הבית —

הפילוסוף מק"ק מינסק.

פון עפּעס, האָט אַ טאַטען מיט אַ מאַמען און געוואוינליך האָט אַזאַ שוטה פון אַ רעיון אַ לאַנגען שלשלת־היוחסין, פּונקט ווי אַ אידי־שער מיוחס, אָדער ווי אַן אַדעליגער ביי די אומות העולם. פון דיר נישט — מיר נישט ווערט קיין זאַך ניט, און וויסענדיג אַז דאָס איז אַזוי, פרעג איך ביי אייך ווי אַזוי איך בין געקומען דערצו צו פערגיסען אַזוי פיעל טינט אַרום דעם, וואָס אידען זיינען אַזעלכע בעלי־חשבונות? כ׳לעבען, טינט איז ניט בלוט און איך בין ניט קיין טיראַן און ווען איך גיס, מוז דערצו זיין אַ גרונד! רעדען אַזוי גלאַט... סתם אין דער וועלט אַריין... דאָס פּאַסט פּאַר אַ אידי־שען אַקטיאָר, וואָס לערנט קיין מאָל ניט אויס זיין ראָלע, אָבער ניט פאַר אַ פילאָזאָף, אפילו ניט פאַר אַ משוגענעם דיטאָ, הגם איך וויים ביי זיך, אַז די גאַנצע מעשה איז אַ בלבול און אַ שם רע. אַרום וואָס אַלזאָ האָב איך געקענט טראַכטען, בשעת מיר זיינען אָט די אַלע חשבונות אַרויפגעקומען אויף די געדאַנקען? דאַכט זיך, ניט אַרום געלד. ווען איך וואָלט געטראַכט אַרום געלד און וואָלט גענומען פיהרען מיין פעדער פון די רעכטע האַנד צו די לינקע, דאָס הייסט שרייבען אידיש (דאָס וואָס דאָס הייסט האָב איך נאַטירליך געקענט גלייך זאָגען, אָהן די פּראָזע וועגען רעכטס און לינקס, אָבער אין מיר קלאַפּט נאָך אַן אָדער פון השכלה און צייטענווייז ווילט זיך מיר שרייבען מיט מליצה; דערפאַר זאָג איך, ווי איך האָב געזאָגט, אַז ווען איך וואָלט געטראַכט אַרום געלד און וואָלט דערנאָך גענומען פיהרען די פעדער פון רעכטס צו לינקס), וואָלט איךווירקליך געווען משוגע. אַלזאָ דער רעיון פון געלד האָט מיך דערצו ניט געבראַכט. וואָס־זשע דען? דער צעהלען ספירה? אויך ניט. איך צעהל אַליין ניט, איך פערלאָז זיך אויף אַנדערע פרומע אידען און אין אַזעלכע חשבונות וויים איך, אַז איך קען זיי טרויען, וואָרום זיי מאַכען נור אַ טעות אין חשבון, ווען עס קומט זיי דערפון אַרויס אַ נוץ: ספירה איז ניט ווידזשעם און... און אַ סוף, אָט איז מיין אייניקעל צוריק פון שול.

בית־דין האָבען אַ צאָהל און די מלכים, וואָס יהושע האָט איינגע־נומען, זיינען אויסגעצעהלט, די שטריק מיט וועלכע מען האָט גע־בונדען שמשון הגבור, און די פּלשתים, וואָס דוד האָט מאוס בע־האַנדעלט, ווען ער האָט געדאַרפט ווערן אַ קעניגליכער איידעם ביי שאול המלך; די רצועה פון של יד (פון תפלין) ווערט אַרומגעוויי־קעלט אַרום די לינקע האַנד מיט אַ חשבון און די פּרשות אינוועניג זיינען געצעהלט; יעדער איד ווייס פון די צוועלף שבטים, פון אברהם׳ס קעפּס־ווייבער, וויפיעל זיי זיינען, פון די זיבען הימלען, פון די זיבען מדורי גיהנם, פון די ארבע אמות דאָ און פון צעהן טפחים דאָרטען — אַלץ ריכטיג אויסגערעכענט און אויסגעצעהלט.

ביי זיי ביניהם דאַרף אַ אינגעל זיין דורכגעגאַנגען שעהנע עטליכע קלאַסען גימנאַזיע, איידער ער קען בערעכענען, אַז ווען מען צינט אָן חנוכה פון ערשטען ביז׳ן אכטען טאָג רק מיט איין ליכטעל מעהר — אַז דאָס מאַכט אויס בסך־הכל 36 ליכטלעך, חוץ די איין גרויסע ליכט, מיט וועלכע מען צינט זיי אָן; זיי זאָגען אויך תהלים (איבערהויפּט די ענגלענדער), אָבער פרעגט זיי בחרם ווי פיעל קאַפּיטלאַך זיי האָבען אויסגעזאָגט אַ טאָג — מעהר ווי אַ איד קען דאָס ניט בערעכענען. ביי זיי שטאַרבט מען אויך, אָבער צו ווייסען זיי גאָר ווי פיעל טעג זיי זיצען אין טרויער, ווי פיעל טעג די נשמה בלאָנדזעט אַרום אין שטוב, ווי פיעל חדשים מען זאָגט קדיש? ווי קומען זיי דערצו? ביי אונז ווייס דאָס די גרעבסטע קאָפּ.

און איצט, ליעבע לעזער, שטעה איך ווי אַ האָהן אין בני־אדם און קען בשום אופן ניט פערשטעהן, וואָס אייגענטליך מיך האָט געבראַכט אויף דיעזע אַלע חשבונות און חקירות? גאָר אומזיסט האָב איך דאָס ניט געטאָן, גאָר אומזיסט ליידט מען אפילו קיין הונגער ניט. אויסער די קאָפּע אין די וואָלוועלע קאָפּע־הייזער, האָט אַלץ אין דער וועלט אַ גרונד, און חוץ די דרשות פון לאָנדאָנער מגידים, האָט אַלץ אַ טעם; פון עלערהויט ווערט קיין זאַך ניט, אפילו ניט אַ קאַזיאָנער רב, און חוץ די איננעווייט פון אַ קמיע קען אַלעס ערקלערט ווערן. דער דומסטער געדאַנקען קומט אַרויס

איצט און בלייב א סאָציאַליסט, װעניגסטענס אין גרונד האַרצען, װען אויך ניט לפּנים. נאָך מעהר, מיין זיין א סאָציאַליסט האָט מיר געקאָסט מיין שטעלע, װייל — איך דאַרף איך דאָס אייגענטליך ניט ערקלערען — װייל װילהעלם האָט מיר מקנא געװען, װאָס איך האָב פערברייטעט די דאָזיגע אידעע, און האָט פון קנאה מיר אָב־געזאָגט, אום אליין צו פיהרען דעם רעדעל; ער װיל זיך איינקױפען חן ביי'ן אַרבייטער.

„איהר קענט מיינע טייטשען אזוי גוט װי איך אליין. איהר װייסט, אז זיי בעװעגען זיך זעהר לאַנגזאַם און אז זיי פּערטיעפען זיך געװאָהנליך אזוי שטאַרק אין א זאַך, אז זיי פערגעסען, װאָס די זאַך איז. װען זיי װילען, למשל, פאָהרען ערגעץ־װאו, געהען זיי ניט דירעקט צום באַהנהויף; זיי װישען ערשט די ברילען, טוען זיי אָן, שטודירען א האַלב שעה דעם פאָהר־פּלאַן און פערזאַמען געװאָהנליך דעם צוג. װען לאַסאַל איז געשטאָרבען, האָט ער נאָכ־געלאָזען א סך קליינע שריפטען. די שריפטען האָבען זיך נאָך זיין טויט שרעקליך פערמעהרט. איך האָב גלייך געזעהן, אז אין די שריפטען ליעגט א סכנה פאַר'ן סאָציאַליזמוס. מיכעל — האָב איך צו זיך אליין געזאָגט — װעט זיך צו זיי נעהמען. ער װעט זיי לעזען, שטודירען, פאָרלעזען; ער װעט איבער זיי דיספּוטירען, דיסקוטירען, שרייבען אַנדערע ביכער; מיט יענע װעט ער װיעדער אזוי מאַכען און דער סוף װעט זיין, אז ער װעט אזוי לאַנג רעדען װעגען סאָציאַליזמוס, ביז ער װעט װערען א מין סאָציאַליסטישער פּאָפּאַגאַי און װעט גאָר אין גאַנצען פערגעסען, אז דער צװעק פון די שריפטען איז געװען, איהם אויפצומונטערן עטװאָס צו טאָן.

„א לאַנגע צייט האָב איך זיך געהאַלטען פון װייטען. דער דענישער קריעג, דאַן דער עסטרייכישער, דאַן װיעדער דער פּראַנ־צױזישער האָבען מיך בעשעפטיגט ביז אין די זיבעציגער יאָהרען אַריין און נאָכהער אויך, װייל איך האָב געמוזט אימער זעהן און פערהיטען, אז די פּראָװינצען זאָלען אונז ניט געבען א קלאַפּ פאַר א קלאַפּ. אין 1878 איז געקומען די צייט עפּעס צו טאָן פאַר'ן סאָציאַליזמוס. דער בערלינער קאָנגרעס האָט אייראָפּא בערוהיגט

XXXII.

אַ בריעף פון פירסט ביסמארק.

איך האָב געקראָגען מיט עטליכע טעג צוריק אַ בריעף אין הויך־טייטש, וועלכען איך איבערזעץ, כדי אַז מיך „זאָלען פערשטעהן גרוים און קליין", ווי עס שטעהט אויפ'ן טיטעל־בלאַט פון אַלע ווייבערשע מחזורים. אַט איז דער בריעף אין מיין אידעשע העמדעלע:

„פריעדריכסרוהע, דעם 10טען מאַי, 1890.

„געעהרטער הערר פילאָזאָף!

„ברוך שפטרני! ענדליך בין איך פריי פון דאגות און קען מיר נעהמען צייט אייך צו שרייבען עטליכע שורות. איך וויים ניט צו איהר וועט דאָס אָננעהמען פאר אַ קאָמפּלימענט, אָבער זאָגען מוז איך אייך, אַז איך האָב צוליעב אייך גענומען אַ מלמד און איך קען איצט לייענען אייערע פילאָזאָפיע, וועלכע איהר שרייבט מיט אידעשע אותיות. לאָמיך אייך אגב־אורחא בעמערקען אַז לערנענדיג דעם אידעשען אלף־בית, איז מיר קלאָר געוואָרען דאָס, וואָס יאָהאַן יאַקאָבי האָט אמאָל געזאָגט, נעמליך: איך בין אימער געגאַנגען פאָרווערטס, אימער פון רעכטס צו לינקס. איך האָב דאמאָלס ניט פערשטאַנען, ווארום אזוי פיעל אידען ווערען לינק און דערגעהען ביז'ן סאָציאַליזמוס. איצט פערשטעה איך: זייער שפּראַך ברענגט זיי דערצו, זיי לערנען זיך דאָס איין מיט'ן אלף־בית. אָבער, ווייטער.

„מיך פרעהט צו זעהן, אַז איהר פערשטעהט זיך אויף מיין פּאָליטיק. איהר שיינט מיר צו האָבען אַ טיעפערן בליק ווי פיעלע אנדערע פילאָזאָפען, איהר זעהט פיעל קלערער און דייטליכער, צו וואָס עס האָט זיך געציעלט מיין גאַנצע ארבייט אין די לעצטע פינף־און־צוואַנציג יאָהר. יא, איך בין אימער געווען, בין נאָך

שרעקען זיך פאר זייערע אייגענע ברידער די סאָלדאטען. זעהר גוט. איך האָב פערגרעסערט די ארמיי אין דייטשלאנד, די אנדערע מדינות האָבען מיר געמוזט נאָכטאָן און וואָס איז דער פועל־יוצא דערפון? די ארבייטער אליין ווערען סאָלדאטען און אין א קורצע צייט וועלען זיי אויפהערען מורא צו האָבען פאר'ן ביקס מיט די פולווער, און וועלען ווערען מענשען, און וועלען זיך א שטעל טאָן און פערלאנגען זייערע רעכטע.

„איך האָב אייך נאָך פיעל צו שרייבען, אָבער איך בין מיד. בין ניט געוואוינט דערצו. זייט געזונד, הערר פילאָזאָף, און פֿער־געסט ניט אייער אויפריכטיגען פריינד

אָטטאָ ביסמארק פאָן שענהויזען."

„נ. ב. טאָמער גיט איהר ווען עס איז ארויס אייערע פילאָ־זאָפיע, שיקט מיר צו אן עקזעמפלאר. מיין זוהן הערבערט לאָזט אייך גריסען אונבעקאנטער־ווייזע."

אויף עטליכע יאָהר; דער פראַנצויז האָט זיך דעם יאָהר אַמוזירט מיט אַ וויסטאַוקע; רוסלאַנד איז געווען מיעד פון דער מלחמה מיט דער טירקיי. מיין קאָפּ איז געווען רוהיג און איך האָב זיך גענומען צו דער אַרבייט.

„איך האָב מיט איין קלאַפּ אַ סוף געמאַכט פון אַלע ריידעריי און שרייבעריי. די רעדנער און די שרייבער האָב איך אין האַרצען ליעב געהאַט, אָבער איך האָב דאָס ניט אַרויסגעוויזען און איך האָב זיי גענומען לערנען צו ווערען טוערס. פּיעלייכט וועט איהר מיך פרעגען די זעלביגע פראַגע, וואָס יענער ליעבהאָבער האָט גע־פרעגט זיין כלה, ווען ער האָט צו איהר געזאָגט: פערשטעלען זיך מעג זיין גוט אין ליעבע, אָבער צו וואָס האָסטו מיך געדאַרפט אַרונטערוואַרפען פון די טרעפּ?" איך ווייס אַז פון אַזאַ פער־שטעלטע ליעבע קען מען ברעכען האַלז און געניק, אָבער דאָס איז נייטיג געווען. ריידען און שרייבען האָט געמוזט געהן צו אַלע שווארץ־יאָהר, אום צו פערהיטען, אַז דער סאָציאַליזמוס זאָל אַזוי ניט אַוועקגעהן. איך האָב דאָס געטאָן. די סאָציאַליסטען האָבען מיר געשאָלטען. מאַכט ניט אויס, די צייט וועט קומען, ווען זיי וועלען מיך בענטשען.

„די אידעע איז געלעגען אויף די אַרבייטערס ליפּען, איך האָב איהר אַריינגעבראַכט אין זייערע הערצער. אַרום וואָס זיי האָ־בען פריהער ניט מעהר ווי גערעדט, האָבען זיי אָנגעפאַנגען צו טראַכטען. ביי'ן רעדען קען מען בלייבען; ווען מען דענקט, קומט מען צום טאָן. דאָס איז געווען מיין פּאָליטיק, הערר פילאָזאָף.

„ווי איך האָב ביסלעכווייז אַרויסגענומען דעם מאָנאָפּאָל פון די הענד פון די פאַבריקאַנטען, האָט איהר געזעהן; אַנדערע אויך, אָבער זיי האָבען ניט פערשטאַנען מיין ריכטיגען אויסקוק. די מענשליכע געזעלשאַפט מוז ענטוועדער געהן צו־גרונד, אָדער קומען צום סאָציאַליזמוס. דאָס וועט פר·העך אָדער שפּעטער קומען פון זיך אַליין; מיר קענען נור טאָן אַזוי פיעל, אַז דאָס זאָל קומען פריהער און ניט שפּעטער. איך האָב געטאָן דאָס מייניגע.

„למשל, איך האָב געוואוסט, אַז די אַרבייטער פון איירָאָפּאַ

לאָז אָבער קומען אַ מענש וויא איך, און אייך זאָגען אין גוטען מוטה — ניט מיינענדיג חלילה קיין שום בייז — „רבותי, איהר האָט ניט קיין שכל“, מאַכט איהר אַ בייזע מינע און שרייט: „טי מענע רוגאל“ (וויא מען זאָגט אין דער ליטא, ריידענדיג רוסיש מיט אַ אידישען אַקצענט), אַ שטייגער וויא הערען דעם אמת וואָלט ערגער געווען וויא אַלץ אין דער וועלט.

נאָר דיא גלייכסטע זאַך וואָלט געווען, מיר ניט צו זאָגען קיין דעות און, ווען איך רעכען אונטער דיא פּיער מינים שרייבערס אַזעלכע, וואָס אי זיי קענען ניט, אי זיי ווילען ניט שרייבען, מיר ניט צו בורבלען אונטערן נאָז: „די זיינען גאָר קיין שרייבער ניט“, זיי זיינען יאָ. זיי זיינען דער גרעסטער טהייל פון אַלע שרייבער און זייערע שרייבעריי ווערט אָם מעהרסטען געלעזען. זיי פּיללען אויס אַלע טאָג אַ וויכטיגען טהייל פון אַלע גרויסע צייטונגען און דער גרונד דערפון וואָס זיי טהוען דאָס, איז, ווייל זיי ווילען און קענען עסען. און דאָס, זעהט איהר, איז איינע פון דיא שוואַכע זייטען פון די געטליכע געזעלשאַפט־אָרדנונג, אין וועלכע מיר לעבען, איינער פון דיא חסרונות פון אונזער הערליכע ציוויליזאַציאָן. אַנשטאָט וואָס יעדער מענש זאָל זיין אויף זיין אָרט, איז ער אימער אויף אַן אַנדערנס אָרט און אַנשטאָט וואָס ער זאָל טהאָן דאָס, וואָס ער קען, טהוט ער געוויינליך דאָס, וואָס זיין שכן קען. נעהמט, למשל, אַ היפּאָקריט צווישען אייערע בעקאַנטע. אויפן ערשטען בליק איז דער מאַן אַ פאָלקאָמענער היפּאָקריט, מיט אַלע קליפּערלעך. קוקט זיך אָבער אין איהם גוט איין, בעטראַכט איהם גענוי, וועט איהר געפינען, אַז דער מאַן טויג אייגענטליך גאָר ניט צו זיין ראָלע, ער קען ניט צבועאַקעווען און וויל ניט. און דאָס וואָס ער צבועאַקעוועט דאָך, איז ניט מעהר, ווייל ער וויל נעבעך לעבען. ער איז ניט אַ קינסטלער־היפּאָקריט, ניט אַ מייסטער אין זיין פאַך, ער איז נור אַ מאָגען־היפּאָקריט; ער פאַסט יום־כפור, בכדי ער זאָל האָבען וואָס צו עסען דיא ערשטע טעג סוכות; ער עסט ניט פאַר'ן דאַווענען, אום צו האָבען וואָס צו עסען נאָך'ן דאַווענען, ער לייענט קריאת־שמע, ווייל אַ ניט וואָלט מען איהם ניט געגעבען קיין בעט וואו צו שלאָ־

XXXIII.

אלץ הייסט פילאָזאָפיע!

עס זיינען דאָ פיער סאָרטען שרייבער, ואילו הן: אזעלכע וואָס קענען און ווילען ניט; וואָס ווילען און קענען ניט; וואָס ווילען און קענען; וואָס ווילען ניט און קענען ניט. איהר וועט פיעלייכט זאָגען, אז די שרייבער פון דעם לעצטען מין, נעמליך, די וואָס אי זיי ווילען ניט, אי זיי קענען ניט, זיינען גאָר קיין שרייבער ניט, — זאָלט איהר דאָס בעסער ניט זאָגען, וואָרום איהר וועט דערמיט נור בעווייזען, אז איהר האָט קיין שכל ניט, און דער בעווייז איז איבעריג, ווייל מען וויים דאָס: ווען איהר וואָלט גע־האט שכל, וואָלט איהר קיין אָרעמע לייט ניט געווען — און מאכט מיר ניט קיין זויערע מינעס, איך בעט אייך! ווי לייכט איהר גע־פינט זיך בעליידיגט! און פון וואָס? פון א וואָרט. וואונדערבארע מענשען! ארבייטען שווער און האָבען (א שוויגער? — איך מאך אזעלכע פוסטע וויצען ניט; איך זאָג ארבייטען שווער און האָבען) מכות — איז ביי אייך רעכט; זיך לאָזען רייסען, צופּען, שינדען, בעטריגען, פערנארען, פערבלענדען, טיראנעוועו — דאָס איז ביי אייך א קלייניגקייט; לאָזען מענשען, וואָס ביי זיי קריכט שוין פון האלז, ארויסנעהמען דעם לעצטען ביסען פון מויל — דאָס איז גאָר נישט; מקריב זיין אונשולדיגע עופה'לעך אויף דעם מזבח פון דעם עגל־הזהב — דאָס לאָזט איהר זיך געפאלען; צו האָדעווען קינ־דער פאר'ן טייוועל, צו זעהן, למשל, וויא א זוהן ווערט א ציעל אויף צוויי פיס פאר א ביקס, מיט דיא איינציגע נחמה דערביי, וואָס ער האָט ביכולת צו ערמאָרדען דעם, וואָס ציעלעוועט זיך אין איהם — דאָס קומט ביי אייך אוים „וויא עס בעדארף צו זיין". דאָס אלעס איז רעכט און כשר, איהר דערלאנגט זיך אפילו ניט א קרים דערביי.

אנדערע, וואָס קענען ניט און ווילען ניט. אייך צו געבען אַ שטיקעלע ידיעה דערפון, וויא מען שרייבט, ווען מען קען ניט און מען וויל ניט — האָב איך געמאכט אָט דיעזע היינטיגע פילאָזאָפיע.

זייט געזונד.

פען. אזוינער פערנעהמט נור דעם ריכטיגען היפּאָקריטס אָרט, וועל־
כער וואָלט מאכען גאָלד, וואו דער פּארטאץ־היפּאָקריט פערקויפט
זיין „נשמה" פאר א טאָפּ רויטע לינזען. ער קען ניט און וויל ניט
און טהוט, ווייל — נו, איהר פערשטעהט וואָס איך מיין.

יא קיין זאך און קיין מענש איז ניט אויף דעם ריכטיגען אָרט
— דאָס האָב איך אָפט דעם שטאָלצען נײנצעהנטען יאהרהונדערט
געזאָגט, וועלכער (דאָס מעג איך אייך זאָגען אונטער פיער אויגען)
איז כמעט שוין עובר בטל, וויא יעדער אנדערער, וואָס קומט אריין
אין די נײנציגער.

נאָך א ביישפּיעל, מיין אייניקעל (זאָל לעבען) האָט א חבר
(זאָל ער אויך לעבען), מיט איהם אין איינע יאָהרען. דער אינגעל
האָט אין זיינע יונגע יאָהרען — דאָס הייסט א יאָהר אָדער צוויי
נאָך זיין אריינקריכען אין פּלודורקעס — געהאַנדעלט מיט שוועדי־
שע שוועבעלעך. ער האָט צו דעם מסחר ניט געטויגט. ער האָט
דאָס ניט געוואָלט און האָט דאָס ניט געקענט. ער איז ניט געווען
אויף זיין אָרט. ער האָט אויך ניט געמאכט קיין זעהר גלענצענדע
געשעפטען און דער סוף איז געווען אז ער האָט איין שעהנעם
פריהמאָרגען געמאכט באנקראָט, אָנזעצענדיג א פעננימס דרייצעהן,
אויב ניט מעהר. היינט פּוצט ער שטיוועל און דאָס אויך ניט ווי־
לענדיג און ניט קענענדיג. ער טויג דערצו אויך ניט. צו וואָס טויג
ער? צום זינגען. ער האָט א קול'כעלע וויא א קאנאריק און מען
דארף איהם נור אויסבילדען. מיין אייניקעל פערשטעהט דאָס, אָבער
ער קען זיין חבר ניט העלפען. איך אויך ניט. און וואָס וועט פון
איהם ווערען? א בעטהאָווען פיעלייכט, וואָס באקט בייגעל, א
פריעדריך שילער, וואָס שרייבט מזוזות ביי א סופר סת"ם.

* * *

איך האָב אייך געזאָגט, אז עס זיינען דאָ פיער מינים שרייבער:
אזעלכע, וואָס ווילען און קענען ניט; אנדערע, וואָס קענען און ווי־
לען ניט; ווידער אנדערע, וואָס קענען און ווילען, און דאן ווידער

איך האָב איהם, וויא איהר זעהט, נים געשאָלטען, אָבער אין כעס בין איך געווען: איך האָב געהאט א האלבע מוץ שעהנע נייע, גוטע געדאנקען און דער מאן האָט זיי פאנאנדערגעריאָגט צו אלע ווינדען, און איצט איז מיין קאָפּ פּוסט וויא א קלוב, וואו מען קריעגט זיך נים, ווי דער מאָגען פון א מאשינער אין סלעק צייט, וויא אן אויס־געבלאָזענע איי.... וואס טו איך איצט? איך וועל רע־ען ארום קאטערינקעס, דאס הייסט שארמאנקעס — איך פערטייטש דאס בכיון, מחמת מיר פאללט איין, אז א רוסישער לעזער קען פערגע־סען מיין הקדמה און קען מיינען, אז איך רעד דאָ ארום די צוויי קאטערינקעס וועלכע האָבען געקיניגט איבער רוסלאנד, ווערהענד איך רעד דאָ נים אפילו ארום ע ה ר ל י כ ע פרויען: איך רעד בלויז ארום לייער קאסטענס. אלזאָ! (מיסטער, דאָ בעט זיך א שטריכעלע)

א קאטערינקע, ווען מען זאָל איהר גוט בעטראכטען, איז אזוי ווי — א קאטערינקע —

$$
\begin{array}{r}
2354 \\
12 \\
\hline
4708 \\
2354 \\
\hline
28248
\end{array}
$$

האללאָ! איהר מיינט דאָך אז איך בין משוגע געוואָרען . . . אָה, דער שייגעץ! דאס איז מיין איינקעל'ס ארבייט. ליעבע לעזער! איהר פערשטעהט, וואס דאָ איז געווען? — ניין? הערט־זשע! ווען איך האָב געהאט אויפגעשריבען דיא ווערטער: א קאטערינקע, ווען מען זאָל איהר גוט בעטראכטען, א. ז. וו., האָט מיר אָנגעהויבען צו קיצלען אין נאָז. איך האָב א זוך געטאָן אין בוזעם, האָב ארויסגענומען מיין טאבאק־פּושקע, אום צו נעהמען א שמעק טאַ־באק און דיא פּושקע איז געווען פּוסט, וויא מיין מוח אליין. איך בין ארויס אין גאס נאָך טאבאק. קוים איז ער געבליעבען אליין אין צימער איז געוואָרען אָט דער כפל אין מיין פילאָזאָפיע.

XXXIV.

א צוויי פיסיגע קאטערינקע.

אויב איהר ווייסט ניט, וואס א קאטערינקע איז, ווייסט איהר געווים, וואס א שארמאנקע איז; אויב איהר ווייסט דאס אויך ניט, ווייסט איהר וואהרשיינליך, וואס א לייערקאסטען איז; טאמער זייט איהר אבער אזעלכע עמי־הארצים, אז איהר ווייסט דאס אויך ניט, זאג איך אייך, אז איך מיין א באררעל־ארגאן, א לאנגווייליגען מו־זיק אינסטרומענט, וואס שפיעלט אימער די זעלביגע ניגונים פון פסח ביז סוכות און פון סוכות ביז פסח, ביז עס ווערט פערדאר־בען און שפיעלט דאן גאר ניט מעהר.

דאס איז דאס זעלבע, וואס א היגער מגיד איז, נור אנגענעה־מער צו הערען און ניט אזוי שווער אויסצוהאלטען. דער מגיד הילכט אייך אויך אין דיא אויערען אימער און אבער די זעלביגע פאגודקע, אבער ער ווערט (לײדער) ניט אזוי גיך פערדאסט, ווייל ער ווערט בעסער געשמיערט, און אפילו ווען עס טרעפט זיך א נס און ער שמד'ט זיך, ווערט איהר פון איהם אויך ניט פטור, מחמת ער דרשה'נט פון דאס ניי, נור אהן א היטעל.

ווען איך האב מיך אוועקגעזעצט שרייבען, איז געקומען א קאטערינשטשיק און האט גענומען דרעהען זיין מוזיק. איך וואלט איהם געווים געשאלטען קללות נמרצות, ווען איך וואלט געווען א שמעי בן־גרא, א קעלמער מגיד, א אידענע, אדער פאפסט פיוס דער נײנטער, עליו השלום; איך וואלט איהם געשאלטען, ווען איך וואלט ניט בערעכענט, אז ער דרעהט דיא קאטערינקע, ווייל איהם דרעהט דער מות, און אז ער שפיעלט אייגענטליך ניט אזוי פיעל אום מיך צו ערגערען, וויא אום צו פערדיענען א פאר קופערנע מטבעות.

מוסר השכל: פריוואט בעלי מלאָכות ווערען ביסלעכ־
ווייז אויסגעראָט היינטיגע צייטען. אויף אלץ גרינדען זיך געזעל־
שאַפטען מיט אַגענטססטוואָס אפילו אויף שדכנות. ווער עס וויל
פיהרען אַן אונגליקליכען לעבען מיט א ווייב מוז היינט אָנקומען צו
א הייראַטה־אגענטור.

כסדר אזוי . . . ווען מען זאָל אַ קאַטערינקע גוט בעטראַכטען, קען מען בעגרייפען וואָס דער קאַפּיטאַליזמוס האָט געמאַכט פון דעם מענשען. אַמאָל איז יעדער אַרבייטער געווען אַ שטיקעל קינסטלער. ווען זיין אַרבייט איז געווען נאָך אַזוי אונאַנגענעהם און נאָך אַזוי שווער, האָט ער פון דעסטוועגען געהאַט אַ ביסעל פערגניגען, ווען ער האָט געענדיגט אַ שטיק אַרבייט און זי איז געווען גוט געמאַכט. ער האָט אין די אַרבייט אַריינגעלעגט שכל (ווען ער האָט געהאַט) און האָט דערביי געווירקט ניט נור מיט די הענד, זאָנדערן מיט דעם פערשטאַנד אויך. דאָס אַלעס איז איצט אויס מאָדע. היינט דרעהט ער אַ הענטעל און עס שפּיעלט זיך, עס נייהט זיך, עס מאַכט זיך. דער אַמאָליגער פידלער איז היינט אַ קאַטערינשטשיק און ער בעדאַרף צו זיין אַרבייט ניט מעהר שכל, ווי צו זיין אַ פּרעזידענט ביי אַ פילאַנטראָפּישע געזעלשאַפט, אָדער אַ קאָלעקטאָר ביי די הכנסת־כלה חברה, אָדער אַ חזן אין אַ קליינעם מנין, אָדער אַ שמש אין אַ גרויסען.

דער קאַפּיטאַליסט וואָלט געהאַט צו טראָגען אַ סך אויף זיין געוויסען, ווען ער וואָלט געהאַט אַ געוויסען.

אין לאָנדאָן איז געגרינדעט געוואָרען אַ „הייראַטה־אַגענטור“, דאָס הייסט אויף מינסקיש — אַ חברה שדכנים. מיין אייניקעל האָט מיר געבראַכט זייערן אַ צירקוליאַר. איהר וועט פרעגען, ווי ער קומט דערצו. נו, דאָס האָב איך אויך געפרעגט, האָט ער מיר געזאָגט, אַז איהם האָט דאָס אין שול געגעבען אַ חבר זיינער, וואָס זיין טאַטע איז בעקאַנט מיט איינעם פון די ניי־מאָדישע מזווגי־זיווגים. דער אונטערשיעד צווישען זיי און אונזערע זאַמוטער שדכנים שיינט מיר צו זיין נור אָט־וואָס: זיי האָבען ניט קיין שלומפּערס; ליגען זאָגען זיי אויך — און ניט נור זיי זאָגען, זיי שרייבען און דרוקען זאָגאַר ליגענס. איין זאַך פערשטעה איך ניט: וואָס טוען זיי, ווען זיי ווילען זאָגען אויף ענגליש — דער בחור איז אַ צאַצקע?

שמונה'דינגען קלאפּ אין טיר. איך האָב זיך שנעל אָנגעטאָן, האָב אָנגעצונדען אַ ליכט און האָב געעפענט די טיר.

„ענטשולדיגט מיין קומען אַזוי שפּעט, אָבער איך האָב זיך אָבגעגנבֿ'עט אויף עטליכע שעה פון די באַבען און איך מוז אום דריי צוריקפאָהרען."

דאָס האָט צו מיר געזאָגט מיין גאַסט, אַ מאַן פון אַ יאָהר צוויי־דריי און דרייסיג, שעהן געבויט הגם קליין־געוואַקסען אָנ־שטענדיג געקליידעט און אַ דייטש נאָכ'ן לשון נאָך. לאָמיך אייך גלייך דאָ זאָגען, אַז די ווערטער, וואָס איך האָב אייך איבער־געגעבען און וואָס איך וועל אייך נאָך איבערגעבען, זיינען פון זיין מויל אַרויסגעקומען אין הויך־טייטש, נור איך האָב זיי אי־בערדיסטילירט אויף אידיש בכדי אַז זיי זאָלען האָבען מעהר טעם.

„ווער זייט איהר, ר' קרוב ?" האָב איך געפרעגט.

ער האָט מיך אַוועקגעפיהרט אָן אַ זייט און האָט מיר אַריינ־געשושקעט אַ פּאָאר ווערטער אין אויער. איך בין נשתומם גע־וואָרען.

„אָה ! !" האָב איך אויסגערופען.

„אום־הום !" האָט ער צוגעשמייכעלט.

„און אייער באָבע איז . . . ?" האָב איך געפרעגט.

„אום־הום !" האָט ער געענטפערט.

„און איהר קומט טאָקע צו מיר בשתיקה פון די באַבען ?" האָב איך ווידער געפרעגט.

„אום־הום !" האָט ער ווידער געענטפערט.

„אי־אי־אי !" האָב איך אויסגערופען, זעהר נתפעל'דיג, און האָב גענומען מאַכען טהע. ער האָט זיך דערווייל אַוועקגעזעצט. וועהרענד די טהע האָט זיך געקאָכט, האָבען מיר זיך אונטערהאַל־טען און, טרינקענדיג זיינען געפאַלען די פאָלגענדע אינטערעסאַנטע ווערטער צווישען אונז :

איך : — אַלזאָ איהר מוזט פאָרלויפיג דעם פּלאַן אויפגע־בען ?

ער : — שטאַרק מורא. ניט אַהין ניט אַהער. געמיינט זיי

XXXV.

מורא פאר די באָבען.

האָבען א נאָמען אין דער וועלט, מעג זיין א גוטע זאך, אָבער דאָס איז צייטענווייז אונבעקוועם. איהר וועט באלד זעהן, אז איך רעד פון סידור.

פאראכטאָגען דאָנערשטאג ארום צוויי אזייגער ביי נאכט בין איך געווען גוטע עטליכע וויאָרסט אין שלאָף אריין. אזוי ווי איך בין ניט קיין בעקער, ניט קיין גנב און ניט קיין פּאָליציייסקער, און אזוי ווי איך בין אן אלטער מאן ניט קיין גביר און האָב, חוץ שלאָף, ווייניג אנדערע תענוגים, — איז עס געווען גאנץ נאטירליך, אז איך זאָל שלאָפען ארום צוויי אזייגער ביי נאכט. און איך האָב געשלאָפען גאנץ געשמאק. מיט אמאָל האָב איך זיך אויפגעכאפּט. אין די געסעל וואו איך וואוין איז מיט א גרויסען גערויש אריינגעפאָהרען א דראָשקע און האָט זיך אָבגעשטעלט לעבען מיין טיר.

„ווער זאָל האָבען געקומען צו מיר אזוי שפּעט אין דער נאכט?" האָב איך געקלערט. „א קרוב פון מינסק קען דאָס ניט זיין, מען וויים, אז איך האָב קיין געלד ניט; איינער, פערקערהט, וואָס טראָגט מיר אָב א חוב, קען דאָס ניט זיין — דאכט זיך די דול־הייזער זיינען פערמאכט און גוט פערריגעלט; זאָל דאָס זיין א שכן, וואָס רופט מיך משנה־שם זיין ביי א גוסס'ן, אָדער אָבשפּרעכען אן עין־הרע, אָדער פערריידען א בייזען צאָהן? די שכנים האַלטען, דאכט זיך, גאָר ניט אזוי שטארק פון מיין פרומקייט; זאָל דאָס . . ."

דאָ זיינען מיינע חשבונות צוקלאפּט געוואָרען דורך א כפול־

וואָלט נור וועלען מעגען טראָגען קרוין. קרוין שעהנער תכשיט. האָלד.

איך: — וואָס קען איך אייער באָבע טאָן? זי האָט א סך געלד, אָבער ווענינ דעה.

ער: — קען אָנרייצען פראַנצויז. שוועסטער־קינד אלבערט עדוואַרד בעליעבט אין פאַריז. איבערהויפּט ביי קאָקאָטקעס. אלע איהם האָלד. גיט געלד. קאָקאָטקעס גרויסע בעלי־דעות ביי מי־ניסטערס. מיניסטערס מורא פאַר זיי. אלבערט עדוואַרד רייצען קאָקאָטקעס, קאָקאָטקעס רייצען מיניסטערס, מיניסטערס רייצען פראַנצויזען. אלץ זיין באָבע'ס ארבייט. דערפאַר מורא.

איך: — בינו לבינו ווערט פון אייער סאָציאַליזמוס אָן אויס־געבלאָזענע איי.

ער: — טעות. אלץ ביז א צייט. מוז וואַרטען. וועט פון מיר הערען. סאָציאַליזמוס נייטיג. אנדערע צייטען. אלע סאָ־ציאַליסטען. שווער זיין לאַנג קייזער אָהן דעם. זייט געזונד. שרייבען פון בערלין. מוז כאַפּען צוג צו אייל־אָף־וויט. באָבע אויפשטעהען, מיך ניט געפינען, מאַכען קולות. מורא פאַר באָ־בען. זייט געזונד. ווער דאָס? אייניקעל? זייט געזונד.

ער איז אוועק. אז דאָס איז געווען דער דייטשער קייזער, קעניגין וויקטאָריאַ'ס אייניקעל, האָט איהר אליין פערשטאַנען. איך האָב צוגעמאַכט די טיר, האָב מיך צוריק געלייגט שלאָפען און האָב געטרוימט פון א קייזערליך־סאָציאַליסטישע קאַזאַרמע.

אָט אזוי ווערט מען אמאָל געשטערט פון שלאָף דורך א גרוי־סען נאָמען. —

וועלן זיך אנכאפּען אָן דעם, ווי אָן א מציאה. טעות. געבליבען קאלט.

איך: — מען גלויבט משמעות ניט אין א סאָציאליסטישען קייזער אויפ'ן טייטשעשען בוידעם?

ער: — שיינט אזוי. מיינען, איך מוליר, מורא פאר א קרוין. איך זיי האָלד, זיי מיך קנאפּ־וואָס.

איך: — ווארום אייגענטליך?

ער: —קלערען, וויל זיי בענוצען גענען געלד־לייט, וויל אליין זיין געלד־מענש. האָבען פאבריקען און מאשינען, פאָלק זיין סאָלדאטען — ארבייטער. ווילען דאָס ניט לײַדען. זיינען נאררען.

איך: — איהר אליין שיינט אויך קעלטער צו דער זאך!

ער: — אביסעל. משפחה פייער און פלאם דאגעגען. איבער־הויפּט באָבע וויקטאָריא. אלט. פעטער סענדער זאָגט איך געפעהר־ליכער מענש. קענט פעטער סענדערן. אויביג מורא פאר באָמבען און נייע אידעען. גלויבט אין קנוט, קאזאצקע נאגאיקע, פיינט טייטשען. איבערהויפּט קארל מארקס און ביסמארק. איז א נארר.

איך: — מחשבות'ן! האָט איהר געלייענט ביסמארק'ס בריעף צו מיר?

ער: — ניט געלייענט, געהערט דערפון, קום צוליעב דעם צו אייך. וועניג צייט צום לייענען. רעד זעהר פיעל. ביסמארק ברוגז. פאלשער מענש. רעדט מיט אייך אזוי, מיט אנדערע אנדערש. האָב עס פיינט.

איך: — גלויבט איהר ניט, אז ער איז א פערשטעלטער סאָ־ציאליסט?

ער: — פערשטעלט — יא, סאָציאליסט — ניין. ביסמארק אויסגעוועבט. זיידע ווילהעלם געווען אין איהם פערנארט. קען איהם. ער מיך אויך. אמת'ער סאָציאליסט איך, ניט ער. נור מורא פאר באָבען, באָבע מורא פאר גלעדסטאָנען. גלעדסטאָן צבועק. נארט פאָלק, פאָלק נאררען. קען זיי. בין סאָציאליסט,

איבערצונעהמען, מחמת עס זיינען דאָ קלוגע, וואָס זיי איז אויך גוט. דער אָבער וואָס איהם איז נור גוט, ווייל ער איז א נאַרר, וואָס איהם וואָלט אָהן זיינע נאַרעשקייט אפשר גאָר שלעכט געווען, איהם, פערשטעהט איהר, איז דאָ וואָס מקנא צו זיין. ער איז גליקליך!

אָה, נאַרעשקייט אין א מענשען איז א גרויסע מעלה און אזוי וואויל איז צו דעם, וועמען דער שומר פתאים האָט געבענשט דערמיט!

איך בין ביי זיך ניט גענאַרט. מענשען מעגען מיך רופען משוגענער פילאָזאָף, איך וויים, אז איך בין אייגענטליך נור א קלאָרער נאַרר. ליידער בין איך ניט נארר גענוג, אום צו זיין גליק־ליך. איך בין ניט קיין פאָלקאָמענער נאַרר, איך בין ניט א שוטה, ווי מען בעדארף צו זיין. דערפון לייד איך, דאָס פערביטערט מיינע אַלטע יאָהרען.

איך קלער, איך טראכט, איך דענק, איך וויל דאָס און יענס פערשטעהן, בעגרייפען. וואָלט איך געווען א ריכטיגער נארר, וואָלט איך דאָס אַלעס ניט געטאָן און מיר וואָלט געווען גוט.

למשל, איך עס א צוקער־זעמעלע. דאָס איז געשמאַק, איך דארף, נאָכ'ן יושר נאָך, דערפון הנאה האָבען. מיט אמאָל קומט מיר אריין אין די געדאַנקען אזא מין בערעכענונג. אָט — טראכט איך — איז א צוקער־זעמעלע; אום איהר צו האָבען דאָ אויף מיין טיש, האָט ווער עס איז געאַקערט און געבראָנעוועט די ערד, געזייט, געדראָגה'ט און געשניטען די ווייץ; אנאנדערער האָט עס געפיהרט צום מיל, א דריטער האָט עס געמאָלען, א פיערטער האָט עס געבראכט אין שטאָדט, א פינפטער האָט עס געשלעפט צום בעקער, א זעקסטער האָט עס געבאַקען. איצט עס איך די זעמעלע, וועהרענד דער אַקערער, דער בראָנעווער, דער קאָרנשניידער, דער בעל־עגלה, דער מילנער, דער בייטלער, דער זאַק־טרעגער, דער קנעכט, דער בעקער, (זיי אַלע, איך מיין די ווירקליכע טוערס, ניט זייערע בעלי־בתים) עסען שווארץ־ברויט און אמאָל דאָס אויך ניט. ווי קום איך צו עסען די זעמעלע?

XXXVI.

נאַרעשקייט.

שלמה המלך האָט געמוזט זיין אַ גרויסער נאַרר, איידער ער איז געוואָרען אַ גרויסער חכם. אַ מענש, וואָס גאָט בעווייזט זיך צו איהם און גיט איהם די ברירה צו האָבען אַלץ אין דער וועלט און ער קלייבט זיך אויס פון אַלץ אין דער וועלט חכמה, — אַזאַ מענש מוז זיין זעהר דום.

קלוג צו זיין איז שוין דום גענוג, אָבער צו וועלען זיין קלוג — דאָס איז עפּעס גאָר מעשה־פערד! אויף דער עלטער האָט דאָס שלמה אליין פערשטאַנען; ווען ער איז געוואָרען אַ קהלת, אַ זאָגער, אַ פּרעדיגער . . . (האַלט, דאָ פאַלט מיר עטוואָס איין. יעדער מענש, וואָס זינדיגט אַ סך אין זיינע יונגע יאָהרען, שיינט מיר צו ווערען אַ פּרעדיגער אויף דער עלטער. איצט ווייטער. לאָמיך אָנהויבען פון דאָס ניי. איך זאָג:) ווען ער, שלמה, איז געוואָרען אַ קהלת, אַ פּרעדיגער, האָט ער זיך אליין ארומגעזעהן, אַז יוסיף דעת יוסיף מכאוב, וואָס דער טייטש מאַכט אויף דערויף: וואָס מעהר מען ווייס, קריינקט אַלץ מעהר די הארץ. אָבער דאָס איז שוין געווען צו שפּעט. וואָלט ער דעמזעלבינגען שכל געהאַט בשעת דער אויבערשטער האָט איהם בעזוכט אין זיין יוגענד, דאַן וואָלט ער ניט געבעטען חכמה.

אונזערע אידען האָבען פון אויביג אָן געהאַט אַ ווערטעל: „וואָס העלפט די חכמה, ווען די נאַרעשקייט גילט!" אָבער ווען אחינו בני ישראל זאָגען דאָס, טראַכטען זיי ארום די נאַררען, וואָס זיי איז גוט. איך טראַכט ארום די, וואָס זיי איז גוט, ווייל זיי זיינען נאַררען, און די נפקא־מינה איז אַ גרויסע. דער מענש, וואָס איז אַ נאַרר און איהם איז גוט, האָט ניט מיט וואָס זיך

XXXVII.

קלאָר און דייטליך.

איך האָב געוואָלט זאָגען:

א פערדרולטער אירלאנדער איז אמאָל, רייטענדיג אויף א פערד איבער דער מדינה, אריינגעקראָכען אין א זומפּ און האָט בשום אופן ניט געקענט ארויסקריכען. דער זומפּ איז געווען זעהר טיעף און די בלאָטע זעהר ווייך און וואָס א מינוט לענגער, איז דער רייטער אריין אלץ טיעפער און טיעפער אין בלאָטע. צום גליק איז ווער עס איז פערבייגעפאָרען אויף די פעסטע לאנד לעבען דעם זומפּ. זעהענדיג, אז א מענש שטעקט ביז'ן דריטען קנעפּעל פון זיין ווערסט אין דעם זומפּ, האָט ער צו איהם צוגע־שריען, ער זאָל אָננעהמען זיין האנד, אום איהם ארויסצושלע־פען פון זיין אונגליקליכע לאגע. דער פערדרולטער, אָבער, האָט יענעם אָנגעקוקט וויא פערריקט און האָט, האלב אין כעס גע־ענטפערט:

„איך בעדארף ניט אייער הילף — איך האָב אונטער זיך איינעם פון די בעסטע פערד אין אירלאנד.“

און ער איז געבליעבען אין זומפּ.

* * *

דאָס האָב איך געוואָלט זאָגען און נאָך עטוואָס דערצו. ווי איהר זעהט, האָב איך דעם „דאָס“ געזאָגט און דער „נאָך עטוואָס דערצו“ וועט וואהרשיינליך אויך קומען. פאָרלויפיג מוז איך זיך אָבער אויף א ווײַלע אָבשטעלען, ווייל איך מוז דייטליכער און קלערער און פערשטענדליכער דערצעהלען די זעלביגע מעשה מיט'ן אירלאנדער.

וואָס האָב איך געטאָן דאָס צו פערדיענען? פון רעסטוועגען פיהל איך הונגער, און אוועקלעגענדיג די פילאָזאָפיע אָן א זייט, נעהם איך זיך צו דער אכילה. וואו איז די זעמעלע? איך זעה איהר ניט. אויף דער עלטער ווערען די אויגען שוואך, מסתמא... איך טו אָן די ספּאקולען און קוק. ניטאָ. אין א ווינקעלע שטעהט מיין אייניקעל און קאָנטשעט זי עסען. אָנגעהויבען האָט ער, גלייך ווי איך האָב זיך פערטראכט. דאָס וואָלט ניט פּאסירט, ווען איך וואָלט געוועזען א גאנצער נארר און ניט (ווי איך בין היינט) א האַלבער נארר, אָדער ווי מיינער א בעקאנטער (א שרייבער) וואָלט געזאָגט: א ניט דערענטוויקעלטער נארר.

אָבער לאָמיר אפילו זאָגען, אז דער שייגעץ האָט די זעמעלע ניט אויפגעגעסען, מיינט איהר אז איך וואָלט פון איהר ריכטיג הנאה געהאט? ניין, איך וואָלט עסענדיג רק געקלערט ארום די שווארץ־ברויט־עסערס, די ווייניג־עסערס, די גאָר־נישט־עסערס און וואָלט געטראכט און געקלערט, ווארום די וועלט איז אזוי און ניט אנדערש, און וואָלט זיך געשטיקט מיט די זעמעלע און וואָלט איהר נאכהער ניט פערדאיט.

די גאנצע נאררען איז גוט, זיי מיינען אז אלץ איז אימער געוועזען, ווי עס איז, און אז אלץ מוז אזוי בלייבען, ווי עס איז. זיי זעהען, ווי מענשען דינען איינע ביי די אנדערע; זיי זעהען ווי אָרעמע לייט'ס קינדער ווערען געבאָרען אין נויט און וואקסען אין דלות, און לעבען אויף צרות און שטארבען פאר הונגער; זיי זעהען, ווי עס ווערען טאג־טעגליך גע'הרג'עט, פערמוטשעט, פערשווארצט די וואָס האָרעווען און מאכען פאר די, וואָס שפּילען זיך און עסען, — זיי, די גאנצע נאררען, זעהען דאָס און זיי הארט ניט, ווייל זיי מיינען, אז עס דארף דאָס אלץ אזוי זיין, אז דאָס מוז אלץ אזוי זיין, אז דאָס איז נאטירליך, געטליך און אייביג. אין זייער ליעבע דומהייט זיינען זיי גליקליך און, ווען זיי האָבען א צוקער־זעמעלע, עסען זיי, שמאקעווען זיך, פערדאיען און קלערען נור וועגען נאָך איינע אויף שפּעטער.

הייליגע דומהייט! איך בוק זיך פאר דיר! געבענטשט איז דיין נאָמען אויף אייביג און אייביג, אמן!

מדינה (איבער'ן לאנד, איבער די קאַנטרי, וואָס דערמיט מיינט מען אין חער מדינה, מחמת אונטער דער מדינה פאַהרט סאַי ווי סאַי קיינער ניט, ווייל די מתים, וועלכע געפינען זיך אונטער דער מדינה, זיי פאַהרען ניט). און האָט בשום־אופן ניט געקענט ארויסקריכען (וועלכעס בעדייט, אז ער האָט אויף קיין פאַל ניט געקענט ארויסקריכען; וואָס דאָס לעגען מיר צו פאַר יענע לעזער, וועלכע פערשטעהען ניט קיין לשון־קודש און ווייסען ניט דעם טייטש פון די ווערטער בשום אופן.)

כסדר אזוי: א פערדולטער אירלאַנדער איז אמאָל געריטען אויף א פערד און איז ארייגגעקראָכען אין א זומפּ, בשעת ער איז געפאָהרען איבער דער מדינה, און האָט בשום־אופן ניט געקענט ארויסקריכען. — פערשטעהען אלע? אלע! די קריטיקער אויך? אויך! נו, לאָמיר דערצעהלען ווייטער:

דער זומפּ (דאָס הייסט, דיא בלאָטע) איז געווען (פיעלייכט, דאָס הייסט, אפשר, איז זי נאָך היינט אויך). טיעף און די בלאָטע (דאָס הייסט, דער זומפּ) איז געווען זעהר ווייך (וואָס דערמיט מיינט מען, אז זי איז ניט געווען הארט, ווייל הארט איז דער היפך, דאָס הייסט, דער געגענטהייל פון ווייך) און וואָס א מינוט לענגער (אלע ווייסען, דאכט זיך, וואָס א מינוט איז — 60 סע־קונדען, רגעים; וועניגסטענס זיינען אזוי אלע מענשליכע מינוטען, ווייל דעם אויבערשטענס א מינוט איז 365 טויזענד מאָל אזוי פיעל, ווי ביי אונז, מחמת זיינער א טאָג איז אונזערע טויזענד יאָהר, — אלזאָ, וואָס א מינוט לענגער) איז ער (דער פערדולטער אירלאַנדער) אריין (דאָס הייסט, ארייגעקראָכען) אלץ טיעפער און טיעפער אין בלאָטע אריין, אָדער ווי מען זאָגט אין זעזמער: אריינעט.

איבערגעחזר'ט: — דער זומפּ איז געווען טיעף און די בלאָטע איז געווען זעהר ווייך און וואָס א מינוט לענגער, איז ער ארייגעקראָכען אלץ טיעפער און טיעפער אין בלאָטע אריין (נוסח זעזמער: אריינעט). — פערשטעהען איצט אלע? אלע! דאָקטאָר אדלער אויך? אויך! דו, מיין אייניקעל, אויך? פטור, נו! גוט, איצט געהען מיר ווייטער.

וואָס זאָגט איהר? די מעשה איז קלאָר גענוג? געוויס. זי האָט זאָגאר געקענט זיין נאָך קירצער און האָבען מעהר טעם. איך האָב למשל געקענט זיך אַזוי אויסדריקען:

„אַ פערדרולטען אירלאַנדער האָט אמאָל איינער אַ פערביי־פאָהרער געזעהן שטעקענדיג ביז׳ן דריטען קנעפעל פון וועסט אין בלאָטע. „גיב אַ האנד, איך וועל דיר ארויסשלעפען פון זומפ״ — האָט ער צו איהם געזאָגט. — „איך בעדארף ניט אייער הילף — האָט יענער געענטפערט — איך האָב אונטער זיך אַ פערד, וואָס האָט ניט זיין גלייכען אין אירלאַנד.״

דאָס איז קירצער און בעסער, ווייל דאָס וואָס איך האָב אין דעם ערשטען נוסח דערצעהלט, אַז ער איז געריטען אויף אַ פערד און אַז איינער איז צוגעפאָהרען און האָט איהם דערזעהן און האָט צו איהם געזאָגט א. ז. וו. — דאָס אלעס קומט אין דעם צווייטען נוסח אַזוי, אַז דער לעזער פערשטעהט דאָס, כאָטש דערצו זיינען גענוצט געוואָרען זעהר ווייניג ווערטער. פון דעסט־וועגען דאַרפט איהר, ליעבער לעזער, וויסען, אַז וועהרענד איהר זייט אַ חכם און פערשטעהט פון אַ וואונק אַ וואָרט און פון אַ וואָרט אַן ענין, זיינען דאָ אַזעלכע לעזער (אַזוי הער איך) וואָס זיי מוז מען די ווערטער גוט צוקאַייען, פאַנאַנדערקוואַטשען און אריינלעגען אין מויל. פון זייערטוועגען מוז מען זיך אַזוי אויס־דריקען:

אַ פערדרולטער (דאָס הייסט אַ צוטראָגענער, האַלב צומיש־טער) אירלאַנדער (אַ מענש פון אירלאַנד, אַ מדינה, וועלכע איז אַ אינזעל וואָס געהערט צו ענגלאַנד, אָדער ריכטיגער צו גרויס־בריטאַניען, דאָס הייסט צו ענגלאַנד, שאָטלאַנד און וויילס צו־זאַמען, אַלזאָ, אַ מענש פון יענע מדינה) איז אמאָל (אמאָל, דאָס הייסט — ניט היינט) געריטען אויף אַ פערד (אַ פערד איז אַ בהמה אויף פיער פיס און פיס זיינען ניט הענד) און איז אריינ־געקראָכען (מיט׳ן פערד מיט אַלעמען) אין אַ זומפ (וואָס דאָס איז אַ טיעפע בלאָטע, אָפטמאָל אַ ליימענע בלאָטע) בשעת ער איז געפאָהרען (געפאָהרען רייטענדיג, נאַטירליך) איבער דער

XXXVIII.

פעדדי און ישראליק.

לאמיר אנהויבען פון דאס נייע:

א פערדרולטען אירלענדער האט אמאל איינער געזעהן שטע־קענדיג אין א בלאטע ביז'ן דריטען קנעפיל פון וועסט.

„גיב א האנד — האט ער צום פערזונקענעם געזאגט — איך וועל דיר ארויסשלעפען פון זומפ.“

„איך בעדארף ניט אייער הילף — האט דער מאן מיט גרוים כעס געענטפערט — איך האב אונטער זיך איינעם פון די בעסטע פערד פון גאנץ אירלאנד.“

ארעמער נארר! ער האט פערגעסען אז דער פערד איז פער־זונקען אין בלאטע נאך מיט א קלאפטער טיעפער פון איהם אליין, און ער איז געבליעבען אין זומפ.

* * *

דאס איז די מעשה, דאכט זיך סקלאדנע דערצעהלט, הא? איצט לאמיר רעדען ארום אנאנדער זאך.

אין דיא זעלביגע מדינה, נעמליך אין אירלאנד, איז דער עולם זיך מכין אויף א הונגער־יאהר. ארום העם איז שוין פיעל גערעדט און פיעל געשריבען געווארען. אייגענטליך האב איך זיך עראינערט אן דיא מעשה מיט'ן פערדרולטען טאקע דורך דעם, וואס איך האב אין דיא לעצטע צייט געהערט און געזעהן. דער פויער זעהט מיט זיינע אויגען, אז עס ווערט וואס פון טאג רק פינסטערער און ביטערער. עס קומט איצט צו איהם א מענש און זאגט:

„פעדדי דיא ערד איז דיינע און דיא פרוכט פון דיא ערד איז דיינע. איך זעה דיך פון יאהרען זינקענדיג און זינקענדיג אלץ

געהען מיר? ניין, ברודער. איהר מעגט זיך נעהן אליין, איך האב מעהר קיין כוח ניט. שרייבען קלאר און דייטליך און פערשטענדליך מעג זיין גוט פאר געוויסע לעזער, אבער דאס קען א שרייבער ארייננבריינגען פאר דער צייט אין ד׳רערד אריין. איך וויים (אה, איך ווייס דאס גאנץ גוט!!), אז געוויסע לעזער (און דאס זיינען געוואוינליך די שפראך־קריטיקער, די איבערגעשפיצטע) פערשטעהען ניט, וואס איינער סיידען דער איינער איז איינער פון זיי אליין שרייבט, אוואו ער טייטשט ניט אוים יעדעס ווארט און חזר׳ט עס ניט איבער ווניגסטענס צעהן מאל (כנגד די עשר מכות פון מצרים — משמעות), אבער, ליעבע לעזער, מיינע עטליכע יאהר לעבען זיינען מיר טייער און איך זעה ניט איין ווארום איך זאל מיך מוסר־נפש זיין פון זייערטוועגען, ניט ווארום איך זאל מאכען א יקרות אויף האלבע לבנות (—). פער׳דאנה׳נען ארגעלבראנד׳ דעם שריפט־גיעסער פון ווארשא בין איך גאר ניט מחויב.

פון דעסטוועגען וועל איך אייך דערצעהלען דיא מעשה מיט׳ן אירלענדער נאך אמאל, ווען אויך אין קורצען, ווייל די מעשה האט אין זיך א טיעפען מוסר־השכל. אבער ניט היינט. היינט בין איך נאך א האאר געבליבען שטעקען טיעפער אין זומפ, ווי דער פערדולטער אירלאנדער אליין.

שיינט ער אלס הערר מיליאָנער איזראיל איסאַאַקאָוויטש אבראַמאָוו, צום פערפאָלגען אָבער און צום שלאַגען איז ער דער אָרימאַן, דער בעל־מלאכה, דער זאַק־טרעגער — ישראַל'קע זשיד, און טאַקע ניט אין רוסלאַנד אליין, נור אומעטום. מען איז אומעטום מקנא דעם הערן אבראמאָוו, אומעטום פערפאָלגט מען ישראל'קען.

איצט קומט צו איהם אַ מאַן און זאָגט:

ישראַל'יק ברודער, דיין לאַגע איז אַ שרעקליכע. דו האָסט דאָפּעלטע ליידען, אלס ארבייטער און אלס איד'ל. אלס ארבייטער ווערסטו פערמוטשעט, און אלס איד'ל ביזטו פערהאַסט. איזראיל איסאַאַקאָוויטש האָט געזינדיגט און דו ווערסט בעשטראָפט, ער ווערט רייך און דו ליידסט דערפון; ער בענוטצט צום האבעוועז זיין שווינדעל־מוח, און קריעגען קלעפּ קריעגט דיין בוקעל, ישראל'יק. יא, ברודער! ווען יענער עסט זיך איבער, טהוט דיר וועה די בויך, און דיינע צעהנער ווערען האַייליג, ווייל ער שטאָפּט אָן זיין מויל מיט זיסקייטען. ניט נור דוא ארבעסט, אום אז ער זאָל אלץ האָבען, דו ארבעסט, ברודער'ל, אום אז ער זאָל אלץ האָבען און אז מען זאָל נאָך דיר אליין דערפאר שלאַגען. פערשטעהסטו דאָס אליין ניט? און דאָך זעה איך דיך, זינקענדיג טיעפער און טיעפער אין דעם נאַציאָנאַלען זומפּ, אין דיא הייליגע ארץ־ישראל בלאָטע און דו מערקסטו ניט, אז דו קענסט אין גיכען זיין איבער די אויערן אין קויט, ישראל'יק גיב מיר דיין האַנד!

איך בין דיין ברודער, ווייל איך געהער צו דיין ראַסע;
איך בין דיין ברודער, ווייל איך בין דיין ליידענס־גענאָסע;
איך בין דיין ברודער, ווייל איך בין אַ ברודער צו אלע מענשען פון אלע ראַסען, ישראל'יק!

הערצו! עס קומט אַ נייע צייט. די מענשען האַלטען ביים ווערען ווירקליך פעראייניגטע פאַמיליען; די פאַמיליען פעראייניגען זיך אין ווירקליכע פעלקער; די פעלקער גיבען זיך דיא הענד און זיי ווערען אַ פעראייניגטע מענשהייט. מען הויבט אָן צו

טיפער און טיפער אין דלות און אין נויטה. הערצו, פעדרי, איך בין א פאבריק־ארבייטער; איך טראג נאך דעם קאפיטאלים־טישען יאך אויף דיא שולטערן, אבער איך האב מיך בעפרייט פון זיין לעהרע, פון זיין אמונה, בקיצור, איך בין ארויסגעקראכען פון זיין זומפ, וואו איך בין געווען פיעלייכט אזוי טיעף פער־זונקען, ווי דו אין דעם לענדלארד׳ס בלאטע. נאך האב איך ניט קיין שטיוועל אויף דיא פיס, אבער שטעהן שטעה איך גראד און געה בקומה־זקופה, פעדרי, גיב מיר דיין האנד, איך וועל דיך ארויסשלעפען, און דאן וועלען מיר געהן צוזאמען, און מיר וועלען בעפרייען דיא וועלט פון לענדלארדס און פון געלד־לארדס און דער גרינער אינזעל וועט ניט מעהר מורא האבען פאר פערפוילטע בולבעס, ווייל דיא וועלט איז גרוים און, ווען אלע מענשען זיינען ברידער, הונגערען ניט מעהר איינצעלנע פעלקער. די האנד אהער! שנעלל! א ניט פערזינקסטו אין גאנצען!

„איך בעדארף ניט דיין הילף — שרייט דער פויער מיט כעס — איך זיץ אויף דעם בעסטען פערד פון פארנעלל׳ס סטא־דאלע. גלעדסטאן האט איהם געלויבט און דער פאבסט האט איהם געבענשט און ער וועט מיך ארויסטראגען!“

און ער פערגעסט דער נארר, אז זיין פערד איז נאך טיעפער אין זומפ, ווי ער אליין. . . און בלייבט שטעקען, וואו ער איז.—

* * *

לאמיר אוועקווארפען די אירלענדער. דיא צייטונגען שריי־בען, (און זייערע בייזע בשורות זיינען געוואוינליך אמת) אז פאניע האט זיך שטארק פארנאנדערגעראזאושעט. ווען איך זאג פאניע, מיין איך ניקאלאי׳ס ליעבען אייניקעל. ער דריקט דעם אידען וואס א טאג מעהר, אלץ ערגער, אלץ אונבארמהערציגער. אבער איז דעם אידען אליין אין רוסלאנד שלעכט? ניין. האט מען דעם אידען אליין דארטען פיינט? ניין. ווארום? ווייל ער האט געלד. ער? ווער איז ער? ער טראגט צווייערליי נעמען און צווייערליי געשטאלטען: צום מקנא זיין, צום האסען ער־

XXXIX.

געלד.

פאר געלד קען מען קריעגען א סך זאכען: אן ארעמאן קען קריעגען פאר געלד א טאסע ווארעמע, מוטנע, האלב־פערזיסטע וואסער אין פילאנטראפישע קאפיינעס; פאר געלד סען א אידישער מייסטער קריעגען א גאנץ יאהר הענד און שמחת־תורה א פסוק פון אתה־הראית; פאר געלד קען א רייכער ענגלענדער קריעגען א שטאט אין פארלאמענט און א מוח, וואס זאל פאר איהם אויס־קלערען א ספיטש; פאר געלד קען דער טיראן פון רוסלאנד קריעגען א פערטהיידיגער פאר זיין גרענדע־פיהרען און א בעוואונ־דערער פאר'ן קנוט; פאר געלד קען ביסמארק קריעגען אן אלטען רעוואלוציאנער פון 1848, וואס זאל שרייבען א לויב־געדיכט אויף זיין הונד און א לאנגען ארטיקעל איבער זיין לאנגע פיפקע; פאר געלד קען דער פאלעסטיניזמוס קריעגען ענטהוזיאסטען און די פעראייניגטע פאטריאטען א סעקרעטער; פאר געלד קען אן ענג־לישער ראבינער קריעגען א מלמד, וואס זאל איהם לערנען עברי, און ער קען דארין קומען אזוי ווייט, אז ער זאל זאגען וחלקלקות און ניט דערווארגען ווערען; פאר געלד קען א רייכער עם־הארץ קריעגען א ווינקעלע אין די גרעסטע צייטונג, וואו מען לאזט איהם בעווייזען שווארץ אויף וויים, אז ער איז א „גאט־פערדאמטער נארר"; פאר געלד קען א רייכע פרוי קריעגען א פרומאק, וואס זאל פסק'ענען, אז כאטש דער קאסטיום פון א באלעט־טענצערין איז טריף איז דעננאך די רייכע פרוי'ס באלל־קלייד — רי קלייד, וואס איז אהן ארבעל, אהן א קראגען, חוץ וואס עס פעהלט אין איהר דריי־פערטעל ארשין שטאף ביי'ן ברוסט — כשר; פאר געלד קען א רייכער עפעל־קרעמער ווערען א לארד־מייער אין לאנ־

פערשטעהען, אז דער גרונד פון אלע קנאות־שנאה צווישען מענ־שען, פאמיליען און פעלקער איז דאָס געלד און דיא ארבייטער פון אלע לענדער נעהמען זיך אָבצושאפען דאָס, וואָס מען רופט איי־גענטהום.

ישראליק, גיב מיר דיין האנד, איך וועל דיר ארויסשלעפען פון דיעזען זומפּ, ווייל דו וועסט אין איהם דערשטיקט ווערען.

„איך בעדארף ניט דיין הילף" — זאָגט דער פערדולטער איד'ל — „איך זיץ אויף א פערד, וועלכער איז גרויס און שטארק, א פערד, וואָס קיין אראבער האָט אזעלכען ניט, און מיין פערד הייסט פאלעסטיניזמוס און ער וועט מיך ארויסטראָגען.

— אָבער, זאָגט דער מאן צו איהם, דיין פערד ליעגט נאָך מיט א קלאפטער טיעפער אין שמוץ, ווי דו אליין. דיין פערד איז אויסערדעם א גלגול פון יענעם אכטצעהן־הונדערט־יאָהריגען אייזעל, וועלכער בריינגט רק משיח'ן, דיין ערלעזער, און משיח איז פון דעסטוועגען רק ניטאָ און ניטאָ. דיין געבילדעטער פערד איז ניט בעסער, ווי דיין עלטער־זיידענס פרומער אייזעל, און ווי יענער האָט ניט געבראכט דעם גואל, אזוי וועט דיעזער ניט בריינגען די גאולה. גיב מיר די האנד, ישראל'יק! ארויס פון זומפּ!

ער הערט ניט און בלייבט אין זומפּ, אָבער בלייבען טאָר ער דאַרפען ניט, אזוי ווי פעדדי טאָר דאַרפען ניט בלייבען.

מען מוז זיי ארויסשלעפען איבער געוואלד, — זיי און אלע אונגליקליכע, וועלכע האָבען חוץ די ארבייטער־ליידען, ספעציעלע ראסען־ליידען.

שרייבען אלץ, וואָס זיין הארץ געלוסט, און קען דאַן קריגען אַ דרוקער, וואָס זאָל דאָס אלץ אָבדרוקען, און זאָגאר לעזער, וואָס זאָלען דאָס לעזען; פאַר געלד קען זיך יעדער לומפּ פערשאַפען דעם טיטעל פילאַנטראָפּ, הגם דאָס וואָרט פילאַנטראָפּ קומט ארויס פון די צוויי גריכישע ווערטער — פהילאָס (ליעבענד) און אַנטראָפּאָס (מענש) און ער איז ניט דאָס און ניט יענעס; פאַר געלד קען זיך א מענש פערשאַפען א ווערטערבוך, אום צו וויסען פון וואָגען פילאַנטראָפּ קומט ארויס, אָבגלייך ער (דער מענש) האָט אויף זיין לעבען ניט געלערנט קיין גריכיש, ווי איך, למשל; פאַר געלד קען יעדער טיראַן קריגען שפּיאָנען און שפּיר הינד אום צו פערפאָלגען די מענשען, וועלכע שטעהען אויף געגען איהם און געגען זיין בייזע מאכט; פאַר געלד קען א רייכער ענגלענדער קריגען דעם טיטעל באַראָנעט און דערמיט פאַר זיין זון א כלה מיט צעהנדליגע טויזענד פונטען נדן, מיט וועלכע ער האָט חתונה אום צו לעבען מיט אנדערע פרויען, אלמנות, גרושות, אָדער געוואוינליכע ווייבער; פאַר געלד קען א מיסיאָנער קריגען שאַרלאַטאַנעם, וועלכע לאָזען זיך בעשפּריצען מיט וואַסער און וועלכע ברענגען געוואוינליך דעם זעלענעפאַנגער מעהר געלד, וויעפיעל ער האָט אויסגעגעבען; פאַר געלד קענען די פאַרשטעהער פון יעדע געמיינדע קריגען לעהרערס פאַר די ארבייטער'ס קינדער, וועלכע זאָלען זיי געבען וועלטגע־שיכטע, געפּרעגעלט אין זיסען און אין זויערן, וועלטגעשיכטע איינ־געמאַכט אין רעליגיעזע האָניג, וואָס דערפון ווערען די קינדער גוטע שקלאַפען פאַר די פאַרשטעהער, כל זמן זיי קענען ארבייטען, און דאַן געדולדיגע טורמעניקעס אין וואָרקהויז, ווען זיי ווערען אלט; פאַר געלד קען דעם רייכען מאַן'ס ווייב האָבען תכשיטין, וועלכע זי קען טראָגען, פערזעצען (אין א נויט) און בענוצען אום צו שטע־כען דערמיט די שכנ'טעס אויגען; פאַר געלד קען מען אין אמעריקא, צייטענווייז אפילו אין ענגלאַנד, קריגען שטימען, ווען מען וויל ווערען א פיהרער אין דער מדינה, אום צו קענען אויף דעם אופן פיהרען א סך מענשען פאַר'ן נאָז; פאַר געלד קען מען מאַכען קינדער פאַר אָפּיצירען, וועלכע מאָרדען קורץ און שאַרף, פאַר דאָס־

דאָן, פּסק'ענען שאלות אין גילדהאָלל אלס ריכטער, און קען געבען מענשען פיער וואָכען „האַרד לייבאָר", זייענדיג א מבין אויף אייפּס; פאַר געלד קען א מערדער קריעגען אַן אדוואָקאַט און דיא מענשליכע געזעלשאַפט א מערדער, וואָס זאָל נאכהער ערמאָרדען דעם מערדער; פאַר געלד קען מען קריעגען א ביסעלע כינין און צוויי קוואַטירלאַך ריינע וואַסער פון יעדען ענגלישען אַפּטייקער אלס מיטעל צו אַלע חלאָים רעים ונאמנים, פון א קאַטער ביז א לונגען פעהלער; פאַר געלד קען א רייכער זון קריעגען פון א מגיד א פייערדיגען הספד אויף א טאַטען, וועלכער, האָט פון די גאַנצע אידישקייט נור אָבגעהיט די דריי מצוות: — גוט עסען ערב יום־כפּור, ניט לעגען קיין תפלין תשעה־באב אין דער פריה, און ניט לייענען־קריאת־שמע די ערשטע נאַכט פון פּסח; פאַר געלד קענען די סוועטערס קריעגען א הרשן, וואָס זאָל בעקעמפּפען די סאָציאַליסטען, וועלכע זאָגען, אז „הענד" זיינען געמאַכט געוואָרען אי צום ארבייטען, אי צום קלאַפּען, ווען מען דאַרף; פאַר געלד קענען די ענגלישע אידען האָבען צייטונגען, וועלכע בעווייזען אז פערקויפען איבערגעניצעוועטע קליידער, פּראָצענט נעהמען, בער־זענשווינדעל און געהן אין שול — זיינען דער אידעאַל פון'ם יודענטהום; פאַר געלד קען דער קאַפּיטאַליזמוס קריעגען וואַסער־דיגע פילאָזאָפען, וועלכע זאָלען ערקלערען דעם פאָלק, אז ניט שכרות קומט פון נויט, זאָנדערן נויט פון שכרות; פאַר געלד קען די אלטע פיהרערקע פון ענגלאַנד קריעגען שרייבערס, וועלכע זאָלען בעווייזען, אז אָ פרוי, וואָס טראָגט אויפ'ן קאָפּ א קרוין, אנשטאָט א ציפּיק, איז א תכשיט פאַר א מדינה, — א תכשיט, וואָס איז ווערטה א מיליאָן א יאָהר, ווען ניט מעהר; פאַר געלד קען א מענש אָהן איין איינציגען געדאַנקען אין קאָפּ, אָהן א צונג אין מויל, קריעגען אויפמערקזאַמע צוהערערס פאַר זיינע רייד און לאַכערס פאַר זיינע טעמפּע, פלאַכע וויצען; פאַר געלד קען א נפש, ווי פּאַליאַקאָוו אין רוסלאַנד, קריעגען געלעהרטע, וואָס זאָלען ברייננגען ראיות אותות ומופתים, אז ער איז א מענש; פאַר געלד קען יעדערער קריעגען פעדערן, טינט, פּאַפּיער, אום צו

XL.

וואָס מען קען ניט קריגען פאר געלד.

אָה יאָ ! פאר געלד קען מען קריגען אַ סך פערשיעדענע זאַכען. איך זאָג ניט : אַ סך גוטע זאַכען, מחמת ניט אַלע האָבען דעמזעלבינגען בעגריף וועגען גוטסקייט. דאָס, וואָס איינער רופט גוט, איז ביי דעם אנדערן גאָר נישט, ביי אַ דריטען נאָך ערגער ווי גאָר־נישט, נעמליך שלעכט. למשל, אַ גוטע פּאָאר ספּאַקולען וואָלט ביי מיר געהייסען אַ גוטע זאַך, ביי מיין אייני־קעל גאָר־נישט, ביי מיין קאַץ זאָגאר אַ דומהייט. ווערענד איהר — די קאַץ — וואָלטען ספּאַקולען שטערען צו דער ראיה, וואָל־טען זיי מיין אייניקעל ניט נוצען, דאַגעגען וואָלט איך זיך ניט געקענט אָבדאַנקען ווען איהר, ליעבע לעזער, וואָלט מיר ווער עס איז אריינגעשיקט אַ מתנה אַ פּאָאר גוט געשליפענע ספּאַ־קולען, (איך טראָג נומער 24) אין זילבערנע אַלאָבליעטשקעס, ווען איהר האָט ניט קיין געלד אויף גילדערנע, וואָס דאָס וואָלט מיר נאָך אנגענעהמער געוועזן. עס טרעפט זיך צייטענווייז, אַז מען זעהט וואָכענלאַנג נים אַ גראָשען אין די אויגען און, ווען ביי אַ מענשען ווערט די ראיה אַזוי שוואַך (ניט פאר קיין בעל־מגיה געדאַכט ! — בעל־מגיה, איהר פערשטעהט, צו וואָס איך דער־מאָן אייך דאָ, הא ? — אלזאָ) ווען מען האַלט אויף אַזאַ מדרגה, קען מען אריינגעהן צום ליעבען פעטער און זיך זעהן מיט'ן גראָשען.

נעהמט, למשל, וויעדער סאָציאַליזמוס. איך מיין ניט : נעהמט סאָציאַליזמוס, ווייל מיט גוטען וועט מען אייך דאָס ניט געבען. אָרום דעם רעד איך איצטער ניט, אָבגלייך איך מיין דאָס אפשר יאָ. איך זאָג נור נעהמט, אלס אַ ביישפיעל, סאָ־

טוירים וועלכע מאָרדען זיכער, אָבער לאַנגזאַם, און פאַר אַפּטיי־קערס, וועלכע מאָרדען ווי עס מאַכט זיך; פאַר געלד קען מען קריע־גען אַלערליי שיטערע געדיכטע און געדיכטע ליטעראַרישע בלאַטע, געבונדען, פערגולט און געטיטעלט, ווי די דיכטער און די שרייבער פון זיי זיינען אַליין; פאַר געלד קען מען זיך איינקויפען אין פער־שיעדענע חברות און דערפון האָבען קדחת מיט אַ ביסעלע כבוד; פאַר געלד קען מען זיך אויסקויפען פון פליגען, קאַמאַרעס און שנאָ־רערס אין ציליגדערהיט; פאַר געלד קען מען קריעגען אַ בילעט אויף אַ גוטע פאָרשטעלונג אין אַ לאָנדאָנער אידישען טהעאַטער, אהין געהען, ווען מען איז פערקילט, דאָרטען ג״ט שוויצען און דאַן ענטווערער געהיילט ווערען, אָדער קראַנק ווערען אויף אַן אופן; פאַר געלד קען מען זעהן צווישען די וואַקס־פיגורען ביי מערעם טיוסאַד אַלע קעניגע, פירסטען און גענעראַלען און פאַר איין עקסטראַ סיקספּענס פיעלע פון די געוואוינליכע מערדערס.

בקיצור, אַלץ קען מען האָבען, קריעגען, זעהן און געניסען פאַר געלד, חוץ איין זאַך און אַרום די איין זאַך וועלען מיר ר׳עדען אַנאַנדערס מאָל.

אָה!!! איך בין מיעד געוואָרען שרייבענדיג. אַלט, ברידער־לעך, אַלט!

פיעלע פון מיינע ברידער — פילאָזאָפען און א דאָרן אין אויג פאר אלע האבונעס. איך וואָלט נאָך געקענט זאָגען, אז דאָס (דער סאָציאליזמוס) איז אויסערדעם א גוטער געגענשטאנד פאר גע־וויסע סאָציאליסטען, צוליעב וואָס זיך צו קריגען, צו בעשימ־פּפען, זיך צו רייסען די נעזער — איך וואָלט דאָס געקענט זאָ־גען, נאָר איך זאָג דאָס ניט, פון א סך טעמים ווענען . . . (ר' זעצער, פערגעסט ניט אריינצושטעלען אָט די עטליכע פינטעלעך, מחמת זיי זיינען זעהר וויכטיג!) נחזור לענינגו: דער סאָציאַ־ליזמוס, אלזאָ, וועלכער איז פאר מיר און פאר אייך א גוטע זאַך, רופען ניט אלע מענשען (?) גוט, און דערפון קומט ארויס, וואָס איך זאָג — נור לאָמיך אָנהייבען פון דאָס ניי:

ווען איך זאָג אז פאר געלד קען מען קריעגען א סך זאכען, מיין איך דערמיט ניט גוטע זאכען. נאָך אלע מעשות איז למשל בויבווערהטאַג גאָר קיין גוטע זאך ניט, דאָס ווערען אייך זאָגען אלע, חוץ אפשר דאָקטוירים, און איך האָב היינט, טאקע אין דעם אויגענבליק, ווען איך שרייב, לייבשמערצען, וואָס איך האָב פאר זיי בעצאָהלט אין א קוכשאָפ כשר'ע פינף פענניעס מיט א האלבס. דאָס אלזאָ האָב איך געקראָגען פאר געלד.

*   *   *

איהר ווילט אָבער וויסען, וואָס מען קריעגט פאר געלד ניט. גוט, איך וועל אייך זאָגען.

איהר קענט פאר געלד ניט קריעגען קיין ליעבע. אזוי ווי איהר ווייסט, אז איך בין אן אלטער מאן, וועט איהר מיך ניט חושד זיין, אז איך רעד דאָ ארום פרויען־ליעבע, הגם ארום דעם וואָלט אויך געלוינט צו זאָגען עטליכע ווערטער. איך רעד היער ארום אנאנדער סאָרט ליעבע, ארום די ליעבע פון איין מענשען צום אנדערן און פון א סך מענשען צו איינעם.

די ליעבע פון אייערע מיטמענשען קענט איהר ניט קויפען פאר געלד, איהר קענט איהר איבערהויפט ניט קויפען. איהר קענט פאר זיי ארבייטען, רעדען, שרייבען און טאָן, און קענט

ציאַליזמוס. ביי מיר און ביי אייך, למשל, קומט דאָס אויס א גאַנץ גוטע זאַך. און פאַר וואָס טאַקע ניט? אַט האָבען מיר אַ פרייע, זאַטע, געבילדעטע, ברידערליכע געזעלשאַפט, וואו יעדער ארבעט, ווי וויים ער קען, און האָט ווי פיעל ער בעדאַרף; וואו קיינער האָרעוועט ניט צו פיעל, ווייל ארבייטען — אַר־בייטען אַלע, און וואו קיינער האָט ניט צו ווייניג, ווייל עס איז דאָ גענוג פאַר אַלעמען; וואו יעדערער טוט אוןווירקט פאַר'ן כלל, ווערענדיג אַלע זאָרגען פאַר יעדען; וואו מען בעטעלט ניט און מען גנב'עט ניט און מען גזל'ט ניט און מען שווינדעלט ניט; וואו צבוע'צטווא האָט ניט קיין צוועק, און בעטרוג האָט ניט קיין זין, און ליגענס ברענגען ניט קיין נוצען; וואו עס איז ניטאָ קיין פערוועסערטע מילך, ניט קיין סאַלאָוואַטע פוטער, ניט קיין געפעלשטע וועלטגעשיכטע און ניט קיין טורמעס פאַר יונגע קינדער, וועלכע מען רופט היינט שולען; וואו דער מאַן הערשט ניט איבער די ווייב, און די ווייב וואָיעוועט ניט איבער אַ דינסט־מיידעל, און די דיענסט־מיידעל איז זיך ניט נוקם אָן די קינדער און די קינדער וואַקסען ניט אויף, אום אַמאָל אַליין צו הערשען; וואו יעדער ארבייטער איז אַ מענש, ווייל יעדער מענש איז אַן ארבייטער, און וואו די האַלב־אונטעריאָכטע, האַלב־איבערהויבענע, די האַלב־פעראַכטעטע און האַלב קאָמפּלימענטירטע פרוי ווערט ענדליך אַ מענש מיט אַלעמען צוגלייך; וואו דער איד האָט ניט מעהר פיינט דעם קריסט ווייל דער קריסט איז קיין קריסט ניט מעהר, ווייל ער פערפאָלגט קיינעם ניט מעהר אין דעם נאָמען פון דעם גאָט דער ליעבע, און וואו דער איד, וויע־דער, ווערט ניט מעהר בעניידעט, ווייל ער לעבט איצט פון ארבייט און ניט פון פּראָצענט; וואו עס איז ניטאָ קיין שלי און קיין שלך, קיין הערר און קיין קנעכט, קיין פיהרער און קיין פערפיהרטער, קיין בלוטזויגער און קיין בלוטפערגיסער; וואו — גענוג! ווער וויים, וואו איך וועל נאָך פערקריכען!

אַט, זאָג איך נור, נעהמט אזא זאַך ווי סאָציאַליזמוס. דאַכט זיך גוט, ניין? דאָס איז אָבער זעהר אַ גלייכגילטיגע זאַך פאַר

XLI.

רעפאָרמירטע נעזער.

מיין אייניקעל איז היינט געקומען פון שול מיט א וויכטיגע שטיקעל נייעס. ווי זיינער א חבר האָט איהם געזאָגט, האָט יענעמס א פריינד געהערט, אז זיין פאָטער האָט געלעזען אין א צייטונג, אז אין אמעריקא האָט זיך געפונען א מענש, א חכם, וועלכער זאָגט, אז ער קען איבערמאכען נעזער. א וואונדער־באַרע מדינה, אמעריקא! זי, די מוזשינקע פון דער וועלט, (ניט רעכענענדיג די „בייבי" אויסטראליע) ווערט וואָס פון טאָג קליי־נער, ווי פרוי איירָאפּא — איהר מאמע, ווי פרוי אזיא — איהר באָבע, און וואקסט ווי אויף הייוועז. זי טראַכט אויס יעדען ליעבען טאָג אנאנדער שטיקעל נייעס! א געזעגטענעס, ווי איהר זעהט מיך א אידען!

איין טאָג האָט זי זיך געכאפּט, אז דעם מענשען'ס אויערען טויגען ניט. „לאנגע אויערן — האָט זי געזאָגט — זיינען דאָ פיעל, אָבער פון ווייטען קענען זיי ניט הערען. זי האָט זיך גענומען צו דער ארבייט און האָט אויסגעטראַכט א טעלעפאָן. דערמיט איז זי נאָך אָבער ניט צופריעדען געוועזן. „דער מענש — האָט זי געזאָגט — האָט אפילו זעהר א לאנגען צונג, צייטענ־ווייז, און זעהר א גרויסען מויל, אָבער דאָס, וואָס ער רעדט, הערט זיך נור בשעת ער רעדט און ניט מעהר." זי האָט זיך ווידער גענומען צו דער ארבייט און עס איז געוואָרען א פאָ־נאָגראַף.

היינט נעהמט זי זיך צו די נעזער.

* * *

ווי מיין אייניקעל זאָגט, איז דער פּלאַן ניט צו מאכען, אז נעזער זאָלען קענען בעסער דערשמעקען (אין דעם פּרט דאַרף יענקי־

זיך דערמיט ערווערבען זייער אכטונג, זייער דאנקבארקייט. אבער ווען איהר ווילט פון זיי ליעבע, מוזט איהר מעהר טאן ווי דאס אלעס : איהר מוזט זיי ליעבען. דער פרייז פון זייער ליעבע צו אייך קען נור זיין אייער ליעבע צו זיי ; ביליגער קענט איהר דאס נים קויפען.

ווען איהר ארבעט פאר אייערע מיטמענשען, ווען איהר רעדט און איהר שרייבט און איהר טוט און איהר זוכט דערביי נים אכטונג, נים בעלוינונג, נים דאנקבארקייט, זאנדערן ליעבע — דאן פאלגט מיר און ווייזט ארוים וואהרע ליעבע פון אייער זייט צו זיי.

מערקט מיינע רייד, יונגע לייט ! דאס וועט אייך צוניץ קומען און געדענקט אויסערדעם, אז קינדער, פרויען און פעל־קער קען מען נארען אין פיעל פרטים, אבער נים אין ליעבע : זיי פערשטעהען אויפ׳ן ערשטען בליק, צו מען ליעבט זיי צו נים. געדענקט, וואס איך זאג אייך.

סינאגאָגע ! רעדן איהר מוזט וויסען, אז כאָטש די אידישע ארי־
סטאָקראַטען זיינען אין שול אידען, ווילען זיי אין אלע אנדערע
ערטער זיין ריינע דזשאָן־בולסקע ענגלענדער און זייער הייקערדי־
גער לאנגער נאָז מאכט זיי נעבעך אָן גרויסע ענוים. זיי טרייסטען
זיך דערמיט, וואָס גלעדסטאָן האָט א גרויסען נאָז און וואָס דער
היינטיגער פינאַנץ־מיניסטער גאָשען האָט א לאנגען נאָז און וואָס
גאמבעטטא, עליו השלום, האָט געהאט א ברייטען נאָז. אָבער
גלעדסטאָן לערנט חומש און עס קען זיין, אז ער קומט ארוים פון
די עשרת־השבטים, גאָשען ווידער קומט געווים ארוים פון אידען
און גאמבעטטא איז געוועזן צו קלוג פאר א גוי . . . א קלייניג־
קייט, וואָס געלר ער האָט אָנגעקליבען אין די עטליכע קורצע
יאָהר, וואָס ער איז געוועזן א פּאָלקס־פריינד, דערצו נאָך, פער־
געסט ניט, אויף איין אויג ; א פּאָלקס־פריינד, וועלכער האָט
טאקע געמוזט דערשמעקען מיט'ן לאנגען נאָז, וואָס ער האָט ניט
דערזעהן מיט די בלינדע אויג. בקיצור, די נחמה איז א פוסטע.
די באקענבארדען, די שפּיציגע, געשנירעוועטע שטיוועל, די קליי־
דער, די רייד — אלץ איז ענגליש, חוץ דער נאָז, א קאטער אויף
איהם !

* * *

און אלכסנדר דעם דריטען'ס שפּיר־הינד ! ווען דער גרויסער
אמעריקאנישער רעפּאָרמער וואָלט זיך גענומען צו זיי — סענדער
וואָלט איהם אָבגעשאָטען מיט גאָלד ! ווייל די נעזער פון זיינע
שפּיאָנען מוזען זיין עטוואס מבולה, זיי דערשמעקען ניט אלץ,
און פיעל ווי זיי זיינען און שטארק ווי זיי שפּירען נאָך, וואקסט
דאָך דער רעוואָלוציאָנערער גייסט כמעט אונטער זייער נאָז — ווי
דער עולם זאָגט. צו מען דארף ביי די געטרייע שפּיר־הינד די
נעזער שפּיציגער מאכען, אָדער זיי אויסציהען — דאָס וויים איך
ניט, ווייל איך בין קיין נאָז־רעפּאָרמער ניט (איבערהויפּט קיין
רעפּאָרמער ניט) אָבער ער, דער אמעריקאנער, וואָלט שוין גע־
וואוסט, וואָס מען דארף צו זיי טאָן ; ער וואָלט שוין געפונען
א מיטעל.

גנב קיין בעסערן נאָז ניט, ווי ער האָט), זאָנדערן אז נעזער זאָ־
לען האָבען מעהר חן. דער נאָז־רעפאָרמער זאָגט, אז ער קען
מאכען פלאציגע נעזער בולט און צו־ארויסגעשטארצטע—פלאכער;
אז ער קען לאנגע נעזער מאכען קורץ און קורצע לענגליך; אז
ער קען מאכען שפיצינע נעזער פעררונדעט און נעזער, וועלכע זע־
הען אוים ווי געשאָבענע בולבעס, אביסעל צוגעשפּיצט; אז ער
קען מאכען ברייטע נעזער שמעלער און שמאָלע — ברייטלעך; אז
ער קען מאכען חלב־בלייכע נעזער רויטליך און רויטע נעזער בלאַ־
סער. בקיצור, ער קען מאכען פון אייער נאָז, וואָס איהר ווילט
אליין, אזא מין מכשף איז ער אייך.

* * *

איך ווייס ניט, צו איהר האָט געהערט פון קלעאָפּאַטרע'ס
נאָז און פון נאַפּאָלעאָן דעם ערשטענס נאָז און פון פיעלע אנדערע
בעריהמטע היסטאָרישע נעזער, אָבער איך האָב אין דעם אויגענ־
בליק אַרום זיי געטראַכט. נאַפּאָלעאָן, למשל, האָט אימער גע־
קליבען מענשען מיט גרויסע, לאנגע נעזער פאר גענעראלען און
האָט איבערהויפּט ליעב געהאַט א מענשען מיט א לאנגען נאָז.
פון הערצאָג אלבא'ס נאָז האָט איהר געוויס געהערט — נו, אָט
אזא נאָז איז ביי איהם געווען א גרויסער נושא־חן: עס קען זיין
אז ער, נאַפּאָלעאָן, וועלכער האָט געוואָלט פיהרען די מענשהייט
פאר'ן נאָז, האָט דערפאר ליעב געהאַט אזעלכע נעזער, וועלכע
מען קען בעקוועמער אָננעהמען מיט'ן האנד.

* * *

דאָן זיינען מיר ארויפגעקומען אויף די געדאנקען פיעלע פון
מיינע בעקאנטע ענגלישע אידען, — וואָס יאָ מענש, ניט
מענש איז ביי זיי א קלייניגקייט, די הויפּטזאך איז אויסזעהן
ווי ענגלענדער, און וואָס דערצו שטערט זיי זייער אונגליקליכער
נאָז. וואָס פאר אן אייגענס מיט געלד דער אמעריקאנער נאָז־
רעפאָרמער וואָלט געמאכט אין די איין מזרח־וואנד פון בייזוואָטער

פון מנינים
אוּן פון חברות, ווען איהר ווילט זיך מישען
ברענגט די נעזער,
ליעבער לעזער,
נור צוערשט מוזט איהר זיי . . . .
ווישען ? דאָס איז עפּעס ניט פּאָעטיש. וואו נעהמט מען
דעם מאָן ? מיר ווע‎לען אָרום דעם נאָך רעדען.

ווי איהר זעהט, האָב איך זיך דורך מיין אייניקעל׳ס שטע־
קעל נייעס שטאַרק פערטראַכט אַרום נעזער. איהר וועט מיר
פיעלייכט ניט גלויבען, אָבער איך זאָג אייך, איך האָב אָנגעהויּ־
בען צו קלערען, אַז ווען דער נאָז־פאַבריקאַנט וואָלט קומען אהער
קיין לאָנדאָן, וואָלט איך אפשר בשותפות מיט איהם מאַכען אַ
שטיקעלע עסק. מיר וואָלטען געקענט אַרויסגעבען צוזאַמען אַ
צייטונג. איך וואָלט געשריבען דעם פּאָליטישען טהייל און ער
דעם וויסענשאַפטליכען, ווייל אַ מענש, וואָס קען מאַכען פון אַ
הייקערדיגען שנאָבעל אַ שעהנעם גריכישען נאָז מוז זיין זעהר גע־
בילדעט. ביי מיר איז אין פינף מינוט צייט אויסגעוואַקסען אַ
גאַנצער פּלאַן. אָט, פערשטעהט איהר, מאַך איך אַ צייטונג,
וועלכע איך גיב אַ נאָמען: "דער נאָז" און שרייב אַ שעהנעם
לייט־אַרטיקעל אין וועלכען איך ערקלער נאַטירליך, אַז דאָס, וואָס
דאָס בלאַט הייסט „נאָז" איז דאָס ניט מחמת זי איז אַ אידיש־
נאַציאָנאַלע צייטונג, זאָנדערן ווייל זי אַגיטירט פיר די אַלגעמיינע
רעפאָרם פון נעזער. ביי מיר איז זאָגאַר אין די געראַנקען געבאָ־
רען געוואָרען אַ קליין געדיכטעלע, וועלכע איהר מעגט זעהען גלייך
דאָ אין דרוק:

ברענגט די נעזער,
ליעבע לעזער,
און מיין שותף וועט זיי רעפאָרמירען;
קורצע — לענגער,
ברייטע — ענגער
מאַכט ער, ברידער, לאָזט איהם נור פּרובירען.
גרויסע — קלענער,
גראָבע — שעהנער,
שטאַרק פערלענגטע נעזער מאַכט ער שמעקען;
בלאַסער — רויטע
גלייך — פערדרעהטע
מאַכט ער, ווען איהר זאָלט זיך נור ניט שרעקען.
אין ענינים

מיר, למשל, איז קיין שום ספק ניטאָ, אַז ווען מענשען וואָלטען געפונען פון מיר אַזעלכע ווערטער ווי „גוטסקייט איז שלעכט“ אויפ־געשריבען אויף אַ ספר מיט עטליכע הונדערט יאָהר צוריק, וואָל־טען זיי דאָס געהאַלטען פאַר תורת־משה און עס וואָלט זיי גאָר אויפ׳ן רעיון ניט געקומען צו בעטען אַ בעוויז. „גוטסקייט איז שלעכט“ — וואָלטען טויזענדער מענשען געזונגען מיט אַ גמרא ניגון — „דאָס איז גאַנץ ריכטיג, והראיה, עס שטעהט געשרי־בען!“ איך רעכען אָבער, אַז אַלע צרות און עינוים אין דער וועלט זיינען געקומען צו די מענשען דורך די אמונה אין שווארצע פינטע־לעך. מאָררים ווינטשעווסקי האָט זאָגאר אויף דערויף געמאַכט אַ שיר. אָט איז ער:

* * *

מען גלויבט אַז צוויי מאָל דריי איז זיעבען,
אי על פי דין,
אי על פי זין,
כל זמן דאָס שטעהט נור וואו געשריבען;
און קיין זאַך איז ניט איבערטריבען,
און גראָד פון אום,
און גלייך פון קרום
ווערט, ווען עס שטעהט אַזוי געשריבען.

* * *

די גאַנצע וועלט געהערט צו דיעבען
די שעהנע וועלט,
מיט גאָר די געלט
און דאָס איז רעכט: עס שטעהט געשריבען,
אין דלות בלייבט, איז רק געבליבען,
דער מאַן וואָס שאַפט
און בלייבט אָהן קראַפט;
אַז דאָס איז כשר, שטעהט געשריבען.

XLII.

געדיכטע און שיטערע.

אויב איהר געדענקט, האָב איך אייך מיט עטליכע חדשים צוריק קלאָר בעוויזען, אז צו זיין קלוג איז ניט גוט; היינט וויל איך אייך בעווייזען, אז צו זיין גוט איז ניט קלוג. און ניט דאָס אליין. איך וועל אייך ציינען, אז גוטסקייט איז שלעכט, חוץ וואָס דאָס איז ניט קלוג . . . וואָס שאָקעלט איהר מיט'ן קאָפּ, ליעבע לעזער? איהר גלויבט ניט? „דער איד איז פשוט מטורף!“ — זאָגט איהר.

— „איהר זייט נאַררען“ — ענטפער איך.

— „טו בעווייזט דאָס!“ שרייט איהר.

— „איך וועל“ — זאָג איך און בעווייז אייך אויפ'ן שטעל. אָט איז מיין בעוויז, שוואַרץ אויף ווייס. לייענט:

איך זאָג אזוי: ווען א מענש, פערשטעהט איהר, איז . . . האַלט איין! איך מוז אייך פריהער זאָגען עפּעס אנאנדער זאַך.

* * *

איך בין נאַר־וואָס אויף אייך האַלב אין כעס געוואָרען, ווען איהר האָט צו מיר געזאָגט: טו בעווייזט דאָס! דאָס איז פון מיר געווען אַ שטיקעלע נאַרעשקייט. אייגענטליך, טוט מיר הנאה פון אייך צו הערען אזעלכע ווערטער; איך האָב אייך דער־פאַר זאָגאַר האָלד, ווען איך איבערלעג מיר די מעשה מיט א קאָפּ. מענשען, וואָס הויבען אָן צו פערלאַנגען א בעוויז פאַר ווערטער, הויבען אָן צו ווערען . . . מענשען און זייענדיג מענשען, וועלען זיי שוין אזוי גיך ניט גלויבען אין אַלערליי שוואַרצע פינטעלעך, סיי אויף שעפּסענע פּאַרמענט, סיי אויף לומפּיגע פּאַפּיער. ביי

ווייל נור א ליץ
ברעכט א געזעץ,
א פרומער היט וואס שטעהט געשריעבען.

* * *

ווי געפעלט אייך דער שיר׳עלע ? מיין אייניקעל האט דער־פון גרויס הנאה געהאט פאר־א־יאהרען חנוכה, ווען ווינטשעווסקי האט דאס אונז פארגעלעזען. דער אינגעל איז א גרויסער מבין אויף שירים, איבערהויפט אויף קופלעטען.

„קומט דאס אייך אן לייכט צו שרייבען געדיכטע ?" — האב איך איהם געפרעגט. ער האט געענטפערט :

„ווי זאל איך אייך זאגען ? ווארט . . ."

ער האט גענומען א צייטונג און האט אויפ׳ן ברעג אויפגעשריי־בען די פאלגענדע צייל ען :

„די ליידען פון פאלק אין געדיכטע בעשרייבען
איז לייכט פאר א מענשען, וואס האט א טאלענט ;
צום אונגליק פאסירט עס, אז ווען פון די הענט
אזא מין געדיכט געהט ארויס — דאן פערבלייבען,
ביי׳ן דיכטער אין הארצען די זעלביגע וואונדען,
וואס ער האט הארמאניש אין ווערטער געבונדען".

„איהר פערשטעהט וואס איך מיין ?" — האט ווינטשעווסקי געזאגט.

— „אה, יא !" — האב איך געענטפערט.

מען הייסט דעם ארבייטער זיך איבען
אין שפּאָרעריי,
אין שנאָרעריי,
מען זאָגט : עס שטעהט אזוי געשריבען.

* * *

אָט האָט גאָט אדם'ען פערטריעבען
פון פּאראדיעז,
די מעשה איז,
אַן אמת, ווייל זי שטעהט געשריבען,
און גאָט, ער האָט אונז אויסגעקליבען
צו דיענען איהם
מיט אונזער שטים
דריי מאָל א טאָג, ווי ס'שטעהט געשריעבען.

* * *

עס טאָר א איד זיך ניט פערליעבען,
ווייל ליעבע פּאסט
פאַר דעם, וואָס שפּאסט
און לאכט פון אלץ, וואָס שטעהט געשריבען ;
וואָס איז בעשערט ווערט ניט געקליבען,
א אידיש קינד,
וואָס וויינט פון זינד,
ליעבט גאָט אליין ווי'ס שטעהט געשריבען.

* * *

און ווערען דאַרף אין יאָך געטריבען
אָט ווי דער אָקס
אַן אָרטהאָדאָקס,
געפינען קענט איהר דאָס געשריעבען ;
דעם קיסר מוז ער פאָלגען, ליעבען,

א שייכות מיט די ענגלישע רעגירונג ? וואָס קען האָבען פאַר א סמיכות־הפּרשה אלכסנדר דער דריקער (יאָ דריקער, ניט דרוי־טער ; דאָס איז ניט קיין דרוקפעהלער ; ביי אלכסנדר'ן פ ע ה ל ט ניט קיין ד ר ו ק — מיסטער זעצער, איהר האָט געדאַרפט אויסשפּרייטען אביסעל די ווערטער „פעהלט" און „דרוק", בכדי אז דער עולם זאָל זעהן, אז דאָ שטעקט דארין א וויץ. געטאָן ? גוט. איצט הויב איך אָן פון דאָס ניי און זאָג : —) וואָס קען האָבען פאַר א שייכות אלכסנדר דער דריקער מיט דער וואהרהייט פון דעסטוועגען, זעהט איהר, איז אין זיין לעצטען אוקאַז בפירוש דערמאָנט דער וואָרט אמת ; פון דעסטוועגען האלט וויקטאָריא המלכה אלע יאָהר, פאַר'ן עפענען דעם פּאַרלאַמענט א (שטומע) טראָהן־רעדע, א שטיינער, אזוי ווי זי וואָלט רעגירט ; פון דעסטוועגען מיינט גלעדסטאָן'ס הויכער קאָלנער, אז ער איז דער בינעזישער מויער ארום די הייליגע תורה ; פון דעסטוועגען הויבט זיך און וואַרפט זיך ברעדלוי'ס גראָבע לופּ ארום די ארבייטער־פראַגע.

דער אמת איז, אז עס ליעגט אין דער טבע פון דעם מענשלי־כען נאָז, זיך צו רוקען אומעטום, וואו מען דאַרף איהם און וואו מען דאַרף איהם ניט ; איבערהויפּט וואו מען דאַרף איהם ניט. דערפאַר קלער איך, אז איך האָב א רעכט אריינצורעדען אין דעם סכסוך וועגען פּאַרנעל'ס פיהרעריי. און ריידען, דאָס הייסט, שרייבען וועל איך ארום דעם אזוי גיך ווי איך וועל נור אָנווארעמען מיינע פערפראָרענע פינגער. ווארט א ווייליכקע, ליעבע לעזער.

* * *

שטעהענדיג ביי'ן פייער, איז מיר (איך וויים אליין ניט ווי אזוי) איינגעפאַלען פאָלגענדעס קליינע געדיכטעלע :

די פינגער, וואָס צעהלען בומאזשקעס און געלד,
וואָס פיהרען די פעדער אין סוחר'שע בריעף,
וואָס ארבעטען נור מיט די פּרעסער־געצייג,

XLIII.

פארנעל. *)

איך זעה בשום אופן ניט איין, ווארום איך זאל ניט עפעס אויך זאגען א ווארט מכוח פארנעל׳ס פיהרעריי. אמת, איך בין ניט קיין אירלענדער, איך בין א מינסקער; אמת, איך בין ניט קיין פאליטיקער, איך בין אן עהרליכער מאן; אמת, איך בין קלארער אין סדר נזיקין ווי אין סדר נשים; אמת, מיר הארט ניט א ברעקעל, ניט פארנעל׳ס פיהרען פון די אירישע פארטיי, ניט זיין אנפיהרען פון קאפיטאן א׳שי, ניט זיין פערפיהרען פון פרוי דיטטא, ניט זיין אויספיהרען ווי קורטע, און ניט זיין אריינ־פיהרען די ליבעראלען אין א זומפ. דאס אלעס מעג זיך זיין גאנץ ריכטיג, חוץ אפשר דער פונקט פון מיין עהרליכקייט, וואס אויף דאס האב איך קיינע אנדערע עדות, ניט ווי גאט אין הימעל, מיין אייניקעל אויף דער ערד און דעם שניידער (וואס וויל מיר מאכען א פאאר תחתונים אויף אויסצאהלען) אין וויטעפסק.

ווי געזאגט, דאס אלעס איז אמת, אבער דערפון איז נאך ניט געדרונגען, אז איך טאר זיך ניט אריינמישען אין דעם גרויסען סכסוך. וואס האט דאס צו מיר? און וואס, כאפט אייך אן, האט ברעדלויס אויבערשטע ליפ צו די סאציאלע פראגע? וואס האט גלעדסטאן׳ס הויכער העמד־קאלנער צו די עשרת־הדברות? וואס האט קעניגין וויקטאריא׳ס רויטליכער נאז פאר

---

*) טשארלז ברעדלו איז געווען אן אטעאיסטישער רעדנער, וועלכער איז אין אנהויב געווען פערהאסט ביי׳ן ענגלישען עולם. דורך זיין געגענערשאפט צום סאציאליזמוס איז ער ביסלעכווייז געווארען וועניגער און וועניגער געהאסט און ענד כמעט א מענש מיט אלעמען צוגלייך. — פארנעל דער בעריהמטער פיהרער פון די אירלענדער אין פארלאמענט איז נכשל געווארען מיט א׳שי׳ס פרוי.

גלויבט מיר, ליעבע קינדער, די צייט פון מושטירען, פיהרען און רעגיערען איז אויס. אמאָל איז דער ארבייטער־פערד געווען איינגעשפאנט אין דעם שטאאטס־וואָגען און דער קעניגליכער פוהרמאַן איז געזעסען מיט׳ן בייטש אין דער האנד און האָט איהם געטריעבען. דער פאָלקס־פערד האָט געשוויצט און האָט געסאָפּעט און האָט געשלעפּט אין וואָגען אלערליי פּוסט־און־פּאסנע פּאסאזשירען, און ער איז געגאנגען, וואו דער פוהרמאַן האָט איהם געקירעוועט, און ווען ער האָט זיך א קעהר געטאָן פון מיטען וועג, האָט ער געקראָגען עטליכע שמיץ, נאָך וועלכע ער האָט זיך בלומר׳שט א פאָרשקע געטאָן און איז געגאנגען ווייטער. האָט מען אמאָל מורא געהאַט, אז ער זעהט צו פיעל און קוקט צו פיעל אָן א זייט, האָט דער קעניגליכער פוהרמאַן אָנגעבעטען א געטליכען פערבלענדער און דיעזער האָט איהם פערשטעלט די אויגען מיט לעדערנע רעליגיאָנס־קלאפּעס, וועלכע דער פאָלקס־פערד האָט געטראָגען און איז געגאנגען אונטער׳ן בייטש נאָך די לייצעס נאָך, אזוי ווי ער וואָלט בלינד געבאָרען געוואָרען. האָט מען וויעדער בעמערקט, אז ער בעוועגט זיך צו לייכט, צו לייכט — הייסט דאָס, פאר א לאסט־פערד, האָט מען כלומר׳שט רחמנות געקראָגען אויף זיינע פיס און מען האָט אויף זיי ארויפגעלעגט געזעצליכע אייזערנע פּאדקאָוועס: — א שוטץ־מיטעל, וועלכעס מען מוז צושלאָגען מיט אייזערנע נעגעל.

דיא צייט איז אויס. דער פערד איז געוואָרען א מענש: ער קריעכט ניט מעהר אויף אלע־פיער, ער געהט איצט בקומה־זקופה און ער לאָזט זיך ניט נור ניט שמייסען, אפילו לענקען אויך ניט.

דאָס פערשטעהט ניט דער געשטרויכעלטער פּארנעל; ער מיינט, אז ווען ער וואָלט ניט בשותפות מיט פרוי אָ׳שי אָבגענארט איהר מאַן, וואָלט ער געבליעבען דאָס, וואָס ער איז אמאָל געוועזן. ניין, מיין פריינד, דאָס איז א טעות. קוקט אויף דעם אלטען גלעדסטאָן! פיהרט ער? ניין. ער איז היינט נור דאָס, וואָס אמאָל איז געוועזן דאָס פאָלק, נעמליך א פערד אין וואָגען. ער פיהרט נור ווי מען טרייבט איהם און, ווען דאָס פאָלק שמייסט איהם ניט

און וואַרפֿען פֿון אָװענד די קעניגע, טאַייז,
— דאָס זיינען — די קצינישע וואָרעמע פֿינגער;

די פֿינגער וואָס מאַטערען זיך אין דער וועלט,
וואָס פֿיהרען די זעגען און לענקען דאָס שיף,
וואָס מאַכען נור קייטען פֿאַר אונז מיט אַ שטייג,
און זיינען אין ווינטערצייט קאַלט ווי די אייז,
— דאָס זיינען דעם אַרבייטערס אָרעמע פֿינגער.

* * *

איצט וואָלט איך וועלען וויסען, וואו איך האָב אָט דיעזעם ליעדעל געלעזען? ווער זאָל עס האָבען געמאַכט? אַן אונגליק, אַביסעל, וואָס מיין זכרון איז אַזוי שוואַך. געלעזען האָב איך דאָס ערגעץ־וואו געוויס, וועיל ווען ניט — טאָ פֿון וואַנען האָט זיך דאָס צו מיר גענומען? איבער נאַכט אַ דיכטער בין איך, דאַכט זיך, אויך ניט געוואָרען. אַזעלכע נסים טרעפֿען היינטיגע צייטען ניט מעהר און אפילו מלאך גבריאל וואָלט שוין היינט ניט געקענט אויסלערנען אַ יוסף'ן זיעבציג לשונות אין איין נאַכט, אָדער מאַכען אַ דיכטער פֿון אַ אידען ווי משה, וועלכער האָט אין זיך פֿאַר'ן בראָדזענען איבער'ן ים ניט געהאַט קיין פֿונק פֿון פּאָעזיע, חוץ וואָס ער האָט אַביסעל אונטערגעשטאַמעלט. נור אַזאַ מאַכערייי ווי יונה'ס קיקיון, וועלכער איז איבער נאַכט פֿערוועלקט געוואָרען, האָט געקענט אויסוואַקסען איבער נאַכט און אפילו אויף דאָס איז חולק ברעדלוי'ס אויבערשטע לופּ.

אָה, ניין! איבער נאַכט ווערט אין דער וועלט קיין זאַך ניט, חוץ טאָג, אַ קאַטער און אַ גזירה אויף רוסישע אידען. איבער נאַכט ווערט אויך ניט פֿערניכטעט אַ גרויסע קאַריערע — ווי איך האָב שוין אַמאָל ערקלערט. פֿאַרנעל'ס מפּלה איז אויך ניט געקומען מיט אַמאָל, בולאַנזשע'ס אויך ניט און דאָסגלייכען ביסמאַרק'ס . . . זייער מפּלה איז געקומען ביסלעכווייז און זי איז דארום געקומען, ווייל זיי זיינען געבליבען די זעלביגע, וועהרענד די צייטען זיינען אַנדערע געוואָרען. דאָס איז דער גאַנצער סוד.

XLIV.

שלעכטע גוטסקייט.

עס איז געקומען די צייט איך צו בעווייזען, אז גוטסקייט איז שלעכט. דאָס ווייזט איך, אז ווער עס וואַרט דערוואַרט זיך און ביי מיר איז קיין שום ספק ניטאָ, אז ווען מיר אידען וואָלטען נור וואַרטען ווי מען דאַרף, וואָלטען מיר זיך אפילו אויף משיח'ן דערוואַרטען.

און פרעגט מיך ניט וואָס דאָס הייסט: „וואַרטען ווי מען דאַרף." ערשטענס, דאַרפט איהר וויסען, אז מיט אזעלכע פראַגען צושטערט איהר מיר די רעיונות און אויב איהר וועט אזוי נאָך א האַלבע שעה פרעגען קשיות, וועל איך ווידער בלייבען ניט בעוויעזען, אז גוטסקייט איז שלעכט. צווייטענס, ווייס יעדערער, וואָס דאַרף קריעגען א גמילת־חסד פון די היגע באָרד אָף גאַרדיענס*); יעדערער, וועלכער שפיעלט אין די לייפציגער לאָטעריי; יעדערער, וואָס איהם קומט פון מיר געלד; יעדערער, וואָס גלויבט אין ראַדיקאַלע רעפאָרמען; יעדערער, וואָס האָט א טאַטען א קעניג, וועלכער וויל ניט שטאַרבען; יעדערער, וועלכער געהט אין א גרויסען לאָנדאָנער טהעאַטער אויף די גאַלעריע; יעדערער, וואָס האָט א ידיעה פון פּרייסישע פּריוואַהייט, פון כינעזישען פּראָגרעס און פון... איך ווייס אליין ניט פון וואָס; יעדערער, וועלכער הויבט אָן זיך ארומצופיהרען אין לאָנדאָן מיט א מיידעל און טראַכט ארום חתונה האָבען; יעדערער, וועלכער לייענט א גוטען ראָמאַן שטיקלעכווייז אין א אידישע צייטונג; יעדערער, וועלכער וויל פּטור ווערען פון טיראַניי און קלערט, אז דאָס קומט מיט דער

---

*) א גמילת־חסדים אינסטיטוט אין לאָנדאָן.

מיט א בייטש, איז דאס נור ווייל מען האט בושה פאר זיינע ווייסע קודרעס. גלויבט מיר, מיסטער פארנעלל, איהר וואלט פריהער אדער שפעטער סאיי ווי סאיי געפאלען. געפיהרט וואלט איהר יעדענפאלס ניט מעהר. זאגט ניט מיט צופיעל הארץ די ברכה „שלא עשני אשה“ — די ווייבעל אויף וועלכע איהר זייט איצט געווים אין כעס, האט אייך וועניג וואס געשאדט.

הערט אן עלטער׳ן.

ביטער, וואָס פינסטערען אָב זייערע יאָהרען ארבייטענדיג, און האָבען פון זייער גאַנצען לעבען די איינציגע נחמה, וואָס עס דויערט ניט לאַנג, מחמת זיי שטאַרבען געוואוינליך פאַר דער צייט. מיינסטו די אַלע מיליאָנען מענשען וואָלטען ניט לאַנג שוין געמאַכט יד־אחת געגען זייערע רויבער און אונטערדריקער, ווען זיי וואָלטען ניט געווען אַזוי פערפלוכט גוט? צוצוזעהן ווי מען גיסט זייער בלוט, ווי מען זויגט זייער בלוט, ווי מען באָדט זיך אין זייער בלוט, ווי מען פאַרבט די ערד מיט זייער בלוט — דאָס אַלעם קומט זיי פאַר נאַטירליך. לאָז מען זיי אָבער זאָגען. דאָרטען און דאָרטען איז אַ יושר צו עפענען אַן אָדער, ווייל... נו, דו פערשטעהסט דאָך, וואָס איך מיין, — לאָז מען דאָס זאָגען, מאַכען זיי גלייך אַ „הנני העני ממעש" — פנים און זאָגען: צו שפיכת־דמים האָבען מיר קיין הארץ ניט, דערצו זיינען מיר צו גוט, מיר וועלען פאַר־לויפיג וואַרפען גאַלקעס. זעהסטו ניט, מיין אייניקעל, אַז זייער גוטסקייט איז דער גרונד פון דעם, וואָס זיי איז שלעכט? און ניט דאָס אַליין. די גוטסקייט זייערע איז נאַריש אויך, מחמת שטאַרק און מעכטיג ווי די רייפען ארום זייער געדולד זיינען (און זיי זיינען שטאַרק, ווייל זיי קומען ארויס פון די גיסעריי פון כריסטוס, פּאָולוס אונד קאָמפּ.) שטאַרק, זאָג איך, ווי זיי זיינען, וועלען זיי דאָך אַמאָל פּלאַצען, און דאַן וועט מען פאַרט מוזען עפענען ערגיץ וואו אַן אָדער, מעג זיך דאָס פאָלק זיין נאָך אַזוי גוט.

אָה, ווען איך וואָלט היינט געשטאַנען, ווי אַמאָל די לויים אויפ'ן בארג עיבל, וואָלט איך געשאָלטען אַט דיעזע דרייפאַכע קללה.

א פלוך אויף די גוטסקייט!
א פלוך אויף די פרומקייט!
א פלוך אויף די געדולד!

און איך וואָלט ניט געלאָזען ענטפערען אָמן אַנדערש ווי מיט די הענד.

צייט דורך מחלוקות „צווישען זיך“; יעדערער, וועלכער האָט זיך פאַרגענומען צו זעהן דעם סוף פון קנאה־שנאה צווישען די ליעב־האָבער פון ברידערליכקייט; יעדערער, וועלכער האָט אַ ידיעה פון מיין צוזאָגען, אַרום וואָס עס איז צו רעדען און פון גלאַדסטאָן'ס צוזאָגען, אַרום וואָס עס איז צו שווייגען; — יעדערער, זאָג איך איך, וועלכער האָט אַ בעגריעף פון איינע פון דיעזע אַלע זאַכען, ווייס אַליין גאַנץ גוט, וואָס „וואַרטען ווי מען דאַרף“ האָט צו בעדייטען.

אָט איך, למשל, קען וואַרטען ווי מען דאַרף. איך קען אָנהויבען צו לייענען אַ לאַנגווייליגען בוך און לייענען און מישען אַ בלאַט נאָך אַ בלאַט און דערביי וואַרטען אויפ'ן סוף, בשעת מעשה פילאָזאָפירענדיג אַרום פרייוויליגע, אויף זיך אַליין אַרויפגעשלעפטע ליידען, אַרום די געפּלאַצטע געדולד פון יחידים און אַרום די געדולד פון דעם גאַנצען כלל, וועלכער שיינט צו זיין בעשלאָגען מיט שרעקליך דיקע, כפול־שמונה'דיגע אייזערנע רייפען, וואָס קיין שוואַרץ־יאָהר ברייננגט זיי פאַרלויפיג ניט צום פּלאַצען. יאָ, איך לייען, איך קוק אויפ'ן זייגער, און ציה זיך, און גענעץ, און וואַרט געדולדיג אויפ'ן סוף, גענוי ווי דער קאָטצקער רבי אויפ'ן קץ, אָדער ווי מיין אייניקעל אויף מיין קומען אהיים, ווען ער קלערט, אַז איך דאַרף איהם ברענגען אַן עפּעל.

וואַרטען ווי מען דאַרף קען ניט יעדער, אָבער וואָס דאָס בעדייט, האָט איהר אַלע געדאַרפט גוט פערשטעהען, כאָטש איהר זייט ניט קיין טייטשען. וואָס וואָלט איך זיך געהאַט צו מאַטערען און צו שרייבען אויף די אַלטע יאָהרען, ווען איהר וואָלט ניט געוועזן אַזעלכע גאָט־פערדאַמטע וואַרטערס? וואָס, פרעג איך נאָך אַמאָל... האַלט, ווער פּורקעט מיר דאָ אין זייט? ברוך הבא! ער איז דאָ — מיין אייניקעל! וואָס ווילסטו?

„איידער דו פערקריכסט אין האָצע־פּלאַצע, זאָג מיר, זיידע — לעבען, מיט וואָס קען גוטסקייט זיין שלעכט?“

— משמעות דיר דרעהט אויך דער מות וועגען דעם! גוט־זשעהער! עס זיינען דאָ אין דער וועלט מיליאָנען און מיליאָסען אר־

ער האָט געהייסען דעמאָקריטאָס און האָט געהאַט אַ טבע אָבצו־לאַכען פון אַלע מענשליכע נאַרישקייטען. די וועלט האָט איהם גערופען: „דער לאַכענדיגער פילאָזאָף.“ איך ווייס ניט אויף קלאָר, וואָס פון דעם מאַן איז געוואָרען, נאָר איך רעכען, אַז ער מוז זיין טויט.

דער אנדער פילאָזאָף, וועלכער האָט געהייסען הערא־קלי־טאָס דער דונקעלער (דער דונקעלער, — מחמת ער פלעגט רעדען אונפערשטענדליך, אַ שטייגער ווי ער וואָלט געווען אַ רמב"ם, דער מחבר פון דעם מורה נבוכים, אָדער אַ העגעל, אָדער אַ חסידי־שער רבי, אָדער יונה באַלבעטון, דער מינסקער זאָגער). איז דער הערא־קליטאָס האָט, פערקעהרט, געהאַט די געוואוינהייט צו בע־קלאָגען און צו בעדויערען די מענשליכע דומהייט און די מענש־ליכע אונגערעכטיגקייט. דערפאַר האָט איהם דער עולם געגעבען נאָך אַ צונאָמען, נעמליך: „דער וויינענדיגער פילאָזאָף.“

איז ניט אַ סברא, אַז איך בין אַ גלגול פון יענעביידע פילאָ־זאָפען? איז ניט אפשר דאָס די ערקלערונג דערפון, וואָס איך לאַך מיט טרערען אין די אויגען און וואָס איך וויין מיט אַ שמיי־כעל אויף די ליפען?

קען זיין.

קינדער, גיט אַ קוק! אָט זיינען דאָ ארום אייך טויזנעדער און צעהנדליג־טויזענדער מענשען, וועלכע באַקען אוים אַ גרויסען לאַבען ברויט און קריעגען אַליין דערפון העכסטענס די ברעקעלעך, וואָס בלייבען איבער אויפ'ן טיש; מענשען, וועלכע וואוינען ניט, וואו זיי בויען, וועלכע עסען ניט, וואָס זיי קאָכען, וועלכע טרינ־קען ניט, וואָס זיי ברויען, וועלכע טראָגען ניט, וואָס זיי נייהען, וועלכע לעזען ניט, וואָס זיי דרוקען, וועלכע געניסען ניט די אַלע פערגניגונגען, וואָס זיי אַליין גרייטען צו מיט זייערע אייגענע הענד.

אָט זעה איך ווידער מענשען, וועלכע האָבען אַלצדינג אוועק־געגעבען און בעקלאָגען זיך, אַז פאַר זיי איז גאָר נישט געבליעבען; וועלכע האָבען זיך געלאָזען אָנטאָן אַ דוגע אויפ'ן האלז און שרייען, אַז זיי ברעכט דער קאַרק; וועלכע בונטעווען זיך פאַר אַ שילינג

XLV.

אינהאלט: איך

עס איז אַ וואונדערבארע זאַך
מיט מיין געלעבטער און געוויין:
איך בין ניט לוסטיג, ווען איך לאַך,
איך טרויער ניט, בשעת איך וויין.

דיעזע פיער שורות זיינען דער אָנהויב פון אַ ניט־דערקאַנ־טשעטען געדיכט, וועלכעס איך וואָלט געוויס געמאַכט נאָך מיט עטליכע חדשים צוריק, ווען איך וואָלט נור געקענט. אָה, וואו נעהמט מען דעם כוח אַלעם אויסצודריקען קורץ און שאַרף אין שעהנע, קלינגענדיגע גראַמען? קיינמאָל האָב איך אַזוי ניט געפיהלט, ווי שלעכט עס איז ניט צו זיין קיין דיכטער, ווי איך פיהל דאָס היינט.

היינט, דאַרפט איהר וויסען, האָב איך בדעה צו רעדען ארום זעהר אַ וויכטיגען, ארום אַ העכסט אינטערעסאַנטען ענין, נעמליך, ארום מיין אייגענע פילאָזאָפיע. מיר ווילט זיך צוערשט אַליין דערגעהן און נאָכדעם ערקלערען ווי אזוי דאָס קומט, אַז —
איך בין ניט לוסטיג, ווען איך לאַך,
און טרויער ניט, בשעת איך וויין, —

און דיעזעס וואָלט זיך מיר מורא׳דיג געוואָלט אריינפּאַסען אין שעהנע, געטאַקטע פּראָזען, אָבער... ליידער געהט עס ניט, — ווי ביסמארק האָט געזאָגט, בשעת ער האָט פּרובירט אונטער־קויפען פערדינאַנד לאַסאַל... האַלט, מיר געהט אויף אַ ליכט!

* * *

אין דער וועלט זיינען אַמאָל געווען צוויי פילאָזאָפען.
איינער פון זיי האָט געלעבט, געדענק איך, מיט אַ יאָהר צוויי טויזענד דריי הונדערט צוריק, אין דער צייט פון דעם בית־שני.

בריעדערליכקייט, זיינען זיי זיך איינער דעם אנדערן בלוט־שונאים; אז זיי רעדען ארום טאָלעראַנץ און דולדען ניט איינער דעם אנ־דערן, — איבערהויפּט ווען דער אנדערער איז ניט א חברה־מאַן פון זייער קלייזעל; אז זיי פּרעדיגען זעלבסט־שטענדיגעם דענ־קען און ווילען, אז אלע זאָלען אין יעדען פּרט דענקען פּונקט ווי זיי; זיי זיינען געגען אויטאָריטעטען און ווילען, אז יעדער פון זיי זאָל גילטען פאר א שטיקעל האָהן; זיי פערהאַכטען הערשער און מאנכע פון זיי ווילען דעננאָך פיהרען די גרענדע; זיי קומען צוזאַמען אויסצוטוישען מיינונגען און בייטען אוים דייטשע שימפּף־ווערטער אויף אידישע זלזולים.

אָה, דאָס איז לעבערליך! איך ווייס — בין דאָך ניט אומזיסט א פילאָזאָף — איך ווייס, אלזא, אז דאָס איז ניט אזוי געפעהר־ליך, ווי מען מיינט, אפשר אויך ניט אזוי שווארץ, ווי איך אליין מאָל דאָס אוים; איך ווייס, אז דאָס שלאָגען זיך אמאָל די סאָל־דאטען, ווייל זיי איז לאנגווייליג צו ווארטען אויפ'ן שונא; איך ווייס, אז מענשען וואָס זיינען ערצויגען געוואָרען אונטער'ן רוט, אונטער די הערשאפט פון טאטעס, רביים, קווארטאלניקעס און אנדערע אויטאָריטעטען, קענען ניט מיט אמאָל ווערען דאָס, וואָס זיי האָבען געזאָלט זיין; איך ווייס, אז זיי אליין ועלען ווערען אנדערס, ווען די פערהעלטניסע וועלען זיך פערענדערן. איך ווייס דאָס אלעס זעהר גוט, אָבער עס איז פּאָרט אונגעהייער לעכערליך דאָס אלעס צוצוזעהן. וואָס־זשע טו איך?

איך טו ווי דעמאָקריטאָס: איך לאַך, אָבער איך בין ניט לוסטיג. אָה, ניין!

* * *

וואָס קלינגט מען דאָ אין די גלאָקען? אלארם־געקלאנג? ניין! דאָס קלינגט מען נאָך דערווייל ניט אום אויפצו־וועקען דאָס פאָלק צו דעם לעצטען גרויסען קאמפּף. דאָס קלינגט מען צו א לויה, דען דאָס יאָהר 1890 איז אָבגעשטאָרבען און מען געהט איהם מקבר זיין אין דער וועלטגעשיכטע. משמעות, ער האָט פאר תכריכים ביסמארק'ס סאָציאליסטען געזעץ, ווילהעלם'ס סאָ־

א וואָך מעהר לוין, ווען פאַר דעם זעלביגען בונטעווען זיך (נור אביסעלע בעסער אָרגאַניזירט) וואָלטען זיי געקענט האָבען ניט א שילינג מעהר לוין, ניט א שטונדע וועניגער ארבייט, ניט א אונ־געשטערטען יוניאָן, ניט עטוואָס א בעסערע שטוב, וואו צו אר־בייטען, זאָנדערן א פאַלאַץ צו דער ארבייט, א פעראייניגטע מענשהייט, פינף שטונדען וועניגער האָרעוואַניע און די פולע גאַנצע פרוכט דערפון. דאָס, ווייס איך. דערווייל זעה איך זיי אָבער ארום זיך, שטעהענדיג און ציטערענדיג פאַר קעלט, אָהן שפּייז אין מאָגען, די קאָפּ פול מיט דאגות, שטעהענדיג און יאָמערנדיג אי־בער זייערע ווייבער, וואָס ווערען אַלט פאַר דער צייט, איבער זייערע זין אין די פאַבריקען, אָדער אָהן ארבייט און זייערע טעכטער אויפ'ן גאַס ביי־נאַכט. זיי יאָמערען און קלאָגען און וויינען.

איך קלאָג מיט. אָבער זייענדיג א גלגול פון העראַקליט, וויין איך און בין ניט טרויעריג. איך בין ניט טרויעריג, ווייל איך ווייס — איך זאָג ניט: ווייל איך גלויב, האָף, קלער, איך זאָג: ווייל איך ווייס, — אז זיי וועלען ניט איביג וויינען. איין שעהנעם פריהמאָרגען וועט זייער לאַגע ווערען אונערטרעגליך און זיי וועלען צורייסען אויף זיך די דרייפאַך געפלאָכטענע שטריק פון נויט, יאָך און בעטרוג, וועלכע דאָס געלד, די הערשאַפט און די אמונה האָבען אזוי קינסטליך פאַר זיי געפלאָכטען.

איך קלאָג מיט, ווייל זייער געשריי פערנעהמט מיר פאַר'ן האַרצען, אָבער איך בין ניט טרויעריג. אָה, ניין!

* * *

קינדער, גיט א קוק! אָט זיינען דאָ ארום מיר הונדערטער יונגע, בראַווע מענשען. זיי פערשטעהען דאָס, וואָס איך פערשטעה, און זיי געהען צווישען די מאַסען און קינדיגען אָן די גאולה און בערייטען פאָר דאָס פאָלק צום גרויסען טאָג: איצט אָבער פערזאַמ־לען זיי זיך און דאָ ווייזט זיך ארויס, אז פיעלע פון זיי פּרעדיגען פרייהייט, אָבער אונטער זיך אונטערדריקען זיי איינער דעם אנדערן; אז זיי פּרעדיגען גלייכהייט און צווישען זיי ווילען מאַנ־כע פון זיי זיין מעהר און גרעסער ווי די אנדערע; אז פּרעדיגענדיג

צושלאגענע גערא נקען
1891

ציאַליזמוס, די מגילה פון דעם לאַנדאַנער קראַך, פאַרנעל׳ס מפּלה, די נייע פראַנצויזישע קנוטען־ליעבע און אַנדערע אַזעלכע מאַ־כאַרייען. אפשר וועלען איהם — דעם געשטאָרבענעם יאָהר — אונזערע חובבי־ציון מיטגעבען אַ זעקעל ארץ־ישראל ערד צוקאָ־פּענס, אפשר וועט זיך אויך געפינען אַ געוועזענער סאָציאַליסט צווישען זיי, וועלכער וועט זאָגען מענה לשון אויף זיין קבר.

און איצט קומט אַ נייער יאָהר. עס הויבט זיך אָן דער צעהנ־טער צעהנטעל פון אונזער יאָהרהונדערט. איך, וועלכער האָב אויף פיעלע פערשיעדענע אופנים וויעדער אַ גאַנצען יאָהר געלאַכט און געוויינט, וועל מן־הסתם איצט אָנהויבען פון דאָס ניי.

„זיידע — פרעגט מיין אייניקעל — וואו וועסטו נעהמען מאַטעריאַל צום שרייבען ?"

גוט געפרעגט. אָבער, מיין קינד, קנאַפּ צרות איז דאָ אויף דער וועלט ? און דאַן וויים איך איצט, אויף וואָס׳ער וועלט איך בין ; איך פערשטעה איצט די גרונדלאַגע פון מיין פילאָזאָפיע, איך זעה איצט איין אַז —

„עס איז אַ קלאָרע, פּראָסטע זאַך
מיט מיין געלעכטער און געוויין :
איך מוז זיין טרויעריג, ווען איך לאַך,
איך מוז אויך שמייכלען, ווען איך וויין."

XLVI.

היהנער־אויגען־פילאָזאָפיע.

איך קלער זעהר אָפט, ווי אזוי דאָס קומט, אז די געזעץ־פאבריקאנטען האָבען ביז היינטיגען טאָג נאָך ניט געמאכט א שטרענגען געזעץ, אום צו בעשטראָפען די, וואָס טרעטען אויף פרעמדע נאגנאָטקעס. שטעלט זיך נור פאָר די לומפעריי דערפון! די ערד האלט איבער 500 מיליאָן קוואדראט־וויאָרסט ארום און ארום. נו, זיינען אפילו צוויי דריטעל דערפון וואסער (איהר געפינט דיעזעלביגע פראָפאָרציע אין ענגלישע וויין און אין אידישע געדיכטע, וואָס דאָס איז אייגענטליך דער גרונד דערפון, וואָס אונזערע געדיכטע זיינען אזוי שיטער; איך וואָלט געזאָגט: דאָס איז דער טעם דערפון א. ז. וו. אָבער דאָס רוב אידישע פּאָעזיע האָט ווייניג וואָס שייכות מיט טעם, וואָס דערפאר זאָג איך „גרונד", הגם צו דערגעהען אין אונזער פּאָעזיע א גרונד איז אָפט אויך זעהר שווער... גענוג! לאָמיר זיך צוריקקעהרען צו דער ערד... איך מיין ניט, אז מיר זאָלען חלילה שטארבען: קנעלען און שטארבען — זאָגט דער עולם — פערזאָמט מען ניט, איך מיין לאָמיר זיך אומקעהרען צו דעם ענין מכוח די ערד) נאָך אמאָל:

די ערד האלט ארום און ארום איבער 500 מיליאָן קוואדראטנע וויאָרסט. צוויי וואסערדיגע דריטדחלקים אראָפּגערעכענט, בלייבען נאָך אלץ איבער אן ערך פון 170 מיליאָן וויאָרסט מרובעים. אויף דעם אופן קען יעדער מענש האָבען (און האָט) פאר זיך איבער עלף קוואדראטנע וויאָרסט ערד, וואָס דאָס איז דאכט זיך גענוג פּלאַץ פאר יעדען און פאר אלעמען, הא? און דאך טרעט מען מיר אויף די נאגנאָטקעס! איז דאָס ניט א סקאנדאל!

איך פרעג נאָך אמאָל: ווי קומט דאָס, אז די געזעץ־מאכערס

קראַנקע פיס און אויף דעם אופן זיך ניט קענען לייכט בעוועגען? הייסט דאָס ווילען זיי אויף דיעזע אַרט איינהאַלטען פּאָלקסבעווע־גונגען? גלויבט דאָס ניט. ווען הונדערט־יעהריגע קייטען, וועלכע האָבען געלאָזען רויטע פּאַסען און גרויסע וואונדען אויף די פיס פון די מענשהייט, האָבען ניט געקענט איינהאַלטען די בעוועגונג און דעם שנעלען מאַרש פאָרווערטס, וועלען דאָס נאַגנאַטקעס געוויס ניט קענען אויפטאָן. זייט גאַנץ רוהיג: ווען דאָס וואָלט געווען א גוטער מיטעל געגען בעוועגונגען, וואָלט מיין פריינד סענדער שוין לאַנג אַרויסגעגעבען אן אוקאַז, אַז שטיוועל גרעסער ווי נומער 7 זיינען שטרענג פערבאָטען אין גאַנץ רוסלאַנד, פּויל־לען און פינלאַנד. מוז איך אַלזאָ זאָגען, אַז דאָס אויך ניט. וואָס־זשע דען?

קאָפּ, גיב שכל! וואָס דען — פרעג איך.

מיט א יאָהר זעקס־זיעבענהונדערט פאַר מיר האָט געלעבט צווישען אידען אַנאַנדער פילאָזאָף מיט'ן נאָמען רמב"ם און ער האָט געהייסען זאָגען „איך וויים ניט," וואו מען וויים ניט; איך פאָלג איהם און זאָג: איך וויים ניט.

ווער קען איבערהויפּט ערקלערען די וועגען פון די געזעץ־געבערס? אָט הער איך, אַז אין פראַנקרייך, וואו עס איז דאָ א נאַלאָג אויף יעדער זאַך, מעג א פערליעבטער קוקען אויף די לבנה, ניט צאָהלענדיג אן אָבגאָב דערפאַר; אַז אין רוסלאַנד, וואו קיינער טאָר ניט עפענען א מויל, איז פון דעסטוועגען ערלויבט צו גענעצען; אַז ניעזען אויפ'ן קול איז נאָכ'ן געזעץ נאָך אין פּרייסען ניט קיין „רוהעשטערונג"; אַז אין די פעראייניגטע שטאאטען פון נאָרד אַמעריקאַ בעשטראָפט מען ניט א בעאַמטען, ווען עס געפינט זיך אַמאָל איינער, וואָס איז על פּי סבה עהרליך; אַז אין עסטרייך מעג א מענש ניט האָבען ביי זיך — פראַנץ־יאָזעף'ס א בילד; אַז ניט זיין היפּאָקריט איז געזעצליך ערלויבט אין א מדינה ווי ענגלאַנד; אַז אין כינאַ, וואו יעדע צערעמאָניע איז געזעצליך בעשטימט, פעהלט נאָך א זאַקאָן צו בעשטימען, וואָס פאַר א שאָטען דער מענש מעג מאַכען אין דער ליכטיגקייט מיט זיין אייר־

בעשטראַפֿען ניט די מענשען, וואָס טרעטען אויף פֿרעמדע היה־נעראויגען? מילא, וואָס זיי בעשטראַפֿען ניט למשל די, וואָס זיינען עובר אויף „לא תנאף“, קען איך נאָך בעגרייפֿען. קיינער וועט זיך אליין ניט בעשטראפֿען און ווען זיי וואָלטען אזא זאַך געמאכט פֿאר א קרימינאַל־פֿערברעכען, וואָלטען דריי פֿיערטעל פֿון זיי אליין פֿערפֿוילט געוואָרען אין טורמעס. דאָס, אלזאָ, בענעהמט נאָך מיין שכל. איך קען אויך בעגרייפֿען, ווארום זיי האָבען מותר געמאכט דעם באַנקראָטירטען: יעדער גנזעצגעבער, אפילו מיין פֿריינד סענדער פֿון רייסען, ווייס, אז ער קען, פֿריי־הער אָדער שפּעטער, דארפֿען אויפהערען צאָהלען חובות און פֿאר זיין אייגענעם גוף ווייקט קיינער קיין ריטער ניט איין. אנאנדער זאַך, וואָס איך פֿערשטעה, איז דאָס וואָס זיי האָבען פֿערבאָטען צו בעטלען: לעבען פֿון בעטלען הייסט לעבען פֿון פֿרעמדע האָ־רעוואניע און דאָס איז א פּריווילעגיע, וואָס געהערט צו די געזעצ־מאַכערם, בכדי אז זיי זאָלען האָבען צייט צו פֿאבריצירען זא־קאָנעס.

אָט די אלע זאכען פֿערשטעה איך, אָבער דאָס וואָס זיי לאָזען צו, אז מענשען זאָלען טרעטען אויף פֿרעמדע היהנער־אויגען, און ניט ווערען דערפֿאר בעשטראָפֿט, קען איך ניט בעגרייפֿען.

זאָל איך זאָגען — זיי אליין האָבען ניט קיין נאגנאָטקעס? דאכט זיך היהנעראויגען האָבען אלע, חוץ די, וואָס געהען אָהן שטיוועל. זאָל איך וויעדער זאָגען — זיי האלטען פֿון טרעטען אויף מענשען און זיי רעכענען, אז יעדער, וואָס וויל זיך דאָס לערנען מוז אָנהויבען פֿון אונטען? איז דאָך די קשיא, ווארום זאָלען די מענשענטרעטערם ניט אָנהויבען זיך צו לערנען אויף פֿיס אָהן נאגנאָטקעס? עס איז דאָך ניט נויטיג, אז יעדער פֿריץ אין מענשענטרעטעריי זאָל גלייך אָנטאָן יסורים די צוטראָטענע, עפּעס אזוי ווי ער וואָלט שוין געווען א ביסמארק, א איגנאטיעוו, אָדער א לענדלאָרד אין אירלאַנד. ניין, דאָס קען ניט זיין. וואָס דען? זאָל איך זאָגען, אז זיי ווילען, אז מענשען זאָלען, דורך דעם, וואָס מען טרעט זיי אויף די נאגנאָטקעס, בלייבען מיט

XLVII.

שנת תרכ"ד לפ"ק.

דאס איז שוין א חשבון פון א יאהר זיעבען און צוואנציג. דאמאלס בין איך כדרך הטבע, נאך געווען א מענש אין די מיטעלע יאהרען, פריש ווי א נייער רעקרוט, געזונד ווי א קצין־א־שוטה און שטארק ווי די דומהייט אליין. איך האב דאן נאך ניט געוואוסט ניט פון קיין שוואכקייט אין די קניע (חוץ אפשר פורים נאך דער מגילה, אדער שמחת־תורה נאכ'ן לייענען), ניט פון לאנדראנער פאגעס (איבערהויפט ווייל איך בין געווען אין מינסק) און ניט פון מיין איצטיגע כריפקע (מחמת דאן האב איך געהאט אנאנדער־רע). איך האב דאן נאך ניט געליטען ניט פון פאליטיק אין מוח, ניט פון רעמאטעס אין רוקען, ניט פון געפרייטע פיש אין נאז, ניט פון נאגנאטקעס אויף די פיס, ניט פון צבועצטווא פאר די אויגען און ניט פון פוסטקייט אין מאגען. איך האב דאן נאך ניט גע־וואוסט ניט פון דעם היגען פאלעסטינא־פלאטץ, וואו אידען שמד'ען זיך פאר קריסטען, און ניט פון דעם פאלעסטינא־טומעל, וואו סא־ציאליסטען שמד'ען זיך פאר אידען, און ניט פון מחלוקות לשם־שמים אין ארבייטער־קלובען.

וואס האט מיר דאמאלס געפעהלט? וואס האט מיר דאמאלס געהארט? וואס, איבערהויפט, האט מיר דאמאלס פאליטיק גע־קימערט — די פערפלוכטע פאליטיק, וועלכע מאכט מיך היינט אלע טאג מיט א יאהר עלטער? דאן האט מיך א בלאט גמרא מעהר אינטערעסירט, ווי די מלחמה צווישען פרייסען און דענע־מארק, הגם דער קריעג איז געווען די גרונדלאגע פון ביסמארק'ס בלוט־און־אייזען־רעגירונג. א פרק משניות האט מיך דאן (אין תרכ"ד) מעהר אינטערעסירט, ווי דער טויט פון פערדינאנד לא־

גענעם גוף; אז אין באייערן, וואו די קעניגע זיינען געוואוינליך געבוירענע משוגעים, האט זיך נאך ניט געפונען א קעניג, וועלכער זאל מאכען א געזעץ, אז מען דארף אלע קלארע בינדען מיט שטריק און זיי גיסען קאלטע וואסער אויפ'ן קאפ, חוץ ווען זיי זיינען טויט שכור פון באייערישע ביער; אז אין רוסלאנד מעג א איד אוועקגעהן פון דער וועלט אהן א פאספארט.

וויא געזאגט, די וועגען פון די געזעץ-געבער זיינען אונבע־גרייפליך. אבער וועלען וואלט איך אז מען זאל ווען עס איז געבען לכל הפחות דריי יאהר טורמע יערען איינציגען, וואס טרעט אויף מענשליכע נאגנאטקעס, און פינף יאהר דעם לומפ, וואס האט היינט אין דער פריה אויפגעטרעטען אויף מיין נאגנאטקע — ימח שמו!

אויב איך האב אייך דערעסען מיט דיעזער לאנגע פילאזאפיע איבער היהנער אויגען, איז דאס זיין שולד, ניט מיינע. טאמער וויל איהם ווער שיקען א פאאר טויזענד קללות, לאזט ער מיר דאס מודיע זיין, וועל איך זעהן צו קריעגען דעם ימח־שמו'ניקס אדרעס.

וואָלט איהם אזא זאַך גאָר דערמאָנט. מיר ווילן ארום דעם נאָך רעדען, נאָר לאָמיך אייך צוערשט דערצעהלען, ווי אזוי דער קלאנג איז ארום וועגען משיח׳ס קומען יענעם יאָהר.

איז דאָס געווען אזוי:

איין שעהנעם פריהמאָרגען האָט זיך א פרוש אין ווילנא אויפגעכאַפּט און האָט גענומען שרייען אויפ׳ן קול, אז דעם יאָהר (תרכ״ד) מוז קומען משיח. ווען מען האָט איהם געפרעגט, פון וואנען דאָס איז געדרונגען, האָט ער געזאָגט, אז ער נעהמט דאָס פון דעם פּסוק אין דברים, וואו עס שטעהט: „על במותימו תדרך.“ דער עולם האָט נאָך אלץ ניט פערשטאַנען און דער פרוש האָט ערקלערט, אז „תדרך“ איז בגימטריא תרכ״ד, — אז „תדרך“ בעטרעפט 624 (אזוי ווי תרכ״ד) און דאָס בעווייזט, אז אין תרכ״ד מוז קומען משיח. דער עולם האָט דאָס אויסגעהערט און זייענדיג אביסעל אויפגערעגט פון דעם פּוילישען מאַטעזש, וועלכען פּאַניע האָט דאן געקאַנטשעט דערשטיקען, האָט מען דעם סלוך פאנאנדערגעטראָגען איבער די גאנצע מדינה און מיר האָבען אלע א גאנץ יאָהר געוואַרט אויף ביאת הגואל.

איך געדענק ניט אויף קלאָר, נאָר מיר דאכט זיך, אז משיח איז... יענעם יאָהר עפּעס ניט געקומען. משמעות האָט דער פּסוק ניט געמיינט, וואָס דער ווילנער פרוש האָט געמיינט. אפשר איז משיח טאַקע געקומען, נאָר ער האָט דערהערט, אז מוראוויאָוו ארבייט מעשים אין פּוילען, אז ער שטיקט, און ווערגט, און ברענט, און הענגט, האָט ער מורא געקראָגען און האָט זיך צוריק אָבגעטראָגען, א איד נאָך אלע מעשות!..... בעווייזען האָט ער זיך יעדענפאלס ניט, דאָס ווייס איך. נו, די אויפרעגונג ביי אונז איז געווען מורא׳דיג גרויס דעם גאנצען, ליעבען יאָהר. פון דעסטוועגען איז נאָכדעם ביסלאַכווייז שטיל געוואָרען; פרומע אידען האָבען ווידער גענומען קויפען הייזער אין מינסק, לייהען געלד אויף לאנגע טערמינען (און הויכע צינזען — מיט היתר־עסקא׳ס נאַטירליך!) קויפען גאנצע קלאפטערס האָלץ אין יעסען אויף דעם קומענדיגען ווינטער. בקיצור, עס איז שטיל געוואָרען. מען האָט

סאַל און ווי די געבורט פון די אינטערנאַציאָנאַלע אַרבייטער גע־זעלשאַפט, הגם אי דאָס אי יענעס האָט געהאַט אַ גרויסע, גרויסע בעדייטונג פאַר די מענשהייט. מחמת לאַסאַל, דאַרפט איהר וויסען, איז געווען דער לעצטער גרויסער מענשענפיהרער און די אינטער־נאַציאָנאַלע איז געווען די ערשטע גרויסע פאָלקס־סטאַיאַלקע, אין וועלכע די אַרבייטער־מאַססע האָט זיך גענומען לערנען שטעהען אויף די אייגענע פיס און געהן ניט אָנגעהאַלטענערהייט. אין מינסק האָט מען נאָך דאַמאָלס ניט געוואוסט, אַז עס איז גלייכער צעהן מאָל צו פאַלען, געהענדיג אַליין, איידער צו געהן זיכער, אָבער זיך אייביג האַלטענדיג אָן אימיצענס אַ פּאָלע, און מעג זיך דער אימיצער זיין טאַקע לאַסאַל אַליין. איך אַליין האָב נאָך דאַמאָלס ניט פערשטאַנען, אַז אַן אויסגעוואַקסענע מענשענקלאַסע ווי אַן אויסגעוואַקסענע קינד בעדאַרף ניט מעהר קיין ניאַנקע און אפילו קיין רבי'ן נים, ווייל עס קומט אַ צייט, ווען מען קען שוין מעהר ניט זעהן דורך פרעמדע ספּאַקולען, ווען מען מוז אַליין טראַכטען אַרום זיך און לעבען מיט דעם אייגענעם שכל. אויך קומט אמאָל אַ צייט, ווען מען זעהט זיך אַרום, אַז מען איז פערקראָכען דער שוואַרצער יאָהר וויים וואו, און מען קעהרט זיך אום צו דעם ענין, אַרום וועלכען מען האָט אָנגעהויבען צו רעדען, און מען זאָגט אַזוי: —

וואָס האָט מיר יענעם יאָהר געקימערט, חוץ דאָס, וואָס קימערט יעדען אידען, צו ער איז אַ מינסקער אָדער ניט? און דאָך האָט דאַמאָלס פּאַסירט עפּעס אַזוינס, וואָס האָט שרעקליך אויפגערעגט.

גלייך אין אָנהויב יאָהר איז נעמליך דאַן אַרויסגעגאַנגען אַ קלאַנג איבער גאַנץ ליטאָ, פּוילען און זאַמוט, אַז משיח קומט. דאַמאָלס, פערשטעהט איהר, איז דער פּאַלעסטיניזמוס נאָך ניט געווען ערפונדען און עס האָט זיך קיינעם ניט געלעגט אויף די רעיונות, אַז עס איז גאָר אַ סברא צו געהן קיין ארץ־ישראל אָהן אַ משיח. איך רעכען, אַז ר' משה'לע באַלבירישקער וואָלט אייך אַרויסגעהאַקט אַ גאַנצע פּראַסלע ציינער מיט איין קלאַפּ, ווען איהר

XLVIII.

טיי, ברויט, פוטער, טאבאק און פאלעסטיניזמוס.

וואס האב איך אייך געוואלט דערצעהלען? ריכטיג! וועגען דעם, ווי אזוי מיר איז ארויפגעקומען אויף די רעיונות דער יאהר תרכ"ד. נו, דאס איז געווען אזוי:

מיט א וואך צוויי אדער דריי צוריק בין איך איין פריהמארגען (אן אריסטאקראטישען פריהמארגען — ארום צוועלף א זייגער) ארויסגעגאנגען אין גאס, אום צו קויפען א פערטיל אונץ שמעק־טאבאק, וואס דאס איז, פאעטיש אויסגעדריקט, דער טעג־ליכער קרבן אויף דעם מזבח פון מיין נאז. געהענדיג איז מיר איינגעפאלען, אז איך בין מיין מאגען שולדיג א פריהשטיק... איינענטליך, א וועטשערע אויך, נאר מיין גנעדיגער מאגען, וועלכער מאהנט קיינמאל ניט אלטע נעדאאימקעס, האט מעהר ווי דעם פריהשטיק ניט פערלאנגט. צו פערמיידען סכסוכים, בין איך גלייך פון טאבאק־שאפ ארייגעגאנגען אין א קליינע קוכשאפ (טאבאק־שאפ.. קוכשאפ — איך רייד שוין גאר נישט־קשה ענגליש, ניין?) און האב מיר געלאזען געבען א צוגעשמאליעטען קיפפער, א פאר מוציא'ס רויהע וויים־ברויט — ניט דערבאקען ווי דער לחם־עוני, וועלכען אונזערע אבות־אבותינו האבען געגעסען ביים ארויסגעהען פון מצרים, וואס דאס, לאמיך אייך זאגען, איז געווען דער ערסטער בעווייז פון די אייביגע וואהרהייט, אז פון היילענעס קומט קיין גוטס ניט ארויס, — א פאאר מוציא'ס, אלזא, רויהע וויים ברויט, אין וועלכען עס איז געווען א גרויסער חלק ווייצענע מעהל, חוץ הויוון, קאלך, פאטאש און אנדערע איננרעדיענצען (ווי די כעמיקער זאגען), וואס דאס אלעס איז וויסענשאפטליך זעהר אינטערעסאנט צו געפינען ביי א וואלוועלען פריהשטיק,

ווי געוועהנליך געזאָגט אני מאמין אלע טאָג און מען האָט אי־
בערגעחזר'ט די הייליגע ווערטער וועגען דעם, וואָס מען וואַרט
אלע רגע, אַז קומט ער, אָבער צום עסק האָט דאָס שוין מעהר
ניט געשטערט. יאָהרען און יאָהרען זיינען פערגאַנגען און איך
אליין האָב כמעט פערגעסען אָן דעם וואונדערבאַרען יאָהר:
תרכ"ה, ביז אַ קורצע צייט צוריק.

וואָס מיר האָט דאָס אויפגעבראַכט אויף די רעיונות, וועט
איהר הערען אין קורצען. האָט געדולד!

טער, — דאָס איז דער מענש, וועלכער טוט אַלעס, אַלעס אויף! אויף זיינע פּלייצעס ווערט געבראַכט פון כינא און פון אינדיען טיי און ער טרינקט געקאָכטע סם־המות, פאַר וועלכען ער צאָהלט מיט די געלד, וועלכע עס איז איהם איבערגעבליעבען נאָך דעם שינדער'ס שינדען, נאָכ'ן כאַפּער, נאָכ'ן צופּער, נאָכ'ן רייסער, נאָך אַלע הונדערטער מינים פּיאַווקעס, היישרעקען און פּאַראַזיטען, וועלכע וואַרטען איינער הינטער דעם אנדערן, וועלכע בייסען זיך, רייסען זיך, שלאָגען זיך אונטער זיך, ווער עס זאָל דער ערשטער איהם בעראַבעווען! ער האָדעוועט די קיה, ער פיטערט זיי אין פעלד, ער מעלקט זיי, ער מאַכט פּוטער פון זייער מילך און איהם — איהם קאָרמעט מען מיט געלבליכע גיפט, וועלכע זעהט אויס לפּנים ווי פּוטער! פאַר די עטליכע גראָשען, וועלכע דער ציוויליזירטער ליודאָיעד האָט איהם איבער געלאָזען צום לעבען, קויפט ער שפּייזען, דורך וועלכע ער שטאַרבט, איידער ער האָט צייט זיך ארומצוזעהען ווי אַזוי...

איך וואָלט וואַהרשיינליך נאָך אַ לאַנגע צייט אַזוי פילאָזאָפירט, נאָר אין מיטען דערינען איז דער ביסען ארויסגעפאַלען פון מויל און איז ארויפגעפאַלען אויף אַ צייטונג לעבען מיר, און די גיפט, וואָס מען עסט, האָט איינגעשמירט די גיפט וואָס מען לעזט. אויפהויבענדיג די פּוטער ברויט פון די צייטונג, האָב איך ניט ווילענדיג דערזעהען אַ שטיקעל נייעס וועגען די אידען אין רוסלאַנד. איך האָב געוואָלט זעהן, וואָס דאָרטען שטעהט, האָב אנגעטאָן מיינע ספּאַקולען, אָבער איך האָב עס ניט געקענט ריכטיג פערשטעהן, ווייל מיין אייניקעל איז דערביי ניט געוועזען און אָהן איהם איז מיר שווער צו לייענען ענגליש אפילו מיט דאָפּפּעלטע ספּאַקולען. ווי איינער, וואָס איז פערקראָכען אין אַ זומפּ און קען ניט ארויס, האָב איך מיך ארומגעקוקט צו זעהען, אויב עס קען מיך ניט ווער עס איז ארויסשלעפּען. אַ האַנד האָט זיך ווירקליך געפונען.

לעבען מיר איז געזעסען אַ אידישער פיער־פינף־און־צוואַנציג יאָהריגער, אַ נעכטען געוואַשענער, און פאַר אכט־טאָגען געראַזיר־

הגם אונגעבילדעטע מאַגענס מעגן אמאָל דאַגעגן פּראָטעסטי־
רען, מחמת זיי קענען ניט בעגרייפן די אײדעלקייט פון וויסענ־
שאַפטליכע לייב־שמערצן. בקיצור, איך האָב מיר געלאָזן געבן
א קיפּפּער, א פּאָאר מוציא'ס ווייס־ברויט, בעשמירט מיט וואָל־
וועלע, געלבליכע, איבערנאַטירליכע (אָדער, בעסער געזאָגט, אונ־
טערנאַטירליכע) פּוטער, — פּוטער מיט אַן אָנבליק פון פערגלי־
ווערטע געגזוענע שמאַלץ, אָדער פון פּראָסטע רוסישע חלב און מיט
א טעם פון דאָס און יענעם צוזאַמען און דערצו — א טאָסע
וואַרעמע, ברוינליכע, מוטנע וואַסער, וועלכע העפליכע מענשען
רופען טיי און וועלכע איך, הגם איך בין ניט קיין העפליכער מענש,
רוף דאָס אויך אזוי, ווייל דאָס — די זאָגענאַנטע טיי — איז ניט
געדיכט גענוג פאַר באָטשווענע, ניט זויער גענוג פאַר הערינג־ראָ־
סעל, ניט כשר גענוג פאַר מעד, ניט קלאָר גענוג פאַר וואַסער, ניט
שטאַרק גענוג פאַר עסיג און ניט חלשות'דיג גענוג פאַר צמוקים־
וויין. אויסער דעם, איז דאָס זיסלעך, וואַרעמלעך און נאָס און, ניט
זייענדיג קאָפע, איז דאָס טיי, ווי יעדער איינציגער קען זעהען בע־
שיימפּערלעך. —

איך האָב אייך געזאָגט, אַז איך האָב מיר דאָס אַלעס גע־
לאָזען געבען. איך האָב געברויכט דעם אויסדרוק „געלאָזען געבען,"
ניט מחמת איך וויל רעדען דייטש און כלומר'שט זאָגען, אַז איך
האָב דאָס געבעטען, ניין! איך האָב דערמיט געמיינט, אַז איך
האָב מיר ליידער ניט געקענט העלפען און האָב געמוזט מיר לאָזען
געבען אזא פּריהשטיק, צו ער האָט מיר געשמעקט צו ניט — א
ברירה האָב איך געהאַט!

איך האָב אריינגענומען א ביסען אין מויל און האָב מיך פער־
טראַכט. מיר זיינען אריינגעקומען אין מוח די פאָלגענדע געדאַנקען:

הייסט עס, ניט נור וואָס דער אָרעמאַן עסט ניט איז שלעכט,
אפילו דאָס, וואָס ער עסט יע, טויג אויף כפּרות. ווען מען פער־
הונגערט איהם ניט, פערגיפטעט מען איהם, — פערגיפטעט מען
ניט שנעל, איינס־צוויי־דריי, נור ביסלעכווייז, פון טאָג צו טאָג,
פון שטונד צו שטונד. און דער אָרעמאַן, דער לאַנגזאַם פערגיפטע־

XLIX.

היינט איז מיר גוט.

אוים מרה־שחורה! נויט, הונגער, צרות — ארוים, ארוים, ארוים, ארוים פון מיין קאָפּ! היינט ווילט זיך מיר לוסטיג דער־קאָנטשען א לוסטיגען טאָג; היינט איז ביי מיר א יום־השמחה, א יום־טוב, היינט איז מיר גוט אויפ׳ן הארצען און איך וויל, אז די גאנצע וועלט זאָל דאָס וויסען; היינט וויל איך לאכען, לאכען הויך אויפ׳ן קול, אזוי הויך, אז אלע זאָלען דאָס הערען; היינט, יאָ.. . ווי זאָגט יענער?

ווען איך בעהאַלט ניט מיינע טרערען
ווארום זאָל איך מיין פרייד בעהאלטען?
אָט לאַך איך — אלע מעגען הערען!
אָט לאַך איך — ווער קען מיר פערוועהרען?
אליין וועל איך מיין הארץ פערוואַלטען,
פריי איבער די געפיהלע שאַלטען,
כל זמן איך וועל צו זיך געהערען,
כל זמן איך וועל אוים־מענש ניט ווערען.

דאָס זאָגט יענער, נור... מחשבות׳ן! ווער איז יענער? נו, וואָס מאכט דאָס אוים? לאָז ער זיך זיין ווער ער וויל. היינט טראכט איך ניט, היינט קלער איך ניט, היינט פילאָזאָפיר איך ניט, היינט איז מיר גוט אויפ׳ן הארצען און איך האלט אין איין פרעהען זיך. פון דעסטוועגען... אָה, מיין קעצישער זכרון! ווער האָט דיא פערזען פאָרט געמאכט? א פאגאנער נאטור אביסעל רק צו וועלען וויסען, ווער האָט געזאָגט און ווער האָט געמאכט. אָט דאָס האָט מיר פערביטערט מיין גאנצען לעבען און איך זעה קלאָר וויא דעם טאָג, אז מיין אייניקעל שניידט זיך אויך אויף דעם זעלביגען שנים.

טער יונגער מאַנטשיק, וועלכער האָט זיך האַסטיג געשטאָפּט מיט געפּרייטע (ד. ה. די ערגסטע) אייער, אַזוי ווי ער וואָלט ניט געהאַט קיין צייט צו וואַרטען אויפ'ן טויט. ער האָט מיר איבער־געלעזען די שטיקעל נייעס און דאָס איז געווען אַ נייע גזרה אויף די רוסישע אידען.

„וואָס מעגט איהר? — האָט ער צו מיר געזאָגט — איז דוס ניט משיח־צאַט? ער מיז קימען אַצינד, אודער ער קימט שוין גור־נעשט. וואָס מעגט איהר נאָפּסיקלאַד?"

צווישען אונז איז אַרויסגעקומען אַ לאַנגער געשפּרעך. נאָכ'ן געשפּרעך האָב איך גענומען אַ גוטען שמעק טאַבאַק, מיין שטע־קען און אָבשיעד פון דעם יונגען מאַנטשיק, און בין אוועקגעגאַנגען אַהיים.

אַ נייער געדאַנק האָט מיך יעצט געקוועלט. ווי קומט דאָס — האָב איך געטראַכט — אַז היינטיגע פּאַלעסטינצעס הויבען אָן צו וועלען געהן קיין ארץ־ישראל גאָר אָהן אַ גואל? דאָס קומט געוויס דערפון, וואָס די אַנטלאָפענע סאָציאַליסטען האָבען אַריינגעבראַכט דעם אַלטען רעוואָלוציאָנערען גייסט אין די נייע גאולה־בעוועגונג. אין תרכ"ד... אַה, איצט זיינען אַנדערע צייטען. דער אני־מאמין אַליין איז געוואָרען רעוואָלוציאָנער!

דאָס טאַקע האָט מיך עראינערט אָן יענעם אויפגערעגטען, וואונדערבאַרען יאָהר.

גרינגער איד איז געוואָרען אַ שווארצער גייסטליכער, אַ מוסיקאַנער; אַז אַ פייערדיגער פּראָפּאַגאַנדיסט איז געוואָרען אַ וואַסערדיגער געלד־שרייבער; אַז אַ מאַן, וועלכער האָט זיך געהאַט געשענקט דער פרייהייט, האָט זיך פערקויפט צום אונטערדרוקער; אַז אַן אונטערדריקטער שוויצער איז געוואָרען אַן אונטערדריקענדער סוועטער; אַז אַ פאָלקס־אויפקלערער איז געוואָרען אַ פאָלקס־פערבלענדער; אַז אַ פיהרער פון ארבייטער איז געוואָרען אַ פערפיהרער — קומט און דערצעהלט מיר די אַלע מעשות, וועל איך דערלאַנגען אַ מבול׳דיגען שפּאַי, וועל אַ געשריי טאָן: האָב דעם פערפיהרער דעם פערבלענדער, דעם סוועטער, דעם אונטערדריקער, דעם שרייבער, דעם מוסיקאַנער, דעם רמאי, דעם קליינעם טיראַן, דעם פערליעבטען סאָציאַליסט, — האָב זיי אַלעמען איין גרויסער כפול־שמונה׳דיגער שווארצער, פינסטערער יאַהר, היינט ליגען זיי מיר אַלע ניט אפילו אין דיא לינקע פּיאַטע, היינט וויל איך לוסטיג זיין, היינט לאָז איך מיר ניט שטערען.

און אַהה, ווי גוט מיר איז! אזוי גוט איז ניט געווען אדם׳ן, איידער הער שלאַנג האָט איהם איינגעגעבען שכל; אזוי גוט איז ניט געווען נח׳ן, בעת ער האָט זיך איינגעשכור׳ט און האָט זיך געוואַלגערט אין בלאָטע (נאָכ׳ן מבול, רעכען איך, האָט געמוזט זיין זעהר בלאָטיג), איידער מען האָט איהם אָבגעניכטערט; אזוי גוט איז ניט געווען אברהם אָבינו, בעת פרעה האָט איהם צוריק אָבגעשיקט זיין פּלונית׳טע; אזוי גוט איז ניט געווען יוסף׳ן בעת ער האָט זיך גערייצט מיט די ברידער; אזוי גוט איז ניט געווען דוד׳ן ווען ער האָט געקראָגען צו וויסען, אַז זיין ווייב׳ס מאַן (אוריה) איז געהרג׳עט געוואָרען אין דער מלחמה, ווי „זיין קעניגליכע מאַיעסטעט האָט גערוהט צו בעפעהלען“; אזוי גוט איז ניט געווען חזקיה המלך, ווען מען האָט צוליעב איהם געמאַכט, אַז די זון זאָל צוריקגעהן גאַנצע צעהן שעה, וואָס דאָס איז געווען אַ נס בתוך נס, מחמת די היינטיגע ווילען האָבען, אַז ניט נור די זון קען ניט צוריקגעהן, אַז זי געהט איבערהויפּט ניט, אַ שטייגער ווי אַ טויטער בית־דין־שמש, למשל; אזוי גוט איז ניט געווען — אין אונזערע צייטען

מיט יאָהרען צוריק געדענק איך, האָב איך איין שמחת־תורה געלייענט האזינו, און אזוי וויא איך האָב פון קינדורייז אויף אייביג האָלד געהאט פּאָעזיע, האָב איך דערפון גרויס הנאה געהאט. איך האָב דורכגעלייענט משה'ס וואונדערבארען געזאנג איינמאָל, צוויי מאָל און האָב געקליבען נחת. פּלוצלונג איז מיר ארויפגעקומען אויפ'ן רעיון אזא מין שאלה: ווער וויים, צו דאָס האָט ווירקליך משה געשריבען? משה האָט זיך אויפגעהאלטען אין דער וועלט אן ערך פון 3400 יאָהר צוריק און מען וויים, אז צו יענער צייט זיינען נאָך אין יענע מקומות קיין אותיות ניט געוועזען, ווייל דער הא, דער אלף, דער זיין, דער יוד, דער נון און דער ואו פון האזינו און די איבריגע אותיות זיינען ערפונדען געוואָרען פון די פעניציער מיט עטליכע הונדערט יאָהר שפּעטער, און ביז דאַן איז נאָך גאָר קיין אלף־בית ניט געווען, וואָס דערפאַר האָבען דיא מצריים געשריבען מיט בילדער און די בינעזען מיט גאנצע ווערטער (ווי זיי שרייבען נאָך ביז היינטיגען טאָג) און די איבריגע פעלקער האָבען געטאָן וואָס רייכע ישוב'ניקעס טוען אין הער ליטא, דאָס הייסט זיי האָבען גאָר ניט געשריבען. וויא אלזאָ האָט משה געקענט זיין דער שרייבער פון האזינו, ווי אידען גלויבען, און אויב ניט ער, טאָ ווער דען האָט עס געשריעבען? ווער? אָט דער „ווער“ האָט מיר צושטערט די גאנצע שמחה דאמאלס און איך האָב אויף מיין לעבען ניט צוגע־בראכט קיין אומעטיגערען תשעה־באב, ווי יענעם שמחת־תורה.

אָבער די נאַרעשקייט טו איך נאָך אמאָל ניט און יעדענפאלס ניט היינט. היינט פרעג איך ניט קיין קשיות. היינט קענט איהר מיר קומען און דערצעהלען, וואָס איהר ווילט און איך וועל אייך שיקען אין אל־די־גוטע־יאָהר און וועל נעהמען א גוטען שמעק טאבאק און וועל ווייטער זיין פרעהליך און גליקליך. קיין זאך וועט מיין שמחה ניט שטערען. ניין, קיין שום זאך וועט מיר היינט ניט פער־שטערען מיין שמחה! איהר מעגט קומען און מיר דערצעהלען, אז א יונגער סאָציאליסט האָט זיך פערליעבט אין די אלטע „קווין“; אז א גרויסער פרייהייטס־קעמפּפער איז געוואָרען א קליינער טיראן; אז א רויטער רעוואָלוציאָנער איז געוואָרען א געלער רמאי; אז א

L.

דער הונד און דער בער — א קאָרעספּאָנדענץ.

א הונד — א הונד איז ניט גלייך. עס זיינען דאָ הינט קליינע און גרויסע און מיטעלמעסיגע; הינט, וואָס בילען אויף פרעמדע, הינט, וואָס בילען אויף אייגענע און הינט, וואָס בילען אויף אלעמען, אפילו אויף די לבנה; הינט, וואָס מען האלט אויף א קייט, הינט, וואָס מען האלט אויפ׳ן שוים און הינט, וואָס מען האלט גאָר ניט, וואָס מען טרייבט זיי זאָגאר מיט שטעקענס פון זיך; הינט, וואָס האָבען חוצפּה, הינט, וואָס האָבען מכות און הינט, וואָס קריעגען קלעפּ און לעקען דעם שלאָגעדיגען שטעקען; הינט... נאָר גענוג! איך שרייב ניט קיין נאטורגעשיכטע, אפילו ניט די נאטורגעשיכטע פון שפּיאָנען.

דיא הינט פון דעם לעצטען סאָרט, דאָס הייסט, דיא גוטע, פרומע. בעשיידענע הינט שטעלען זיך פאר יערערען (וואָס איז אביסעל מעהר יחסן פאר זיי אליין) אויף די הינטערסטע פיס, דרעהען מיט׳ן עק און קוקען אין די אויגען, בילען מיט אונטער־טהעניגקייט און נעהמען צו א קלאפּ, ווי א גנב א גילדערנע אוהר — שטילערהייט. דיעזע הינט, וועלכע האָבען אזוי פיעל אָבשיי פאר אן עלטער׳ן, ווילען פון דעסטוועגען שפּיעלען א ראָלע ציי־טענווייז. איבערהויפּט, ווען זיי געפינען זיך אויף א רייכען הויף, און ווען דער גרעסערער יחסן איז ניט אין די אויגען.

* * *

בערען זיינען אויך דאָ אלערליי, אָבער דער בער, ארום וועל־כען איך רעד, איז דער געוועהנליכער ברוינער בער, מיט זיינע קליינע אויגען, זיין גראָבע מאָרדע און זיין אונגעלומפּערטען קער־

— דעם קליינעם טהיער (לייענט דאָס ניט טייער, כאָטש ער האָט אונז גענוג געקאָסט, לייענט דאָס ניט טהיר — א חיה — כאָטש ער איז דאָס געווען, לייענט דאָס ט־יער, ווי ער האָט געהייסען. נאָך אמאָל) אזוי גוט זאָג איך איז ניט געווען טיער'ן אין די בלוטיגע מאי־וואָכע; אזוי גוט איז ניט געווען דעם קנוט האלטער פון רוסלאנד דעם טאָג וואָס טשערנישעווסקי איז געשטאָרבען; אזוי גוט איז ניט געווען די ענגלישע קאָנסערוואטיווע, ווען עס איז בע־קאנט געוואָרען, אז פארנעל האָט זיך בענארעשט; אזוי גוט איז מיר אליין ניט געווען, צייט איך האָב אויפגעהערט צו עסען טעג, וואָס דאָס איז שוין א צייט מיט יאָהרען.

אָה, מיר איז היינט גוט, אזוי גוט, אז מיר ווילט זיך מעהר ניט שרייבען. —

היינט הערט א וואונדערבארע זאך.

דיעזער כלב, זיך האלטענדיג זעהר גרויס, ווייל ער כאפט שוין ניט מעהר קיין פלייש פון די יאטקעס, ווייל ער איז דיק און פעט, און ווייל ער טראגט א גילדערנעם באנד ארום האלז, האט אוועק־געשיקט דא ניט לאנג א בקשה צום בער אין זיין בערלאגע קיין גאטשינא (ווארום דארטען וואינטערט די חיה מיט דער לאפע אין מויל) און האט אזוי געשריעבען: —

„די בודקע אין גילדהאל, יאנואר 1891.

„צו זיין מאיעסטעט, דעם גאטשינער בער, דעם הערשער אי־„בער צוויי גרויסע מדינות, וועלכע ער בעשיצט מיט די פליגלען „און בעטראכט מיט זיינע שארפזיכטיגע אויגען, ווי דער אדלער „מיט צוויי קעפ — ירום הודו!

„אלמעכטיגער, האניג־זיסער, פעטרפוסיגער בער!

„א געהעראכץ האבען מיר געהערט דא אין הויף, וואו איך „האב די עהרע צו זיין דער בעל־הבית אין בודקע און כמעט אין „גאנצען הויף, וואו מיר זיינען געבענטשט מיט ביל־פרייהייט און „ווי איך בין דער ראש־המדברים — פון דיין גרויסען מעכטיגען „וואלד האבען מיר געהערט טרויעריגע נייעס, וואס זיינען אזוי „שרעקליך, אז איך מוז מיר נעהמען די פרייהייט ניט נור זיך צו „שטעלען אויף די הינטערסטע פיס פאר דיר, נור אויך צו בילען „עטליכע ווערטער.

„מיר האבען געהערט, אז דו, האניג־זיסער בער, לאזט צו אין „דיין וואלד, אז די וועלף זאלען רייסען און בייסען די פוילישע „שעפסעלאך, וועלכע טראגען אויף זיך דעם צלם־אלהים, מחמת „זיי זיינען געוועזן די ערשטע צו שרייען „מע—ע!“ בעת מען האט „א רוף געטאן: „צאן קדשים!“ און וואס זיי זיינען אייגענטליך „הייליגע שעפסען, הגם מיר האלטען, אז זיי זיינען פערבלאנדזשעטע „שעפסען.

„דיינע וועלף, אלמעכטיגער בער, רייסען זיי, ווייל זיי זאגען, „אז די דאזיגע שעפסען פיטערען זיך אויף פרעמדע לאנקעס און „טראגען אויף זיך צופיעל וואלל. איז דאס גערעכט, גרויסער בער?

פער. ער איז, אין זיין ווילדען צושטאנד, א חיה, וואס לעבט גערן פאר־זיך, אבגעשלאסען, פערבארגען אין זיין הייל, אבער אזוי ווי ער איז א גרויסער בעלן אויף האניג, אטוואזשעט ער זיך אמאל ארויפקלעטערען אויף א בוים. דאס קאסט איהם אפט זעהר טייער, ווייל די געלעגענהייט בענוצען די, וועלכע ווילען פון איהם פטור ווערען, אום איהם צוצוהרג'ענען. דאס מאכען זיי אזוי: צו א צווייג פון א בוים, אין וועלכען עס געפינט זיך א בין־שטאק מיט האניג, בינדען זיי צו א שטריק און צו די שטריק א דיקע שייט האלץ — א שטיק קלאץ. דערשמעקענדיג די האניג, הויבט דער בער אן זיך ארויפצו־ווינדעווען אויפ'ן בוים, אבער אזוי ווי דער היינגעדיגער קלאץ שטערט איהם, גיט ער איהם א שטויס פון זיך, נאטירליך קומט דער קלאץ צוריק און טרעפט איהם אין מוח. דער בער ווערט מלא חמה און דערלאנגט איהם נאך א גרעסערען וואָרף פון זיך, דער קלאץ אבער קומט צוריק מיט נאך מעהר העפטיגקייט און צושפאלט אלכסנ... איך מיין דעם בער'ס מוח. — אט דאס איז דער בער, ארום וועלכען מיר רעדען דא.

* * *

היינט דארפט איהר וויסען, אז דיעזער בער איז א תקיף אין א גרויסען וואלד, וואו מיט א יאהר צוויי הונדערט צוריק האט געקיניגט א לייב און שפעטער א זי־פוקס, אבער היינט (ווייל היינט בעדארף מען ניט צום הערשען ניט פעטער'ס כוח און ניט קאטער־רינא'ס שכל) איז דער אומגעלומפערטער בער, מיט זיינע קליינע אויגעלעך, דער מלך. ווייטער דארפט איהר וויסען, אז ניט ווייט פון אונז געפינט זיך א גרויסער הויף, וואס דארטען איז א גאנצער תקיף א געוועהנליכער פודעל — א כלב, וועלכער האט זיך אנגע־באפט אזוי פיעל ביינער און פלייש און מארך, אז איהם ווילט זיך אמאל גאר שפיעלען די ראלע פון א רחמן, א בעל־טובה און אזוי ווי ער קען כלומר'שט קיין עולה ניט פערליידען, בילט ער דרשות פאר געשארענע שעפסען און דערשטיקטע עופות; דאס הייסט, זיך אננעהמענדיג פאר זיי.

* * *

LI.

געטליכע ליעבע.

דער גאָט אפּאָללאָ... נור דאָ בעט זיך אַ קליינע הקדמה'לע. די פּארציייטיגע גריעכען האָבען אפילו ניט צוגעבראַכט זייערע יאָהרען און טעג — ווי די ענגלענדער — אין אמונה, אָבער זיי האָבען געגלויבט אין אַ סך געטער. זיי האָבען... נור דאָ בעט זיך אַ קליינער פערגלייך און דאָס איז ער: מאַנכע מענשען ליעבען פיעל, שטארק, טיעף, וואָס מען רופט „מיט'ן גאַנצען הארצען," אנדערע, וויעדער ליעבען וועניג, שוואַך, אויבערפלעכליך און כמעט נור „מיט'ן מויל". זיי... אָט דאָ בעט זיך — ווי די שניידער זאָגען — אַ קליניקעל: ווען איך זאָג נור מיט'ן מויל, מיין איך דערמיט, אז זיי (דיא אנהערע) דריקען אויס זייער ליעבע ענטוועדער מיט ווערטער אויפ'ן ווינד, אָדער זיי דריקען עס ארויף מיט אַ קוש אויפ'ן באַק, אָבער יעדענפאַלס ליעבען זיי ניט פיעל, ניט שטארק און ניט טיעף. אזוי וויא אָט דיא מענשען זאָג איך, וועלכע ליעבען... דאָ בעט זיך אַ צוזאַץ: אַ פּרויענצימער אויב די מענשען זיינען מענער און — אַ מאַן, אויב זיי זיינען פרויען, ווייל אייגענטליך זיינען פרויען — און דאָ בעט זיך אַן ערקלערונג — ווייל פרויען זיינען אייגענטליך אויך מענשען, הגם ניט יעדערער שיינט דאָס צו ווי־סען, אזוי ווי... זאָג איך... נור איך בין מבולבל, לאָמיך אָנהוי־בען פון דאָס נייע, מיסטער זעצער, דאָ בעט זיך אַ נייע שורה, אָט אזוי:

אזוי וויא גראָדע די מענשען וועלכע ליעבען שוואַכלעך קענען ליעבען (זייענדיג מענער) פיעלע פרויען, אזוי קענען די מענשען, וועלכע גלויבען שוואַכלעך, גלויבען אין פיעלע געטער; אזוי ווי ביי יענע איז ניטאָ קיין אויסשליעסליכע ליעבע נור צו איין פערזאָן,

„איך נעהם מיר די פרייהייט צו בילען: ניין! ווען דאָס ווערט זייער
„וואָלל? ביי אונז אין הויף זיינען דאָ פעטערע שעפּסען און קיינער
„איז זיי ניט מקנא.

„דאַן, גרויסער בער, האָבען מיר דאָ אין הויף צונויפגעקליב־
„בען אַן אסיפה פון חיות און בהמות, די גרעבסטע און די שטאַרק־
„סטע און, בענוצענדיג אונזער געבענטשטע ביל־און־ברום־פרייהייט,
„האָבען מיר זיך דורכגעבילט און דורכגעברומט און האָבען בדעה
„אחת בעשלאָסען פריהער אָבצוגעבען אַ לויב און אַ שבח דיין
„מאַיעסטעט און נאָכדעם אונטערטהעניגסט ביי דיר צו בעטען, אַז
„דו זאָלסט זיך מרחם זיין אויף שעפּסען און זיי בעשיטצען פון דיינע
„שרעקליכע וועלף.

„איך שטעה אויף צוויי פיס און שאָקעל מיט'ן עק, דיין ער־
„געבענער כלב, דער אדון הגדול פון בודקע."

* * *

דיעזע בקשה האָט מען איבערגעגעבען דעם גאָטשינער בער
אין זיין בערלאָגע, אָבער זיין אונגעלומפּערטע מאַיעסטעט האָט
איהר ניט געלייענט. ער איז געוואָרען מאַוימדיג אין כעס אויף
דאָס, וואָס אַ פרעמדער כלב מישט זיך אין זיינע עסקים און האָט
אַ געשריי געטאָן: וועלף! רייסט און ווערגט נאָך מעהר ווי פריי־
הער! איהם, דעם אדון הגדול, פון בודקע אויף להכעיס! —
דאָס האָט איהם אַ פוקס איבערגעגעבען און איצט קנורעט דער אדון
אין זיין בודקע און שילט דעם בייזען בער.

דער אדון הגדול פון בודקע איז דער לאָרד־מייאָר פון לאָנדאָן,
דער אָריגינאל פון די פעטיציע איז זעהר עהנליך צו דעם הונד'ס בקשה.
די גאנצע משוגעת איז זעהר ווייניג איבערטריבען.— לעזט דעם ארטיקעל
אין דיעזען באנד: „זיי, איך און די דיקע ווייבעל."

אנדערע ווייבער, ווערענד דער קריעגסגאָט מאַרס האָט געפיהרט א שטיקעלע אינטריגע מיט די ליעבעס געטין אפראָדיטע, וועל־כע איז בעסער בעקאַנט אונטער דעם נאָמען ווענוס, אָדער ווענעראַ, אדער — ווי די אלטע מיטשען פלעגען איהר רופען — פּרוי ווע־נוסין, אויף דעמזעלביגען אופן האָט זיך דער גאָט אפּאָללאָ אמאָל פערליעבט אין קאַסאַנדרא, די שעהנע טאָכטער פון דעם טראָיא־נישען קעניג (דאָ בעט זיך א בעמערקונג: צווישען די געטער און קעניגע איז פון אייביג אָן געווען א געגענזייטיגע התקרבות; דער־פאַר וואָס די קעניגע האָבען אויפגעהאלטען און פערברייטעט דעם גאָטעס־דיענסט, האָבען די געטער געזאָלבט און אונטערשטיצט די קעניגע און האָבען — ווי מיר זעהן — זיך צוגעמאַכט צו זייערע שעהנע טעכטער) דער גאָט אפּאָללאָ, אלזאָ, האָט זיך פערליעבט אין פּריאַם'ס טאָכטער קאַסאַנדרא.

ליעבער לעזער, זאָגט מיר אָפענהערציג, וואָלט איהר זיך ניט געשעצט גליקליך, צו ווערען געליעבט פון א שעהנעם, מוזיקאַלישען, פּאָעטישען גאָט, פון איינעם, וואָס ניט נור ער לייכט ווי די ליכטיגע זון, זאָנדערן, וואָס פון איהם קריעגט די זון אליין איהר ליכט? וואָלט איהר (איבערהויפּט אויב איהר זייט א ליעבע לעזערין און ניט א ליעבער לעזער) זיך ניט געפיהלט איבערגליקליך צו האָבען אזא אפּאָללאָ פאַר א ליעבהאָבער? וואָלט איהר איהם ניט גערן געשענקט אייער הארץ מיט די וועהטאָג אינוועניג, מיט'ן קאָרסעט וואָס דריקט איהר (דיא הארץ, נעבעך) מיט אלעם מיט אנאנדער? זאָגט ניט ניין — ליעבע לעזערין! פאַר אן אלטען מאַן, ווי איך, ברויכט איהר זיך ניט צו שעמען. אָה, יאָ! איהר וואָלט איהם גאַנץ געוויס געשאָנקען אייער הארץ מיט גאָר די ליעבע, וואָס עס קען זיך דאָרטען האָבען אָנגעקליעבען פון 16 ביז 30 יאָהר, אויב איהר זייט ניט עלטער, וואָס דאָס זייט איהר ניט און, אויב איהר זייט, זעהט איהר דאָס ניט אויס, און גלויבט מיר, ליעבע לעזערין, איך מאַך ניט קיין קאָמפּלימענטען... איהר וואָלט איהם גאַנץ געוויס געליעבט נאָך מעהר, ווי ער אייך, און וואָלט געהאַט די וויגאָדע צו הייראַטען מיט אזעלכען, וואָס ער פערשפּאָרט אייך גאַז צו דער

אזוי שיינט ביי דיעזע ניט צו זיין קיין אויסשליעסליכער גלויבען נור אין איין איינציגען גאָט; אזוי וויא דיא שוואכע ליעבהאָבער זאָגען ניט — ווי מיין אייניקעל זאָגט, אז זיין חבר זאָגט, אז זיין עלטערע שוועסטער זאָגט, אז דער דיכטער טאָמאָס מאָאר זאָגט (און דאָ בעט זיך די בעמערקונג, אז מאָאר זאָגט דאָס צו זיין געליעבטע): איך ליעב —

Thee, Thee only Thee!

וואָס מיין אייניקעל פערטייטשט דאָס: „דיך, דיך, איינציג דיך" (מורא'דיג גע־דיך־ט, ניין?), אזוי ווי, ווידערהאָל איך, די שוואכע ליעבהאָבער זאָגען ניט אזעלכע ווערטער צו זייערע געליעבטע... און דאָ בעט זיך אַ קורצע ערקלערונג, נעמליך, אז ווען זיי זאָגען אפילו יאָ, פיהלען זיי דאָס ניט, און ווען זיי פיהלען דאָס יאָ, איז דאָס אַ געפיהל וואָס געהט גיך און לייכט איבער — אזוי ווי יענע מענשען, אלזאָ, זאָגען דאָס ניט צו זייער געליעבטע, אזוי זאָגען ניט די שוואכגלויביגע צו זייער גאָט: אתה אחד ושמך אחד, ווייל ביי זיי איז רעכט ניט דער —יענער, זיי גלויבען אין פיעל געטער און אין יעדערן צו־ביסעלע. נו, אָט אזוי זיינען געווען די אַלטע גריעכען מיט אַ יאָהר צוויי־דריי טויזענד צוריק, וואָס דאָס ברענגט מיך ווייטער ארויף אויף דאָס, פון וואָס איך האָב אָנגעהויבען — צו רייחען.

איך זאָג: דער גאָט אַפּאָללאָ, וואָס ער איז געווען ביי די גריעכען דער גאָט פון ליכט, פון פּאָעזיע, פון מוזיק און פון עטליכע אנדערע זאכען, — ער האָט זיך אַמאָל פערליעבט... דאָ בעט זיך ווייטער אַ קורצע הקדמה'לע, וועלכע איהר קענט אפילו איבערהופּען, אויב איהר האָט קיין חשק ניט צו לייענען, אָבער זי מוז געדרוקט ווערען. אָט איז זי: — די גריעכישע געטער זיינען געווען אַ לוסטיגע חברה און האָבען געלעבט אַ גוטען טאָג. זיי האָבען האָלד געהאַט שטערבליכע און אונשטערבליכע פרויען, אַ גלעזעלע ווייז, צו זעהן ווי מען שלאָגט זיך און אנדערע פערגניגונגען. אָט, למשל, האָט דער גרויסער גאָט יופּיטער, כאָטש ער איז געווען אַ בעווייבטער (זיין פּלונית'טע האָט געהייסען יונאָ) זיך אָפט פערליעבט אין

LII.

קאסאנדרא.

זאג איך אזוי:

דער גאָט אפּאָללאָ האָט זיך אמאָל פערליעבט אין קאסאנדרא, די טאָכטער פון דעם טראָיאנישען קעניג פּריאם. זי (ווייס גאָט פאַר וואס) האָט נאָך אַ מאָל ליעב געהאַט אַפּאָללאָ אַליין — וואָרום) האָט איהם ניט געליעבט. זי האָט דאָס פון דעסטוועגען ניט גלייך ארויסגעוויעזען, זאָנדערן האָט איהם געפיהרט אַ לאנגע צייט פאַר'ן (געטליכען) נאָז. וואָרום? ווייל זי האָט געוואָלט פון איהם עפּעס ארויסקריעגען, און האָט ארויסגעקראָגען. דאָס איז געוועזען די פעהיגקייט צו זעהן בנבואה אלץ, וואס וועט קומען און אלץ, וואָס וועט זיין. אזוי באלד אָבער, ווי זי איז געוואָרען אַ נביא'טע, האָט זי איהם געוויעזען דאָס, וואָס מען עסט חמשה־עשר בשבט, נעמליך, אַ פייג אונטערן נאָז און האָט איהם געגעבען אַ טשיסטע אָטסטאַוואָקע, וועלכע די טייטשען רופען אַ קאָרב, די ענגלענדער — אַ זאַק און מיר אידען — אַ קאַפּולער אָנצוהערינס.

איהר קענט אַליין פערשטעהען, אַז דער אָבגענאַרטער גאָט איז געוואָרען שרעקליך בייז אויף זיין געליעבטע. „ראכע!“ האָט ער אויסגעשריען און זיין ערשטער געדאנק איז געוועזען פון איהר צוריק אָוועקצונעהמען דעם כוח־הנבואה. דאָס אָבער איז ניט לייכט געוועזען צו טאָן: אַ גאָט איז ניט אבילע ווער, ער איז ניט — כאַפּט איך אָן — אַ גלעזערסטאָן, אַ שוואַוואַלאָוו, אַ שדכן, אַ קרעמער, אַ לות־מאַכער, ער מוז זיין הייליג, אניט גלויבט קיינער מעהר ניט אין איהם און וואָס, איך בעט אייך, איז אַ גאָט אָהן גלויבערס? בקיצור, דאָס איז געוועזען אונמעגליך אויסצופיהרען. ער האָט געטראַכט און געקלערט און איז געקומען אויף דיעזען פּלאַן: אַ

חתונה, ווייל ער איז די ליכטיגקייט אליין; וואס פערשפארט אייך מוזיק, ווייל ער איז דער אבי־אבות הכלי־זמר, און וואס פערשפארט אייך א בדחן, ווייל זייענדיג א דיכטער, זאגט ער גראמען פיעל בעסער פאר אלע גראמען־זאגער און גראמען־שרייבער אין ביידע וועלטען (ניט אין דער ויעלט און אין יענע וועלט, דאס מיין איך ניט — איך מיין אין די אלטע וועלט און אין די נייע וועלט; אז דערמיט מיין איך ווייטשעפעל און ניו יארק פערשטעהט איהר, נאטירליך אליין). בקיצור איהר וואלט... מעהר האב איך ניט קיין פאפיער... א סוף!

פערדאַרבען און פערשמירט, און נעכטען האָט מען איהם בעגראָבען אונטער אַ חופּה אין אַ קירך, מיט אַ לאָרד פּאַר אַן אונטערפיהרער. מען האָט איהם רייך געמאַכט און ער וועט איצט זיין אַ זומפּ — בעוואוינער מיט אַלע זשאַבעס צוגלייך... ניין, איך בין ניט געגאַנגען צו דיעזע לעבעדיגע לויה, אָבער איך האָב געטראַכט, אַז אויף מיר מוז אויך האַפטען דער פלוך פון קאַסאַנדראַ. אַלץ קומט אויס אויף מיינע רייד, אָבער מיר גלויבט מען ניט. אַה, עס איז מיר זעהר ביטער אויפ'ן האַרצען... אָט איז אַ ציימונג, אָט איז מיין איינינקעל, לאָמיך זעהן וואָס אין דער וועלט טוט זיך.

* * *

חאַ־חאַ־חאַ! וואו נעהמט מען זייטען צום לאַכען? דיא איר־לענדער זעהען זיך איצט ערשט אַרום, אַז זייער פיהרער פּאַרנעל איז אַ דורכגעטריבענער, אייגעננוטציגער דעספּאָט! זיי זעהען זיך איצט ערשט אַרום, אַז אַ לענדלאָרד און אַ קאַפּיטאַליסט צונויפגע־פלאָכטען אין איינעם קען ניט זיין קיין וואַהרער ארבייטער־פריינד! וויא בייז זיי זיינען דיא הונגעריגע נאַררען! האָב איך דאָס ניט קלאָר און דייטליך געזאָגט פאַראויס מיט יאָהרען צוריק? נור וואָס? האַלט! לאַך איך? ניט געלאַכט... דאָ איז ווידער דער אַלטער פלוך פון דיא אַלטע יונגע קאַסאַנדראַ: מיר און מיינע פּראָפּעצייהונגען וועט קיינער ניט גלויבען, האָט קיינמאָל ניט געגלויבט. אצבע אלהים!

* * *

אָה, דער פערפלוכטער פלוך, פערפלוכט זאָל ער ווערען! ער האַפטעט ניט אויף מיר אליין. הונדערטער חוץ מיר האָבען אַ כוח־הנבואה, וועלכער איז פערשאָלטען ניט געגלויבט צו ווערען. מיר זעהען דיא צוקונפט קלאָר פאָראויס. מיר שרייען און מיר זאָגען: מענשען, אין דלות פערזונקענע, ביטער ארבייטענדיג און לאָזענדיג כוחות און פּראַצע פאַר אויסבייטער, שינדערס, טייוואָלים — נעהמט זיך צוזאַמען און ראַטעוועט זיך און די וועלט. וואָס אַ טאָג לייננער וועט אימער דער קאַמפּף קאָסטען מעהר און מעהר...

פראפעטין זאָל קאסאנדרא טאקע בלייבען, אָבער קיין שום מענש זאָל ניט גלויבען אין איהרע נביאות. אזוי האט ער איהר פערשאָל־טען און די אונגליקליכע האט פאראויסגעזעהען און פאָראויסגע־זאָגט אלץ, וואָס האט שפּעטער מיטגעבראכט דעם אונטערגאנג פון טראָיא און די גאנצע מדינה איליום — איהר פאָטערלאנד — און מען האט זיך פון איהר נבואה אויסגעלאכט. עס איז געקו־מען אזוי ווייט, אז... נור לאָז זיין גענוג. לאָמיר רעדען פון אנ־אנדער זאך.

* * *

נעכטען האט מען מקבר געווען מיינעם אן אלטען גוטען פריינד. מען האט מיך גערופען צו דער לויה, נור איך בין ניט געגאנגען. צייט? אָה, ניין! צייט האָב איך געהאט נאטע — גענוג, אָבער איך האָב פשוט ניט געוואָלט געהן, מחמת דער אלטער פריינד מיינער האט אָבגעקאָנטשעט זעהר מיאוס. שטעלט זיך נור פאָר! מיט א יאָהר צוועלף־דרייצעהן־פערצעהן צוריק איז ער געווען א בעגייסטערטער יונג, מיט א פּאָאר הימעלבלויע אויגען, — אויגען, וואָס נעהמען דורך א הארץ און וואָס קענען קוקען דער זון אין צורה אריין אָהן פורכט; א יונגער מאן מיט הענד געשאפען צום קאמפף פאר אלץ וואָס איז גוט און מיט פּיס, וואָס זייערע קניע בויגען זיך ניט אין די גרעסטע סכנה; א יונגער מאן מיט ליעבע פאר וואהרהייט און רעכט, מיט מוטה פאר זיי צו קעמפפען, מיט שכל, ווי אזוי דעם קאמפף צו פיהרען און מיט געדולד אין דעם קאמפף פאר זיי צו בלוטען און צו ליידען. ער האט עטליכע יאָהר געבליהט, האט געדייפּט און איז אויסגעוואקסען א פּרעכטיגער בע־וואונדערנסווירדיגער מאן. מיט אמאָל האט זיך איהם פאַרוועלט אויספּרובירען זיין קראפט און אָבנארען אָבנארערס, און ער איז געגאנגען פלאנצען א בוים אין א זומפּ. איך האָב איהם געזעהן אריינקריכענדיג און האָב איהם מתרה ומודיע געווען, אז ער וועט נור אליין פערשמיערט ווערען, אָבער פון זומפּ וועט קיין גוטע פרוכט ניט ארויסוואקסען. ער האט מיר ניט געפאָלגט. ער איז געקראָכען. די בעטריגער האט ער ניט בעטראָגען, אָבער זיי איהם האָבען

LIII.

צו ווייזען וואָס דער נעקסטער וועט זיין.

מיין איינִיקעל וועט מיך נאָך אמאָל פערפיהרען אין שמד אריין. צו ער ווערט אלץ שטארקער, אָדער איך ווער אלץ שוואכער — דאָס קען איך אייך ניט זאָגען, איך ווייס נור אזוי פיעל, אז ער פיהרט ביי מיר אלץ אוים. אָט האָט זיך איהם איינגערעכטעט מיט אמאָל פערגלוסט צו געהן אין צירק אריין און — ווי איהר זעהט מיך א לעבעדיגען! — איך האָב געמוזט מיט איהם מיטגעהן.

איך אין א צירק! ניט שלעכט, כלעבען! איין גוטען שפּרייז און איך בין טאַקע אין שמד — אן אלטער גוי, מיט א שטיק סאדלע אין מויל, מיט א צלם אויפ'ן הארצען, אויף די קניע אין א קירך! מיט הדריי טעג צוריק וואָלט איך גערעכענט, אז איך פּאַס אזוי אין א צירק, ווי... ווי זאָל איך אייך זאָגען? ווי א... ווי א פרישע רעזעדע־בלום אין אן אלטע סליחה; ווי אן עהרליכער מאַן אין א רעווערענד'ס ראָק; ווי א ניקאָלאַיעווסקער סאָלדאט אויף אן אריסטאָקראַטישען מאַסקענבאַל; ווי אן אלטע, שווארצע אידענע אין אן אויסגעבלייזטע קלייד, ווי א שמויבצער תשעה־באָב אין פּאַריז; ווי „גוט מאָרגען" אין א לאָנדאָנער פּאָג; ווי די ווערטער: פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט אויף די פראַנצויזישע טורמעס; ווי א געגאָלטע מאָרדע אין א ראבינערס צורה; ווי די וואהרהייט אין פּלים־סטרים, פון וואנען די צייטונגען קומען; ווי א גוטער וויץ ביי א נארהען אין מויל; ווי די גראַמען אין מאַנ־כע פון אונזערע שירים; ווי אן אָרעמאַן'ס א קינד אין אן ענגלי־שע אוניווערזיטעט; ווי מענשענליעבע אין א לאָנדאָנער האָספּי־טאַל; ווי פרישע לופט אין א בערדיטשעווער בית־המדרש; ווי גוטע עברי אין ווייבערשע שולען אין דער ליטא און אין מאַנסבילשע

נעהמט זיך צוזאמען, סטרייקט איינמאל פאר אלע מאל אום צו בעפרייען די וועלט און די מענשהייט און זיך!

הערט מען אונז, גלויבט מען אונז? ווייניג־וואס, ברידער. צו אונז קלעפט דער קאסאנדרא־פלוך, הגם מיר האבען קיין שום גאט ניט בעטראגען און קיין גאט האט זיך אין אונז ניט פערליעבט.

ער דאַרף זעהן, ווי מען איז נושא־פּנים אַלטע אביונים אין צדקה־חברות; ווי מען פלאַנצט תורה אין דעם היגען הקדש; ווי דאָק־טוירים בעהאַנדלען קראַנקע אין אַ ביקור־חולים; ווי מגידים גנב'־ענען דרשות און דיכטער — פּראָזען; ווי זשוליקעס־אַדוואָקאַטען ווערען ריכטער און טיילען אויס צרות די אָרעמע זשוליקעס, וואָס זיינען ניט אַדוואָקאַטען; ווי פרומע אידען בלייבען שולדיג געלד פאַר קדושה און פאַרטוען דאָס אין דער טומאה; ווי די ברידער־ליכקייט פון מאַנכע סאָציאַליסטען איז געבויט אויף קין'ס מאָדעל; ווי פאַרנעל נעהמט זיך אָן פאַר מאָראַליטעט און לאָרד סאָלסבערי פאַר'ן אמת, בקיצור, ער דאַרף אַלץ זעהן, אַניט איז ער אפילו קיין שטיקעלע, פּיצעלע, מאָנעלע, ברעקעלע פילאָזאָף ניט און קען ניט זיין, און וועט ניט זיין!

* * *

אָה יאָ! בדיעבד טוט מיר הנאה, וואָס איך בין געוועזען אין צירק. (טאָמער געפינט זיך אונטער מיינע לעזער אַן ענגלישער רב אָדער אַ חזן, וועלכער פערשטעהט געווים ניט וואָס בדיעבד בעטייט, מעג איך איהם, פאַרביי־געהענדיג, זאָגען, אַז דאָס הייסט: ווי עס האָט זיך געמאַכט. פאַר איין גאַנג, מעג איך אָט דעם קלאָס לעזער זאָגען נאָך אַ זאַך: איך האַלט אַ צעטעל אין די לייפּציגער לאָטעריע און אַזוי גיך, ווי איך געווין דעם גרויסען געווינס, לאָז איך איבערדרוקען אַלע מיינע פילאָזאָפישע שריפטען אויף גרויסע אותיות מיט נקודות, בכדי אַז אפילו חזנים און שוחטים זאָלען קענען פערשטעהען די לשון־קודש'דיגע ווערטער. בעט־זשע גאָט, אַז איך זאָל טאַקע געווינען!)

וואו האַלט איך? יאָ... מיר טוט הנאה, וואָס איך בין דאָרטען געוועזען. ערשטענס, מחמת אַ מענש ווי איך האָב אייך שוין געזאָגט, דאַרף אַלץ זעהן און, צווייטענס, ווייל אַ צירק האָט אין זיך אַ סך זאַכען, וואָס איז ווערטה צו בעטראַכטען. איך רייד שוין ניט דער־פון, וואָס איהר זעהט דאָרטען מענשען, וועלכע ברעכען זיך, וואָס דאָס איז אַן אָבוועקסלונג פאַר איינעם, וואָס אַזוי זעהט ער רק געבראָכענע מענשען. איך רייד שוין ניט פון די וואונדער־

שולען אין ענגלאַנד; ווי... פּערוויִ׳ט און פּערוויי׳ט זאָל דאָס ווערען! הויב איך אָן, הער איך ניט אויף! איך האָב שיער ניט פערגעסען אָן צירק און אָן אַלעם־מיט־אַנאַנדער דורך די משלים. א גלייכנים איז גוט. די נביאים האָבען גערעדט בדרך משל, האַמער (להבדיל) איז געווען אַ מאָדים אויף גלייכניסע, יעזוס קריסטוס און דער קעלמער מגיד — אויך. אָבער זיי האָבען גע־וואוסט אַ מאָס. איך האָב עפּעס אזא מין קליפּה אין זיך, אַז איך דאַרף נור זאָגען איין מאָל „ווי" און דאָס קאָסט מיר שוין אַ גאַנצע פּענני טינט. ווער ווייס, צו וועל איך זיך ווען עס איז דערפון אָפּגעוואוינען, אָדער איך וועל שוין טאַקע אזוי ווי׳ענען ביז מען וועט מיר אַרויפלעגען שערבלעך אויף די אויגען?

* * *

בדיעבד, טוט מיר הנאה, וואָס איך בין געווען אין צירק. אַ מענש, וואָס איז אַ שטיקעלע פילאָזאָף, דאַרף אומעטום זיין און אַלצדינג זעהן. דאַרף אומעטום זיין, אפילו אין טורמע און ווען ער קען אהין ניט אריינקומען פאַר עפּעס רעכטס, ווי, למשל, פאַר אַן אנשטענדיגע גנבה, פאַר אַ געמאַכטע הבדלה, זייענדיג גוט פערזיכערט, פאַר האָבען דריי־פיער ווייבער אין דריי־פיער מקומות, פאַר וועלען עסען און בעטען, אָדער נעהמען, — דאַרף ער לכל הפּחות זעהן צו בעליידיגען אַ פּאָליציייסקען, אָדער שטע־רען ערגעץ־וואו אַ קרעמער׳ס אַ וואָגען הורך אַ סאָציאַליסטישען פּאָרטראַג, אָדער טאָן אנאַנדער זאַך, וואָס איז פערבאָטען אין פריע לענדער, און זעהן, אַז מען זאָל איהם אריינזעצען אויף דעם אופן. זיין אין אַ טורמע מוז ער, דאַרף ער — ער דאַרף מוזען און מוז דאַרפען — מחמת אַ ניט וועט ער אייביג ריידען אַרום טורמעס (און אַרום וואָס רעדט אַ פילאָזאָף ניט?) און וועט קיינמאָל ניט וויסען אויף קלאָר, וואָס אַ טורמע איז. יאַ, ער דאַרף זיין אומעטום, אפילו אין טורמע און אויב ער איז אַ מהדר, דאַרף ער זיין אפילו אין אַ וואַרקהויז, איבערהויפּט אין דעם פאַל, ווען ער איז אַ רייכער פילאָזאָף. און גראַדע אזוי ווי ער דאַרף אומעטום זיין, אזוי דאַרף ער אויך אַלצדינג זעהן; אין דעם איז ביי מיר קיין שום ספק ניטאָ.

LIV.

געלערנטע אייזלען.

אָבער טאקע איינפאכע, פיערפיסיגע. לאָז דער ראש־ישיבה אין דער מיר; לאָז דער קאצענהיימער מגיד; לאָז מיסטער פוט, דער זאטער פריידענקער; לאָז פּראָפעסאָר טרייטשקע (אויב ער לעבט נאָך); לאָז דער הייליגער שטעקער (וואו שטעקט ער איצט?); לאָז דער רעדאקטאָר פון איך וויל ניט זאָגען וועלכע אידישע צייטונג אין אונזערע מקומות; לאָז.... לאָז קיין איינציגער פון זיי ניט מיינען, אז איך מיין זיי דערמיט, ווען איך רייד מכות געלערנטע חמורים. איך פערגעס קיינמאָל ניט, אז דאָ אין ענגלאנד איז פאראנען א חברה צער־בעלי־חיים, וועלכע נעהמען זיך אָן פאר אלע לעבעדיגע בעשעפעניסען (חוץ, פיעלייכט, מענשען) און איך וועל געווים ניט בעליידיגען די אייזלען, זיי פערגלייכענדיג מיט די מענשען, וועלכע איך האָב אויבען אויסגערעכענט, ווייל איך וויים, אז מיט די צער־בעלי־חיים־חברה איז ניט צו שפּאסען. זיי נעהמען זיך אָן פאר בהמות, איבערהויפּט פאר אייזלען און פערד, אזוי ווי זיי וואָלטען געוועזען זייערע לייבליכע ברידער, וואָס דאָס, דאכט זיך, זיינען זיי ניט, מחמת זיי געהען זיך משפּט'ן און דאָס טוען ניט די פיערפיסיגע בהמות, אפילו ניט דער אָקס, וועלכער איז א דאָפּפּעלטע בהמה, ווייל לאַ־די וואָס ער געהט אין סאָכע, לאָזט ער זיך נאָך קוילענען אויך: א מין אייראָפּייאישער ארבייטער, וואָס ווערט א סאָלדאט. —

בקיצור, איך רעד דאָ גאָר פשוט פון געוואוינליכע פיערפיסיגע בהמות, אייזלען, וועלכע אונטערשיידען זיך פון זייערע איבריגע ברידער נור דערמיט, וואָס זיי זיינען אביסעל געבילדעט, אָבער זיי זיינען אין אלע אנדערע פרטים דאָס, וואָס אייזלען דארפען זיין, נעמליך אייזלען. די נפקא־מינה צווישען זיי און זייערע

באַרע רייטערס, וועלכע שטעהען, שפּרינגען, טאַנצען און טרעטען אויף לויפעדיגע פערד זיכערער, ווי איך געה און שטעה אויפ'ן ברוק אין גאַס נאָך אַ פּאָאַר טעג רעגען ערגיץ וואו אין ווייטשעפּעל. דאָס איז טאַקע אַן אָבוועקסלונג פאַר איינעם, וואָס איז געוואוינט צו זעהן דעם היפּוך, נעמליך, ווי לויפעדיגע, שפּרינגענדיגע פערד טראַמפּלען אויף דעם רוקען פון מענשען. איך רעד שוין ניט פון די מענשען, וועלכע געהען זיך דאָרטען אַרום אויף אָנגעצויגענע שטריק און באַלאַנסירען זיך אַרום אין הױער לופט, וואָס דאָס איז אינטערעסאַנטער צו בעטראַכטען, ווי צו זעהן אַ אידישען צבוע־אַק, וואָס באַלאַנסירט זיך אויף דעם זעלביגען אופן צווישען פרוי־מאַקעס און סאָציאַליסטען, אָבער ניט אַזוי קונציג. איך רעד ניט פון די שפּרינגערקעס און טענצערקעס אין די קורצע קליידלעך, ווייל דאָס פּאַסט ניט פאַר אַ אידען אין מיינע יאָהרען. אַרום וואָס איך רעד, וועט איהר זעהן גאָר אין קורצען.

צו אזא געבילדעטער אייזעל האָט ניט געקראָגען (איידער ער האָט ערוייכט אזא הויכע שטופע פון בילדונג) מעהר קלעפּ, ווי אַ איינגעל פון יונה קאַט׳ס חדר, ווי אַ ניקאָלאַיעווסקער סאָל־דאַט ביז ער איז געוואָרען אַ פאָלקאָמענער מענשעניעגער, אָדער אַנדערע אַזעלכע נשמות — דאָס קען איך ניט זאָגען, אָבער אַזוי פיעל איז זיכער די קלעפּ זיינען יעדענפאַלס ניט אַוועק אין ניוועץ. ווארום איך האָב אייך נאָך ניט דערצעהלט די גאַנצע השלמה פון די געבילדעטע אייזלען.

וויגען זיך, אָדער זיך שטעלען אויף אַ טון איז נאַטירליך אַ גרויסע זאַך פאַר אַן אייזעל, ווי רעדען פראַנצויזיש איז השלמה פאַר אַן אידיאָט פון רייכע עלטערן, אָבער דאָס איז נאָך ניט אַלעס. די צוויי געלערנטע חמורים קענען אַנדערע זאַכען אויך. למשל:

איינער פון זיי נעהמט אריין צווישען די ציינער אַ גלעקעל און קלינגט. עס קומט אריין אַ קעלנער און ברענגט אריין אַ סער־וועטקע, וועלכע דער אייזעל טוט אָן ארום האַלז, — פלינקער ווי אַ רייכער פּאַניע אין בערלין. דאַן לאָזט ער זיך געבען די אכילה און עסט פון אַ טעלער, וואָס דאָס האָט דער קעניג פון זולולאַנד קאָם וואָס געקענט. דאָס איינציגע, וואָס ער טוט ניט, איז בענשען. ער בענשט ניט. צו ער איז דערצו צופיעל, אָדער צו ווייניג אייזעל קען איך אייך ניט זאָגען. דאַן קען ער אייך מאַכען אַ קניקס קונ־ציגער, ווי אַ קליינשטעטדטעלדיגער אקטיאָר, אָדער ווי אַן אָרעם־בחור, ווען ער קריעכט אריין אין אַ פראַק און ווערט פון ברוך סמאַרגאָנער — באַרים סמאַרגאָנסקי.

וואָס זאָל איך אייך פיעל ברייען? איך בין פון די געלערנטע אייזלען נתפעל געוואָרען. די געלערנטע אייזלען אין מענשענגע־שטאַלט זיינען הינט אַנטקעגען זיי.

„זיידע —האָט מיך מיין אייניקעל געפרעגט — ווייסען זיי טאַקע וואָס זיי טוען, אָדער טוען זיי נור דאָס, וואָס מען האָט זיי אויסגעלערנט און דאָס וואָס מען צאָהלט דערפאַר, אום צו זעהן?“

איך האָב איהם געענטפערט און האָב געזאָגט:

שטאַמם־גענאָסען (ווי די טײַטשען זאָגען) איז ניט מעהר ווי דער אונטערשיעד צווישען אַ אידיאָט צווישען אונז, וועלכער האָט שטודירט און אַ אידיאָט, וועלכער ווייס ניט (און אזוי וואויל איז איהם!) פון קיין צורת אות. די נפקא־מינה צווישען זיי און די אַנדערע איז ניט מעהר, ווי דער אונטערשיעד צווישען מאַרינירטע הערינג און פּראָסטע, ווי צווישען אַ גרויסען פאַבריקאַנט און אַ קליינעם סוחר, ווי צווישען אַ דיפּלאָמאַט און אזוי גלאַט אַ ליגנער, ווי צווישען אַ פּרעדיגער און אַ זאָגער, ווי צווישען אַ ליטײַנישען פּאַטער — נאָסטער און אַ ווײַבערשע תחינה. מעהר ניט. בטבע זײַנען זיי אַלע, אײַנע ווי די אַנדערע, רויע ציגעל און איבערגעברענטע, אָבער פון דיעזעלביגע לוים.

די אייזלען, פון וועלכע איך רעד, זײַנען אַלזאָ אײַנפאַכע אייזלען נאָר אַביסעל געלערנט. דאָס דאַרף איצט שוין יעדער פערשטעהען ווער עס איז אַליין ניט קיין אייזעל. אָבער ניט יעדערער וואָלט גלויבען, אַז מען קען אַפּילו איין אייזעל אויסלערנען און דאָס וואָלט איך אפשר אַליין ניט געגלויבט, ווען איך וואָלט דאָס ניט געזעהן מיט מײַנע אייגענע אויגען אין צירק.

מען קען, בריהערלעך, מען קען! און ווי נאָך קען מען! אַ צוקאַוועס, זאָג איך אײַך! איהר האָט געדאַרפט זעהן די צוויי געבילדעטע אייזלען, וועלכע איך האָב געזעהן. אָה, זיי זײַנען וואונדערבאַרע ברואים, זיי שטעלען זיך אַוועק אויף אַ באַלקען, וואָס איז אַריבער געלעגט איבער אַ צאַהם און וויגען זיך אַרויף און אַראָפּ, געגנוי ווי אַ ליבעראַלער פּאָליטיקער מיט אַ קאָנסערוואַטיווען ביי אַן עלעקשאָן צום פּאַרלאַמענט, מעהר ניט וואָס דאָ איז דער באַלקען אַרויפגעלעגט אויף דעם רוקען פון דעם המון. הײַנט שטעלען זיי זיך אַוועק (אייניציגווייז, נאַטירליך) אויף אַ שטעהעדיגע טון מיט אַלע פיער פיס און דרעהען זיך, הויבענדיג דעם סנוק צו מזרח און צו מערב, צו צפון און צו דרום צו, פּונקט ווי אַ קאָקעטקע אויף אַ באַל, ווי אַ מיסיאָנער צווישען פרומע אידען און אַפּיקורסים, ווי אַ רוסישער גוזר אויף אַ פּאַראַד, ווען ער ווייס ניט פון וועלכע זייט אַ קויל קען איהם טרעפען.

LV.

א גרינער איד פון מינסקער גובערניע.

א שם־רע איז ערגער ווי אלץ אין דער וועלט, אבער אן אומזיסטיגער, אויסגעטראכטער שם־רע איז ערגער ווי אלץ אין אלע פיער וועלטען: די און יענע וועלט, די אלטע און די נייע וועלט. א בייזער נאמען קלעבט צו אייך ווי א שמאלער רינג צו א גראבען פינגער, ווי א מיניסטער צו זיין שטעלע, ווי דער ליגען צו א מדרש, ווי אן ארעם־בחור צו א טאג, ווי אלטע אייל צו געפרייטע פיש, ווי בייזע צינגער צו גוטע שכנים, ווי אלכסנדר פון רייסען צום הייליגען קנוט, ווי די נידערטרעכטיגקייט צו א שפיאן, ווי די פערצווייפעלטע אהנמאכט צום פאלעסטיניזמוס, ווי א משולח צו דער מטבעה, ווי דער שלים־מזל צו די רוסישע אידען, ווי א שבועה צו א ליגנער, ווי א שמעק טאבאק צו א מלמד'ס באָרד, ווי די בייכעל צום סוועטער, ווי א לאנגע צונג צו א פוסטען מוח, ווי דער דלות צום עהרליכען ארבייטער, ווי... ווי... ווי מיינע אויסגעראַט־ווערען־זאָללענדיגע משלים צו אלץ וואס איך זאג.

ניין, די געלעהרטע, וועלכע ווילען האבען אז דער מענש — ניט דוקא א רוסישער אונטערטהאן — האט קיין פרייען ווילען ניט, זיינען גערעכט. ווי פיעל מאל האב איך זיך א נדר געטאן צו שרייבען ניט ווי־ענדיג, און איך קען דאס פונקט אזוי אויס־פיהרען ווי א איד ווען ער נעהמט זיך אונטער צו רעדען ניט מאַ־כענדיג מיט די הענד, ווי א קרעמער, ווען ער וויל ניט מעהר נאַררען, ווי א קארטעוווניק, ווען ער וויל אנהייבען צו טראכטען ארום ווייב און קינדער, ווי... האלט! אט האט איהר דאס ווידער... אה, ניין! דער מענש איז ניט קיין בעל־בחירה און

„איבער אכט־טאָג דאָנערשטאג וועט אַ בעריהמטער פּראָ־פעסאָר פון פּאָליטישע עקאָנאָמיע האלטען אַ פאָרלעזונג. איך וועל איהם געהן זעהן און הערען. דאן וועל איך דיר ענטפערען אויף דיין פראגע.“

היינט, ווען מען קען גיכער קומען פון ניו־יאָרק קיין לאָנדאָן, ווי איך צו מיין געזונד; היינט, ווען אַלץ וואָס אַ מענש בעדאַרף איז דאָ צו פיעל און ניט צו ווייניג; היינט, ווען אַלע קענען געניג רעכענען אום צו פערשטעהן, אַז פונפציג איז מעהר ווי איינס און אַז פונפציג קענען זיך ספּראַווענען מיט איינעם, — ווי, פרעג איך אייך, וואָלט דאָס מעגליך געווען, אַז לעבען די קליידער־קראָמען זאָלען ארומגעהן האַלב־נאַקעטע, לעבען די שיך־קראָמען האַלב־באָרוועסע, לעבען די שפּייז־קראָמען האַלב־פערהונגערטע, לעבען די וויין־טראַקטירען האַלב־פערטריקענטע, לעבען די הויכ־שולען האַלב־פערווילדעטע, לעבען די טהעאַטערען האַלב־פערקור־מערטע, לעבען די קאָנצערט־זאַאַלען האַלב־פעריאָמערטע, לעבען די באַנק־הייזער פעראָרעמטע, אויסגע„פּעטער"־טע אביונים? ווי וואָלט דאָס מעגליך געווען אַזוי צו זעהן זיי אַלעמען, — זיי וואָס האָבען ענטוועדער אליין, אָדער דורך זייערע טאַטעס, אָדער דורך זייערע קינדער מיט שוויים און מיט מיה אריינגעבראַכט די געלד אין די באַנקען, אין די קאָנצערט־זאַאַלען די מוזיק, אין די טהעאַ־טערן דעם שוישפּיעל, אין די שולען די ביכער, אין די טראַקטי־רען די משקה, אין די שפּייז־אַנשטאַלטען די עסענוואַרג, אין די שוכהאַנדלונגען די שיך און די קליידער אין די מאַגאַזינען? ווי וואָלט דאָס מעגליך געווען, ווען זיי וואָלטען געהאַט אַ פּרייען ווילען? ווען דער מענש וואָלט געזאָגט: איך וויל! איך וויל לעבען!! אמת, ער זאָגט היינט אויך אַמאָל ער וויל, ער וויל — זאָגט ער — לעבען, אָבער ווען מען לאָזט איהם ניט, לעבט ער ניט; ווען מען שנייט איהם אָפּ זיינע יאָהרען, געהט ער אין דר'ערד פאַר דער צייט, און וואָס די ווערים אין מענשען־געשטאַלט האָבען אויף זיין גוף איבערגעלאָזען, דאָס דערעסען די געוואוינ־ליכע ווערים אין קבר. זיין „איך וויל לעבען" האָט צו בעדייטען: איך קען ניט שטאַרבען, דער גאַנצער „איך וויל" זיינער איז אַ פערשטעלטער, צבוע'קישער, איבערגעניצעוועטער „איך מוז". דאָס איז וואָס ער איז — אַ חורבן אויף איהם!

* * *

אז ער, דער מענש, הייסטעס, זאָל ווען עס איז זיך בעפרייען, הייסט עס, פון זיין היינטיגע לאגע?"

— אייער קשיא, האָב איך איהם געענטפערט — איז ניט אזוי הארב ווי איהר מיינט. בערעכענט ווי אזוי איהר אליין זייט היינטיגען טאָג דאָ אין לאָנדאָן: איהר זייט געווען א איד א בעל־הבית אין באברויסק אָדער אין סלוצק — ווייס איך דער גוטער יאָהר וואו, איהר האָט געהאט א געשעפט, א ווייב מיט קינדער. אָט האָט איהר אויסגעגעבען די טעכטער און אלעס איז געגאנגען כשורה. מיט אמאָל האָט מען פערשיקט אייער בן־יחיד, אייער ווייב האָט זיך די מעשה גענומען נעבאך שטארק צום האר־צען. איהר זייט געבליבען אן אלמן, דער מסחר איז געגאנגען שלעכט, איהר האָט פערלאָרען דעם מוטה, דאָ האָט זיך דער־ווײלע דער קייזער מורא'דיג פאנאנדערגעראזושעט, איהר האָט זיך מעהר, ווי מען זאָגט, ניט געפונען קיין אָרט אין דער היים. האָט איהר עפעס געהאט אייער פרייען ווילען אין די אלע מעשות? דאכט זיך אז ניט. האָט איהר ווידער מיט א פרייען ווילען זיך א הויב געטאָן, צוזאמען נעהמענדיג די לעצטע כוחות, אום צו פאָהרען קיין לאָנדאָן? דאכט זיך אויך ניט. טויזענדע פערשיע־דענע פערהעלטניסע האָבען זיך פעראייניגט אייך צו צווינגען אז איהר זאָלט זיך א הויב טאָן און ארויסגעהן פון דעם אָרט וואו איהר האָט אזוי פיעל געליטען. דאָס זעלבע, מיין פריינד, וועט קומען ווען די ארבייטער וועלען אויפמאכען די אויגען, זיך א שטעלל געבען אויף די פיס, א הויב טאָן די הענד און, נאָך אלע טויזענדע ליידען, דערלאנגען א קלאפּ און בעפרייען זיך, בעפרייען די מענשהייט! ווארום האָבען זיי ביז איצט דאָס ניט געטאָן? קענט איהר פרעגען. אוים דעמזעלבען גרונד, ר' קרוב, ווארום איהר זייט ניט פאר צוויי יאָהרען שוין אוועקגעפאָרען פון דער היים. ווען איהר האָט געמוזט... נו, איהר פארשטעהט וואָס איך מיין."

ביז די לעצטע ווערטער האָב איך געמערקט אז ער האלט אין מיר ארייננעלאָזען די אויגען און אז ער בעטראכט מיך אזוי

LVI.

נאָך מיין טויט.

איך האָב שוין אין מיין לעבען געהאַט אלערליי צייטען, דאַ־רונטער מעהר ווי איין מאָהל־צייט, א יאָהר־צייט, א האָב־צייט און אַזוי גלאַט צייט, איבערהויפּט ווען איך בין מיט יאָהרען צוריק עטליכע זמנים ארומגעגאַנגען אָהן א קנעלונג, וואָס דערפון איז געדרונגען, אז איך האָב טועם געווען אין מיין לעבען דעם ביטערען טעם פון מלמדות, וואָס דערפאַר האָף איך צו קריעגען מיט א קלאַפּ ווייניגער ווען עס וועט קומען צו חיבוט־הקבר, וואָס ארום דעם וועל איך רעדען מיט אייך א ווײַלינקע שפּעטער, ווייל אלץ אויף א מאָל קען מען ניט טאָן, ווי דער אלטער גלעדסטאָן זאָגט, ווען ער גיט דעם פאָלק שטימען צום פּארלאַמענט און הייסט זיי וואַרטען אויף ברויט ביז די בעקערס פון אלף החמישי וועלען אויפשטעהן תחית־המתים, וואָס דאָס קען ניט לאַנג דויערען: העכסטענס א יאָהר... פינף־זעקס הונדערט, וואָס דאָס איז א קליינינקייט, ווען א מענש האָט נור א ביסעלע געדולד און ליגט ניט אין תאות עולם־הזה, וואָס דאָס וואָלט איך אייך געקענט נאָך הייטליכער ערקלערען, ווען איך וואָלט ניט געמוזט אָפּכאַפּען דעם אָטעם, וואָס דערפאַר מוז איך אוועקשטעלען א פּונקט, וואָס דאָס רופט מען ביי אונז אין דקדוק א פּסיק, וועלכעס איהר אלע ווייסט און א היגער בעל־קורא מעג פון איצט ערפאַהרען אָהן עקסטראַ־געצאָהלט.

בקיצור, איך האָב שוין געהאַט אלערליי צייטען, אָבער קיינמאָל אין מיין גאַנצען לאַנגען לעבען (66 יאָהר, 3 חדשים, 25 טעג און 3 שטונדען מיט א האלבע איז א לאַנגע צייט פאַר א פילאָזאָף, וואָס ראַנגעלט זיך שוין אַזוי לאַנג מיט'ן לאָנדאָנער פאָג עטליכע

ווי ער וואָלט מיך געדאַרפט קויפען. מיר זיינען איינגעפאַלען די ווערטער, וועלכע ער האָט געבורבעלט פריהער אונטער'ן נאָז.

„זאָגט מיר מיין פריינד — האָב איך איהם געפרעגט — וואָס האָט איהר געמיינט מיט די ווערטער: „זאָל דאָס טאַקע אמת זיין?"

— „שטות! גאָר נישט, גאָר נישט!"

— „דאָך אזוי..."

— „ווען איהר, הייסט עס, קיין פאַריבעל ניט האָבען, וועל איך..."

— „איהר וועט מיר וואָס זאָגען?"

— „ניין. איך וואָלט אייך עפּעס פרעגען."

— „פרעגט, פרעגט."

— „ווער האָט דאָס אויף אייך אויסגעטראַכט... ווייל, הייסט עס, — נעהמט ניט פאַר אומגוט — איך האָב געהערט, אז איהר, הייסט עס, זייט ניט ביי'ן קלאָרען זינען... ווער האָט...?"

— „אויסגעטראַכט אז איך בין מטורף? ווער ווייס! משמעות א ליידאַק, אָדער א שונא."

איצט זעהט איהר, קינדער, וואָס פאַר א קלעפּעדיגע זאַך א שם־רע איז? א בייזער נאָמען איז ערגער ווי אַלץ־דינג אין דער וועלט, — איבערהויפּט אַן אומזיסטיגער.

דאָס ביסעלע הנאה וואָס זיי וועלען פון מיין פלייש יאַ האָבען. אָה, ניין! איך פערגין זיי אפילו דאָס ניט און האָב דערביי אפילו ניט דעם טרייסט, וועלכען איך האָב אמאָל געגעבען אַ אידישען ליבעראַל, ווען איך האָב איהם געזאָגט, אַז ער דאַרף פאַר ווערים ניט מורא האָבען, מחמת עס שטעהט ערגעץ־וואו געשריבען (און וואָס שטעהט ניט ערגעץ־וואו געשריבען?) אַז זיי, די ווערים, עסען ניט קיין רינד־פלייש; איצט לאָמיך איך ווידער אגב אורחא בעמערקען, גלויב איך ניט מעהר אין דעם, ווייל איך זעה פון טאָג צו טאָג אַלץ מעהר און מעהר אָקסען, וועלכע רייסען זיך קיין ארץ־ישראל, וואָס דאָס איז פאַר מיר אַ בעווייז, אַז די ווערים עסען יעדען מין פלייש וואהרשיינליך אפילו דבר־אחר, וואָס דער־פון קענט איהר פערשטעהן אַז קלוגע פּראָצענטניקעס און סוועט־טערס דאַרפען זעהן צו שטאַרבען ניט ווייט פון מערת־המכפלה, אויב זיי ווילען קומען מיט אַ גאַנצען גוף, מיט די בייכלעך מיט אַלעס מיט אנאַנדער פאַר'ן בית־דין של מעלה אויף יענער וועלט. אי וועט איהר זאָגען: אין ארץ־ישראל עסען ניט די ווערים, אָבער די ערד אַליין עסט אויף די מענשען, וואָס דערפון איז געדרונגען, אַז מען קומט אפילו דאָרטען ניט אין גאַנצען אויף די בעסערע וועלט, — וועל איך אייך ענטפערן, אַז איך בין גאָר ניט מחויב צו זאָגען דורכאויס גלייכע זאַכען און אַז איך האָב זאָגאַר אַ רעכט צו רעדען נאַרעשקייטען, כל זמן די נאַרעשקייטען טראָגען ניט אויף זיך דעם טרייד־מאַרק פון אַ בעקאַנטען פּראָפעסיאָנעלען נאַר און כל זמן איך דאַרף ניט מורא האָבען, אַז אַ מגיד זאָל מיך קענען פערקלאָגען דערפאַר פאַר'ן געריכט.

קומענדיג צוריק צו מיין ענין, זאָג איך נאָך אַ מאָל, אַז מיר וואָלט זיך שטאַרק וועלען זעהן, וואָס פאַר אַ גערודער עס וועט ווערען אין די גאַנצע ציוויליזירטע וועלט (די ווילדע פעלקער לעזען וואהרשיינליך מיינע שריפטען ווייניג־וואָס) ווען די בשורה פון מיין טויט וועט זיך פערשפּרייטען ווייט און ברייט. אום אָבער, אַז איך זאָל דאָס קענען זעהן און הערן — איז נייטיג, אַז איך זאָל שטאַרבען ווי אַן אָרעמאַן לעבט, דאָס הייסט, האַלב־און־האַלב, אַז

חדשים אין יאָהר און מיט'ן רעליגיעזען און פּאָליטישען פּאָג די איבעריגע צייט פון יעדען יאָהר, וואָס דאָס איז דער גרונד דער־פון וואָס מיין אָטהעם איז אזוי קורץ, וואָס דערפאר מוז איך צוערשט אוועקשטעלען די אנדערע האלבע לבנה, אָט אזוי:) און דאן נאָך אמאָל זאָגען: פּסיק. נור אזוי ווי איך בין דאָ געבליעבען אין מיטען פון דאָס וואָס איך האָב געוואָלט זאָגען און אזוי ווי איך בין היינט ניט מעהר קיין מלמד, מוז איך אָנהויבען פון דאָס נייע, אזוי צו זאָגען:

איך האָב שוין אין מיין לעבען געהאט אלערליי צייטען, אָבער ניט אַ צייט ווי די היינטיגע. איצט טראָג איך זיך נעמליך ארום מיט אזא מין טירוף אין קאָפּ, אז איך וואָלט לייכט געקענט קריעגען הסכמה אויף אַ משוגענעם אין אַ קליין שטעדטיל, אָדער אַ דיפּלאָם (אויב איהר ווייסט וואָס דאָס איז) אויף אַ טהעאָזאָפּיע־דאָקטאָראט (אויב איהר ווייסט וואָס דאָס איז) פון מיסים בע־זענט אליין (אויב איהר ווייסט ווער זי איז) און פון די הייליגע מאהאטמאָס, וועלכע וואוינען ערגעץ־וואו אויף די הימאלאייאישע בערג, וואו זיי האָבען פרישע לופט, צאָהלען ניט קיין רענט און שיקען בריעף אָהן פּאָסט־מארקען ווי די ענגלישע טשינאָוניקעס.

וואָס איז דאָס פאר אזא מין טירוף? הערט וועל איך אייך זאָגען. איך קלער נאָך־אנאנד, ווי אזוי צו לעבען געשטאָרבענער הייט. מיר ווילט זיך, נעמליך, וויסען וואָס די וועלט וועט זאָגען, ווען זי וועט ערפאהרען (ניט אומזיסט איז דאָך דאָ היינט אַ טעלעגראף צווישען אלע מדינות) אז איך בין טויט, מיר וואָלט זיך וועלען זעהן דעם גערודער וואָס וועט ווערען אין אלע ארבע כנפות הארץ, ווען דער ערשטער קלאנג וועט ארויסגעהן, אז איך בין אויס־פילאָזאָף און אז די ווערים זעצען זיך אָקאָרשט האלטען מאָהל־צייט איבער די האלב פונט פלייש און די עטליכע פוד ביי־נער (אַ פּראָפּאָרציע פון אַ געוואוינליכען ליטוועשען קצב אין די אָרעמע קווארטאלען) וואָס זיי, די ווערים געפינען אין מיין שפּאָ־געל־נייעם קבר. לאָמיך אייך אגב אורחא זאָגען, אז הגם איך בין די ווערים ניט מקנא זייער מאָהל־צייט, פערגין איך זיי ניט אפילו

און ווי זיין נאָמען ווערט בעליידיגט.

„יא, מיין קינד, מען ליידט ניט נור פון פּרויענליעבע אליין, —מען ליידט פון יעדע מין ליעבע, אפילו פון מענשענליעבע. ווער עס האָט ניט קיין כוח צו ליידען, יענער האָט ניט קיין רעכט צו ליעבען און ווער עס וויל ליעבען און ניט ליידען, יענער איז אַ נארר.

„און מיין ניט, אז דאָס טהוט מיר ניט לייד, אָה, יא! אָבער גלויב מיר, ווען איך זעה, ווי מיינע געגנער בויגען זיך איין, ווי זיי ערנידריגען זיך ביז׳ן בלאָטע, ווען זיי שטעקען דאן אריין אַ ריינע האנד אין שמוץ אום מיך צו בעשמירען, דאן פערדריסט מיר אם מייסטען דאָס וואָס זיי ווערען צעהן מאָהל אזוי שמוציג ווי איך. דען דו דארפסט פערשטעהן, מיין קינד, אז זיי זיינען שלעכטע ווארפער, זעהר ניט געשיקטע, און ווען זיי דערלאנגען אַ ווארף דעם הויפען שמוץ צו מיר צו, קריעגען זיי ניין חלקים דערפון אין זייער אייגענע צורה. דאָס קריינקט מיך, ווייל אין גרונד האר־צען האָב איך זיי ליעב.

„דו שמייכעלסט? דו בעגרייפסט ניט ווי איך קען ליעבען די וואָס בעפאלען מיך? קינד! ווייסטו דען ניט אז אלט ווי מיין בויגען איז, שוואך ווי די שטריקעל איז, און טעמפּ ווי מיינע פיילען זיינען, וואָלט איך נאָך געקענט זיך פערטהיידיגען אפילו געגען גרעסערע שיסערס ווי זיי זיינען, און וואָלט געקענט ענטפערן מיט אַ גיפטיגען שטאָך אויף אַ שמוציגען וואָרף. איך טו דאָס ניט ווייל איך ליעב זיי, און איך ליעב זיי ווייל זיי זיינען מענשען, הגם זיי טוען אלץ וואָס זיי קענען אום צו בעווייזען דאָס גע־גענטהייל.

„און איצט נאָך אַ זאך. הער מיך אויס, מיין קינד, אין גאנ־צען: איך וועל אזוי גיך ארום דעם נאָך אמאָל ניט רעדען.

"מיינע געגנער! ווייסטו ווער זיי זיינען? זיי זיינען מעהרס־טענס פערבלאָנדזעטע שעפּסעלעך, וועלכע האָבען מיך אין גרונד־הארצען ניט ווייניגער ליעב וויא איך זיי. אַט לאָמיך היינט שטאר־בען."

— אָה! זיירע!

איך זאָל לעבען געשטאָרבענערהייט, ווי איך האָב פריהער געזאָגט.

איהר ווילט געוויס וויסען ווי אזוי אזא משוגענער רעיון האָט מיר געקענט ארויפקומען אויפ'ן מוח. הערט:

מיט יעטליכע טעג צוריק איז מיין אייניקעל געקומען פון גאס א פערכליפּעטער, מיט רויטע געשוואָלענע אויגען און מיט א פּאָאר בעקלעך, רויט פון וויינען און געוואשען מיט טרערען. עס האָט געדויערט זעהר לאנג ביז ער האָט געקענט אויסרעדען וואָס ער האָט נעבאך געהאַט אויפ'ן הערציל. ענדליך האָט ער זיך פאנאנדערגערעדט:

— „זיידע — זאָגט ער — מען זידעלט דיך."

— „עס מאכט ניט אויס, מיין קינד", — ענטפער איך איהם.

— „עס מאכט ניט אויס? וואָס הייסט, עס מאכט ניט אויס? — פרעגט ער — דו ווייסט מסתמא ניט ווער די זידלער זיינען!"

— „לאָזען זיי זיין ווער זיי זיינען, דאָס מאכט גאָר ניט אויס. אויב דער כעס קומט פון געקריינקטע ליעבע, איז די זידלעריי פאר מיר א כבוד; אויב די זידלעריי קומט פון קליינליכע קנאה, בין איך פילאָזאָף גענוג איהר צו פעראכטען; אויב זי, די זידלעריי, קומט פון אונפערשטאנד בין איך מענש גענוג איהר צו בעדויערען און אויב זי קומט פון פייגהייט (פייגהייט, פילייכט, איז א רעוואָלוציאָנערע העמדעלע) דאן מאכט זי, די זידלעריי, זיך אליין נור לעבערליך.

„און דאן מיין קינד דארפסטו וויסען, אז דער וואָס וויל דיענען זיינע מיטמענשען, מוז קענען פיעל פערטראָגען. ער מוז ניט נור ניט מורא האָבען פאר די בעליידיגונגען פון זיינע געגנער, וואָס דאָס איז פאר איהם א כבוד, ער מוז אויך קענען אריבער־טראָגען בעשימפּפונגען פון זיינע גוטע פריינד. ער מוז ניט נור זיין צופריעדען צו אָפּפערען זיינע בעסטע יאָהרען, זיין פערגניגען און זיין וואוילטאָג, ער מוז אויך זיין ענטשלאָסען צו זעהן ווי זיין עהרע ווערט אנגעגריפען, ווי זיין אונשולד ווערט בעשמוצט

דאַן וועט מען זאָגען: —
ער האָט אַ סך פעהלערען, אָבער אויך גוטע מעלות.

היינט זאָגט מען: —
ער האָט געווים עטוואָס אויפגעטאָן, אָבער ער שטאָלצירט דערמיט.

דאַן וועט מען זאָגען: —
ער שטאָלצירט דערמיט, אָבער ער האָט געווים עטוואָס אויפגעטאָהן.

היינט זאָגט מען: —
ער איז געווען אַ פילאָזאָף, אָבער אַ משוגענער.

דאַן וועט מען זאָגען: —
ער איז געווען אַ משוגענער, אָבער אַ פילאָזאָף.

„אָט אזוי, מיין קינד, קענען די זעלביגע ווערטער פון זלזולים ווערען שבחים. ווען אלזאָ. דו הערסט נאָך אמאָל אימיצען מיך זידלענדיג, הער איהם אוים רוהיג און געלאָסען און פערכליפּע זיך ניט.

„דיין אלטער זיידע וועט זיך געהן זיין אלטען וועג און ווי איהם האָבען ביז איצט ניט געצעפּעט זיינע שונאים, אזוי וועלען איהם ניט צעפּענען זיינע גוטע פריינד.

ער וועט געהן זיין וועג; ווער עס גלויבט אין איהם ניט, יענער זאָל נאָך איהם ניט נאכגעהן; ווער עס האָט קיין וויכטיגערע זאַך ניט צו טאָן, מעג איהם זידלען און ווער עס איז אַ נארר, מעג דאָס ארויסווייזען: ענגלאנד איז אַ פרייע מדינה.

„שרעק זיך ניט, מיין קינד, דאָס רעדט זיך נור אזוי, לאָמיך היינט, זאָג איך, שטארבען"...

— זאָג : אוועקפאָהרען, זיידע !

„שטער מיך ניט. לאָמיך היינט שטארבען, וועסטו זעהן וויא די זידלער וועלען זיין די ערשטע צו דערצעהלען מיינע שבחים, די ערשטע אָבצואוואשען יעדען פלעקעלע פון זייער טויטען פריינד אויפ'ן טהרה־ברעט. דו וועסט זעהן, ווי זיי וועלען נעהמען די זעל־ביגע ווערטער, וועלכע זיי געברויכען היינט, אום מיך צו זידלען און וועלען מיך מיט זיי ריהמען. דער כיטרעססטער צווישען זיי וועט בעווייזען, אז ווען ער האָט געזאָגט דאָס, האט ער געמיינט אנדערש

„איך וויים ניט וואָס זיי זאָגען היינט, וואָס זיי קענען זאָגען, אָבער איך שטעל מיר די מעשה פאָר אזוי :

היינט זאָגט מען : —

ער שרייבט מיט הארץ, ווייל ער קען שרייבען.

דאן וועט מען זאָגען : —

ער קען שרייבען, ווייל ער שרייבט מיט הארץ.

היינט זאָגט מען : —

ער רעדט ארום הונגעריגע און דאָך ער אליין הונגערט ניט.

דאן וועט מען זאָגען : —

ער אליין הונגערט ניט און דאָך רעדט ער ארום הונגעריגע.

היינט זאָגט מען : —

ער שרייבט פאר אידישע ארבייטער, ווייל ער קען ניט שריי־בען פאר גוי'שקע גבירים.

דאן וועט מען זאָגען : —

ער קען ניט שרייבען פאר גוישקע גבירים, ווייל ער שרייבט פאר אידישע ארבייטער.

היינט זאָגט מען : —

ער האָט אויך גוטע מעלות, אָבער א סך פעהלערען.

און דאָס וואָס ער לאָזט זיך ניט וואַקסען קיין צאָפּ איבער די פּאַטעלניצע, וואָס ער טהוט ניט אָן די שליפעס אויף די קניע און די שפּאָרעס אויף די פּלייטשעס, וואָס ער רעדט פּונקט אזוי, ווי ער וואָלט געווען אַ מענש און וואָס ער לאָזט זיך נאָך ניט געבען אַ געבראָטענעם אידען צום מיטאָג, איז נור דארום, ווייל ער ווערט מעהר געהיט, ווי אַלע טורמעניקעס פון אַלע זיינע אָסטראָגען. אָה, ניין! ער איז ניט קיין אידיאָט, ער איז א פארשטעלטער מטורף. איהם בעטראַכטענדיג וואָלט איך געקענט אויסלעבען מיי־נע יאָהרען, און שטארבען, און ליידען שעהנע עטליכע יאָהר גהינום, און מגולגל ווערען אין אַ פרייסישען הוזאר, און רייטען, און אראָבפּאַלען פון פערד, און גע׳הרג׳עט ווערען, און ווידער שטארבען, און ליידען גיהנום אויפ׳ן קריסטליכען אופן, — און אַלץ ניט וויסען, ווי אַ מענש פיהלט זיך, ווען ער איז אַ אידיאָט.

אין די לעצטע עטליכע טעג האָב איך דאָס ארויסגעפונען. איך בין געווען אין אַ מין היהנער־פלעט, האָב געשלאָפען אַ גייס־טיגען לעטארגישען שלאָף, אויב איהר ווייסט וואָס דאָס איז, — און ניט קענענדיג קיין צוויי ציילען, האָב איך בעשלאָסען, אַז איך בין ענדליך דערגאַנגען ביז די מדרגה פון אַ אידיאָט און האָב אָנגעהויבען ערנסטליך צו טראַכטען ארום זוכען אַ ראַבינער־שטעלע.

ווי אזוי דאָס איז געקומען, ווייס איך ניט. מיר פּאַליובעט ניט זעהר שטארק די היץ; תמוז איז דאָסזעלבע פאַר מיר, וואָס אב איז פאַר אַ פּאַלעסטינעץ: איך ווער עפּעס צודרומשקעט דעם חודש. טראַכטען טראַכט איך, ראַכט זיך, גוט און מיט אַ טאַלק, אָבער איך בריינג דאָס ניט אזוי ריכטיג און סקלאדנע ארויס. אָפּט האָב איך זיך געוואונשען צו זיין אַן אייזעל, אָדער אַן אָב־געקיהלטער ענטהוזיאַסט, וואָס אויף יענעם זאָגט די גמרא און אויף דעם איך (להבדיל), אַז זיי איז אין תמוז קאַלט. פון דעסטוועגען גלויב איך ניט, אַז מיין אידיאָטסטוואָ זאָל מיר זיין געקומען פון די היץ. איך האַלט איבערהויפּט, אַז די היץ מאַכט געוואוינ־ליך מענשען פאַר פאַנאַטיקער, וועהרענד פיעלע ווערען פּוסטע

LVII.

אָבגעלעבט און אויסגעוועבט.

ביז די לעצטע עטליכע טעג האָב איך קיינמאָל ניט געוואוסט ווי מען פיהלט זיך, ווען מען איז א אידיאָט. אין מיינע יונגע יאָהרען פלעג איך אָפט מיינען, אז מען דארף נור זיין אין די הויט פון א משרת ביי א חסידישען רבין, אָדער ווערען א מיטגליעד פון דעם רוסישען גאָסודארסטווענעם סאועט, אָדער זיין א דיפּלאָמאט'ס א זוהן, אָדער לייענען אמאָל פינף—זעקס די דייטשע פירושים אויף דאנטעס „געטליכע קאָמעדיע,“ אָדער קוועטשען א יאָהר דרייסיג נאָך־אנאנד א הארטע הילצערנע באנק אין א דומפּיגען ליטוועשען בית־מדרש, אָדער זיין א פּאָאר יאָהר א חזן, אָדער שטודירען דעם כינעזישען אלף־בית, אָדער זיך ארייגלאָזען אין קלייבען אלטע מטבעות (אמאָל — זאָגאר נייע,) אָדער ווערען א גרויסער טענצער, אָדער זיך פערליעבען אויף די עלטערע יאָהרען, אָדער ווערען א בייערישער פּראָפעסאָר פון נאציאָנאל־עקאָנאָמיע, אָדער דיענען אלס פערשווארצטער ביי א רוסישען צענזאָר, אָדער שטעהען אין א בודקע ניט זייענדיג פון דער נאטור קיין הונד, — אז מען דארף נור זיין אָדער ווערען איינס פון דיא אלע זאכען און מען קען שוין פון אייגענער ערפאהרונג זאָגען, וואָס א אידיאָט איז און ווי ער פיהלט זיך.

אין דעם גלויב איך היינט ניט. די אלע מענשען מעגען זיך זיין אידיאָטען, אָבער זיי זיינען ניט קיין ריכטיגע פאָלקאָמענע אידיאָטען. איך האלט איצט, אז אפילו דער דריטער אלכסנדר איז נאָך ניט קיין אידעעלער אידיאָט, הגם ער טהוט אלץ וואָס ער קען אום צו בעווייזען, אז ער איז דאָס. ניין, ער מאכט זיך נור פאר א אידיאָט, אין אמת'ן אָבער איז ער ניט מעהר ווי מטורף,

לאנדער לייוועגט און ארץ־ישראל ערד פון זיי געגענד פון די מערת־המכפלה אין א זעקעלע פון יוטע, ניט אנדערש! ניט שוין האלט איך ביי׳ן ווערען א נאציאנאליסט נאכ׳ן טויט? מיט א חודש צוריק וואלט איך געווים געוואונשען בעסער ניט צו שטארבען, און איצט? א, דאס איז אידיאטסטווא, ברידער! דאס איז ארץ־ישראל־אידיאטסטווא, ליעבע ברידער! דאס איז ליימענער גולם׳יזמוס, רחמנא לצלן!

דערפון קענט איהר — איהר, וואס איהר זייט נאך דערווייל ניט דערגאנגען ביז די מדרגה פון אידיאטען — איהר, אלזא, קענט דערפון פערשטעהן, אז איך קען היינט ניט שרייבען. מיט א מוח, וועלכער איז פוסט ווי א לוטהעראנישע קירך, וועלכער איז צושטערט ווי דער לעבען פון א מאכקווער אידען, וועלכער איז חרוב ווי דער בית־שני און וועלכער איז צודארט און צוקווארט ווי פאר דריי־יאהריגע מצה, קען מען אפשר שרייבען א לייט־ארטיקעל (ד. ה. אן ארטיקעל, וואס ליידט פון זיין שרייבער) אין א פרומע אידישע צייטונג; אדער א תנאים צווישען א בחור אהן געלד און א מיידעל אהן א חתן; אדער א מזוזה אנצושלאגען אן א טיר, דורך וועלכע א טייערער אידעאל איז ארויסגעגאנגען; אדער א פאסיר־צעטעל פאר אונבעקוועם־געווארענע ווארהייטס־ליעבע, — דאס און מאנכעס אנדערע קען מען פיעלייכט שרייבען רייט אזא מוח, אבער ניט פילאזאפיע, סיידען מען וויל אויסזעהן ווי א רינד־פיה.

* * *

ניט זייענדיג צופריעדען מיט מיין אידיאטסטווא האב איך געשריבען א בריוועלע צו מיין פריינד ווינטשעווסקי און ער האט מיר אט דאס אבגעשריבען (דורך אין גראמען): —

מיין ליעבער פריינד,
איהר זייט, מיר שיינט,
א פילאזאף,
וואס איהם פעהלט שלאף;
אן אלטער איד,
וואס איז שוין מיעד;

קעפּ געראַדע דורך דעם, וואָס זיי ווערען קאַלט. איך ווייס, אז דאָס איז ניט די מיינונג פון די מעהרסטע אַנדערע פילאָזאָפען, אָבער אין אַזעלכע זאַכען האָבען מיר אָפט צווישען זיך חילוקי־דעות, אי־בערהויפּט שאָפּענהויער און איך. היץ איז ניט די סיבה דערפון, — ווי מיין שכן זאָגט, ווען זיין ווייב צינט זיך אָן בשעת זיי קריעגען זיך, — דאָ מוז עפּעס זיין אַנאַנדער סיבה.

נור צו די אורזאַך דערפון איז אַ פלאַציגע אָדער אַ קיילעכ־דיגע, אַזוי פיעל זעה איך בעשיינפּערליך, אַז איך בין היינטיגען טאָג (הלואי זאָל דאָס נור זיין אַן איבערגאַנג !) אַ שטיקעל אידיאָט, אויב ניט אַ גרויסע שטיק. און איך וועל אייך זאָגען ווי איך פיהל זיך.

די ערשטע זאַך געה איך נאָך־אַנאַנד אַרום מיט אַ פולען מאָגען און מיט אַ פוסטען מוח, ווי אַ יונגער־מאַנטשיק ביי אַ רייכען שווער אויף קעסט. דאַן ווילט זיך מיר נאָך־אַנאַנד רעדען אַרום זאַכען, וועלכע איך פערשטעה ניט און נעכטען אין דער פריה האָב איך זיך געכאַפּט רעדענדיג מיט זיך אַליין אַרום די פויערים, יעגער, טורמעס, קעניגע און קעניגינען פון.... ניט פון איירָאָפּאַ, וועגען זיי האָב איך נאָך אַ שטיקעל ידיעה, אָבער פון דיעזע אַלע מינים אויפ׳ן שאַך־ברעט. אַזוי ווי איך דאָב אין מיין גאַנצען לעבען, נור איין איינציגעס מאָל געשפּיעלט אין שאַך און דאָס אויך נור אין חלום, קענט איהר לייכט בעגרייפען אַז דאָס איז אַ זאַך, וועלכע איך פערשטעה אונגעפעהר אַזוי פיעל, ווי פיעל דער קעניגעל פון שפּאַניען פערשטעהט פון ליקורגס געזעץ־געבונג, אָדער פון ראש־חדש בענטשען, אָדער וויפיעל ער וועט פערשטעהן פון ביידע זאַכען ווען ער וועט אויסוואַקסען. אויסער דעם קומט מיר אַלץ פאָר אַז מיין אייניקעל ווערט עפּעס צו קלוג, וואָס דאָס איז אַ בייזער סימן, מחמת אין די צייטען ווען איך בין געווען אַ דיינקער, פלעג איך הנאה האָבען צו זעהן קלוגע קינדער, הגם זיינע קשיות האָב איך פון אייביג אָן פיינט געהאַט. דאַן האָב איך דיר נישט מיר נישט אָנגעהויבען צו טראַכטען וועגען טויט און מיר האָט זיך מיט אַמאָל פערוועלט תבריכים פון ריינע האָ־

דאָס וואָס אייך פעהלט
פעהלט אויך די וועלט,
אויך זי איז אַלט,
אויך זי צופאַלט,
און פּונקט ווי איהר
געהט זי, גלויבט מיר,
אָהן קאָפּ ארום,
צומישט און דום
פערוווירט ענטשטעלט,
א פּוסטע וועלט, —
האַלב־אָבגעלעבט,
האַלב־אויסגעוועבט.

*　*　*

א שעהנער טרויסט, כלעבען! פּאָעטען ווילדע און קינדער זאָגען דעם אמת, צו אייך געפעלט זייער זאָגאַכץ, צו ניט.

נור גערעכט איז ווינטשעווסקי. די גאַנצע וועלט איז אויס־געוועבט און איהר פיהרונג איז א אידיאָטסקער און זי איז עובר־בטל, ליעבע קינדער!

בעטראַכט איהר נור מיט א קאָפּ, בעטראַכט די מענשען און איהר!

*　*　*

איז דאָס ניט אידיאָטסטווא, צו גלויבען אין טייוועל אין א צייט ווען מען הערט שוין ביסלעכווייז אויף צו גלויבען אין גאָט; צו לאכען פון א גיהנם אויף יענער וועלט און אונטערשטיצען א גיהנם אויף דער וועלט; אָבצושאַפען פּיאָווקעס און בלוט־לאָזען ביי קראַנקע און זיי אויפצוהאַלטען פאַר געזונדע; צו רעדען פון פרייהייט און צו שווייגען פון בעדריקונג? אָה, דאָס איז אידיאָט־סטוואָ, ליעבע קינדער!

*　*　*

איז דאָס ניט אידיאָטסטוואָ, צו ציוויליזירען אפריקא און צו באַרבאַריזירען אייראָפּא; צו פערפאָלגען ליודאָיעדעס האָרטען און

א מאַן, וואָס דיינקט
און דאַרום קריינקט;
א מאַן, וואָס קלערט,
און דאַרום ווערט,
בים־ביסלעכווייז,
א שוואַכער גרייז,
אָהן לעבענס־זאַפט,
אָהן גייסטעס־קראַפט,
האַלב אָבגעלעבט,
האַלב אויסגעוועבט.

* * *

איהר וואָלט, מיין פריינד, —
געקענט נאָך היינט
זיין פריש געזונד
אי רויט, אי רונד,
ווען איהר וואָלט נור
אָט די נאַטור
פון קלערען פיעל
און ניט זיין שטיל,
אוועקגעלייגט
און זיך פערלייגט
אויף לעבען גוט!
צום אונגליק טוט
דאָס נור דער נאַרר,
וואָס איז, דערפאַר,
ניט אָבגעלעבט —
כאָטש אויסגעוועבט.

* * *

מיין פריינד, אצונד
זייט מיר געזונד
און ניט פערשטויסט
אָט דיעזען טרויסט: —

טעם פון גן־עדן? אָה, די קינדער, די אַרבייטער קינדער, די אָרעמע אונשולדיגע עופה'לאך! אָה, דאָס איז אידיאָטסטווא, דאָס איז... דאָס איז... טייוואָלים אין גיהנם — זאָגט ווי רופט איהר דאָס? ווייל דאָס איז מעהר ווי אידיאָטסטאָ... דאָס איז... ברידער, איך ווייס ניט מעהר וואָס איך רייד... מיין הארץ פּלאַצט, מיין מוח ברענט... פייער, פייער, פייער! ברידער, גוטע, ליעבע ברידער — גיסט מיר ווער עס איז אַרויף אַ טשעבער קאַלטע, אייז־קאַלטע וואסער אויפ'ן קאָפּ, דען איך... איך בין.... אָה, איך בין פערריקט ווי די וועלט אליין.

זיי צו קרוינען דאָ; צו האַלטען געפּוצט די קברים אין בית־עולם פאַר די טויטע און פערשמוצט די קברים אין שטאָדט פאַר די לעבעדיגע; אָנצופילען מיט „בילדונג“ די קעפּ פון קינדער און די קעפּ פון ערוואַקסענע מיט דאגות; צו מאַכען ביקסען און האַראַ־מאַטען אום צו היטען דעם פריעדען? אָה, דאָס איז אידיאָטסטוואָ!

* * *

איז דאָס ניט אידיאָטסטוואָ, צו וויסען דורכ'ן טעלעגראַף, ווער עס שטאַרבט אין אויסטראַליען און ניט צו זעהען מיט די אויגען, ווער עס קומט אום — לעבען אונז; צו פערטראַכטען שאַר־לאַטאַנעס און זיי צו לאָזען פיהרען די גרענדע; צו בעשטראָפען פאַר'ן כאַפּען געלד פון קעשענע און צו לויבען פאַר'ן כאַפּען דעם ביסען פון מויל; צו היינגען דעם וואָס ניט טויט און צו בע־זינגען דעם, וואָס לאָזט ניט לעבען? אָה, דאָס איז אידיאָטסטוואָ!

* * *

איז דאָס ניט אידיאָטסטוואָ, צו רעדען פון מענשליכקייט און צו לאָזען אומקומען קליינע קינדער אין נויט און אין שמוטץ; צו האַלטען פרויען פאַר מענשען און זיי צו בעהאַנדלען ווי קיה; צו בויען באַלניצעם פאַר חלאים און צו פערפּעסטען די הייזער פון די געזונדע; ניט צו לאָזען מענשען זיך פערקויפען און זיי צו הייסען זיך פערדינגען; צו פערשפּאַרען אין טורמעס די, וואָס מען לאָזט ניט זיין עהרליך? אָה, דאָס איז אידיאָטסטוואָ!

* * *

איז דאָס ניט אידיאָטסטוואָ, צו מאַכען די מאַשין פאַר אַ בעל־שכל און דעם בעל־שכל פאַר אַ מאַשין; אויפצוהויבען ביז'ן הימעל. אַ דיכטער, אַ דענקער, אַן ערפינדער, אַ נאַטורפאָרשער, אַ גרויסען רעדנער און צו לאָזען מיליאָנען פייהיגע ארבייטער־קינדער פערווילדעט ווערן, פערוואַהרלאָזט ווערן, פערדומט ווערן, פערצרה'ט ווערען, קערפּערליך און גייסטיג פערקריפּעלט ווערען, די קינדער, וועלכע וואָלטען די מענשהייט פערהערליכט, דאָס לעבען פערזיסט, די וועלט פערשענערט, וועלכע וואָלטען אונז בעפרייט פון דעם היינטיגען גיהנם און וואָלטען אונז געגעבען אַ

גרינגערע זאך; דאס ווייס איך אליין ניט. איך ווייס נור, איך טראכט.

* * *

פלוצלונג קומט מיר היינט אוועקנד ארויף אויפ'ן רעיון, אז היינט (דעם 15טען אפריל) איז פונקט צעהן יאהר, צייט א פארטאץ א קיסר האט גענומען א פארטאץ א תליון און האט איהם געהייסען פערניכטען דאס לעבען פון פיער העלדישע מעננער און איין העלדישע פרוי. דער פארטאץ האט דיא מארטירער געמאטערט, אבער דיא מארטירער האבען זיך ניט געקרימט; זיי האבען זיך צוקוקט און זיינען געשטארבען.

„דיא וועלט־געשיכטע ווידערהוילט זיך"—זאגט מען.

מיט פינף און פופציג יאהר פריהער אין דעם יאהר 1826 האט דעם קיסר'ס זיידע, ניקאלאיי פאוולאוויטש, געמאכט גענוי דעמזעלבען קונץ. ער האט אויך געהאט צו הענגען פינף העלדען און האט אויך אוועקגעשטעלט א פארטאץ א קאט און יענער האט אויך געמאטערט דיא מארטירער.

„דיא רוסישע רעגיערונג קען אפילו הענגען ניט" — האט איינער פון דיא פינף, דער דיכטער רילעיעוו, בעמערקט און, דאס זאגענדיג, איז ער געשטארבען.

* * *

מיין איניקעל, זעהענדיג, אז איך בין פערטיעפט אין געדאנקען, האט זיך צו מיר אבגערופען און האט געזאגט.

„איך רעכען, אז דו קלערסט איצט ארום גאט."

„ווארום מיינסטו דאס?"

„ווייל דו ביסט קיינמאל ניט אזוי פערטיעפט."

„דו האסט א טעות, מיין קינד, אבער אזוי וויא דו דערמאנסט מיר גאט, וועל איך דיר עפעס זאגען."

„וואס זיידע?"

„א בעוויז, אז עס איז ניטא קיין השגחה פרטית, איז דאס... וואס אלכסנדר דער דריטער לעבט. פערשטעהסטו?"

„ניין."

„א קינד בלייבט א קינד. א י ה ר פערשטעהט? געוויס.

LVIII.

וואָס איך האָב געטראַכט דעם 15טען אַפּריל

אפשר וואָלטען זיי געגלויבט, אָבער איך רעכין אַז ניט. נייז, געוויס ניט! און וויא אזוי זאָלען זיי דאָס אין מינסק זיך גאָר קענען פאָרשטעללען, אַז איך זאָל היינט — היינט, ווען אייניגע פון זיי קלערין אַרום מעות־חטים, אַנדערע אַרום מצה־שמורה, ווידער אַנדערע אַרום בדיקת־חמץ, — זאָל איך גאָר זיצען היער אין לאָנדאָן און טראַכטען אַרום אַ תליה! ווען דיא מעות־חטים'ניקעס דרעהט דער מוח וועגען געלד... און אַ מינסקער, דאַרפט איהר וויסען, גיט אפילו שלום־עליכם ניט מיטען גאַנצען הארצען אומזיסט. ווען דיא מצה־שמורה־בעקער קלעהרען מכוח דעם, וואָס דער עולם ווערט אַלץ לינקער און לינקער און וואָס די איינציגע וועלכע קויפען נאָך אַזעלכע מצה, זיינען אַלטע לייט אָהן ציינער און אפילו זיי שמאַרבען ביסלעכווייז אויס; ווען פיעלע אָרימע לייט זוכען צו קריגען אַ שטיקעלע חמץ, ווייל וואָס מי וואַרפט זיי צו אין די הייזער עסען זיי געוועהנליך אויף איידער זיי קומען אַהיים, וואָס דערפאַר האָט יונה דער מלוה אייביג געזאָגט, אַז אַן אָרימאַן איז אַ פּרעסער (פּערגעסט ניט, אַז דאָס איז אַ פּ, מיסטער זעצער, בכדי אַז לאָנדאָנער אידען זאָלען ניט לייענען: „אַן אָרימאַן איז אַ פרעסער“, וואָס דאָס איז ניט גאַנץ ריכטיג. דער אמת איז פערקעהרט, נעמליך, אַז אַ פּרעסער איז אַן אָרימאַן...) ווען זיי, בקיצור, דרעהט אַלעמען דער מוח וועגען פּסח, ווי קענען זיי זיך פאָרשטעלען, אַז איך זאָל דאָ זיצען און טראַכטען אַרום תליות, רחמנא ליצלן!

און דאָך טראַכט איך! איי, וועט איהר פרעגען, וויא אזוי קום איך אויף אַזעלכע רעיונות? וועל איך אייך זאָגען: פרעגט מיך אַ

שיימערהויפען, ווען זיי האבען אויסגעשטעלט זייער ברוסט צו די אפענע מויל פון א מערדערישען ביקס, האבען זיי וויינענסטענס געוואוסט, אז זיי שטארבען פאר עטוואס, אז זיי שטארבען איין מינוט, אום צו לעבען אייביג (אין דעם געדעכטניס פון דיא קומענדיגע דורות), אז זיי שטארבען גיך.

וואס אבער מכות די, וועלכע ווערען מויטע געבארען; די וואס זיינען פעראורטהיילט צום טויט, ווייל זייערע עלטערן האבען ניט מיט וואס צו אונטערהאלטען זייער לעבען? וואס מכות זיי?

וואס מכות די מיליאנען, וועלכע שטארבען אפ פון טאג צו טאג אין דעם סוועטערס קאנורע, ביי'ן וועבשטוהל, ביי די דראט־וועב און פעך. אונטער דיא נאסילקע ציגעל, צווישען די זעג און דעם ווארשטאט, אין קוזנע אדער אין סלעסארניע, און אין הונגערט אנדערע ערטער און שטארבען אפ נור ווייל זיי עסען ניט גענוג און שלאפען ניט גענוג, ווייל זיי האבען מעהר דאגות וויא האאר אין קאפ, מעהר יסורים ווי ציינער אין מויל, מעהר וואונדען אין הארצען ווי טעג אין די יאהרען? וואס מכות זיי?

וואס מכות די טויזענדער ארימע מארטירער, וועלכע די טשאגונקע דערשטיקט דעם ים פערשלינגט, דער קריעג ברענגט אום, וועלכע אלע אנדערע מלאכי־חבלה פון די בארבארישע ציוויליזאציאן נעהמט אוועק פון דער וועלט? וואס מכות זיי?

וואס מכות אלע דיזע אונבעקאנטע מארטירער? וועלכער געשיכטשרייבער דערמאהנט זיי? וועלכער דיכטער בעזינגט זיי? וועלכער בילדהויער מארעלירט זיי אין מארמאר? וועלכע האנד לייגט א קראנץ אויף זייער קבר? וועלכער האנקבארער קומענדיגער דור דערמאהנט זייער נאמען?

אויף דעם מזבח פון אונזער ציוויליזאציאן לעגט מען ארויף האלץ און אויף די האלץ דיזע אלע קרבנות; פון זיי און פון די האלץ ווערט א בארג אש און די אש צוטראגט אן אונבארמהערציגער ווינד און קיינער ווייס ניט וואו די אש איז אהינגעקומען און יעדער פערגעסט אז די ארימע קרבנות.

איך ניט.

דאן זיינען מיר אויף די געדאנקען געקומען אנדערע אזעלכע זאכען, — אלץ זאכען, וואס אין מינסק האט מען, צו מיין צייט, קיינמאל ארום זיי ניט געטראכט, איבערהויפט בשעת אלע שאייערן און כשר'ן די כלים, אפילו חי, וועלכע ווייסען ניט אויף קלאר, וואס זיי וועלען אין די כלים קאכען, ווען זיי וועלען שוין זיין געשאייערט און געכשר'ט, וואס דאס — לאמיך אייך זאגען — בעווייזט וויעדער, אז ענטוועדער עס איז טאקי גאר ניטא קיין השגחה פרטית, אדער זי רייסט זיך ניט שטארק דעם פעלץ מכוח פסח'דיגע כשרות. נאר איך פערקריך און פערקריך אין פסח'דיגע כלים און אזוי ווי איך בין ניט שאול און קיינער וויל מיך ניט מאכען פאר א מלך, זעה איך ניט איין, ווארום איך זאל טאן דאס, וואס ער האט געטאן, און פערקריכען אין כלים, — פסח'דיגע אדער חמץ'דיגע.

ארום וואס איך האב זיך פערטראכט, וועל איך אייך זאגען, אבער לאזט מיר צוערסט נעהמען א שמעק טאבאק, מחשבות'ן ! ווי מען קען זיך צו אלץ צוגעוואוינען ? יעדער נאז ניעזט און פארשקעט זיך, איידער ער ווערט צוגעוואוינט צו טאבאק, און הערזעלביגער איידעלער נאז מיט דעם זעלביגען טאבאק ווערען ביסלעכווייז אזעלכע מחותנים, אז מי וואלט מיינען, אז א נאז האט קיין אנדער עובדא ניט, ווי צו שמעקען טאבאק. איך האב געקענט א שפיאן, וועלכער האט זיך שיער ניט דעם לעבען גענומען, בעת ער האט אנגעהויבען צו בעטרייבען זיין פראפעסיאן, און היינט — היינט זיצט ער דארין, וויא א געשוויר אין זייט, און מיינט, אז ער איז ארויס א שפיאן פון דעם אויבערשטען'ס האנד.

איצט לאמיך אייך זאגען, ארום וואס איך האב זיך דא פון דאס נייע פערטראכט, דאס איז אט וואס :

* * *

ווען די פינף העלדען פון העם יאהר 1826, אדער די פינף העלדען פון דעם יאהר 1881, אדער די פינף העלדען פון טשיקאגא, פון 1887, אדער די הונדערטער אנדערע העלדען, וואס זיינען געשטארבען פאר א אידעע, צייט עס זיינען דא טיראנען אויף הער וועלט,— ווען זיי, זאג איך, זיינען געגאנגען אויפ'ן שאפפאט, אויפ'ן

ענטוועדער מיט צוויי אדערס, וואס דאס איז אין גאנצען דריי ברירות,— טאמער וועט זיך, זאג איך, א שטרענגער קריטיקער אן דעם אנצעפענען, לאז ער זיך צעפענען: ער וועט דערפון הנאה האבען און מיר קען דאס ווייניג וואס שאדען. איבערהויפט דארף דער עולם וויסען, אז איך האב געפאקט און געמאזעלט, האב איבערגעשטאנען סקארלאטין, דעם תוספות פון תגרי לוד, דריי ווילנער רעטשישניקעס און עטליכע פאסקווילען, וואס נאך די אלע מעשות רעכען איך, אז מיר וועט שוין קיין טייוועל ניט נעהמען, סיידען איך וועל צו איהם אליין געהן.

נאר דערווייל האב איך פערלארען וואו איך האלט... יא. דא אין ענגלאנד איז דער מענען און דער ניטדטארען עפעס ניע־בע, ניע מע, ניע קוקירעקו. ביי די ענגלישע פרייהייט— ווי ביי'ן אידישען גלות — ווייס מען ניט קיין אנהייב און קיין אויסלאז, קיין וואו־איין און קיין וואו־אויס. צו דאס איז בעשרענקטע פרייהייט, אדער פרייהייטליכע בעשרענקונג, אבער אויף יעדען פאלל איז עס עפעס ניט דאס. איהר מעגט, דאכט זיך, און מעגט און מעגט, מיט אמאל גוטרשבת־ברייגע! אט טאר מען ניט. למשל:

איהר מעגט זיין אן ארימאן, אבער איהר טארט ניט גיין איבער די הייזער, — סיידען איהר זייט א קוימענקעהרער.

איהר מעגט נים האבען קיין הויז, אבער איהר טארט ניט שלאפען אויפ'ן גאס; אונטער א בריק מעגט איהר העכסטענס לייענען קריאת־שמע.

איהר מעגט זיין א טאכטער ביי א רייכען מאן, אבער איהר טארט איהם ניט ירשה'נען.

איהר מעגט אין א רעסטויראן עסען וואס אייער הארץ געלוסט, אבער איהר טארט ניט קוסען דיא מזוזה, איידער איהר האט בעצאהלט.

איהר מעגט זיין א מעמבער אין פארלאמענט, אבער איהר טארט דאס ניט ווערען, ווען איהר האט ניט קיין דיקען טשעק־בוך.

איהר מעגט לעבען פון שווינדעל, אבער איהר טארט ניט שווינדלען אויסער אויף א געוויסען אופן.

LIX.

ענגלישע פרייהייט.

אין ענגלאנד איז דער מעגען און דער ניט־מארען האלב און האלב, ניט אהין און ניט אהער, א שטייגער, כאפט אייך אן, ווי א קאזיאנער רב, וועלכער איז ניט איד גענוג פאר א מורה הוראה און ניט גוי גענוג פאר א גלח; אדער ווי א אידישער מייסטער אהן זיין אוהר און קייט, וועלכער זעהט אויס (אופ'ן דבר־אחר־מארק) צו ארעם פאר א בן ו י ד און צו רייך פאר א האנד; אהער ווי א בעלגישער קעניג, וועלכער איז ניט מעכטיג גענוג פאר א מאנארך און צו־פיעל בעל־הבית פאר אן אלטען שוטה; אדער ווי א לאנדאָנער לארד־מייער, וועלכער איז צו אונגעהובעלט פאר א לארד און צו איידעל פאר א סוחר; אדער ווי א פסח ביי א רעפארמירטען רייכען אידען, וועלכער איז ניט כשר גענוג פאר בערדיטשעוו און ניט טרייף גענוג פאר גאטשינא. בקיצור דער מעגען און ניט מארען איז ניט אהין און ניט אהער.

ביי אונז אין הערהיים ווייס מען לכל הפחות, אז מי טאר ניט, אז מי טאר קיין זאך ניט טאן, ניט רעדען און נים שרייבען,— א איד אפילו ניט לעבען. דארטען ווייס מען וואו מי איז אין דער וועלט, און דאס וויסענדיג טוט מען איינס פון די בײדע: ענטוועדער מי רעט, מי שרייבט און מי לעבט בשתיקה, דאס הייסט מי לעבט א מין פערבאטענעם לעבען, און ווען ניט והערגט מען זיך מיט היא רייד און מי שטארבט א געזעצליכען טויט, אדער מי דערלאנגט אונטער פיער אויגען ווען מי דארף וואס מי דארף און אויף א וויילינקע וויינינגסטענס מעג מען... טאמער ווערט זיך א שטרייננגער קריטיקער צוצופענען דערצו, וואס איך האב אנגעהויבען מיט „איינס פון די ביידע“ און האב אויסגעבראכט איין

איהר מעגט זיידלען די רעגיערונג, אבער איהר טארט ניט האַ־בען קיין חוצפה פאר א ווייכטער.

איהר מעגט רעדען אומעטום אונטער'ן פרייען הימעל, אבער נים אומעטום אויף די פרייע ערד.

איהר מעגט אויסגעריסען ווערען, אבער איהר טארט ניט אויסרייסען.

* * *

אט אזוי מעגט איהר רק און טארט רק ניט, מי ווערט מבולבל אין דיא וועלטבעריהמטע ענגלישע פרייהייט; א גרינגער שכל בע־נעהמט זי גאר אין גאנצען ניט. זי איז גוט, אבער וויסט איהר פאר וועמען? פאר א ראדיקאלען פאליטיקער, פאר א מענשען, וועל־כער געהט א טריט פארויערטס און א טריט ריקווערטס, אזוי ווי דער פערפענדיקעל פון א וואנד־זייגער און דאס אויך נור אנגע־צויגענער־הייט פאר איהם איז דיא היגע פרייהייט פונקט וויא אויף איהם צוגעשניטען, גראדע נאך זיין מאס נאך און טאמער איז זיא אביסעלע ענג אין פאכווע און די הענד ריהרען זיך עפעס ניט וויא מי בעדארף, מאכט דאס ניט אויס — אבי עס איז ניט צו־לויז. אין גאנצען פריי וויל ער גאר ניט זיין; ער וויל גאר ניט אנדערש מעגען. וואו ער זאל ניט גלייך דערביי עפעס ניט טארען. אזעלכער דרעהט זיך אייביג אין דער „בעוועגונג" — ווי ער רופט דאס — אזוי ווי א וועווערקע אין שטייגעל און ווען ער שטרענגט אן אללע זיינע קרעפטען און פערקריצט די ציינער און צוקנאקט א נוס, מיינט ער, אז ער האט באמבארדירט א קריעפאסט.

פאר אזעלכען טויג ניט די וואהרע פרייהייט, ווי פאר איהם טויג ניט די נאקעטע, הוילע וואהרהייט, ווי פאר איהם טויג ניט דער שיין פון די ליכטיגע זון.

כל־זמן ער פיהלט ניט דעם ביטש, רייסט ער זיך ניט פון די אלאבלעס; ארויסגיין פון געשפאן גאר אין גאנצען וואלט ער אנ־רופען פעריבלאנדזענען.

אזוי קען ער אויך ניט ליידען די ריינע וואהרהייט. ער שלעפט אויף איהר ארויף א פאליטישע בלוזע, א רעליגיעזען מאנטעל פון

איהר מעגט זיך פערליעבען אין א בתולה, אן אלמנה, אדער א גרושה, אבער איהר טארט ניט אבלאזען דעם שידוך.

איהר מעגט אבלייקענען גאט אליין, אבער איהר טארט פון איהם, כביכול, ניט מאכען חוזק.

איהר מעגט זיין אן אירלענדער, אבער איהר טארט ניט אלץ מעגען.

איהר מעגט זיך האבען, ווי שלמה המלך עליו השלום, זיעבען הונדערט קעבס־ווייבער, אבער הייראטען טארט איהר ניט מעהר ווי איין ווייב.

איהר מעגט אייערע קינדער לאזען ארויסגעהן ניטרגעגעסען, אבער איהר טארט זיי ניט לאזען בלייבען ניט „געסקולט.“

איהר מעגט א מענשען האלטען פיר א שווינדלער, אבער איהר טארט דאס ניט זאגען.

איהר מעגט א פאליציייסמען פעראכטען, אבער איהר טארט איהם ניט ענטפערן מיט א פאטש אויף א פאטש.

איהר מעגט מאכען א טומטעל אין א „האלל“, אבער איהר טארט ניט ריידען צו הויך אין א קירך, סיידען איהר זייט דארטען דער זאגער.

איהר מעגט רופען יעדען פארק אייער איינענטהום, אבער איהר טארט דארטען ניט אויסרייסען א בלום.

איהר מעגט בדלות שטעלען א מענשען אין קאראנטין, אבער איהר טארט דאס ניט טאן וואו איהר ווילט (דער פרינץ אף ווילס איז אן אויסנאהמע).

איהר מעגט בענוצען אלע מוזעאומס, אבער איהר טארט דאס ניט טאן ווען איהר האט צייט דערצו.

איהר מעגט שטארבען א מיתה משונה, אבער איהר טארט ניט בעגראבען ווערען אהן א דזשורי פון צוועלף בעלי־בתים.

איהר מעגט לעבען מיט א ווייב ווי א קאץ מיט א מויז, אבער איהר טארט זיך ניט גט'ן מיט איהר אהן פרעמדע ליטבע.

איהר מעגט ארומגעהן מיט א שארמאנקע, אבער איהר טארט ניט שפיעלען אויף איהר אין די רייכע געגענדען.

אונז נאך ניט. אויב מיר זאלען פריי זיין, מוזען מיר מעגען זיין מענשען, מיט א פרייען גייסט, מיט א פרייען צונג, מיט פרייע הענד.

מיר דארפען האבען פרייהייט צו לעבען, צו געניסען און צו שאפען, פיר זיך און פיר אלעמען, דא און אומעטום, אויף איצט און אויף אימער.

מעגען געניסען די פרוכט פון אונזערע ארבייט; מעגען אויס־דריקען דיא געדאנקען פון אונזער מוח; מעגען אלץ טאן כל־זמן מיר שטערען ניט איינער דעם אנדערען; מעגען זיין עהרליך און קוקען גלייך אלעמען אין די אויגען; מעגען ברענגען קינדער אויף דער וועלט, וועלכע זאלען אונז ניט דארפען דערפאר שילטען ווען זיי וואקסען אויף; מעגען הייראטהען דורך ווארע ליעבע אום אזעלכע קינדער צו ערצייגען; מעגען ווערן אלט אהנע צו זיין ווען עס איז צו לאסט; מעגען עסען ווען מי דארף זיך ניט ווערגען, ווייל לעבען אונז זיפצעט א הונגעריגער;

מעגען האבען ניט באפעהלענדיג, געבען ניט שיינקענדיג, ליעבען ניט נאררענדיג, טראכטען ניט זארגענדיג, בראוו זיין ניט מארדענ־דיג;

מעגען זיין שטאלץ אהן גאוה, געבילדעט אהן נערוועזשוועכע, גוט אהן פריסטער, קלוג אהן גאזעטשיקעס, שטארק אהן סאלדאטען, זי־כער אהן פאליציי, גערעכטעט אהן ריכטער און געוויסענהאפט אהן טורמעס,—

דאס אלעס זיין, דאס אלעס האבען, דאס אלעס טאהן, אט דאס רופען מ י ר פרייהייט! וואס זאגט איהר? ניין?

ליטענס־ווענגען, א שלייער אויפ'ן פנים, אום אז זיא זאל נימ גיין הויל און נאקעט. א י י וואס מי הערקענט איהר מעהר ניט — דאס קימערט עם ניט, אבי זי איז פערדעקט.

פאר היא שטראהלען פון דיא ליכטיגע זון האט ער אויך מורא און ער קוקט אויפ'ן טאג דורך בלויע ספאקולען, מיט א ברייטען קאזיראק איבער דיא אויגען. צו־פיעל ליכט פערטראגט ער ניט, צו־פיעל פרייהייט פערטראגט ער ניט; אלץ מוז איהם זיין בעשרענקט ווי ער אליין איז בעשרענקט, דאס רופט ער מעסיגקייט און איז דערמיט צופריעדען.

יא, פאר אזא ניט־הערבאקענעם לעבעל־מענש, פאר איהם וואס ער בלייבט אייביג אינוויינינג רויה, אפילו ווען ער איז פון אויבען צוגעברענט, פאר אזעלכען איז גוט דיא ענגלישע חול־המועד פריי־הייט, דיא ניט־אהין־און־ניט־אהער פרייהייט, דער מעגען ניט־מארענדיג.

אה, יא ! ער, פערשמייט איהר, דארף ווערים־קרויט־צוקערקעס, איינגעבערלאך, פאמעראנצען, אלץ עפעס אזוינס, וואס איז אי זיס, אי ביטער. פון א שטיקעל הוילע צוקער, פון א לעק ריינע האניג קריעגט ער ליב־שמערצען, דאס קען ער ניט פערדאיען. אלזא פאר איהם, ווייל ער איז אזוי געבוים, איז דיא האלבע פרייהייט גוט, — אבער פאר אונז ?

פאר אונז, וועלכע האבען געפיהלט דעם דרוק פון דעספאטיזמוס אי אלס אידען, אי אלס פוילישע, אי אלס אלכסנדר'ס אונטערטהא־נען, אי אלס פרייהייטס־מענער, אי אלס פראלעטאריער — פאר אונז פינף־פאכע אונטערדריקטע, — פאר אונז איז אזעלכע פרייהייט ניט קיין פרייהייט.

מעגען הערען איז שוין פאר אונז ניט גענוג; מעגען רעדען פוי־ליש אדער אידעש איז פאר אונז אויך נאך ניט גענוג; מעגען ריידען פויליש אדער אידעש ניט זייענדיג איינגעשפארט אין עטליכע גו־בערניעס איז פאר אונז נאך אויך ניט גענוג; מעגען אומעטום ריי־דען פאר ווארע מענשליכע פרייהייט איז פאר אונז אויך נאך ניט גענוג; אפילו מעגען ריידען געגען אונזערע בלוטזויגער בעפריעדיגט

זעהן, אלעס איבערקלערען און איבערטראכטען און ביי מיר יאוועט זיך איצט ניט מעהר קיין חשק צו לאכען, ווי ביי א זאגער ווען ער פארלירט וואו ער האלט. איך קען מעהר ניט לאכען ווייל ער... ער שטעהט מיר רק פאר די אויגען סיי אין חלום, סיי אויפ'ן וואהר.

נעכטען בין איך געזעסען אבגעמאטערטערהייט, ניט גאנץ קראנק, ניט גאנץ געזונד, א שטייגער ווי די איצטיגע צייט; בין געזעסען זופענדיג א ליטעראַרישען שלאפטרונק, דאס הייסט לע־זענדיג א דומעס בוך, האב געלעזען, געגענעצט און האב איינגע־דרעמעלט. מיט אמאל האט זיך מיר אבגעדוכט אז איך זעה פאר זיך א הויכען בארג און אויפ'ן שפיץ בארג א יונגען מאן מיט א שלאנקע מאגערע פיגור — ווי זיינע — רוהיג, געלאסען, זאנפט און מילד. דאן איז מיר פארגעקומען אז פון זיינע ליפען איז ארָאבגעפאלען דער שווארצער זיגעל פון דעם טויט און א הייליגער ווינד האט זיי גענומען באוועגען און זיי האבען ארויסגעלאזען א שטימע, וועלכע איז ניט הויך און דאך צום הערען, א שטימע, וועלכע דיא ביבעל ריפט קול דממה דקה און וועלכע מען קען אויף קיין אנדער לשון ניט בעשרייבען. פריי פון דעם אמאהליגען הוסט האט זיא זיך אבגערופען און האט געזאגט, רעדענדיג וויא אין דער לופט אריין.

„גליקליך איז דער, וועלכער וועט לעבען דאן, ווען עס וועט זיין שפייז פאר יעדען מאגען, פרייהייט פאר יעדע ברוסט, ליעבע פאר אלע הערצער, בילדונג פאר אלע מוחות, שיינהייט פאר יעדע געשטאלט און געזונדהייט פאר יעדען גוף. אבער גליקליכער איז דער וואס קעמפפט, ווי דער וואס געניסט די פרוכט פון דעם זיעג; דער וואס זוכט, ווי דער וואס האט דאס געפונענע; דער וואס מאכט ווי דער וואס באנוצט די געמאכטע זאכען; דער וואס שנייט פון זיין אייגענע זריעה און ברייננגט די גארבען אין שייער אריין, ווי דער וועלכער עסט פון אלעם פארטיגען.

„די צייט פון האבען איז נאך וואייטלעך; די צייט פון קריגען

LX.

ער, איהר און איך.

ער שטעהט מיר רק פאר די אויגען.

אמאל פלעג איך קענען לאכען. איצט ניט. ווען איך זאל איצט זעהן א סאציאליסט אויף רחל'ס קבר; א פראנצויזישען מיניסטער, וואס וויל ניט רייך ווערען; אן ענגלישען פאליטיקער, וואס געהט מיט'ן אמת; א טערקישען סולטאן, וואס שטארבט פון געוויסענביסע; אן איטאליענער, וואס איז ניט מגזם אין ריי־דען; א געוועזענעם ארעם־בחור וואס געהט ארום אהן א מעסעריל אין קעשענע; א לאנדאנער מייסטער וואס וויל ניט זיין קיין גבאי אין א שול; א לאנדאנער גבאי אין א שול, וואס וויל ניט זיין קיין מייסטער, אויב ער איז ניט; א שוחט'ס א ווייב וואס האט פיינט קישקעלאך און הונדערט אנדערע אזעלכע נפשות, — ווען, זאג איך, איך וואלט זיי היינט זעהן, וואלט איך אפשר זיך ניט געקאנט איינהאלטען א שמייכעל צו טאן, אבער געלאכט וואלט איך ניט.

אה, ניין! איך קען היינט זעהן ווי שעפסען קלייבען אויס א וואלף פאר א פיהרער; ווי פויערים גיבען א בער זייער האניג צו בעהאלטען; ווי מייז געהען דערצעהלען זייערע קריוודעס פאר א קאץ; ווי ארבייטער טוען תפילה פאר א פאבריקאנט און מאַ־כען פאר א פרעזידענט אין זייער פעראיין... איך קען זעהן אן אלטען פאלקאווניק וועלכער זיצט אין א דזשורי ביי א מארד־פראצעס; ווי ביסמארק רייצט דעם דייטשען פארלאמענט אויף געגען דעם יונגען קייזער; ווי פרוי ענניע בעזענט שרייבט וועגען נסים; ווי אן ענגלישער לארד שרייבט ארום ארבייטער־אינטע־רעסען און ווי ארבייטער לייענען דאס — דאס קען איך אלעם

שטעלען אין פראָנט, ווי א גייסט פון אחרות וועט ווי אן עלעקטרי־שער שטראָם דורכגעהן די פעראייניגטע האנד־אין־האנד׳יגע מענ־שענמאַסע און די מאַסע וועט מיט איין אטהעם דישענען, מיט איין הארצען וועלען און מיט איין קול פערלאַנגען פרייהייט און רעכט און אַזוי אטהמענדיג, אזוי ווילענדיג, אזוי פערלאַנגענדיג, וועט זי (די מאססע) זיך געבען א ריהר און וועט נעהמען מאַר־שירען. דאַן וועט איהר וויסען אז דער קאַמפף האָט זיך אָנגעהויבען.

איך זאָג דערפאר:

לאָזען לעבען די וואָס קענען; עס קומען אָן צייטען וועלכע עס וועט ווערטה זיין צו דערלעבען.

* * *

און ווי ער האָט גערעדט דיעזע ווערטער האָבען זיינע אויגען געקראָגען אלץ מעהר און מעהר גלאַנץ, זיין בלייכער פנים מעהר און מעהר בעגייסטערונג, און זיין שלאַנקע דארע פיגור איז עפּעס אזוי ווי אויסגעוואַקסען.

און דאַן האָבען זיך די וואָלקענס בים־לעכווייז ארונטערגעלאָ־זען אויפ׳ן שפּיץ בארג וואו ער איז געשטאַנען. זיי האָבען פאַר־שטעלט פון דעם מענשליכען בליק צוערשט דעם קאָפּ, דאַן די האלז, דאַן די ברוסט, און דאַן זיין קערפּער ביז ער איז אין גאַנ־צען ניט געוואָרען. און דאַן האָבען זיך די וואָלקענס א רוק געטאָן צו מערב צו, און די לופט איז געוואָרען פריי און קלאָר און אויפ׳ן בארג איז שוין מעהר קיינער ניט געשטאַנען. מיט א פארשטיקטען קול האָב איך איהם נאָכגעשריען: ברודער, ברודער, האלט... איין ווייליגקע, נאָך איין קליין ווייליגקע! קיינער האָט ניט גענטפּערט און ער איז געווען פערשוואונדען — דער ייגגער מאַן.

* * *

מיט א מאָל האָט זיך מיר אָבגעדוכט אז אויף מיינע שולטערן שטעהען צוויי פויגלען: א בילד־שעהנע טייבעלע אויף די רעכטע פּלייצע און א שווארצער וואָראָן אויף די לינקע. דיביידע פייגלאך האָבען צוגעלעגט זייערע קעפּ צו מיינע אויערען.

וואָס מען קען האָבען איז נעהנטער; אָבער די צייט פון זוכען קומט איצט אָן, דערפאַר זאָג איך:

„לאָז יערערער וואָס קען — לעבען, ווייל עס קומט א צייט, וועלכע עס וועט ווערטה זיין צו דערלעבען.

„זוכען הייסט קעמפּפען. דער קאַמפּף, ער איז נאָהנט, — דער גרויסער, אַלגעמיינער, אומעטומיגער און ערנסטער קאַמפּף. גליקלאך זיינען די, וועלכע וועלען איהם דערלעבען און מיטלעבען און איבערלעבען, — גליקליכער ווי מיר, וועלכע זיינען מעהר ניטאָ, גליקליכער ווי אונזערע אייגענע קינד'ס־קינדער וועלכע זיי־נען נאָך ניטאָ.

דער קינסטלערהאַקט א בילדזיילע פון מאַרמאָר, האַרעווענ־דיג שווער איבער דעם הארטען שטיין. ער זעהט, אז ער איז ניט ווייט פון זיין ציעל, און שטראַהלען פון פריידע בעלייכטען זיין פּנים. ער איז גליקליכער ווי דער, וואָס האָט אויסגעגראָבען דעם שטיין. גליקליכער ווי דער וואָס וועט האָבען די סטאַטוע.

און אַזוי וועט איהר זיין אויב איהר וועט דערלעבען דעם גרויסען קאַמפּף.

אָבער האָט ניט קיין טעות:

איהר וועט זעהן א געוואַלדיגען ווינד, וועלכער וועט אויפהויבען וואָלקענס פון שטויב אין אַלע גאַסען, אויף אַלע וועגען און אויף אַלע שטעגען. איהר זאָלט ניט מיינען אז דאָס איז דער קאַמפּף: דאָס וועט נור האָבען אָנגעמאַכט דער ערשטער ריהר וואָס דער חיל וועט זיך טאָן.

און איהר וועט הערען טרויער־שטימען און יובעל־שאַלען, קלינגענדיגע גלאָקען און קלירענדע וואַפען און פיעל געשריי און א גרויסען טומעל. איהר זאָלט ניט מיינען, אז דאָס איז דער ריכטיגער קאַמפּף־גערויש: דאָס וועט נור זיין דער ערשטער אויסברוך אויפ'ן קול פון שוואַכע בעדריקטע און פון בעדריקענדע האַרטע הערצער.

און דאַן וועט איהר זעהן ווי די לופט וועט זיך נעהמען קעהרען; ווי שולטערן וועלען קומען נעהנטער צו שולטערן, ווי הענד וועלען אָננעהמען הענד, ווי פיס וועלען פּאַראַרווייז זיך אויס־

נעם ניט רעדען און רעדען אליין אויך ניט. דאָ אין ענגלאנד רעדען די הערשער אזוי פיעל, אז דאס פאָלק קומט זעלטען ווען צום וואָרט. דאס איז אָבער נור אין דיא הויכע פלעטצער, וואו האלטען א רעדע הייסט זאָגען א דעה. צווישען זיך אָבער רעדט דאס פאָלק גאנץ גע־נוג און רעדט וועגען רעדען, דאס הייסט, וועגען די ספּיטשעס פון אנדערע. אָה, די פערפלוכטע ריידערייִ! דער ענגלישער קרוין־פּרינץ עפענט א הקדש פאר דיא, וואָס ער העלפט אָרעם מאַכען, און ער זאגט א דרשה; א קריעגס־מיניסטער, וואָס טויג צו קיין אנ־דער מלחמה ניט וויא מיט זיין ווייב און קינדער, האלט אלע ווײ־לע א רעדע, דער פינאנץ־מיניסטער, וואָס קען אָהן זיין סעקרעטער קיין שווערען כפל ניט בערעכענען, פאָהרט ארום און דרשה׳נט; יעדער בישאָפּ, יעדער קאַנאָן (געוויינליך ניט ווערטה קיין שום פּול־ווער), יעדער גייסטליכער, יעדער באַראָבאַנשציק פון די סאלוויי־שאן ארמיי, יעדער געוועזענער שכור וואָס פּרעדיגט וואסער טרינ־קען און קאיען דיא בלאָטע; יעדער פּאָליטיקער (און פיעלע פון זיי זיינען הינט לגבי א מינסקער פּרוש) אין יעדען ליבעראלען און קאָנסערוואַטיווען קלוב פון יעדע שטעדטעל אין יעדער געגענד פון ענגלאנד, געהט ארום און איז א מגיד. דאס פאָלק הערט דאס אלעס צו (און אויך) און קומט אהיים און רעדט איבער אלץ וואס איז גע־רעדט געוואָרען.

און זיי זיינען איינגערעדטע אָרעמע לייט. דיא ענגלענדער, פארשטעהסטו מיין קינד, וואָלט מען אזוי לייכט אין צוויק ניט גע־האלטען, ווען מען וואָלט זיי ניט איינגערעדט, אז זיי זיינען בעלי־דעות איבער זיך, אז בריטטאנס וועלען קיינמאָהל קיין שקלאפען ניט זיין", אז דער ענגלענדער איז דיא סמעטענע פון גאנצען אײ־ראָפּעאישען מילך־קרוג. מען שלעפּערט זיי איין אויף דעם אופן מיט רייד און זיי שלאָפען... שלאָפען אָפּט ניט געגעסענע. דער פרומאָק פון קירך, דער לײדאָק פון קלאָב, דער פּרעדיגער פון גאס, — יעדער הילכט איהם אין מוח ביז ער שלאָפט איין. וואס גאָט׳ס סטראָפּטשע הויבט אָן, ענדיגט גלעדסטאָן׳ס סטראָפּטשע און זיי ביידען העלפט אונטער דער וואסער־פּרעדיגער.

און דער שווארצער ראבע האָט געזאָגט:

פון אויביג־אָן האָבען דיא מענשען געליטען,
אונ האָבען געגלויבט און געהאָפט;
זיי האָבען אומזיסט מיט'ן אונגליק געשטריטען,
און זייער ערלייזונג — זי שלאָפט.
דער מענש איז צו אייביגע ליידען געבאָרען,
אומזיסט און אום־נישט איז זיין שטרייט;
ער בלייבט, ווי געוועזן, אין פערגאנגענע יאָהרען,
א שקלאפע פון צרות, וואָס שרייט...

אָבער דיא ווייסע טויב האָט געענטפערט:

דער מענש האָט ניט אימער ווי איצטער געליטען:
זיין הייגטיגע קרענק איז ניט אלט;
זיין לאגע זי האָט זיך אין גאנצען געביטען,
זיין לייד האָט א נייע געשטאלט;
דאָך איז ער צו לעבען אין פרייזדען געבאָרען
און געהט, דאָס צו האָבען, אין שטרייט:
ער בלייבט ניט מעהר ווי אין פערגאנגענע יאָהרען,
א שקלאף, וועלכער דולדעט און ליידט.

איך האָב מיך ניט־ווילענדיג א טרייסעל געטאָהן און דיא ביי־דע פויגלען זיינען ניט געוואָרען.

* * *

ווען איך האָב מיך אויפגעכאפּט, האָב איך לעבען זיך דער־זעהען דעם פריינדליכען פּנים פון מיין אייניקעל.

„זיידע—זאָגט ער — דו האָסט גערעדט פון שלאָף."

איך האָב מיר א רייב געטאָהן די אויגען און האָב איהם גע־ענטפערט:

„הלואי וואָלטען אלע גערעדט פון שלאָף אנשטאָט וואָס זיי שלאָפען איין פון רעדען. דו פערשטעהסט ניט? זעץ זיך דאָ לע־בען מיר אויפ'ן שטול און איך וועל דיר דאס ערקלערען."

„אין דער מדינה, פון וואנען איך קום, לאָזען די הערשער קיי־

צווייטער טהייל

בילדער, ווערטער און חקירות

1889-1893

איצט זאָג, מיין ליבער איינִיקעל, וואָס איז ערגער — שלאָפן פון רייד, אָדער רעדן פון שלאָף ?

ער האָט ניט געענטפערט, אָבער זיין שווייגן איז געווען דער בעסטער ענטפער : ער האָט געכראָפּעט פון זיין זיסע רייד.

ווידער אַמאָל :

א פלוך אויף דיא ריידעריי.

LXI.

דער שווערד פון דאמאָקלעס.

אויף דעם אינזעל סיציליען איז דאָ א שטאָדט סיראקוזע. דאָרטען האָט אמאָל געהערשט א טיראן דיאָניזיוס — מיט א יאָהר 2300 צוריק — און ער, ווי אלע אנדערע טיראנען האָט ארום זיך געהאט פאראזיטען — חניפושניקעס. איינער פון זיי א געוויסער דאמאָקלעס, האָט זיך געוואָלט צו מאכען צו דיאָניזיוס און האָט איהם געזאָגט אז ער, דער טיראן, מוז זיין דער גליק־ליכסטער מענש אין דער וועלט. אָרעמער דאמאָקלעס! ער האָט פערגעסען — אפשר האָט ער קיינמאָל ניט געוואוסט — אז טי־ראנען איז אפילו צו חנפ'ענען געפעהרליך. דיאָניזיוס האָט איהם דאָס גלייך בעוויעזען. ער האָט, נעמליך, דעם חונף איינגעלאדען צו א מאָהלצייט, האָט פאר איהם אוועקגעשטעלט די זעלטענסטע און פיינסטע שפייזען און משקאות, האָט איהם ארומגעשטעלט מיט אלערליי בריליאנטען און טייערע זאכען, אָבער איבער זיין קאָפּ האָט ער פון באלקען געלאָזט אויפהענגען א בלאנקען שווערד אויף א פערדישען האָאר, וועלכער האָט יעדען אויגענבליק געקענט אראָפּפאלען אויף דאמאקלעס'ס האלז און מאכען א סוף פון זיין גליק און פון זיין לעבען. „אָה, בעפריי מיך פון דיעזע גליקזעליג־קייט!" האָט זיך דער דערשראָקענער דאמאָקלעס געבעטען. ער האָט דאן פערשטאנען צוויי זאכען: ערשטענס, אז דער פוקס דארף וויסען ווי צו חנפ'ענען דעם לייב, און צווייטענס, אז דער מלך וואס איז א חיה־רעה לעבט אליין אויך אין הוילע ציטערנעס. — פון יענער צייט אָן איז דער שווערד פון דאמאָקלעס געוואָרען א שפּריכוואָרט, וועלכעס דריקט אויס די גרעסטע געפאהר דאָרטען, וואו דער געוואוינליכער צוזעהער זעהט דאָס העכסטע גליק.

און אז די ערשטע פרוכט פון זייער הייליגע ליעבע מעג געבאָרען ווערען אין וואַרקהויז...

* * *

דער ווינטער־פּאַלאַסט איז אויפגעראַמט. סענדרער — דער דיאָניזיוס פון רייסען — איז לוסטיג. דיאַמאַנטען און בריליאַנטען, פּראַכט און לוקסוס, שעהנע בלאָהע אויגען פון אויסגעבלויזטע דאַמען, א געדעקטער טיש, מוזיק און געזאַנג און די אויסזיכט אויף בלוט, די האָפנונג אויף א קריעג! פוילען קרעכצעט — דער קרעכץ איז בעסער ווי א סימפּהאָניע פון בעטהאָווען, ווי גלינקעס אָפּערא, ווי רובינשטיין'ס אריען; דער פויער זיפצט — סענדרער איז ענטציקט; ישראליק וויינט — וואָס קען זיין זיסער צו הערען; סענדרער איז גליקליך! דער קרעכץ, דער זיפץ, דער געוויין, דאָס זיינען געטליכע טענער, הימלישע מוזיק, אין אויער איז זיס, פאַר די אויגען פּראַכט און גלאַנץ, אין גומען רייצענדע שפּייזען און געטרענקע. ער איז גליקליך, זעהר גליקליך איז סענדרער! און זשעליאַבאָוו איז טויט און גרעסער לעבט, און חוץ די ביבעל איז אַלעס פערבאָטען, און דער רובעל שטייגט און ביסמאַרק קען אייביג ניט לעבען! ווי גוט איהם איז!

אָבער איבער'ן קאָפּ הייננט דער שווערד פון דאַמאָקלעס!

* * *

באַרמהאַרציגער גאָט! האָב רחמנות אויף די רייכע לייט! האָב רחמנות אויף די שופטען! דו ביזט זייער גאָט, דו האָסט זיי אוועקגעגעבען די וועלט, דו האָסט זיי פערזאָרגט מיט אַלעס גוטס, דו האָסט זיי געגעבען קאַרעטען וואָס פיהרען זיי, פערד וואָס טראָגען זיי; דו האָסט זיי געגעבען אייזלען צום רייטען, און אייזלען צום פעראַכטען, און אייזלען וואָס קניען זיך פאַר זיי; דו האָסט זיי געגעבען רייכע לייט'ס מיידלעך פאַר ווייבער און אָרעמע לייט'ס טעכטער פיר מעטרעסען, דיענסטען און גובערנאַנטקעס; דו האָסט זיי געגעבען געלד צום פערשווענדען, געלד צו פערשפּיעלען און געלד אויף צדקה; דו האָסט זיי געגעבען זומער־הייזער און ווינטער־הייזער, טהעאַטערס און באַלעטען, ביכער ניט

* * *

זונטאג פאר נאכט, אין אַ בעהאַלטענע שטעגעלע אין פּארק זיצען צוויי יונגע מענשען — אַן ער און אַ זי. ער איז געזונד, שטאַרק און גרויס, זי איז מילד, ליעבליך און שעהן. ער איז אַלט אַ יאָהר אַכטצעהן, זי — אַ יאָהר זעכצעהן.ביידע צוזאַמען זיינען גליקליך, זעהר גליקליך. דאָס זעהט דער גרויסער בוים וואָס שטעהט נעבען זיי און בענטשט זיי, דאָס זעהען די בלומען און בייט, וועלכע שמייכלען צו זיי פון ווייטען, דאָס זעהט די זונן אין הימעל, וואָס געהט אונטער, זאָגענדיג: אויף ווידערזעהען ליעבע קינדער! ביז מאָרגען! ער און זי ריידען זעהר ווייניג. זיין רעכטע האַנד איז אַרום איהר טאַליע, איהר רונדע, בלאָנדע קעפּעלע אויף זיין פּלייצע, זיין לינקע האַנד אין איהר רעכטע און זי שפּיעלט זיך מיט די פינגער פון זיין האַנד. זייער שפּראַכע איז אַ לשון אָהן ווערטער די ליעבעס־שפּראַך און זיי פערשטעהען זיך אַזוי ווי די שטומע טויבען פערשטעהען זיך. ווען דאָס האַרץ איז צו פול איז דער צונג בעוועגונגסלאָז און וואַהרע ליעבע שווייגט. מיט אַ מאָל הערט זיך אַ פּיפּס פון אַ פויגעלע. דאָס איז איהר שטימע.

„וואָס זאָגסטו, אמאַליע?“ פרעגט ער איהר.

„איך? גאָר נישט.“ ענטפערט זי.

זייערע ראָזיגע ליפּען קומען צוזאַמען, עס הערט זיך אַ שטי־לער, אָבער וואַרימער קוס און דאַן ווערט אַלעס פון דאָס ניי רוהיג, שטיל. זיי זיינען ביידע פערטראַכט, זיי האָבען קיינעם ניט אויף דער וועלט, אָבער ער האָט געזונטע הענט, ער וועט אַ ביסעל מעהר צו־אַרבייטען, וועט... קורץ, אין אַ חדש צייט קען ביי זיי זיין חתונה... אָה, ווי גליקליך זיי זיינען! דער קליינער ליעבעס גאָט אַמור שמייכעלט צו זיי פון אויבען, אָבער... אָה, אַ פלוך אויף דעם אָבער! אָבער אַמור איז אַ בלינדער גאָט, בלינד ווי די צוויי פערליעבטע אַליין און ער זעהט ניט אַז איבער זייער קאָפּ הייננגט דער שווערד פון דאַמאָקלעס! ער זעהט ניט אַז די געזונדע הענד מעגען אַ חדש נאָך דער חתונה ניט האָבען קיין אַרבייט

LXII.

קורצע אָבער ניט צוושלאָגענע רייד.

איהר זעהט מענשען, וועלכע גנב'ענען ניט, ווייל זיי האָבען דעם מוטה ניט דערצו; זיי רופען זיך עהרליך, איך רוף זיי טרוסען.

איהר זעהט מענשען, וועלכע בעטריגען קיינעם ניט מעהר, מחמת קיינער טרויט זיי ניט מעהר. זיי רופען זיך עהרליך־געוואָרענע פערזאָנען—איך רוף זיי אונגליקליכע בעטריגער.

איהר זעהט מענשען, וועלכע עפענען קיינמאָל די מויל ניט אויף, ווייל זיי קענען ניט רעדען; זיי רופען זיך קלוגע, איך רוף זיי פערשוויעגענע נאררען.

איהר זעהט פרויען, וועלכע בעהאַלטען זייער האַלז אין טיכער און אין הויכע קאָלנערס; זיי רופען זיך צנועות; איך בין זיי חושד, אז זיי האָבען שווארצע — העלזער.

איהר זעהט מענשען, וועלכע געפינען חסרונות אין יעדערן און מעלות אין קיינעם ניט; זיי רופען זיך מענשען־קענער, איך רוף זיי לשון־הרע'ניקעס.

איהר זעהט סאָציאליסטישע פאנאטיקער, וועלכע טהוען פיר זייער אידעע גאָרנישט חוץ בעריידען אנדערע, וואָס טהוען יא עט־וואָס; זיי רופען זיך אייפריגע אידעאליסטען, איך רוף זיי לויזע מיילער—אין פוסטע קעפּ—אויף שוואכע פּלייטשעס—מיט א פער־דאָרבענע הארץ—פול מיט קנאה־שנאה.

איהר זעהט אכטצעהן־יאהריגע יונגע לייט, וועלכע זיינען שוין פאָלקאָמענע קויפלייטע, אָהנע יערעס ועפיהל, חוץ געלד־ליע־בע; זיי רופען זיך פּראקטישע מענשען, איך רוף זיי געמיין.

איהר זעהט שעפסען, וועלכע מיידען אוים יעדען וואָלף, אָנ־

צו לעזען און דעם שכל דערצו; דו האָסט זיי פערזאָרגט מיט אלץ אין דער וועלט, אפילו מיט פרעמדע אונגליקען אום צו פיהלען זייער גליק נאכהער; דו מאכסט שיפבריכע, גרויסע שרפות, עקספּלאָזיאָנען אין קוילענגרובען, מלחמות, ערד־ציטערנים, אום זיי צו אמוזירען, צו אונטערהאלטען, זיי צו געבען שטאָף צום ריידען; דו האָסט זיי אלעס, אלעס געגעבען, אָבער זיי זיינען ניט אין גאנצען גליקליך; זיי פיהלען דעם גרויסען שטורם וואָס הויבט זיך אויף, זיי לעבען אין ציטערנעס, און אַ בת־קול קומט יעדען מאָרגען ארויס פון דער גרויסער ארבייטער־חורבה וואָס הייסט זיי אויפהויבען די קאָפּ און ווייזט זיי דעם שווערד פון דאמאָקלעס אויפ׳ן פערדישען האָאר. זיי עסען, זיי טרינקען, זיי לאכען, זיי זינגען, זיי טאנצען און פערגניגען זיך, אָבער זיי האָבען מורא...

בארמהארציגער גאָט, זעה, האָב רחמנות אויף די רייכע לייט... די אָרעמע לייט וועלען זיך אליין העלפען...

פון אייך? ער איז א היציגער סאָציאַליסט — אזוי זאָגט מען — און דאָך ווייס איך, אז ער האָט פערפיהרט און האָט אונגליקליך געמאַכט אויף אייביג אן אונשולדיגע... וויא ערקלערט זיך דאָס? איך וועל אייך זאָגען: ער איז ניט אזוי היציג און ניט אזוי סאָ־ציאַליסטיש, וויא איהר מיינט; ער איז ניט דערבאַקען און, אָב־גלייך ער זעהט אויס פון אויבען פערברענט, איז ער דאָך אינווע־ניג רויה.

איך האָב א לאַנגע צייט ניט געגלויבט אין הייליגע...

איין טאָג האָט זיך אויפ'ן גאַס אין שמוץ ארומגעוואַלגערט א ליליע, וועלכע איז א קורצע ווייַלע פריהער געווען ארויסגעפאַלען פון א בלומען־קראַנץ (א מין בלומען־פאַמיליע), אין וועלכע זיא האָט געבליהט און געלעבט. איצט איז די ליליע געווען אין גאַס און אין בלאָטע. טויזענדע זיינען פאַרבייגעגאַנגען, הונדערטע האָבען זי אָנגעבליקט און עטליכע האָבען זי בעטראַכט. „א געפאַלענע ליליע" — אן איינגעבלאָטיגטער בלום — „טפוי! עקעליג!" אזוי האָבען זיי אויסגערופען און האָבען זיך פון איהר אָבגעווענדעט מיט פעראַכטונג.

די געפאַלענע ליליע האָט אָנגעהויבען צו וועלקען.

מיט א מאָל האָט דער צופאַל צוגעפיהרט אן ארבייטער צום אָרט, וואו זי האָט זיך ארומגעוואַלגערט. דער ארבייטער האָט איהר דערזעהן, האָט זיך אָפּגעשטעלט און האָט דעם בלום געננוי בע־טראַכט. ער האָט צו די געפאַלענע ליליע געזאָגט: „אָרעמע בלי־מעלע! דו ביזט ניט אימער געווען אויפ'ן גאַס אין שמוץ; דיין אונגליק האָט געבראַכט דער בייזער ווינד, וועלכער האָט דיך ארויסגעריסען פון קראַנץ, אין וועלכען דו האָסט געבליהט; קום צו מיר, אונגליקליכע, איך וועל דיר געבען שוץ."

ער האָט דאָס געטאָן. וואָס טויזענד אַנדערע וואָלטען אפילו גאָר ניט געטראַכט צו טאָן — דאָס האָט דער פּראָסטער ארבייטער געטאָן, און די דאַנקבאַרע ליליע בליהט פון דאָס נייע.

א לאַנגע צייט האָב איך ניט געגלויבט אין הייליגע...

פון יענעם טאָג אָן גלויב איך.

שטאָט איהם געמיינשאַפטליך צו בעקעמפפען; זיי רופען זיך פריעד־ליבע פּערזאָנען, איך רוף זיי שעפּסען.

איהר זעהט מענשען, וועלכע געהען אין קרומע וועגען, ווייל אין דיעזע וועגען זיינען זיי אימער געגאַנגען; זיי רופען זיך קאָנ־סעקוועטנע מענשען, איך רוף זיי אונפערבעסערליכע לומפּען.

איהר זעהט ווידער אַנדערע, וואָס טוען אַלערליי דומהייטען, ווייל זיי האָבען איינמאָל געזאָגט אז זיי מוזען דאָס טאָן; זיי רופען זיך שטאַנדהאַפטע, פעסטע כאַראַקטערע, איך רוף זיי דומע עקשנים.

איהר זעהט געוועזענע אידעאַליסטען וועלכע זיינען יעצט „טיכטיגע קויפלייטע" און בעריהמען זיך דערמיט, וואָס זיי האַלטען ניט מעהר פון אידעאַלען; זיי רופען זיך ניכטערע, ערפאַה־רענע וועלט־מענער, איך רוף זיי האַבונעס.

איהר זעהט אַלטע־לייט, וועלכע לאַכען פון ליעבע; זיי רו־פען זיך קלוג, איך רוף זיי אַלט.

איהר זעהט אונגלויביגע פּערזאָנען, וועלכע גיבען זייערע קינ־דער אַ רעליגיעזע ערציהונג; זיי רופען דאָס פון יוצא־וועגען איך רוף דאָס פון שווינדעל־וועגען.

איהר זעהט פּריוואַטלעבענדע מענשען, וועלכע וואַיעווען איבער זייער הויז־געזינד; זיי רופען זיך בעלי־בתים, איך רוף זיי פאַמיליען־טיראַנען.

אַ זעכציג־יאָהריגער מאַן זאָגט צו מיר: דיא סאָציאַליסטען לאַרעמען און שרייען און אַגיטירען און דאָך בלייבט דער סאָציאַ־ליזמוס נאָך אימער „איין אידעאַל דער צוקונפט". דער אַלטער איז ניט קלוג. אַן אידעאַל, וויא דער סאָציאַליזמוס ווערט ניט פער־ווירקליכט אין איין טאָג. דער מאַן פערגעסט אז איהם אַליין האָט גענומען 60 יאָהר צייט אום צו ווערען... וואָס? נו, פון אַ קליינעם יונגען נאַרעלע אַ גרויסער אַלטער נאַרר.

זעהט איהר דעם יונגען מאַן, וואָס שטעהט דאָרטען ניט ווייט

איהר מוטער׳ס טויט (דער פאָטער איז געשטאָרבען מיט עטליכע יאָהר פריהער) איז זי אויף א קורצע צייט געוואָרען אן ארבייטערין, און ווען זי האָט קיין ארבייט אויך ניט געהאט איז זי ביסלעכווייז געוואָרען אָרעמער און עלענדער און מאגערער — קורץ אן אָרעם־מענש. זי האָט פערלאָרען פיעלע פון די ווייסע ציינער, די רויטע פארב פון די ליפען, דעם גלאנץ אין די אויגען; די שיינהייט פון פנים, די קליידער פון גוף — אלעס, אלעס; אָבער ניט דעם שטאָלץ און ניט די לוסט צו די גוטע זאכען, וואָס זי האָט איצט געזעהען און אמאָל געהאט. זי פלעגט ארויסגעהן אין גאָס, זעהר אָפט הונגעריגערהייט, פלעגט קוקען אין די גרויסע שוי־פענסטער פון די גרויסע לאָנדאָנער לאדענס און פלעגט וועלען דיעזעס, וועלען יענעס — וועלען, וועלען און ניט האָבען. איינמאָל האָט זי געהאט א געלעגענהייט צו גנב׳נען, אָבער די פורכט פאר׳ן געריכט האָט איהר אָבגענומען די הענד, און זי איז געבליבען ניט האָבענדיג. ווען זי איז אוועג פון דעם שוי־פענסטער האָט זי זיך דערמאָנט אָן איהר ליידיגען מאָגען. זי איז געקומען צו א רעסטאָראַן. עס האָט איהר דערלאנגט א האַק אין נאָז דער אנגענעהמער גערוך פון געשמאַקע שפייזען, זי האָט זעהר געוואָלט ערפרישען דעם גומען מיט א גוטע שטיקעל בראטען, ווי אין די אמאָליגע יאָהרען, אָבער זי איז געבליבען ביי׳ן וועלען. און איצט האָט מען איהר ארויס־געוואָרפען פון דירה. „מען מוז שלאָפען אין גאָס" — האָט זי ביי זיך בעשלאָסען, ווייל בעטלען האָט זי ניט געוואָלט און בארגען האָט זי ניט געקענט: אָרעמע־לייט האָבען ווייניג־וואָס קרעדיט. יא שלאָפען אין גאָס, אָבער דאָס איז ניט אזוי לייכט, ווי דו מיינסט, בעטסי! זי האָט דאָס באלד אליין ארויסגעפונען. די ערשטע נאכט האָט זי געוואנדערט דריי־פיער שעה, ביז זי איז שטארק מיד געוואָרען. זי האָט זיך צוגעזעצט אויף א בריקעל און האָט איינגעשלאָפען און איהר האָט זיך געחלום׳ט, אז זי שלאָפט אין א ווייכע בעט אין די שעהנע הויז, אָבער אפילו דעם טרוים האָט מען איהר צושטערט; א פאָליציייסקער האָט איהר אראָפּ־געטריבען פון טרעפּעל. זי איז אוועקגעגאנגען. א יונגער מאן איז

LXIII.

טאנטאלוס.

האָמער דערצעהלט פון א געוויסען פריגישען קעניג טאנטא־לוס, וועלכער האָט געהאַט אזוי פיעל חן ביי די געטער, אז ער פלעגט מיט זיי עסען ביי איין טיש און הערען זייערע סודות. ער האָט אָבער געגען די געטער געזינדיגט און זיי האָבען איהם דער־פאר פערמשפּט צו לעבען אין הונגער און דורשט, האָבענדיג נעבען זיך וואָס צו עסען און צו טרינקען. מען האָט איהם, נעמליך, אריינ־געוואָרפען אין א טייך, וואָס איז געווען אין גיהנום, און דאָרטען איז פאר זיין מויל געווען קריסטאל־קלאָרע וואסער, וועלכע פלעגט צוקומען ביז זיינע ליפּען און זיך צוריקציהען, אזוי גיך ווי ער האָט געוואָלט א זופּ טהאָן, וועהרענד איבער זיין קאָפּ איז געהאנגען א צווייגעל מיט די רייצענדסטע פרוכטען, וועלכער פלעגט זיך אויך אראָפּלאָזען צו זיין מויל און פערשווינדען פונקט אין דעם אויגענבליק, ווען ער פלעגט וועלען א ביס טהאָן. — ביז היינטיגען טאָג איז געבליבען דער אויסדרוק „טאנטאליזירען", וועלכען מען געברויכט, ווען מען וויל זאָגען, אז מען רייצט זיך מיט איינעם, דורכדעם וואָס מען ווייזט איהם גוטע זאכען און מען גיט איהם ניט אויב... האלט! וואָס איז דאָס?

* * *

אה! בעטסי'ס לויה! איך האָב איהר זעהר גוט געקענט. א מערקווירדיגע מיידעל: זי האָט ניט פיינט געהאַט די לאָנדאָנער פּאָגעס. נאָך מעהר, זי האָט זאָגאר ליעב געהאַט דעם דיקען רויך נעבעל, די מכה חשך פון לאָנדאָן. איהר וועט באלד זעהן וואָרום. בעטסי איז געווען אַן אָרעמע יתומה פון געוועזענע רייכע עלטערן. זי איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרען אין גרויס וואוילטאָג, אָבער נאָך

געלאסען געלעגען א געבונדענער אין שטריק ווען ער האט בכוח די שטריק צו צורייסען אויף שטיק־שטיקלעך מיט איין מאך מיט'ן האנד? איך קען בעגרייפען, אז א מאן ווי טאנטאלוס, זאל זיך לאזען מוטשענען דורך אייביגע הונגער און דורשט: ער איז אייגער און זיינע פערפאלגער זיינען פיעלע; ער איז א מענש, זיי זיינען געטער. אבער עטליכע מענשען זאלען פעראורטהיילען צו אזא שטראפע גאנצע מיליאנען און די מיליאנען זאלען זיך ניט ווערען — דאס בענעהמט מיין שכל ניט. די פיעלע זאלען זיך לאזען טאנטאליזירען פון די ווייניגע — דאס איז לעכערליך, דאריבער מוז איך אפט לאכען.

* * *

צייטענווייז אבער פערקלעמט מיר די הארץ.

ווען איך זעה די ארבייטערס אונשולדיגע קינדער; ווען איך בעטראכט א בארוועסען איינגעלע מיט גלענצענדע פעהיגקייטען און קלער אז דער איינגעל, וועלכער וואלט אפשר געקענט ווערן א שעקספיער, וועט ווערן א גנב און אנאנדערער, וואס האט א קאפ צו ווערן א קאלומבוס, קען ווערן א רויבער; ווען איך זעה די ארבייטערס אונשולדיגע עופה'לאך, ווי זיי וואכסען אויף אידיאטען, אויב זיי שטארבען ניט אין דער קינדהייט; ווען איך זעה זייערע שעהנע מיידעלעך און קלער, אז אין צעהן פונפצעהן יאהר ארום... דאן, ברידער, פערקלעמט מיר די הארץ.

פארבייגעגאנגען, האָט זיך אין איהר איינגעקוקט. „שכור!“ האָט ער אויסגערופען, און האָט זיך פון איהר אָבגעקעהרט מיט עקעל. בעטסי איז ווייטער געגאנגען. זי האָט פּרובירט איינשלאָפען אונטער דעם וואַייע־דוקט אין האָלבאָרן; די פּאָליציי האָט איהר פון דאָר־טען אויך פערטריבען. זי איז ארומגעגאנגען ביז טאָג, וועלענדיג — וועלענדיג א שעהנעם צימער, א שעהנע קלייד, א גוטען מיטאג, און דאן איז ווידער געוואָרען נאכט און בעטסי האָט אלץ ניט געהאט, וואו צו שלאָפען. צום גליק איז געוואָרען א געדיכטער שווארצער פאָג — בעטסי האָט געדאנקט גאָט און דעם פאָג און האָט געגעכטיגט אונטער א בריק, ווייל די פּאָליציי קען ניט זעהן אָרעמע לייט אין א פאָג. די צווייטע נאכט אויך אזוי און די דריטע האָט זי, ווי עס שיינט, זעהר געשמאַק געשלאָפען און האָט געוויס געהאט א גאנץ זיסען חלום, אין וועלכען זי האָט פיליכט געזעהען פיעל שעהנע זאכען, אזעלכע זאכען, וואָס זי האָט שוין לאנג, לאנג געוואָלט און ניט געהאט. יא, זי האָט געמוזט זעהר געשמאַק שלאָפען די דריטע נאכט, ווייל זי האָט זיך ניט ועהיילט אויפצושטעהן. א פּאָליצייסקער איז געקומען, ווען דער פאָג — בעטסי׳ס פריינד — איז אוועק; ער האָט איהר געוועקט, אָבער זי איז ניט אויפ־געשטאנען. בעטסי איז געווען טויט.

אָבער טאנטאליזירט ווערט זי איצט ניט מעהר.

* * *

ביי מיר איז ווי אמאָל. ווען איך זעה די גרויסע ליידען פון די גריסע מאסען, פערקלעמט מיר צייטענווייז די הארץ. צייטענ־ווייז לאך איך. אייגענטליך איז עס דאָך לעכערליך, אז דער ריעז מיט הוינדערט טויזענד קעפּ, דער אלמעכטיגער ארבייטער זאָל שטילערהייט הונגערן, שמאכטען, ליידען, דערשטיקט ווערן אין שלעכטע לופט און שטארבען פאר דער צייט; אז דער המון דער אלץ־טוער זאָל זיין דער גאָר־נישט־האָבער, און זאָל געהן מיט א ליידיגען מאָגען אין א שוואכען לייב, בעדעקט מיט קאָדרעס, ווען פאר זיינע אויגען איז דאָ מעהר ווי גענוג קליידער, געטרענקע און שפּייזען! וואָלט ניט יערער געלאכט, ווען א גבור ווי שמשון וואָלט

.5

„מען פלעגט אמאָל זאָגען : אַלע וועגען פיהרען קיין רוים. דאסזעלבע קען מען זאָגען פון׳ם סאָציאַליזמוס. דעננאָך זיינען דאָ לאַנגע וועגען און קורצע, קרומע וועגען און גלייכע. טאָמער דאכט זיך דיר, אז עס געהט ווער עס איז אין א קרומע וועג, זיי איהם מתרה מיט צעהן התראות, אָבער שלעפּ איהם ניט מיט געוואלט צו זיך; אין דער רייסעריי פערליערט איהר ביידע צייט, וועלכע קומט נור צו־ניץ אייער געמיינשאפטליכען פיינד.

.6

„זיי ניט קיין דרשן, זיי א לעהרער, און לאָז דיינע צוהערער אוועק געהן איבערצייגט, ניט גלויבענדיג, אמת, דו ווייזט זיי דיא צוקונפט און אין דיא צוקונפט, וועלכע מען זעהט נאָך ניט, מוז מען גלויבען, אָבער דארף מען דען זיין א גרויסער מאמין אום צו גלויבען, אז נאָך היינטיגען ווינטער וועט קומען דער פריהלינג ?

.7

רייד קורץ און שארף, אבער פערשטענדליך. האָב בכוח ניט צו זאָגען א גוט־וואָרט דאָרטען וואו עס פּאַסט ניט. אפיקומן וואָלט ניט געווען ערגער וויא אנדערע מצה ווען מען וואָלט דאס ניט עסען, ווען מען פאלט שוין אויפ׳ן נאָז.

.8

פּראָפּאגאנדיר ניט צווישען אלטע לייט; זעיי ניט אין ווינטער.

.9

„פערראכט ניט דיין פּובליקום, טראכטענדיג : אָט פאר זיי.... וועט דאס אויך גוט זיין. דאס, וואס איז שלעכט, טויג פאר קיינעם ניט. אויסער דעם וועסטו אזוי לאַנג פּרעדיגען, ביז דיין פּובליקום וועט אָם ענד דיך פערראכטען; אפילו פּויערים קען מען מעהר וויא איינמאָהל ניט אָפּנארען מיט פערפוילטע סחורה.

.10

„טאָמער אפּלאָדירט מען דיינע א נארעשקייט, זיי דערמיט צופריעדען, אָבער רייד ניט אויף דעם סמך נאָך אנדערע נארעש־קייטען.

LXIV.

וואס איך האב דעם יונגען מאן געזאגט.

מיט עטליכע טעג צוריק איז צו מיר געקומען א יונגער מאן און האט מיך געפרעגט, וויא א פראפאגאנדיסט דארף זיך אויפפיהרען. איך האב מיט איהם געהאט א לאנגע אונטערהאלטונג, ער איז מיר געפעלען געווארען און איך האב ערפילט זיין בקשה, איך האב איהם געגעבען די פאלגענדע צעהן רעגעלען. איהר מעגט זיי הערען:

.1

איידער דו ווערסט א סאציאליסט, זיי א מענש. דער סאציאליזמוס וועט די מענשען גליקליכער מאכען; מענשען מוזען זיי אליין זיין.

.2

„האלט טייער דיינע איבערציינגונגען און שעץ דיינע פרינציפען, אבער ווען דו זעהסט ביי מענשען אנדערע איבערציינגונגען און אנדערע פרינציפען—פעראכט זיי ניט, זאנדערן בעלעהר זיי. נור פאלשקייט איז פעראכטליך.

.3

„זאג ניט: מיט דעם איז ניטא וואס צו רעדען, יענער איז אן עקשן א. ז. וו.; שפרייט דיין לעהרע אומעטום און זיי געוויס, אז ערגעץ־וואו וועט די זאאט אננעהמען און וועט הונדערט־פאכע פרוכט טראגען.

.4

„מיינונגען, וועלכע דו האלסט פיר פאלשע, מוזטו בעקעמפפען; בעקעמפף זיי אבער אהן זידלעריי, ווייל ווער עס וויל אז זיין דעגען זאל זיין שארף, מוז איהם האלטען זויבער און בלאנק.

פלאַנצט איין אַ יונגען בוימעלע אין דער ערד, וואָלט ניט פלאַנצען וואו ער וויים ניט אויף זיכער, אַז ער וועט דערלעבען צו זעהן דעם בוים גרוים און שטאַרק, מיט רייפע פרוכט אויף זיינע צווייגען — דאַן וואָלט קיינער ניט געפלאַנצט."

„אָבער קומט דאָס אייך ניט פאָר טרויעריג, אַז מיר זאָלען ניט דערלעבען דעם יעסען פון אונזער אַרבייט?"

„ניין. די וועלט, יונגער מאַן, איז ניט אייביג געווען אַזוי, וויא זי איז היינט; מיר לעבען היינט פון די פרוכט פון אַנדערע מענשען'ס אַרבייט, אונזערע קינדער וועלען געניסען די פריכטע פון אונזער האָרעוואַניע."

„איז עס אָבער ניט טרויעריג צו בערענקען, אַז די, וואָס זיי־נען היינט גלייכגילטיג און זאָגאַר פיינדליך צו אונזער לעהרע, וועלען געניסען גלייך מיט אונז די פרוכט דערפון?"

„זיי וועלען ניט געניסען גלייך מיט אונז."

„גלויבט איהר דען ניט אין גלייכהייט?"

„אָה, יאָ! אָבער דו מוזט ניט פערגעסען אַז ווען דריי זעצען זיך צו אַ מאָהלצייט, וואָס איינער פון זיי האָט אויף דעם מעהר געהאָרעוועט, ווי די אַנדערעביידע, איז זיין געניס גרעסער ווי זיי־ערער. גלייכהייט אין עסען וועט זיין, אָבער אין געניעסען דעם תענוג דערפון מוז זיין אַן אונטערשיעד."

„איהר זייט גערעכט" — האָט דער יונגער מאַן געזאָגט.

„אויב ער איז גערעכט!" האָט ווער עס איז אויסגערופען. מיר האָבען זיך ביידע אומגעקעהרט. דאָס איז געווען מיין איי־ניקעל.

דיעזע צעהן כללים האָט דער יונגער מאַן זיך פאַרשריעבען. ווען ער האָט געענדיגט שרייבען, האב איך צו איהם געזאָגט: ווען דו רעדסט ניט פאר אנדערע—הער; ווען דו שרייבסט ניט — לייען. פון פיעל הערען און לייענען, וואָס אנדערע זאָגען און שרייבען, ווערסטו אליין ווערען א גוטער רעדנער און שרייבער.

ווען דו ווילסט האלטען א גוטען פאָרטראַג, טו ווי מען טהוט, ווען מען וויל בויען א גוטע הויז. הויב אָן מיט א קורצע איינלייטונג, וואס דאס איז דער פונדאמענט פון דיין רעדע; דאן נעהם די פאקטען, וואָס זיי זיינען דיינע ציעגעל, שטעל זיי צוזאמען מיט דעם צעמענט פון שכל, און בוי אויף דאס הויפט־געביידע פון דיין פאָרטראג; דאן ערשט לייג ארויף דעם דאך מיט דיא בעפּוטצונג — דעם שלוס פון דיין אנשפּראכע.

זעה, אז דיין געביידע זאָל ניט זיין צו שווער פאר'ן בנין און אז דאס גאנצע זאָל זיין געבויט סיממעטריש און וואו עס פּאסט.

אזוי וויא מען בויט ניט א שעהנע הויז אויף א זומפּ אזוי דארף מען ניט האלטען א געלעהרטען שעהנעם פּאָרטראג פאר פערדאָרבענע מענשען.

היט זיך פון גוזמאות. געדענק אז דיינע געגנער פּאסען אויף אויף אלץ, וואָס דו זאָגסט, און ווען זיי קענען דעם המון בעווייזען, אז וואו דו זאגסט דריי איז מעהר ניטאָ וויא צוויי, קענען זיי אָפּשוואכען דעם פּאָלק'ס צוטרויען צו דיר. איבערטרייב אלזאָ ניט.

דאָ האב איך זיך אָבגעשטעלט. דער יונגער מאַן האָט זיך פערטראכט. איך האָב איהם ניט געשטערט. א גייסטיגע שפּייז מוז אויך פערדייט ווערן און צום פערדייען איז נויטיג רוהע, עטוואָס רוהע גלייך נאָך דעם עסען. איך האָב איהם געלאָזען טראכטען.

ער איז אויפגעשטאנען.

„וועלען מיר דערלעבען צו זעהן די שעהנע צייט, וועלכע מיר ווילען ברענגען?" — האָט ער מיך געפרעגט.

„פּילייכט איך ניט; דו געווים. און אפילו ווען דו זאָלסט דאס אויך ניט דערלעבען, וואָס מאכט דאס אוים? ווען יעדער, וואָס

די אלע פערשיעדענע קלאסען קומען צוזאמען. עס איז אמת, זיי קריעגען זיך צייטענווייז, ווי היינט ביי אייך אויפ'ן מיטינג, אָבער זיי ווירקען דאָך אלע צוזאמען. געגענאיבער דעם פיינד שטעהען זיי דאָך — ווי די דייטשען זאָגען — שולטער צו שולטער.“

„אָבער דער איינדרוק? דער איינדרוק אויפ'ן פאָלק!“

„נאטירליך, וואָלט בעסער געווען פאר די אידעע, אז אללע אָנהענגער פון דיעזער אידעע זאָלען לעבען אין אחדות, אָבער איהר מוזט בעטראכטען די מעשה ווי זיא איז און זיך שטעלען די פראַגע ניט: וואָס מען וואָלט געקענט טהאָן, נור וואָס מען קען טהאָן? איהר מוזט זיך פרעגען: וואס איז בעסער, צו גאָר קיין פראָפּאגאנדא ניט, אדער פראָפּאגאנדא מיט א ביסעלע מחלוקות פון צייט צו צייט. איהר האט פאר זיך פרישע ברויט נאָר וואָס פון אויווען ארויס. איהר זייט הונגריג, אָבער איהר ווייסט גאַנץ גוט, אז פון פרישע ברויט קען מען קריעגען לייב שמערצען. איהר ווייסט דאס און איהר עסט. ווארום? ווייל איהר קענט ניט ווארטען, ביז דיא ברויט וועט זיין א מעת־לעת אלט, און קיין אנדערע ברויט האָט איהר ניט. וואָס איהר זאָגט מכוח דעם איינדרוק אויפ'ן פאָלק, דארפט איהר איין קליינינגקייט ניט פערגעסען. איז דער סאָציאליזמוס א וואהרע אידעע—וועט איהם קיין זאך ניט שטערן, איז ער דאָס, וויעדער, ניט — וועט איהם קיין זאך ניט העלפען. „נור פאלשע בלומען האָבען מורא פאר'ן רעגען“ האָט א גרעסערער מאן ווי איך געזאָגט. און דאס פאָלק, מיין זוהן, בעשטעהט אויך פון פערשיעדענע קלאסען. אונטער דעם פאָלק זיינען דאָ גלייכגילטיגע, וואס זיי ווייסען ניט, ניט פון אייערע אידעען ניט פון אייערע מחלוקות; עס זיינען דאָ אונגליקליכע, פערהונגערטע, פער'שכור'טע, פערוואהרלאָזטע, פערדאַרבענע, וואס אויף זיי וועט איהר נור דאן ווירקען, ווען איהר וועט צו זיי קענען זאָגען: ברידער, היינט איז דער קאמפף, מאָרגען פרייהייט און ברויט, אָדער דער טויט אין עהרען.“ פריהער ווי דאן וועט איהר אויף זיי איבערהויפט ניט ווירקען. האָבען פיעל אידען געהערט משה'ן מיט אהרן'ען, ווען זיי האָבען נאָך געקנעטען דעם ליים, קרעכצענדיג אונטער פרעה'ס יאָך? אָבער

LXV.

ווידער דער יונגער מאן.

ער איז געווען זעהר אויפגערעגט. ער האָט מיר דערצעהלט, אז ער איז געווען אויף אַ סאָציאַליסטישע פערזאמלונג און דאָרטען האָט מען זיך געקריעגט, גערזידעלט. יונגע בלוט! ווי זיי רעגט אלעם אויף! ווי שנעל זיי ווערען פערצווייפעלט!

„וואס שאדט דאס?“ האב איך געפרעגט.

„וואס רעדט איהר? — האָט ער זיך מיט היץ אַ כאַפּ געטאָהן —דאס שאדט אונגעהויער פיעל! ווען מיר, די פרעדיגער פון מענשענליעבע און בריעדערליכקייט, קענען צווישען זיך ניט שטימען, ווי קען אונזערע רייד ווירקען אויף דעם פאָלק?“

„ווער זיינען מיר?“

„ווער זיינען מיר? מיר, מיר סאָציאַליסטען.“

„און ווער זיינען מיר סאָציאַליסטען? ווייסט איהר ווער? איך וועל אייך זאָגען: עטליכע ערנסטע, דענקענדע מענשען; עטליכע ערנסטע פיהלענדע מענשען — דען צום סאָציאַליזמוס ברייננגט איינעם דער מוח, דעם אנדערן דאס געפיהל. אָבער אויסער דיאביידע קלאסען סאָציאַליסטען, זיינען דאָ נאָך צוויי סאָרטען און דאס זיינען די בעלי גאוות, וועלכע זוכען זיך אויסצוצייכענען מיט עפּעס, דורך עפּעס, לאָז דאס זיין אלס מיטגליעד פון אַ קאָמיטע, אלס שרייבער פון אַן ארטיקעל, אדער ווען ניט, אלס גבאי אין שול, אלס סעקרעטער פון הכנסת־כלה חברה. צווישען סאָציאַליסטען קענט איהר ניט איינפיהרען קיין פּאספּאָרטען און קענט ניט פערלאנגען קיין סווידעטעלסטוואָס פון כאַראַשעיע פּאָווערעניע — איהר מוזט זיי נעהמען ווי זיי קומען. און איהר נעהמט זיי אזוי.

װעט אַרױסװאַקסען, פיר װעלכע מיר האָבען גערײניגט דעם גרונד, געאַקערט, געבראָנעװעט, געזײט און געװאַרט אויף רעגען—װען די צייט, זאָג איך אײַך, װעט קומען, װעט אַנאַנדער פילאָזאָף אײַך דערמאָהנען, אַז אַפילו די מיסט האָט דערצו עטװאָס בײגעטראָגען.״

דערמיט האָט זיך געענדיגט אונזער אונטערהאַלטונג.

ווען עס איז געקומען צום בראָדזענען איבער'ן ים זיינען אַלע גע־גאַנגען און נאָך זיי אפילו אַן ערב־רב פון אונגלויביגע. איהר שמיי־כעלט יונגער מאַן.... דערביי בין איך ניט געווען, אָבער איך וויל אייך נור געבען צו פערשטעהען מיין מיינונג. די יעניגע אָבער אונ־טער'ן פאָלק, וועלכע קענען יאָ געהן מיט אייך און אויף וועלכע אייער פּראָפּאַגאַנדאַ מאַכט אַן איינדרוק, זיי וועלען פיליכט די סאָציאַליסטען אָבשטויסען, אָבער דער סאָציאַליזמוס וועט זיי צו־ציהען. זיי ציהט ער צו, יונגער מאַן."

אָבער איהר פערגעסט, אַז פון אונזערע מחלוקות האָבען אונ־זערע שונאים הנאה... איז דאָס רעכט ?"

„לאָזט זיי הנאה האָבען. דאָס איז די איינציגע שטיקעלע פערג־ניגען, וואָס זיי געפינען נעבאָך אין סאָציאַליזמוס. קינד, זיי ווילט איהר צופריעדען שטעלען ? צו איהר לעבט צוזאַמען וויא אַ פּאָר טייבעלעך אָדער ווי אַ פּאָאָר הענער, צו איהר קוסט זיך אָדער איהר בייסט זיך — ביי זיי וועט איהר קיינמאָל ניט נושא־חן זיין."

„אויף דעם אופן מאַכט ניט אויס, וואָס מען קריגט זיך — און וואָס מען רייסט זיך ?"

„דאָס זאָג איך ניט. אָבער מען מוז נעהמען די מענשען ווי זיי שטעהען און געהען. פערגעסט ניט, אַז אפילו סאָציאַליסטען זיינען היינט דערוויילע שילער פון אַ קאַפּיטאַליסטישע שול. זוכט זיי צו מאַכען פאַר ברידער, ווענדעט אָן אַלע אייערע קרעפטען דערצו, אָבער פערצווייפעלט ניט, ווען איהר קענט דאָס ניט אומעטום דורכ־פיהרען."

„און וואָס זאָגט איהר צו דיא זידלערייַ ?"

„ניט אַלע זידלעריי איז גלייך. אַ טהייל דערפון איז שעדליך ווי מיסט אין אַ מיסט־קאַסטען, וואָס פערפּעסטעט די לופט, אַ טהייל דערפון איז אָבער ניצליך אויך : ניצליך ווי מיסט אויף אַ פעלד. איך ווייס אַז דיא מיסט אין פעלד איז ניט שעהן און אַז עס שמעקט ניט זעהר גוט, אָבער עס ריהרט אויף די ערד און מאַכט איהר פעט. און ווען די צייט וועט קומען, ווען דיא הערליכע תבואה

איז געווען א טייטש, וועלכער האָט געוויס ניט געוואוסט ניט פון בייערישע ביער, ניט פון קאַרטאָפעל־זאַלאַט און ניט פון ביסמאַרק׳ס הונד? פאַרדיערט איהם אימיצער ארויס צו ערקלערען עפענטליך, ווער ער איז געווען... מיסטער זעצער, נאָך א האלבע לבנה זייט מוחל, אזוי:) אלזאָ, וואָס דער טייטש מאַכט אויף דערויף: היינט זיינען מיר קנעכט, איבער א יאָהר וועלען מיר זיין פרייע מענשען. אזוי האָב איך געטראַכט פאר־א־יאָהרען און ביי דיזען געדאַנקען האָט מיין הארץ... נאָר דאָס האָב איך אייך שוין געזאָגט.

דער יאָהר איז אוועקגעגאַנגען און וואָס איז היינט? די אלטע קנעכטשאַפט, דער אלטער הונגער, די אלטע פינסטערנים, די אלטע אונאָרדנונג אין אלע ארבע פינות העולם! וואָס האָט דער נײַן־און־אכציגסטער יאָהר אונז איבערגעלאָזען? דעם אייפעל טורעם אין פאַריז, וועלכען דער קאַפּיטאַליסט האָט אויסגעבויט, אום פון די וואָלקענס ארונטערצושפייען אויף די „הענד“, וועלכע קליידען איהם און פיטערען איהם און בעשיטצען איהם פון היץ און פון קעלט און פון די בייזע זאַקאָנעס, וואָס ער אליין מאַכט און וויל זיי ניט געהאָרכען. מעהר ווי איין פרייהייטס־קעמפּפער האָט געהאָפט מיט א יאָהר צוריק פון דעם זעלביגען הויכען טורעם צו בעטראַכטען די איינגעפאַלענע געלד־חורבה, וואָס מען לאַטעט איהר אימער און מען שפּאַרט איהר אימער אונטער מיט נייע שפּאַרעס און זי האַלט זיך דאָך קאָם־קאָם, אזוי ווי אויף הינערשע פיסלאַך. „איין רעוואָלוציאָנערער ווינד בלאָזט איהר אוועק“ — האָב איך אליין געטראַכט מיט צוועלף חדשים צוריק, אָבער דער יאָהר איז אוועקגעגאַנגען און דער ווינד איז ניט געקומען און די חורבה שטעהט אויף איהר אָרט, שטאָלץ, ווי א געשטאָפּטער אינדיק פאר פּסח, וואָס זעהט די קאַנאָפּלעס און ניט דעם שוחט׳ס חלף, און האַלדערט, אזוי ווי די וועלט וואָלט געווען זיינע. און דער טורעם, איהם האָט דאָס יובל־יאָהר אונז איבערגעלאָזען און וואָס נאָך?

יא, דעם אנ־ענקען פון דעם מבול אין דזשאָנסטוין אין אמעריקאַ, וועלכער האָט בעוויזען מיט ווּיפיעל א דאָלאַר איז טייערער, ווי א מענשליכער לעבען אין די אויגען פון די קאַפּיטאַליסטישע

LXVI.

דאס יאהר 1889

וויעדער א יאָהר אוועק! אַט אַזוי לויפען זיי די יאָהרען...
און וואָס פאר א יאָהר! דער הונדערטסטער געבורטס־יאָהר פון די גרויסע פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן, די רעוואָלוציאָן, וועלכע האָט מיט איין קלאַפּ אראָפּגענומען דעם שטאָלץ פון דעם אדעל און די קדושה פון דעם פּריעסטער און דעם גלאַנץ פון דעם קעניגליכען קרוין... מיט'ן קאָפּ פון אלעמען.

איך געדיינק, ווען דער ניין־און־אכציגסטער יאָהר איז אָנגעקומען, האָט מיין הארץ געקלאַפּט שנעלער, ווי געוואוינליך — עפּעס אזוי ווי דער פּערפּענדיקעל פון א זייגער, ווען ער ווערט פריי פון די שווערע היינג־געוויכט און געהט נאָך זיין אייגענער פאַנטאַזיע נאָך אזוי שנעל, ווי זיין הארץ גלוסט... קורץ דער דופק אין מיין הארצען האָט געקלאַפּט שנעלער, ווי אימער, און איך האָב געזאָגט, ווי דער בעל־הגדה (מחשבות'ן! ווער איז געווען דער בעל־הגדה? קיינער ווייס ניט. צו איז ער ניט געווען א שטיעף־ברודער פון ר' מאיר בעל־הנס, וואָס פון איהם וויס די וועלט אויך קנאַפּוואָס? א מזל א ביסעל! א מענש, וואָס קיינער קען איהם ניט און וויים איהם ניט, מאכט א הגדה און קריעגט א גרויסען נאָמען, זייענדיג א נעלם... מיסטער זעצער, פערגעסט ניט צו שטעלען א האלבע לבנה היער, א האלבע לבנה מיט'ן רוקען צו די קומענדיגע ווערטער; אַט אזוי:) אלזאָ איך האָב דאן, יענעם ניי־יאָהר געזאָגט מיט די ווערטער פון דעם בעל־הגדה:

השתא עבדי, לשנה הבאה בני־חירון, וואָס אויף דערויף מאכט דער טייטש (מחשבות'ן! נאָך א נעלם! ווי האָט געהייסען דער טייטש? ער, דער וואָס האָט אויף אלצדינג געמאכט פּירושים און

אָנגעקומען: אַ בעפּרייטע מענשהייט, געבילדעט, זאַט און פערגניגט. אויב ער וועט דאַן חשק האָבען מיר צו שטעלען אַ מצבה, וואָלט איך וועלען ער זאָל אויף איהר לאָזען איינקריצען דיעזע ווערטער:

„היער רוהט
אין זיין אייביגען שלאָף
אַ ווייניג־בעקאַנטער,
ביין לעבען געגאַנטער
משוגענער פילאָזאָף".

אונטערנעהמער און די פּאָליטישע אַרונטער נעהמער... דאָז האָבען מיר בירושה פון דעם יאָהר „די פעראייניגטע שטאַאטען פון בראַזיליען", אַז אויסבייט — זאָגט מען אין מינסק — פון אַ שלודע אויף אַ לאַפּטשע, פון אַ ניט־שלעכטען אַלטען קייזער אויף אַ ניט־גוטע נייע רעפּובליק. וואָס נאָך? יאָ, דעם לאַנדאָנער דאָק־סטרייק (אַ בעווייז פון פאַלקסמאַכט), און די פּאַריזער אויסשטעלונג (אַ בעווייז פון קאַפּיטאַל־מאַכט), און דעם נייעם בערלינער סאָציאַליסטען־געזעצע (אַ בעווייז פון מיליטער־מאַכט) און די נייע פּעטערסבורגער יודען־אונטערדריקונג (אַ בעווייז פון אָהנמאַכט), און בולאַנזשעס מפּלה, און מיינע צושלאָגענע געדאַנקען מיט אַלע זייערע נאַטירליכע פעהלערן, דרוק פעהלערן און די פעהלערן, וואָס מאַנכע מיידלאך מאַכען אין זיי בייַ'ן לעזען, וועלכעס איך פערצייהה זיי אַזוי לאַנג, ווי זיי לעזען נור, איבערהויפּט ווען איך בערעכען, אַז זיי — די מיידלאך — זיינען די מוטערס פון'ם קומענדיגען דור... און דער לעזען איז פאַר זיי גוט, אפילו ווען זיי לעזען נור וואָס איך שרייב.

און דאָ פאַלט מיר איין אַז איך האָב זעהר פיעל געשריבען אין דעם יאָהר, וועלכער נעהמט איצט אבשייד פון אונז. איך האָב געטונקט מיין פעדער אין טינט, וואָס איהר קריעגט אַזעלכע ניט אין קיין שום קראָם אין ענגלאַנד. מיינע טינט איז געמישט פון גאָלעם־בלוט, מאַרך און טרערען און אין דיעזע טינט האָב איך צעהנדליגע וואָכען נאָכאַנאַנד געטונקט מיין פעדער און האָב געשריבען פאַר... ועמען? פאַר'ן אידישען אָרעמאַן, מיין ליעבליכען ברודער. איך האָב איהם אויסדערצעהלט מיין גאַנצע האַרץ — האָט דאָס איהם גערירט? איך ווייס נור פון איין איינציגען לעזער וועלכער האָט מיט מיר מיט־געלאַכט און מיט־געוויינט, אַזוי ווייט, ווי ער האָט פערשטאַנען מיינע רייד. דער איינער איז געווען — מיין אייניקעל.

און ווען איך וועל זיין אין מיין קבר און ערוועט זיין אַ מאַן אין די בעסטע יאָהרען, וועט ער פיליייכט דערלעבען צו זעהען, וואָס איך האָב געהאָפט און געווינשט בשעת דער יאָהר 1889 איז

פאר׳ן צופער קלייבענדיג רייכטהימער,
שעטצער, תכשיטין.

וואס זאגט איהר? דאכט־זיך נישט־קשה, הא? אבער אזעלכע אלף־בית׳ן פערגעסט מען לייכט. מענשען און איבערהויפט קינדער האבען ליעב א גראם. חוץ דעם קלינגט דאס ווי „אשמנו“ און ביי יעדען ווארט ווילט זיך עפעס געבען א קלאפ אין הארצען.

ניין — האב איך צו זיך געזאגט — מען דארף דאס מאכען אין א געדיכט און טאקע מיט גראמען. געזאגט — געטאן. אט איז דער אנהויב:

ארבייטער הארעווען בלייבען אהן קרעפטען,
בלוטזויגערס שווינדלען און מאכען געשעפטען;
גרויסע גנבים שפאצירען אום פריי,
דיעבע דורך נוים כאפט אויף דיא פאליציי;
הונגער טרייבט מענשען ביי רייכע צו דיענען,
וועלכע מיליאנען אהן ארבייט פערדיענען;
זייהענע...

דא בין איך געבליבען שטעהן. ווייטער איז ניט געגאנגען, כאטש נעהם און טו זיך אן א מעשה! משמעות א דיכטער, א שנארער און א נארר מוז א מענש זיין פון דער נאטור — ווערען ווערט מען דאס ניט, מען מעג וועלען וויפיעל מען וויל.

וואס טוט מען? אנאנדערער וואלט איינפאך געזאגט: האב דעם אלף־בית א גוט־יאהר! זיך צו ברעכען דאריבער דעם מוח בין איך נים מחויב. אבער אנאנדערער איז אנאנדערער און איך בין איך. ווען איך וויל וואס עס איז, מוז דאס ווערען. אמת, איך אליין קען ניט דיכטען, אבער ווי זאגט ירמיה? לא אלמן ישראל, דעם אידען פעהלט ניט קיין דיכטער, און זשארגאן דיכטער האט ער זאגאר צו פיעל. איך האב פון דאס ניי אנגעטאן די שפאקולען, האב אויפגעשריבען א בריוועלע צו מאררים ווינטשעווסקי און אין צייט פון צוויי טעג האב איך געקראגען פון איהם אט דיעזעס געדיכט:

LXVII.

אן אלף־בית פיר ארבייטער־קינדער.

ווער איז היינט זיין גליכען? איך מיין מיין אייניקעל'ס, נאטירליך. ער האט געקראגען א נאגראדע פון שול — א בוך מיט בילדער — און ער מיינט, אז די וועלט איז זיינע. ארעם קינד, ער האט א טעות! ער וועט מיט דער צייט ארויסגעפינען, אז די וועלט איז ניט זיינע, ווי אלכסנדר מוקדן, יוליוס צעזאר, נאפאלעאן דער ערשטער און טרייטעל דער מינסקער מלוה האבען אלע ארויסגע־פונען פאר איהם. נאר ווי די מעשה איז, דערווייל איז ער גליקליך.

איך האב אנגעטאן מיינע שפאקולען און האב ארייננעקוקט אין זיין בוך. דארטען איז מיר געפעלען געווארען דער A. B. C. אן אלף בית מיט בילדער, צוזאמענגעזעצט ווי „אשרי", אין חרוזים מיט די אותיות פון דעם A. B. C. אין אנהויב פון יעדער שורה. ביי זיי ביניהם איז דאס א חידוש, מיר אידען האבען אזעלכע קונצען פולע מחזורים.

קוקענדיג אויף דעם גוי'אישקען אלף־בית, האב איך געגומען טראכטען, אז עס וואלט כדאי געווען צו מאכען אזא מין מאכעריי פאר אידישע קינדער. לאמיך דאס מאכען — האב איך צו זיך געזאגט, האב גענומען א ברוינשווייגגער לאטעריע צעטעל פון דעם ערשטען קלאס און האב אויף זיין רוקען גענומען שרייבען. צום אונגליק איז דאס ארויסגעקומען אהן גראמען. היער איז דער אלף־בית:

ארבייטער בלייבען געוויבטע דלפנים,
האבען וועהטאג, זוכענדיג חיונה,
טראגען יאכען, כלאפאטשען, לויפען,
מאכענדיג ניכטסווירדיגע סוועטערס עסען,

עין איז דער
עוכר, וועלכער מאכט אַן אלעם בייז;
פּא, דאָס איז דער
פּוסט־און־פּאַסניק מיט זיין גרויסע מויל;
צדי איז דער
צייטונג־שרייבער, כיטרע, פאלש און פויל;
קוף, דאָס איז דער
קאַפּיטאַל מיט זיינע לאַנגע הענד;
ריש, דאָס איז דער
ריכטער, וועלכער אורטהיילט, בראָט און ברענט;
שין, דאָס איז דער
שורקע, וואָס בע׳גזל׳ט גרוים און קליין,
תיו, דאָס איז דער
תם, דער נארר, דער ארבייטער אליין.

עד כאן לשונו. מיין מיינונג איבער דעם אלף־בית וועל איך אייך זאָגען אנאנדערס מאָל, דערווייל פרעה איך מיך, וואָס עס איז געוואָרען אַן אלף־בית פיר אידישע ארבייטער־קינדער.

אלף איז דער
אויסבייטער, וואָס לעבט פון אונזער מיה,
בית דאָס איז דער
בלוטזויגער, וואָס זויגט אונז שפּעט און פריה,
גימל איז דער
גאָרגעל־שניידער, וועלכער אונז בעטריעגט;
דלית איז דער
דלות, וועלכער איביג ביי אונז ליעגט;
הא, דאָס איז דער
הונגער־טויט, וואָס קומט פון לאַנגע סלעק;
ואָו, דאָס איז דער
וועלט־בעטרוג וואָס ריהרט זיך ניט פון פלעק;
זין איז דער
זויפער, וועלכער טרינקט רק אונזער בלוט;
חית, דאָס איז דער
חונף וואָס בעזינגט דעם, וואָס איז גוט;
טית, דאָס איז דער
טעלער־לעקער ביי דעם רייכען מאַן;
יוד, דאָס איז דער
יאַלעווער בעל־דרש'ער, דער גראָביאַן;
כף, דאָס איז דער
כלב, וועלכער פאַלט דעם פריי־גייסט אָן;
למד איז דער
ליגען־וועבער וועלכער רייצט איהם אָן;
מם, דאָס איז דער
מוסר, וואָס פערקויפט זיך צום דעספּאָט,
נון, דאָס איז דער
נאַררען־פאַנגער, וועלכער רעדט מיט גאָט;
סמך איז דער
סוועטער, וועלכער נוצט אויס אונזער שוויים;

ר' פנחס'ל איז ארויפגעגאנגען אויפ'ן בימה, האט גענומען א שמעק טאבאק און האט געזאגט:

„רבותי! איך גלויב באמונה שלמה, אז עס איז דא א גאט אויף דער וועלט, וועלכער איז א ליעבער פאטער צו אלע זיינע קינדער. דערפאר, רבותי, גלויב איך נים, אז ער פערלאנגט פון זיינע קינדער, אז זיי זאלען איהם דיענען, ווי קנעכט דיענען א בעל־הבית, אז זיי זאלען פאר איהם מורא האבען און ציטערן פאר זיין דוך, וואס דאס פערלאנגט אפילו צווישען מענשען קיין פא־טער נים".

— „ווא...?" — „טפו זאל דאס ווערן!!" — „ר' פנחס! שטייט! גאט איז מיט איהם!" — „דער מגיד איז משוגע!" — ריעזע קולות האבען זיך גענומען הערן און פיעלע האבען גענומען זיך רוקען צום טיר, פריהער דערלאנגענדיג — איינער א קלאפ אין שטענדער, דער אנדערער א ציה מיט די פלייצעס, דער דריטער א טיכטיגען שפיי. ר' פנחס, ווי נים איהם מיינט מען דאס, האט ווייטער גערעדט:

„רבותי! איך גלויב באמונה שלמה, אז דער רבונו־של־עולם איז נים א טאטע, ווי אנדערע מענשליכע טאטעס, וועלכע קוקען נים אויף זייערע קינהער; ער בעדארף נים אז מיר זאלען בעטען ביי איהם עסען און, ווען ער גיט, בעדארף ער נים, אז מיר זאלען איהם דערפאר דאנקען. דער קיצור דערפון איז, אז דאווענען און בענטשען איז נים נייטיג, און די וואס טוען דאס, לעסטערען גאט, ווייל זיי ווייזען דערמיט, אז ער, כביכול, איז ערגער, ווי א טאטע, א בשר־ודם."

— „מטורף! בינט איהם, בינט איהם!" — האט זיך ווידער דערהערט איין קול נאך דעם אנדערן אין בית־מדרש. נאך א סך מענשען זיינען ארויסגעלאפען און מיט אזא אימפעט, אז פיעלע האבען זאגאר פערגעסען צו קושען די מזוזה. ר' פנחס'ל האט דערווייל גאנץ געלאסען פארטגעזעצט:

„רבותי! ווען א טאטע שלאגט זיין קינד, טוט ער דאס, מחמת ער וויל איהם מאכען בעסער. ווען א טאטע גיט א קינד א

LXVIII.

ר׳ פנחס׳ל דער מטורף.

וואָס, זאָגט איהר, איהר האָט קיינמאָל ניט געהערט פון ר׳ פנחס׳ל דעם מטורף־געוואָרענעם מגיד? געהט, געהט, איהר מאַכט פון מיר חוזק! ווי? טאַקע ניט? גאָר ניט געהערט? זיכער? נו, טאָ הערט־זשע, וועל איך אייך דערצעהלען, הערט אָבער מיט קאָפּ.

ר׳ פנחס׳ל איז כל ימיו געווען א פרומער איד, א גרויסער למדן און אויף דער עלטער איז ער געוואָרען א דרשן. שעהנע עטליכע יאָהר האָט ער ארומגעווייזט איבער דער מדינה און האָט געזאָגט דרשות כמעט אין יעדע שטאָדט אין גאַנץ פוילען, ליטא און זאמוט. פאַהרענדיג פון שטאָדט צו שטאָדט איז ער א פּאָאר וואָכען פאר ימים־נוראים (אין דעם יאָהר תרכ״ט) אָנגעקומען אין סטויבץ און האָט דאָרטען גע׳דרש׳ענט אין בית־מדרש א שבת נאָך האלבען טאָג. די סטויבצער, דארפט איהר וויסען, זיינען אין מינסקער גובערניע די גרעסטע מבינים אויף דרשות און ווען ר׳ פנחס׳ל האָט געהאט אָבגעזאָגט זיין דרוש, איז צוזאמענגערופען געוואָרען אַן אסיפה ביי׳ן רב און מען האָט בעשלאָסען, אַז ר׳ פנחס זאָל בלייבען דער שטאָדט־מגיד אין סטויבץ.

אין אָנהויב האָט ער ניט געוואָלט, אָבער ער איז מרוצה גע־וואָרען און איז געבליבען. דריי שבתים נאָך־אנאַנד האָט ער גע־דרשנ׳ט מיט אזעלכע חריפות, מיט אזוי פיעל יראת־שמים און מיט אזא מויל, אז דער בית המדרש איז געווען געפּאַקט פון מענשען און יעדער האָט גערעדט ארום ר׳ פנחס׳לס דרשות. דעם פיערטען שבת האָט זיך געטראָפען א סיבה.

עולם בעדאַרף ניט, אַז מענשען זאָלען אין איהם גלויבען און די וואָס זאָגען, אַז ער בעשטראָפט דעם אונגלויביגען — זיי לעסטערען זיין היילינען נאָמען און זינדיגען אנטקעגען איהם פיעל מעהר, ווי די, וואָס גלויבען ניט. ווען נאַפּסיקלאַד, איינער זאָגט, אַז דער סטאָליער שמעון האָט ניט געמאַכט דעם און הָעם טיש, האָט ער נאָך מיט זיינע רייד קיין בייז ניט געמיינט; ווען אָבער דער איינער געהט אַרום און שרייט, אַז שמעון פּאַטשט און שלאָגט יעדען, וועלכער זאָגט, אַז דער טיש איז ניט זיינע (שמעון'ס) אַרבייט, דאַן הייסט דאָס, אַז ער טראַכט אויף איהם אויס אַ שם־רע."

„רבותי! איך גלויב באמונה שלמה, אַז די וואָס מיינען, אַז זיי קענען גאָט אָבנאַרען מיט אַזעלכע נאַרישע אָבמאַנעס, ווי ערוב־תבשילין, ערוב־תחום, קנין־שביתה און הונדערט אַנהערע אַזעלכע זאַכען — זיי, זאָג איך אייך, רבותי, לעסטערען גאָט. נאָך מעהר, רבותי, אפילו די תורה אליין מאַכט פון דעם אויבערשטען חוזק, ווען זי וויל אייך איינריידען, אַז ער (דער רבונו־של־עולם) האָט געדאַרפט אדם'ן פרעגען: וואו ביזטו? בשעת אדם האָט זיך בע־האַלטען, אַ שטייגער ווי ער, כביכול, האָט דאָס געקענט ניט וויסען. דאָס זעלבע אין הונדערט אַנדערע פּרטים."

„רבותי! איך... רבותי, וואו זייט איהר? איהר זייט אַלע פאַנאַנדערגעגאַנגען... נו, פערפאַלען... וועלען מיר אם ירצה השם, מסיים זיין איבער אַכט־טאָג שבת... אהא! איהר קומט צוריק? וואָס איז דאָס?

זיי זיינען צוריקגעקומען מיט שטריק, האָבען איהם געבונדען און אוועקגעפיהרט אין דול־הויז.

וואָס פון ר' פנחס'לען איז געוואָרען, ווייס איך ניט, אָבער אין מינסק האָט מען געזאָגט, אַז די ערד האָט איהם אַריינגעשלונ־גען לעבעדיגערהייט. לעגט זיך עפּעס ניט אויפ'ן שכל.

מתנה, איז דאָס ווייל ער וויל איהם בעלוינען פאַר זיינע מעשים־טובים. קיין שום טאַטע שטראָפט ניט און בעלוינט ניט אַ קינד, וואָס איז שוין אַרויסגעגאַנגען פון זיין רשות. דערפאַר, רבותי, גלויב איך ניט אין שכר ועונש, אין בעשטראָפונג און בעלוינונג נאָכ׳ן טויט, ווייל דאַן קען שוין דער מענש ניט ווערן ניט בעסער און ניט ערגער. די, וועלכע זאָגען, אַז ער, כביכול, בעשטראָפט און בעלוינט נאָכ׳ן טויט — זיי לעסטערען זיין הייליגען נאָמען."

— „בינט איהם, ברעכט איהם רוק און לענד! פּינקע איז אַן אַפּיקורס, אַן עוכר ישראל! שטריק, שטריק, שטריק!" — אַזוי האָבען נאָך עטליכע אויסגעשריען און זיינען אַרויסגעלאָפען האַסטיג פון בית־מדרש. ר׳ פּנחס׳ל האָט זיך דערפון אויך ניט געלאָזט שטערן און האָט ווייטער גערעדט:

„רבותי! איך גלויב באמונה שלמה, אַז אַלע מענשליכע בעשעפעניסען טראָגען אויף זיך דעם צלם־אלהים און אַז דער אויבערשטער (יתברך הוא!) איז אַ טאַטע צו אַלע זיינע קינדער. היינט פרעג איך אייך, רבותי, היתכן, צו קען דאָס געמאָלט זיין, אַז דער, וואָס האָט אַ סך קינדער, וועט אויפציהען נור איינעם אין זיין וועג און וועט לאָזען אַלע איבעריגע ווערען הולטאַיעס, וואָס זאָלען ניט פערשטעהן זיין רצון און זאָלען זיין וויללען ניט טאָן? און ניט דאָס אַליין, אַז ער זאָל גאָר בעשטראָפען די וועלכע ער האָט פערלאָזען און פערוואָרפען, דערפאַר, וואָס זיי טוען ניט דאָס, וואָס ער האָט זיי קיינמאָל ניט געהייסען טאָן. איך זאָג אייך, רבותי, אַז די, וואָס דערצעהלען אייך, אַז דער בורא ברוך־הוא האָט געגעבען אַ תורה צו אונז אידען און די גוים זיינע איבעריגע קינדער, גאָר נישט אויף דער וועלט און זייגען עתיד צו האָבען יסורים אויף יענער וועלט — זיי לעסטערען און פערשמוצען זיין הייליגען נאָמען."

— „אַ רוח אין איהם, דעם משומד!" האָט איינער געזאָגט און איז אַרויסגעגאַנגען. דער מטורף־געוואָרענער מגיד האָט פאָרטגעזעצט:

„מורי ורבותי! איך גלויב באמונה שלמה, אַז דער רבונו־של־

ער — דאָס איז הקיסר הרחמן אלכסנדר השלישי, ירום הודו; די אסיפה — דאָס איז דער מיטינג אין דעם לאָנדאָנער גילדהאָלל; די רעזאָלוציע — דאָס איז דער פּועל יוצא פון דעם, וואָס דאָרטען איז גערעדט, בעקלערט און בעשלאָסען געוואָרען. פערשטעהט איהר שוין איצטער, ארום וואָס איך רעד? נאָך אלץ ניט? טאָ לאָמיך אייך דערצעהלען אלץ כסדר.

* * *

די ענגלישע רייכע אידען זיינען געקומען פון „הער קאָנטרי". זיי האָבען זיך אונטערגעהיילט און זיינען געקומען, מחמת דאָ אין לאָנדאָן האָבען זיך עטליכע יונגאצעס פון די סאָציאַלניקעס א כאַפּ געטאָן און זיינען געוואָרען שתדלנים פאר די אידען אין די מדינה, איבער וועלכע דער גרויסער, גוטער און בארמהערציגער אלכסנדר קיניגט איצט שוין ניין יאָהר מיט ניין חדשים און נעכטען האָט מען איהם ניט צוגע'הרג'עט, ווארום מען וואָלט דאָס היינט געוואוסט, און היינט ווייס מען דאָס ניט, איז א סימן אז ער קי־ניגט נאָך.

מיר זיינען ניט אבילע ווער; מיר האָבען דעם גראָשען; מיר זיינען זאָ־פּאַני־בראַטא מיט די ענגלישע פּני; מיר וועלען זיי אונטערפּורקענען און זיי וועלען מאכען א גרויסע אסיפה אונטער דעם שוטץ פון דעם לאָרד מאיר (מאיר א לאָרד! — דאָס ווערט אָנגערופען א פרייע מדינה; אין מינסק איז ער א בעקער פון צו־קער־זעמעלעך. ווייטער:) און זיי, דאָס הייסט מיר, וועלען עוקר מן השורש זיין... אלכסנדר'ן? — ניין, נור די, וואָס זאָגען, אז ער טוט, וואָס ער טוט, אָדער, אז ער ווייס, וואָס ער טוט, וואָס זיי דארף מען ניט לאָזען עפענען א מויל... ווייל... ווייל מען דארף ניט, און א סוף.

איז דאָס האָבען זיי געטאָן.

האָבען זיי איינגערופען אן אסיפה אויף דעם איך געדענק ניט וויפיעל־און־צוואנציגטען טאָג פון דעם חדש נאָוועמבער, וואָס דאָס וואָלט אויסגעקומען א פּאָר וואָכען פאר חנוכה. זיינען אָבער דאַן נאָך ניט אלע גרויסע קעפּ געווען צוריקגעקומען פון דער קאָונטרי.

LXIX.

זיי, איך און די דיקע ווייבעל.
(א „פראטעסט מיטינג".)

ער איז א רך לב; ער האט אין זיך קיין בייז גאל ניט; ער מיינט אלץ צום בעסטען; ער — מען דארף קיין בעסערען מענשען ניט, ווי ער, און טאמער דארף מען יא, וועט מען ניט קריעגען, און טאמער קריעגט מען יא, וועט ער ניט טויגען, און טאמער טויג ער יא, וועט ער (דאס הייסט יענער) אלץ ניט זיין דאס, וואס ער (דער ריכטיגער, ער) איז; בקיצור הדבר, ער איז א דימענט פון העטטאן גארדענס, א דימענט פון דימענט־לאנד, און דאס וואס ער טוט אונז אן גרויסע ענוים, איז דאס נור מחמת ער ווייס דערפון ניט. ווען ער וואלט געוואוסט, וואלט ער דאס ניט געטאן, בכן מוז מען איהם דערצעהלען.

איז וואס? איז דאס: מיר פאסען א רעזאלוציאן, מיר זאגען:

„היות, אזוי ווי ער טוט אן אידען שרעקליכע צרות;

„היות, אזוי ווי ער איז בטבע ווייך ווי פוטער, זיס ווי האניג און גוט ווי א יום־טוב'דיגער צימעס;

„היות, אזוי ווי ער טוט אן אידען יסורים נישט מעהר ווי דורך דעם, וואס ער ווייס הערפון ניט; —

„איז דערפאר בעשלאסען געווארען אויף דיעזע אסיפה בדעה אחת, איהם צו ווייזען, וואס ער טוט, און איהם צו בעטען, אז ער זאל דאס מעהר ניט טאן."

ווי געפעלט אייך אזא מין שווינדעל? בין איך משוגע אדער זיינען זיי משוגע? צו פאסען אזא... נור, מחשבות'ן, מיר דאכט זיך, אז איהר ווייסט ניט, ארום וואס איך רייד דא. לאמיך אייך דערצעהלען.

* * *

דער בעריהמטער דיוק, והעלכער איז — ווי מען זאָגט — נאָך רייכער ווי קרח עליו השלום, און וואָס איהם איז אין דעם איין פּרט נאָך בעסער ווי יענעם, וואָס ער האָט איינגעשלונגען אַ גרויסען טהייל פון די ערד, ווערהענד יענעם האָט, פערקעהרט, אַ טהייל פון די ערד איינגעשלונגען, — איז ער, זאָג איך, האָט געהאַלטען אַ רעדע און האָט איהר געהאַלטען אַזוי שטייף, אַז איך האָב פון איהר אַ וואָרט ניט אַרויסגעקראָגען. ער האָט גערעדט דרייצעהן מינוט מיט אַ האַלבע און האָט אין דער צייט פערדיענט דרייצעהן פונט צעהן שילינג, מחמת זיין הכנסה איז אַ פונט יעדע מינוט פון זיין לעבען, וואָס איך וואָלט געקענט אויסרעכענען וויפיעל האָס מאַכט אויס אַ „זמן", נאָר איך בין ניט קיין מלמד.

ווען ער האָט געהאַט אָבגעלויבט, האָט זיך אַ שטעל געטאָן אַ גלח מיט'ן כשר'ן נאָמען פלוני אלמוני בישאָפּ פון ריפּאָן. זיי זאָגען, אַז ער נעהמט עפּעס נאָר אַן אוצר גאָלד שכירות אַלע יאָהר און ער בעהאַלט זיין נאָמען משמעות פון אַן עין־הרע וועגען. „צעהן טויזענד פונט אַ יאָהר קריעגט דער מאַן" — האָט צו מיר געזאָגט אַ אידישער רעווערענד און איהם איז געלאָפען שפּייעכץ פון מויל.

„דער גוי, פּעטער, האָט דעם מזל" — האָב איך איהם גע־ענטפערט. דערווייליגע איז דער עולם פון דאָס נייע שיער ניט אַרויס פון הויט און איך פון קהל שטיבעל, ווייל אַ דיקע ווייבעל נעבען מיר האָט מיך שיער ניט טויב געמאַכט, אַזוי גרויס איז געווען איהר התפּעלות.

איז ער, דער בישאָפּ, האָט אויך געלויבט אלכסנדר'ן.

אָבער גוט. ער קען רעדען. והען אַזעלכער וואָלט זיך מגייר געווען, וואָלט ער געקענט ווערען אַ שטאָדט מגיד אין ווילנא. זיינע צעהן טויזענד פונט, וואָלט ער דאַן נאַטירליך געקראָגען אויף יע־נער וועלט, אָבער דאָס איז אַ קלייניגקייט. ער האָט גערעדט אַ צייט, און, ווען ניט די דיקע ווייבעל, מיין שכנ'טע, וואָלט איך געווים פון איהם גרויס הנאה געהאַט. ביי מיר איז אַ כלל אַזוי: אַז שוין יאַ לויבען, טאָ לאָז געלויבט ווערען ווי מען דאַרף.

האָבען זיי געזאָגט אזוי צו זאָגען: אין איין טאָג קומט די גאולה ניט; האָבען מיר געוואַרט אזוי לאנג, לאָמיר וואַרטען נאָך א ביסעל.
איז אזוי געווען.
האָבען זיי געוואַרט ביז'ן צעהנטען טאָג אין דעם צוועלפטען חדש פון דעם ניינציגטען יאָהר פון דעם ניינצעהנטען יאהרהונ־דערט נאָך דעם געבורט פון דעם גוישקען גאָט. האָבען זיי צוזאַ־מענגעקליבען א גרויסען עולם אין די גוישקע קהל־שטיבעל אין דער סיטי און האָבען געמאַכט אַן אסיפה, אום צו לויבען אלכסנדר'ן פאַר די צרות, וואָס ער טוט אָן די רוסישע א־דען בלאַ־ראיה, אָדער בעסער געזאָגט: בלא יודעים.
איז זיינען דאָרטען געווען זעהר פיעל קצינים, רבנים, גלחים און מענשען. די קצינים, די רבנים, די גלחים זיינען געזעסען אוי־בען און די מענשען (ווי געוואוינליך) אונטען.
און דאָס איז זיך אזוי צוגעגאַנגען:
מאיר דער לאָרד האָט זיך אויפגעהויבען. דער עולם האָט געפּאַטשט מיט די הענד און געקלאַפּט מיט די פיס און געבאַמ־קעט מיט שטעקענס און געדרעהט מיט די היט און געמאַכט א ווינד איבער'ן גאנצען קהל־שטיבעל מיט נאַז־טיכלעך און האָט זיך דאַן אנידערגעזעצט. מאיר איז אָבער געבליבען שטעהן. מאיר האָט גערעדט. מאיר האָט אזוי געזאָגט: איך האָב געגעבען די קהל־שטיבעל צו דער אסיפה, בתנאי, אַז מען זאָל ריהמען און לויבען און דאנקען דעם הייליגען נאָמען פון זיין קייזערליכע מאַיעסטעט אלכסנדר דעם דריטען... דער ערשטער לויבער וועט זיין דער דיוק פון וועסטמינסטער."
איז אזוי געווען.
האָט זיך דער דיוק אוועקגעשטעלט און דער עולם איז ווידער נתפּעל געוואָרען און עס איז געוואָרען די זעלביגע פּאַטשעריי, קלאַפּעריי, באַמקעריי, דרעהעריי און דערזעלביגער ווינד פון די נאַז־טיכלעך איבער'ן קהל־שטיבעל. ווען דער עולם האָט זיך אָב־געקיהלט פון די גרויסע התלהבות און האָט זיך אוועקגעזעצט, האָט

LXX.

די גרויסע אסיפה
אדער:
דער קאמפף געגען די סאָציאלניקעס.

פ ע ר ז א נ ע ן:

ר' וועלוויל סלוך, א ציימונג־שרייבער.
ר' איצעל גרוך, אן עפעל־קרעמער.
ר' טרייטעל ברוך, א סוחר.
ר' פייטעל זוך, א שנאָרער.
ר' מענדעל טוך, א קליידער־הענדלער.
ר' בענדעט פלוך, א מגיד.
ר' הירש פעטוך, א שוחט.
ר' שמענדרע שוך, א שיכעל־קרעמער.
ר' געצעל דוך, א בשמים־קרעמער.
ר' סענדער בוך, א מחבר.
א שמש, א מארק־אידענע, א וואָכער־קליבער, א נארר, א פאלעסטינעץ און פיעלע אנדערע.

צייט — פרייטאָג בין־השמשות.
אָרט — טאָר מען ניט אויסזאָגען.

ר' וועלוויל סלוך. (מיט א גלאָק אין האנד, שטעהענדיג ביי'ן טיש.) — אידען! אין פלוג איז דאָך א קשיא, ווי קום איך... ווארום ווער בין איך? הייסט עס, ווי קום איך, פרעג איך, אז דוקא איך זאָל זיין דער פרעזידענט פון אזא וויכטיגע אסיפה? נאָר אזוי ווי איך...

ר' שמענדרע שוך. — מאכט דערפון, מאכט דערפון, מיר האָבען אין גאנצען א האלב־שעה צו ליכט־בענטשען...

נאָך איהם האָבען זיך געפונען נאָך עטליכע לויבערס און דאַן האָט מאיר דער לאָרד געלייענט די רעזאָלוציע און אַלע האָבען געהויבען צו איין האַנד, חוץ די דיקע ווייבעל, וועלכע האָט גע־הויבען צוויי און וואָלט געוויס געהויבען דריי, נאָר זי האָט מעהר ניט געהאַט.

דער שמש. — עס איז שוין צייט כמעט צו גײן אין שול.

ר׳ בענדעט פלוך. — טו הערט־זשע! זאָג איך אזוי, פער־שטעהט איהר מיך: מען דאַרף זיי עוקר מן השורש זיין, דאַרף מען זיי... אי, וועט איהר אפשר פרעגען, וואָס קען מען אזעלכע יונגאַצעס, אזעלכע משומדים טאָן אין אזא מדינה, ווי לאָנדאָן? זאָג איך אייך, אז די קשיא איז אפילו א קשיא, אָבער... אָבער... אָבער...

דער נאַרר. — היר, היר!

ר׳ בענדעט פלוך. — וואָס הירזשעט איהר דאָרטען? לאָזט רעדען, איך בעט אייך. אָבער, זאָג איך, מען קען זיך געבען אַן עצה. אויף דערויף האָט דער הנותן לשכוי בינה, דער וואָס האָט דעם האָהן געגעבען שכל... אונז אידען געגעבען... אויף דערויף האָט ער אונז... האָט ער... ער, דער בורא ברוך־הוא... אונז אריינגעגעבען שכל אין קאָפּ...

ר׳ מענדעל טוך. — מגיד! איהר ווייסט, דאַכט זיך, גאָר ניט, וואָס איהר רעדט, זאָלט איהר מיר מוחל זיין. מיר זיינען דאָ צוזאַמענגעקומען אויף אַן אסיפה און... און...

דער נאַרר. — און מיר וועלען פאַנאַנדערגעהן, חא, חא, חא!

ר׳ טרייטעל ברוך. — יונגער מאַן, איהר שווייגט, אניט נעהמט מען און מען וואַרפט אייך ארויס.

דער נאַרר. — גוט, גוט — איך שווייג.

ר׳ מענדעל טוך. — מיר זיינען דאָ געקומען בעקלערען א מיטעל, ווי אזוי אויסצוראָטען די סאָציאַליסטיקעס, ימח שמם, און מיר בעדאַרפען דאָ קיין דרשות ניט... וואָס שווייגט איהר, ר׳ סענדער? איהר זייט דאָך עפּעס א מחבר, א איד מיט קאָפּ — גיט־זשע אַן עצה...

ר׳ סענדער בוך. — נעהמט מיין ספר... מישט אויף דף 23, אין דעם ערשטען חלק, און איהר וועט געפינען אין די דריי שורות פון אונטען, אין די לעצטע דריי שורות, דאָס וואָס איך האָב צו זאָגען. טאָמער האָט איהר נאָך וועד עס איז מיין ספר ניט, קענט איהר עס האָבען פאַר פינף שילינג אין בלעטער און פאַר

ר' פייטעל זוך. — לאָזט רעדען, לאָזט! האָט איהר א שמעק טאַבאַק, הערר ברוך? אַ שעהנעם יישר־כח אייך... לאָזט רעדען, ר' שמענדרע, וואָס לאָזט איהר ניט!

ר' וועלוויל סלוך. — הייסט עס... יאָ! נו, זאָג איך... נאָר דאָס מאַכט ניט אויס... מיר זיינען געקומען זיך מיישב זיין מכח די סאָציאַליסטען, וואָס ווילען... וואָס ווילען זיי?... איך וועל אייך זאָגען, וואָס זיי ווילען...

ר' איצעל גרוך. — זיי ווילען מאַכען אַ מיאַטעזש געגען דעם רוסישען קייזער און... און...

ר' טרייטעל ברוך. — און געגען דעם הנותן־תשועה למלכים, משמעות...

ר' וועלוויל סלוך. — דאָס ווילען זיי אפשר אויך, אָבער ניט דאָס מיין איך, אידען! זיי ווילען... לאָז די מאַרק־אידענע דאַרטען אין ווינקעלע אויפהערען צו קנאַקען איהרע ניס... איך זאָג, זאָג איך, אַז זיי ווילען מאַכען אַ מרידה אַנטקעגען מלכות־ענגלאַנד און אַרויפברענגען גרויסע צרות אויף כלל ישראל. בכן איז מיין מיינונג אַזוי ווייט ווי מיין נאַרישער שכל בענעהמט, אַז... אַז... אַז ר' בענדעטיל פלוך, אונזער בעריהמטער, איך מעג זאָגען, וועלט־בעריהמטער, מגיד, זאָל — און פאַר וואָס טאַקע ניט? — אַז ער זאָל, זאָג איך, אונז זאָגען, וואָס צו טאָן...

ר' הירש פעטוך. — כאַפּט ניט! וואַרט, ר' בענדעטיל! זאָגען וועל איך אייך... שעכטען דאַרף מען...

ר' בענדעט פלוך. — אַז מען וועט אייך רופען, וועט איהר קומען... אייער חלף איז שאַרפער פאַר'ן צונג... קוילענען בהמות איז אייער זאַך, אויסראַטען ווילדע חיות לאָזט אונז...

די מאַרק־אידענע. — און לאָז האַלטען ביי'ן פערוואַרפען מיט קרוטשאַנעס — לאָזט מיר...

דער נאַרר. — טאַקע! הום! הום!

ר' בענדעט פלוך. — לאָזט־זשע רעדען!

ר' איצעל גרוך. — אויף דעם אופן וועלען מיר קיינמאָל צו קיין טאָלק ניט קומען...

דער נאַרר. — איך... איך שווייג!

ר' טרייטעל ברוך. — גוט, גוט! זיי שרייען, — שרייען זאָלען זיי אויפ'ן בויך...

דיא מאַרק־אידענע. — און אויף די ציינער...

ר' טרייטעל ברוך. — און אויף די ציינער, ווי די ווייבעל זאָגט, הייסט עס שרייען זיי, אז די וועלט געהערט צו די אַר־בייטער... א שטייגער די מאַשינערס, די שוסטערס, די סטאָ־ליאַרעס און די פעררייערס זאָלען פיהרען די גרענדע. וואָס זאָג איך? איך זאָג: ניין! איך זאָג, ניט דערלעבען זאָלען זיי דאָס! איך זאָג... וואָס הויבט זיך דער יונגער מאַן דאָרטען אלע ווײלע?

דער נאַרר. — ווער איך? איך שווייג.

דער פאַלעסטינעץ. — דאָס מיינט מען מיר... מעג איך רעדען?

ר' טרייטעל ברוך. — איהר מעגט.

דער פאַלעסטינעץ. — היינטיגע נאַכט בין איך געלעגען און האָב... געשלאָפען...

דער נאַרר. — איך אויך, נאָר איך שווייג.

דער פאַלעסטינעץ. — און האָב געשלאָפען. נאָר ניט דאָס בין איך אויסען. האָט זיך מיר געחלום'ט, אז איך ליעג אויסגעצויגען אויף רחל'ס קבר און הער זי וויינענדיג. האָב איך איהר געפרעגט: „מאַמינקע, וואָס וויינסטו?" האָט זיא געענט־פערט: זונינקע, איך וויין אויף מיינע קינדער, וואָס ווילען זיך צומישען מיט די גוים און ווערען אויס — אידען. איך וויין אויף די קינדער מיינע וואָס זיינען געוואָרען סאָציאַליסטען. האָב איך איהר געפרעגט, וואָס מיר זאָלען טאָן, האָט זי מיר געוואָלט ענטפערען, נאָר א פליעג האָט מיר א קיצעל געטאָן אין דיא נאָז־לעכער, האָב איך א ניעס געטאָן און האָב זיך אויפגעכאַפּט. מיין עצה איז, אידען, אז מיר זאָלען אליין געהן אין ארץ־ישראל און לאָזען די סאָציאַליסטען אין גלות.

זעקס שילינג מיט דריי פּענס געבונדען אין ווער עס וויל געבען מעהר — מעג, מחמת... כדרך הטבע וואָלט איך אייך... נאָר, לאָז זיין... בקיצור, מיין כח איז אין דער פעדער, א ריידער בין איך ניט...

דער נארר. — איך שווייג.

ר׳ סענדער בוך. — און איך אויך. דאָ איז פאראַנען דער גרויסער גביר, דער מפורסם, דער תכשיט פון אונזער קהילה, הערר ברוך... ער דארף אונז זאָגען... ער און ניט קיין אנדערער, הגם ר׳ געצעל דוך און ר׳ מענדיל טוך און ר׳ שמענדרע שוך — וואָלטען אויך...

ר׳ טרייטעל ברוך. — שאט! איך רעד! איך האָב געמיינט, אז דער בעריהמטער מחבר, הערר בוך, און דער גרויסער הרשן ר׳ בענדעטיל פלוך וועלען אונז קענען בעסער דערקלערען, וואָס דאָ איז צו טאָן. ווען אָבער זיי שווייגען...

דער נארר. — און איך? איך שווייג דאָך אויך.

ר׳ טרייטעל ברוך. — טו שווייגט־זשע... נו, הייסט עס, רעד איך. הערט וואָס איך זאָג...

ר׳ סענדער בוך. — הערט, אידען, הערט!

ר׳ טרייטעל ברוך. — משל למה הדבר דומה — צו וואָס איז דאָס געגליכען, צו א דאָקטאָר, וואָס מען רופט איהם צו א חולה. ער שרייבט ניט קיין רעצעפּט, כל זמן ער וויים ניט, אין וואָס די קרענק בעשטעהט, רחמנא ליצלן. נו, אָט ווילען מיר אויך שרייבען א רעצעפּט צו א גרויסע קרענק... לאָמיר זשע זעהן, וואָס דאָס איז פאר א חלאת. (אפּלויז) די צאָציאלניקעס ווילען אוועקנעהמען אונזערע געלד... נעהמען זאָל זיי פאר׳ן בויך!

דיא מארק־אידענע. — און פאר די ציינער.

ר׳ טרייטעל ברוך. — און פאר די ציינער, ווי די ווייבעל זאָגט. זיי ווילען, אז דער גאסענראמער און דער קוימענקעהרער זאָלען האָבען געלד אויף פּראָצענט און איך — דיא פירמא „ברוך ענד קאָ.“ זאָל געהן טראָגען ציגעל אויף נאסילקעס. זיי שרייען זיי...

LXXI.

לעזע־שטאָף פאַר יונגע לייט.

וואָס אַלטע לייט זיינען — פרעגט ביי מיר.

זיי זיינען עגאָאיסטען, וועלכע ליעבען זיך אַלץ מעהר און מעהר, וואָס וועניגער צייט עס בלייבט זיי איבער צו לעבען און זיך צו ליעבען.

טאָמער רעדט איהר מיט זיי וועגען אייער אידעאַל און איהר זעהט, ווי זיי שאָקלען מיט'ן קאָפּ, און איהר הערט, ווי זיי זאָגען: „עה! דאָס איז אַ זאַך, וואָס קען ניט זיין!“, דאַן פערשטעהט די קלוגע אַלטע רייד אָט אַזוי:

איידער אַ גוטע זאַך זאָל קומען, ווען מיר זיינען שוין ניטאָ, ווילען מיר, אַז זי זאָל בעסער גאָר ניט קומען.

פרעגט ביי מיר, וואָס אַלטע לייט זיינען.

מענשען קומען צו אייך און זאָגען:

„ווען אייערע אידעען וואָלטען געווען ריכטיגע, דאַן וואָלטען זיך אייערע צייטונגען בעסער פערקויפט און אייערע רעדנער וואָלטען געפונען מעהר צוהערער.“

ענטפערט זיי און זאָגט:

ווען עס וועט האַלטען אַזוי ווייט, אַז אַ סאָציאַליסטישע צייטונג וועט זיין אַ גוטער געשעפט און אונזערע רעדנער וועלען האָבען זעהר, זעהר פיעל צוהערער, דאַן וועלען שוין אונזערע צייטונגען און רעדען כמעט ניט נויטיג זיין.

פערגעסט ניט די פרויען.

ר׳ טרייטעל ברוך. — האשש! ארום דעם וועלען מיר פעררופען אן אנדער אסיפה. (פאר זיך) וואס פעהלט מיר דא? (אין דער הויך) דעם ערשטען טאג חנוכה פערזאמלען מיר זיך וויעדער.

דער שמש. — צייט צו געהן אין שול אריין.

ר׳ וועלוויל סלוך. — קומט, אידען, קומט.

דער נארר. — מעהר שווייג איך ניט.

אין שלעכט, איז דאָס גאָר ניט מעגליך אויף א פריעדליכען אופן צו מאכען אז עס זאָל ווערען גוט ?

אייער ענטפער דאַרף זיין דיעזער:

„ווען מען מוז האָבען אן אייזערנעם לאָם, איינצוברעכען א הילצערנע הויז, ווי קען מען איינברעכען אייזערנע שטאבעם מיט א הילצערנעם האממער ?"

טאָמער שרייען זיי אויס:

„אָבער בלוט ? שטייטס ? דאָס וועט דאָך קאָסטען בלוט ?"

ענטפערט זיי און זאָגט:

„ווען אייער אייגענע געבורט, וואָס קיינעם איז דערפון ניט לייכטער געוואָרען, האָט אייער מאמען געקאָסט בלוט, ווי קענט איהר זיך איינבילדען, אז די געבורט פון דעם סאָציאליזמוס, וועלכער וועט די וועלט איבערבויען זאָל זיך בעגעהן אָהן א קליינעם בלוט־שטורע ?"

און דאן זאָגט זיי נאָך דאָס:

„דאָס יודענטהום, דאָס כריסטענטהום, דער גלויבען פון מחמד האָבען, צוליעב דעם הימעל, רויט געפאַרבען די ערד; פּרעס־פרייהייט, רעדע־פרייהייט, פערזאמלונגס־רעכט, נעגער־פרייהייט. דזשורי'ס, קאנסטיטוציעס, טויזענדע אנדערע זאכען האָבען גע־קאָסט בלוט, און איהר דערשרעקט זיך פאר אביסעל בלוט, ווען מען רעדט ארום א נייע וועלט ?"

זאָגט זיי, אז זיי זיינען נאררען.

די רייכע האָבען א בליטץ־אָבלייטער אויף זייערע הייזער פון עלעקטריציטעט און א בליטץ־אָבלייטער לעבען זייערע הייזער פון פלייש און בלוט, אין בלויען געקליידעט, מיט א פּיקעל־הויב אויפ'ן קאָפּ.

זיי פיהלען זיך זיכער.

עס איז אָבער דאָ אזא „דאָננער־וועטער" און אזא בליץ, וואָס איז מעכטיגער ווי דער מאן אין בלויען, און וואָס לאכט פון פראנקלין'ס ערפינדונג.

גערעכט, אז מיר ווערן ניט נור פון זיי געבאָרען, זאָנדערן אז מיר ווערען פון זיי אָפּט בעאיינפלוסט.

גערעכט, אז דער פּסוק זאָגט זיך אפילו: „והוא ימשל בה", אָבער די ווייבער זאָגען: „והיא תמשל בו" (איך איבערזעץ דאָס ניט, ווייל עס איז גלייכער, אז די ווייבער זאָלען דאָס ניט פערשטעהן!) און ווען מענער זאָלען זיך שוין יאָ לאָזען לענקען פון ווייבער, זעהט ווענינסטענס, אז די ווייבער זאָלען זיין פערנינפטיג.

פּראָפּאַגאַנדיסטען, פערגעסט ניט די פרויען.

מען זעהט אמאָל צווישען אייך א שווינדלער און מען זאָגט צו אייך אזוי:

„אָט, זעהט איהר! איהר זייט די פּרעדיגער פון גערעכטיג־קייט, פון עהרליכקייט און וואהרהייט און אייער אייגענער חיים אָדער זרח איז א גנב!"

ענטפערט זיי אין דעם מינסקער פילאָזאָף'ס נאָמען און זאָגט:

„גנבה איז א לייבליכע טאָכטער פון דלות;

"דער דלות האָט איינגעפיהרט צווישען אונז פיעלע קעמפּפער!

„עס איז דערפאר נאטירליך, אז צווישען אונז זאָלען זיך געפינען אזעלכע, וואָס ליידען פון טאַטען און נעהמען זיך ארום, ווען קיינער זעהט ניט, מיט זיין טאָכטער."

לעגט נאָך צו אָט דאָס:

„ווען דער טאַטע דלות וועט אוועקגעהן פון דער וועלט, וועט זיין טאָכטער גנבה בלייבען אָהן ליעבהאָבערס."

דאָס ענטפערט זיי אין מיין נאָמען.

מאַנכע וועלען צו אייך קומען מיט אזא טענה:

„צו רען — וועלען זיי זאָגען — אז די היינטיגע געזעלשאַפט

נאָך אמאָל: זאָגט ניט קיין ליגען, אפילו ניט צוליעב די וואהרהייט.

זייט... איך האָב אייך געוואָלט זאָגען עפּעס נאָך וואָס, נור מיין אייניקעל רופט מיך עסען. לאָמיך בענוצען, דעם וואָרט „זייט" אום אייך צו זאָגען: זייט געזונדערהייט!

ביי נעלענענהייט ערקלעהרט זיי דאָס.

זאָגט ניט קיין לינען, אפילו ניט צוליעב די וואהרהייט.

יעדער מאטעמאטיקער וועט אייך ערקלעהרען, אז א קרומע ליניע זעהט אמאָל ניט אויס לייגגער, אָבער זי איז אימער לייני־גער, ווי א גלייכע.

דער וואָס מיינט, אז מען קען זיך ערלויבען צו זאָגען א לי־גען, כדי דורך דעם צו העלפען דעם אמת, קומט מיר פאָר ווי איינער, וואָס נעהמט זיך רייניגען א שפּיעגעל מיט שמוציגע הענד.

ער זאָגט ווי די יעזואיטען פלעגען זאָגען: „דער צוועק הייליגט דאָס מיטעל“, און זאָגענדיג, וואָס זיי האָבען געזאָגט, און טוענדיג, וואָס זיי האָבען געטאָהן, וויל ער פון דעסטוועגען ניט, אז מען זאָל איהם רופען יעזואיט.

פערגעסט ניט, אז די יעזואיטען האָבען געפאנגען פיש אין מוטנע וואסער; אז זיי האָבען פיינט געהאט קלאָהרהייט און ליכטיגקייט, אויסער אזוי פיעל, וויפיעל זיי האָבען בעדארפט פיר זיך אליין.

און בכדי אז אליין זאָלען זיי קענען זעהן, וועהרענד זיי פּער־שטעלען אנדערע מענשען דאָס ליכט, זיינען זיי ארומגעגאנגען, ווי פּאָליצייסקע אין דער נאכט, מיט א בלינדע לאטערנע אין דער האנד, מיט די ליכטיגע זייט צו זיך און מיט די פינסטערע צו די וועלט צו.

איהר, אָבער, זייט ניט זיי.

אייער לאטערנע מוז לייכטען דורך אלע פיער שויבען אין אלע פיער עקען וועלט, ביז עס וועט אומעטום ווערן טאָג און מען וועט איהר ניט מעהר נויטיג האָבען.

קינדער, שפּרייט ליכט! שפּרייט ליכט און האָט ניט קיין מורא, פיעלייכט איז אייער שיין צו שטארק פאַר געוויסע מענ־שען מיט שוואכע אויגען.

ניט זאָגען, אַז די מעשה האָט מיר זעהר ניט געשמעקט, איבערהויפּט ווייל איך האָב געוואוסט, אַז די גזירות וואָלטען אַזוי גרוים ניט געווען, ווען איין זיי וואָלט ניט געשטעקט אַ אידישע קאָפּ. היינט שטעלט זיך פאַר מיין שמחה, ווען איך בעקום פון איהם מיט אַמאָל אַ בריעף, אין וועלכען ער שרייבט מיר, אַז ער איז דאָ אין ענג־לאַנד אַן אַנטלאָפענער פון פאַינעס קנוט, און צוריק אַ איד — אַ פרומער, עהרליכער איד ווי אַלע... פאָון בראָקערס, פון ווייטשעפּעל ביז דעטפאָרד.

איך האָב איהם אָבגעשריעבען אַ בריוועלע, אַז איך וואָלט איהם וועלען זעהן און ער איז געקומען. מיר האָבען זיך לאַנג אונ־טערהאַלטען און פאַר'ן אַוועקגעהן האָט ער מיר דערלאַנגט אַ גע־שריפט.

„אָט דאָס — מאַכט ער — האָב איך אַרויסגע'גנב'עט פון פאָ־ביעדאָנאָסצעוו'ס קאַנצעלאַריע: דאָס איז אַ פּלאַן פון נייע גזירות אויף די רוסישע אידען. איבערזעצט דאָס און מאַכט בעקאַנט ווייט און ברייט„.

איך האָב אַזוי געטאָהן און איהר מענט דאָס איצט לייענען געדרוקט.

אָט איז עס:

„פון דעם ערשטען יאַנואַר אַן און ווייטער טאָר זיך קיין איד אין רוסלאַנד, פּוילען, פינלאַנד און סיביר ניט אַנדערש רופען ווי זשיד; די נעמען יעווריי, איזראַעליט, יהודי, אַלט־טעסטאַמענטניק, אַברהם־יצחק־ויעקב'ס אייניקעל, רוסע מאָזישער רעליגיאָן, בן־ברית, בן־מלך, רחמן־בן־רחמן, מענש און אַלע אַנדערע נעמען און פּריזווישקעס זיינען פאַרבאָטען.

אידישע אָרימע לייט, וועלכע האָבען ניט פון וואַנען צו לעבען און לעבען פאַרט, וועלען בעהאַנדעלט ווערן ווי גנבים און וועלען פאַרשיקט ווערן נאָך סיביר.

יעדער איד מוז טראָגען אַ געלע לאַטע אויף'ן אויבעררּאָק און אַ שוואַרצען צלם אויף די לאַטע. די שטראָף פאַר'ן ניט טראָגען די

LXXII.

נייע געזעצע פאר אידען אין רוסלאנד.

מיט עטליכע יאהר צוריק איז אין בויסק געווען א מורא'דיגער טומעל. א זוהן פון א מורה הוראה האט זיך (ניט אין קיין אידישע הויז געדאכט!) אוועקגע'שמד'ט אין די עשרת ימי תשובה, און איז געווארען א פראוואסלאוונער, אדער ווי דעם קאזאנעם רב'ס פלימעניק האט זיך דאמאלס אויסגעדריקט — א לעוואסראמנער גוי, וואס דערמיט האט ער משמעות געוואלט זאגען, אז דער בעל־חבר איז געווארען לינק און שענדליך, וואס דאס איז דער היפוך פון פראוואסלאוונע, וואס דאס ערקלער איך ווייל איך בין גראד היינט אויפגעלעגט צו ערקלעהרען און אגב האט זיך מיר געוואלט מאכען מיין געשרייבאכץ אביסעל לענגער. אונשולדיגע און ניט איבערגעשפיצטע לעזער מעגען וויסען, אז דאס טוען פיעל שרייבערס און איבערהויפט אידעשע, דאס הייסט, זיי פילען אויס פאפיער, מיט ווערטער ווען זיי פעהלט אויס געדאנקען, און זיי רעדען אלץ מעהר וואס ווייניגער זיי האבען צו זאגען.

וואלט זיך מיר ניט געוואלט אביסעלע מאריך זיין, דאן וואלט איך אייך בקיצור דערצעהלט, אז דעם בויסקער מורה הוראה'ס זוהן האט זיך א פאאר טעג פאר יום־כפור גע'שמד'ט, אז ער איז נאך כל־נדרי אנטלאפען געווארען פון שטעדטיל און, אז ער איז גאר אין קורצען געווען א קאלבאסא־פרעסער אין פעטערסבורג. אבער ניט דאס אליין. ער האט אויף זיך געהאט דעם טאטען'ס קאפ און איז אין צייט פון א פאאר יאהר געווארען די רעכטע האנד פון דעם מיניסטער וונוטרעניך דיעל, דאס הייסט, די האנד, וועלכע מאכט אן די מערסטע גזירות אויף אידען.

אט דעם בחור האב איך זעהר גוט געקענט און איך דארף אייך

אידישע קינדער טארען ניט געבארען ווערן אין העמדלאך.

א אידענע וואס גייט צו־קינד טאר ניט מאכען קיין צו גרויסען לארעם; טאמער מאכט זיא, ווערט זי באשטראפט פאר'ן שטערן די עפענטליכע רוהע.

ווען א איד ד׳ינגט א פראוואסלאוונעם אנצוצינדען אדער צו פארלעשען א ליכט אום שבת, צו מאכען א סאמאוואר, אדער צו פוטצען די שטיוועל ווערט ער (דער איד) ענטוועדער געברענט מיט די ליכט, אדער געבריהט מיט די זודיגע וואסער, אדער פאר־שווארצט מיט די שוה־וואכס.

אידעשע רעקרוטען מוזען נעהן 6 חדשים געפענכמעוועט, בכדי אז זיי זאלען ניט קענען אנטלויפען. טאמער אנטלויפען זיי פארט איז.... פארפאלען.

א נאלאג ווערט ארויפגעלייגט אויף די פאלגענדע ארטיקלען:

קאפ. רוב.

א יארמעלקע — — — — — —	50	א יאהר
א טלית — — — — — — —	1,50	„
א ציצית — — — — — — —	1	„
א פאאר תפילין — — — — —	—75	„
א מזוזה — — — — — — —	—50	„
א ווייבערשער פארוס — — —	1	„
א האלז פערל — — — — —	10,50	„
א זופיצע — — — — — — — —	2	„
א גארטעל — — — — — — —	— 50	„
א ווייבערשער קנופ — — —	1	„
א הארבאנד — — — — — — —	1	„
א שטריימעל — — — — — —	— 50	„
א טלית מיט אן עטרה — —	3	„
א שלייער פאר א כלה — —	5	„

און בכדי אז קיינער זאל זיך ניט קענען ארויסמאכען פון דיזע נאלאגען, מוז זיי יעדער איד צאהלען, אפילו ווען ער איז ניט

לאַטע איז טורמע אויפ'ן גאַנצען לעבען; פאַר'ן אַראַבריי סען דעם צלם — צעהן יאָהר מעהר.

„טאָמער גנב'עט זיך אריין אַ איד אין די פאַרבאָטענע גובער־ניעס, ווערט ער געבונדען הענט און פיס און געקייקעלט מיט אַ קאָנוואָיי אַהיים, — אַהין פון וואַנען ער קומט; אום ניט צו פאַרמאַטערן דעם קאָנאוואָיי, מעגען די סאָלדאַטען איהם בריקענען מיט די פיס און אויף דעם אופן פאַרשפּאָרען זיך צו בויגען.

„אידעש טאָר ניט גערעדט ווערן אין גאַס, דעסגלייכען לשון־קודש, תרגום־לשון און ווייבערשע טייטש, שטומאַקעס טאָרען אויף אידעש ניט מאַכען מיט די הענט.

אַ איד טאָר ניט לעבען פון פּראָצענט, ניט פון אַ מלאכה, ניט פון דיענסט, ניט פון רבנות, ניט פון לעהרעריי, ניט פון פאַררייידען עין־הרע'ס ניט פון שחיטה, ניט פון בדחנות, ניט פון סאַרוועריי, ניט פון טראַגען פעק, ניט פון ברענען ציגעל, ניט פון חזנות, ניט פון מעקלעריי, ניט פון האנדעל ניט פון שדכנות, ניט פון פיטערן בהמות, ניט פון האַלטען קיה, ניט פון קרעטשמאַרסטוואָ, ניט פון רייסען הושענות, ניט פון לייפּציגער צעטלאַך, ניט פון לולבים און אתרוגים, ניט פון פּאַדראַטען, ניט פון מגידות, ניט פון עסען טעג, ניט פון היטען פלוצערן, ניט פון אַלטע קליידער, ניט פון חלפנות, ניט פון באַקען מצה, ניט פון המן־קלעפּלאַך, ניט פון מאַכען לוחות, ניט פון דאַוונען שחרותים, ניט פון אגענטסטוואָס, ניט פון געהן איבער די הייזער, ניט פון שיינקעריי, ניט פון שרייבען תפילין, ניט פון שפּינען ציצית, ניט פון וואַסער טראָגען, און ניט פון ווינד.

אַ איד, וועלכער איז הויך געוואַקסען טאָר זיך ניט האַלטען גרעסער פאַר אַ פּראַוואָסלאַווגעם קאַרליק.

„מחדש צו זיין די לבנה איז שטרענג פאַרבאָטען, ווייל דאָס קען זיין אַ פערזאַמלונג אונטער'ן פרייען הימעל.

אַלע אידען וואָס זיצען אין טוה־מע מוזען שטעהן אַ גאַנצען טאָג חוץ אין דער צייט פון שמונה־עשרה ביי'ן דאַוונען.

אַ איד טאָר ניט פערקויפען בראַנפען אפילו ביי זיך אין דערהיים. געבען אומזיסט מעג ער; געבען אַ טשינאָווניק מוז ער צו יעדער צייט.

אינעווייניג, נאָך די גרוים נאָך פון בית־מדרש און נאָך די שטאַר־קייט נאָך פון'ם געווּד.

אידישע שיינע מיידלאך ווערן געטויפט.

א איד טאָר ניט אויסגעהן שמונה עשרה הינטערווייליאָך, ווייל דאָס איז געגען דעם פּראַגרעס פון אונזער ציוויליזירטע מדינה.

פעטע קוגלען זיינען שטרענג פאַרבאָטען. פאַר געוואוינליכע צאָהלט יעדער איד 10 קאָפּ. פער קוגעל פער עסער, פער שבת אין קאַזנא אריין. טשאָלענט און פישנאַגע — דעסגלייכען.

דער פערברעכער געגען דיזע אַלע זאַקאָנעס ווערט בעשטראָפט (וואו די שטראָף איז ניט גלייך בעשטימט געוואָרען אין געזעץ גופא) נאָכ'ן געזעץ פון'ם יאָהר 1753 מיט די דאָפּאָליעניע פון 1792, 1813, 1825, און 1855טען יאָהר סוואָד זאַקאָנאָוו באַנד דרייסיג סטאַטיא 23816, 24761, 31527, דריטע און פיערטע פּרימעטשאַניעס, צווייטע און פינפטע אָבטהיילונג, און אין סטאַטיא 31527 מיט די פּרילאָזשעניעס 7 ביז 11 און אַנדערע.

וואָס זאָגט איהר פאַרט דערצו ?

פרום, און באנוצט די אלע ארטיקלען גאר ניט. פאר ארעמע צאהלט די קהילה.

ווען א איד טרעפט אין גאס א קאזאק אויף'ן פערד מיט דער נאגאייקע אין דער האנד, מוז ער זיך בוקען דריי מאל פאר'ן קאזאק, צוויי מאל פאר'ן פערד און איין מאל פאר די נאגאייקע.

רוסישע אידען טארען ניט מעהר געהן נאך ארץ ישראל, בכדי אז זיי זאלען ניט שפיאנעווען פאר'ן מערק אין דעם פאל פון א מלחמה.

מעהר ווי איין אינגעל פון צעהנטויזענד און איין מיידעל פון צוואנציג טויזענד ווערט ניט אנגענומען אין גימנאזייעס. דער איינער, אדער די אייגע ווערט ארויסגעטריבען אויב ער אדער זי אסמיעלעוועט זיך צו קריגען א 5 פון ערגעץ א פרעדמעט.

אין א מהלך פון צוויי וויארסט 117 קלאפטער, 2 ארשין און א ווערשאק מיט א האלבען ארום און ארום א פראוואסלאוונע קירך טאר א איד ניט שפייען.

א איד טאר ניט קארמענען מיט כשרות א קאץ וואס איז געבארען געווארן אין א כריסטליכע הויז.

א אידישע פוס, וואס צוטרעט א פראוואסלאוונע הינער־אויג, ווערט אבגעשניטען.

א אידיישער אינגעל מעג שטעהן אויפ'ן קאפ, אבער ניט אין א יארמאלקע.

אידען טארען ניט רייטען אויף פערד אדער אייזלען וואס קומען ארויס פון פראוואסלאוונע און טארען ניט איינשפאנען אין אקער און אין בראנע א פראוואסלאוונעם אקס.

פאטאגראפען מוזען אין זייערע שוי־קאסטען האבען א בעזונדערן ווינקעל פאר אידישע בילדער.

פאר יעדען בית־המדרש צאהלען אידען 500 רובעל א יאהר אין קאזנא, חוץ 100 רובעל פאר יעדע ספר־תורה, די געוואוינליכע טאקסע פאר די מזוזות און 10 רובעל א יאהר פאר יעדען פרוש, וואס שלאפט דארטען. אויך צאהלען זיי פון 5 ביז 20 רוב. פאר'ן גערוך

לעך ניט 24 שעה, נור טאקי 24 טעג אין יאהר, ווען ניט מעהר. דאס האט עפעס קיין זין ניט.

נאך וואס. ווען, למשל, יום כפור וואלט זיך גרויס געהאל־טען נור אין ענגלאנד, אין פראנקרייך, אין אמעריקא, איבער־הויפט אין די ציביליזירטע לענדער, וואלט זיין יחוס נאך אפשר אויך געהאט א גרונד. א טאג, וואס פון איהם האלטען אזעלכע אידען, וועלכע האלטען, חוץ איהם פון קיין ברעקעל אידעשקייט ניט, מעג זיך איבערנעהמען. לאמיך היינטיגען טאג זיין א טאג, וואס א געסקראבעטע מארדע איינגעריכט אין שווייגעפעטס, — א מארדע, וואס הענגט אראפ פון אזא מין קאפ, וואס ווייס ניט פון קיין תפלין, פון קיין עטרה, וועלכע זיצט (ארויפגעשטעלט אויף א גראבען גוף, נאטירליך) אלע שבת אין פאון־שאפ, אדער אין קליידער־געשעפט, — לאמיך, זאג איך, זיין א טאג, וואס אזעלכע ברואים זאלען פאר מיר ציטערן, ווי א מויז פאר א קאץ, ווי א פרוש פאר א דעסיאטניק, ווי א אידעלער מאגען פאר א סמאר־גאנער פעטען קוגעל, אדער . . . . גענוג, איך מיין, לאמיך זיין אזא יום־כפור למשל אין האנסדישט, וואלט איך אודאי אויך גע־ווען שמאליץ, ווי אן אינדעק. אבער יום־כפור איז א יחסן ניט אין האנסדיטש אליין, ער האלט זיך גרויס אין פוילען און אין דער ליטא אויך. איז די פראגע . פון וואננען נעהמט זיך דארטען זיין יחוס ?

איז עס מעגליך, אז ער — יום־כפור — האלט זיך גרויס מיט דעם, וואס שווינדלער, בעטריגער, שווייסאויספרעסער, בלוט־צאפער און אנדערע אידעשע געלד־שרצים צאפען ניט, פרעסען ניט, בעטריגען ניט און שווינדלען נים פון כל־נדרי ביז נעילה, מחמת זיי האבען בושה פאר איהם, דעם הייליגען יום־כפור ? אויב ער האט שכל, דארף ער זיך דערמיט אויף ניט איבריגנס שטארק איבערנעהמען, מחמת, דיא בעשווינדלטע, דיא בעטרא־גענע, די אויסגעפרעסטע, די אויסגעצאפטע ווערען גאנץ גענוג אויסגעמוטשעט פון דעם יחסן אליין און ווערען גאנץ גענוג אויס־געצאפט, אויסגעפרעסט, בעטראגען און בעשווינדעלט דיא איברי־

LXXIII.

יום כפור — היינט און א מאָל.

חוץ דעם פּרנס פון שטאָקלישקער מנין און דריי, פיער עמי־ארצים, וואָס פּרעדיגען אין דיא גרויסע אידישע שולען היער אין ענגלאַנד, ווייס יעדער איינציגער, אז יום־כפור איז א מיוחס. פון וואַנען, אבער, זיין יחוס קומט — דאָס ווייס, מיר דאַכט זיך, קיינער ניט. ביי זיי ביניהם זיינען אויך דאָ מיוחסים, מענשען, וואָס מען רופט דוואָריאַנעס, עדעללייט, לאָרדס. זייער יחוס ווייס מען: איינער קומט אַרויס פון א רויבריטטער; דער אנדערער פון א קעניגליכען ממזר; דער דריטער פון א גרויסען מענשען־שוחט, א גענעראַל; דער פיערטער פון מיסטער גלעדסטאָן'ס פּאָליטיק; דער פינפטער פון א גרויסען בעל־צדקה, וואָס האָט ניט געוואוסט, וואָס צו טאָן מיט זיינע געלט; דער זעקסטער פון עלעערהויט; דער זיעבעטער פון א גע'פגר'טען מיניסטער; דער אכטער פון א גע'שמד'טען אידען, וועלכער האָט נושא חן געווען ביי א קיסר; דער נײנטער פון א ברויז (ווי, למשל, לאָרד אַללסאָפּ); דער צעהנטער — נו האָב זיי א גוטער יאָהר, אבי מע ווייס זייער שלשות־היוחסין, דאָס איז דער עיקר.

פון וואַננען קומט ארויס דער יחוס פון יום כפור? וואָלט ער געווען ניט א טאָג, זאָנדערן א מענש, דאַן וואָלט איך אפשר גע־גלויבט, אז ער האַלט זיך גרויס דערמיט, וואָס צוליעב איהם הונגערן אלע יאָהר אזוי פיעל כשר'ע בהמה'לעך גאַנצע 24 שטונדען, (זאָגאר 25, ווען מע זאָל רעכענען די צייט, וואָס נעהמט ער אריינשלאָגען פון דעם ערסטען פּלעקעל פון די סוכה). נאָר אפילו דאַן וואָלט ער ניט געדאַרפט אזוי פּערהייסען דעם נאָז, ווייל עס זיינען דאָ מיוחסים, וואָס צוליעב זיי הונגערן כשר'ע בהמה'־

„ליעבער גאָט! אין מיינע יונגע יאָהרען האָסטו צוגענומען מיינע עלטערן פון מיר, מיינע שטיצערס, ניי, וואָס האָבען מיך געליעבט, געהאָדעוועט. איך בין געבליבען אַ פערוואַגעלטער, אַ יתום אין דער וועלט; פון דיין האַנד איז דאָס מיר געקומען, דאָך, איך בין דיר מוחל דיינע זינד.

„ליעבער גאָט! ווען איך בין אַלט געווען אַכטצעהן יאָהר, האָב איך איין טאָג געטראָפען נאָך דער אַרבייט דיינע אַ בעשעפינעס אין וויבליכער געשטאַלט; זי איז געוועזען יונג און שעהן און זיטליך און איך האָב איהר פון דעם אויגענבליק געליעבט פון גאַנצען האַרצען און האָב דורך דעם אָבגעקעהרט אָפט די געדאַנקען פון דיין הייליגען געבאָט. איך בעט דיך, ליעבער גאָט, פערצייה מיר און זיי מיר מוחל מיינע זינד!

„ליעבער גאָט! דו האָסט מיין גליק צושטערט, דוא האָסט איהר, די אונשולדיגע ליעבעספּאַלע שעפּסעלע, אוועקגענומען פון דער וועלט, איידער זי האָט מיך בעגליקט מיט דער פרוכט פון אונזער אונבעשרייבליך גרויסע ליעבע; ליעבער גאָט, איך בין דיר מוחל דיינע זינד.

„ליעבער גאָט! איך וויים, אז נאָך איהר טויט, אַרבייטענדיג שווער און ביטער, האָב איך אָפט געלעסטערט דיין געבענשטען נאָמען פון שווערע נויט, דורך קראַנקהייט און דורך ליידען. זיי מיר מוחל מיינע זינד.

„ליעבער גאָט! דו האָסט מיר נעגעבען נויט און קריינק אַלץ מעהר און מעהר און מענשען, בייזע מענשען, האָסטו לאַנג געלאָזען וואַיעווען און הערשען איבער מיך. נאָר איך . . . איך בין דיר מוחל דיינע זינד.

„ליעבער גאָט! איך האָב אַ מאָל, אפילו מאָקע נור אין די געדאַנקען אויפגעהויבען מיין האַנד אַנטקעגען דיינעם אַ געזאַלבטען, וועלכען איך האָב זיכערליך געהאַלטען פאַר אַ בייזען, ווי־טהענדהען טיראַן. ליעבער גאָט, טאָמער האָב איך דערמיט געזינדיגט, זיי מיר מוחל מיינע זינד.

„ליעבער גאָט! דו וויים אַז דיין געזאַלבטער האָט מיך פאַר־

גע 364 טעג פון יאָהר. ער וואָלט זיך געקענט גרויס האַלטען, וועז ער וואָלט אין גאַנצען אויסגעבראַכט שווינדעל, בעטרוג, שוויים־פּרעסעריי און בלוטצאַפּעניעס, — אַזוי אָבער זעה איך ניט איין, מיט וואָס עס האַלט זיך דאָ אַזוי גרויס. עס וועט קומען אַ טאָג, וועלכער וועט אויסבּרענגען פון דער וועלט די בלוטצאַפּערס, די אויספּרעסערס, די בעטריגער און די שווינדלער, אָבער ער וועט ניט ברענגען הונגער און פאַסטען פאַר מענשען, ער וועט ברענגען ברויט און געזונדהייט פאַר אַלע די, וואָס האָבען פריהער געפאַסט און געהונגערט און געליטען און געשוויגען.

* * *

אָה, איך וועל דאָס קיין מאָל ניט פערגעסען.

מיט יאָהרען צוריק האָב איך איין יום־כּפּור נאָך כל נדרי איינגעדרעמעלט אין שול. מיר האָט זיך אָפּגעדאַכט, אַז איך זעה לעבען זיך אַן אַלטען מאַן (אין מיינע יאָהרען), מיט אַ אויסגעדאַרטען פּנים, מיט אַן איינגעבויגענעם רוקען, מיט גרויע האָאר אויפען קאָפּ און מיט אָבגעריסענע קליידער אויפ'ן קערפּער. און ער האָט געהאַלטען צונויפגעלייגט די אויסגעהאַרעוועטע הענד און האָט געבורבעלט אין דער שטיל אַ וואונדערבאַרע תפילה.

„ליעבער גאָט! — האָט ער געזאָגט — איך וויים, אַז דו ביזט בּאַרמהערציג און אַז דו פערגיבסט אונז אונזערע עברות געגען דיר; איך בין אויך זינדיג, ליעבער גאָטט, פערגיב מיר אויך און זיי מיר מוחל מיינע זינד!

„ליעבער גאָט! איך וויים, אַז דו ביזט אַ משגיח אויף דער וועלט און אַז קיין זאַך טוט זיך ניט אָהן דיין בעשטימונג און אָהן דיין ווילען; איך האָב זעהר פיעל געליטען פון דיין האַנד, שרעקליך. שרעקליך פיעל געליטען, אָבער איך פערגיב דיר, ליעבער גאָט! איך טו דיר נאָך, און נעהם אָן דיינע מידות, און בין דיר מוחל ד י י נ ע זינד.

„ליעבער גאָט! אין מיינע יונגע יאָהרען האָב איך אָפּט פערבראַכען געגען דיין געבאָט און האָב אַ מאָל פערפעהלט צו לויבען און צו הייליגען דיין נאָמען. זיי מיר מוחל מיינע זינד!

LXXIV.

קעלט.

מיר איז קאלט.

דרויסען איז שוין לאנג פריהלינג, די זון שיינט, דער הימעל איז בלוי, די גאנצע נאטור לעבט. דער בייזער לאנגער ווינטער מיט זיינע רעליגיעזע טומאנען, מיט זיינע דיפלאמאטישע ווינטען, מיט דעם קאנסערוואטיווען אייז און דעם ליעבעראלען שנעע — דער ווינטער איז אוועק און אלעס לעבט, אלעס בליהט. הארך! אט איז א פייגעלע וואס פיפצעט מיר אין אויער אריין: האף, אלטינקער, לעב און האף! נאך דעם פריהלינג קומט א ווארעמער זומער, און דאן א פרוכטבארער הערבסט, און די גאנצע מענשהייט וועט האבען וואס צו עסען. נאך א ווייליגקע, און פון יעדען זיפץ וועט ווערען א פרעהליכער שמייכעל, פון יעדען געוויין א געזאנג, פון יעדען טרויער א שמחה. לעב, אלטינקער, לעב און האף!

און מיר איז קאלט.

עס זיינען געווען צייטען, ווען ארום מיר איז אלעס געווען שווארץ און פייכט און טונקעל; ווען די לופט איז געווען פערגיפטעט, ווען די וואהרהייט איז געווען פערצויגען מיט וואלקענס, ווען די פרייהייט איז געווען אומעטום אין שווערע קייטען, און ווען די מענשענליעבע האט אויסגעזעהען פערקאליעט און פערגליווערט. און דאן — דאן ווען עס איז ווירקליך געווען צום פערצווייפלען, ווען די האפנונג איז געווען אי שוואך אי ווייט, וועהרענד די מרה־שחורה איז געווען אי שטארק אי נאהנט, — דאן איז פון דעסטוועגען מיר אליין געווען ווארעם אין ברוסט און מיין פולס האט געקלאפט האסטיג און אויף מיינע ליפען האט געשפיעלט א לוסט־

מיין רעיון געמוטשעט און געפייניגט יאהרען לאנג, האט מיך גע־מאכט אויף אייביג פאר א קאליעקע. דאס טוענדיג אויף דיין בעפעהל. איך בין איצט אלט און גרוי און שוואך און קראנק, איך געה אין קבר פאר דער צייט אריין. פון דעסטוועגען בין איך דיר מוחל דיינע זינד."

* * *

איך האב מיך אויפגעכאפט, האב זיך ארומגעקוקט און דער אל־טער מאן איז געווען פערשוואונדען.

אה, איך וועל דאס קיינמאל ניט פערגעסען!

מיר מיט. אזעלכע מענשען האב איך אמאל געזעהען, היינט פערפאלגען מיך זייערע שאטענס.

און מיר איז קאלט.

איי, וויא קאלט מיר איז! און דאס איז ניט צומאל א פראס־טיגע קעלט, פון וועלכע מען ווערט פערפראַרען אויף א מאל און א סוף! דאס איז א קעלט ווי אין א קדחת, ווי אין א פראטעס־טאנטיש־גייסטליכער הארץ, ווי אין א געזיכט פון א געוועזענעם סאציאליסט, ווי אין א לאנדאנער תשרי־פאג; דאס איז ניט א מאסקווער פראסט, וועלכער פערכאפט מיט א מאל דעם נאז, די אויערן און דעם אטהעם, זאנדערן א קעלט וואס גריזשעט און טרייסעלט און שוידערט, און מאכט די וועלט פאר א פוסטע חורבה, און די מענשען פאר מתים וועלכע די ערד נעהמט ניט צו, און די בוימער פאר אונבענוצטע תליות, און דעם לעבען פאר א מתנה, וועלכע עס איז ניט זיכער צו האלטען ביי זיך און צו שווער צום הער־טראגען, און דעם שיין פון דיא זון פאר א בלענדונג אין די אויגען און פאר א שטער צום שלאפען. עס דוכט זיך, אז עס געהט אלץ נור ווייל עס איז אנגעצויגען, אז די בעוועגונג איז נור א פיעבער, אז די שעהנע דרשות זיינען נור א מין רעדען פון היץ, פון וועלכע די הארץ קען פלאצען, אבער ניט אנגעווארעמט ווערען.

און מיר איז קאלט.

פון וואנען איז דאס אלעס געקומען? בין איך אזוי אלט? זיינען זיי אזוי יונג? קען איך מעהר ניט רעדען, אדער קענען זיי מעהר ניט הערען? אדער איז ערגעץ־וואו דא א בייזער גייסט וועלכער איז מבלבל אונזער שפראך און פערגיפטעט אונזער ברי־דערליכען לעבען? איך ווייס ניט, איך פיהל נור, אז מיר איז קאלט. איך זעה נור, אז איך שטעה איינער אליין, א פערוואגעלטער צווישען גרויסע מענשען־מאסען, א פערבלאנזעטער אין בעקאנטע ערטער, א פערלאזענער צווישען ברידער. קען מען דאס ערקלערען? איך וועל פרובירען; וועל איך דערצעהלען א מעשה... אבער ניט היינט... היינט בויגען זיך מיינע פינגער ניט.

מיר איז קאלט.

שמייכעל, און איך האב געטרייסט מיינע אָרימע ברידער. און איצט? איצט ווען יעדער ווינד ברענגט גוטע בשורות, ווען יעדער בוים צייגט אַן אַ נייעם לעבען, ווען די גראָז אויף די לאַנקעס איז פון דאָס ניי פריש און גריז, איצט פיהל איך אַ קעלט אין אלע גליעדער, אין איינזאַמקייט ווי צווישען קברים, וואו עס ליעגען בעגראבען אמאָליגע האָפנונגען, ווינשע און גרויסע פריידען.

און מיר איז קאַלט.

איך בין אַ פערוואָגעלטער צווישען פריינד און ברידער. די פּנים׳ער וואָס איך זעה ארום זיך זיינען ניט די אַלטע; דער האַנד־דרוק וואָס איך פיהל איז ניט ווארעם; די ליעבע ארום מיר איז אַ פערפּאַסטע און אַ געדרוקטע; די פריינדשאַפט וואָס איך בע־געגען טראָגט אויף זיך אַ שטעמפּעל פון אַ פאַבריק; די שטימען וואָס איך הער זיינען פערשטיקט, פערשטימעלט און פערשטעלט. איך האָב נאָך אימער מיין אלטע פילאזאָפיע און מיין יונגען אייני־קעל, אָבער ער איז צו יונג און זי איז צו אַלט. אַ, די פילאָזאָפיע! זי קען נור צוגליעדערן, צונעהמען און ווידער צונויפשטעלען, אָבער זי קען ניט דערוואָרעמען, זי קען ניט הערפּרישען, זי קען ניט בע־לעבען. זי האָט אַ שליטה איבער דעם מח אין קאָפּ, אָבער ניט אי־בער די בלוט אין די אָדערן...

און מיר איז קאַלט.

זיי פרעגען מיך, וואָרום איך שרייב אזוי וועניג. זיי ווייסען ניט, אַז איך בין ניט אַ פילאָזאָף ווי אַלע אַנדערע. שפּינאָזא, למשל, האָט נור בעדאַרפט צום שרייבען פּאַפּיער, טינט, אַ פע־דער, אַ ביסעל רוה פון די אמסטערדאַמער אידלעך און פיליכט אַ פּאָר אייגענע געמאַכטע ברילען: ער האָט נעמליך געשליפען חוץ מחות, אויך שפּאַקולען־גלעזלעך; פיכטע וואָלט געהאַלטען „רעדען אַן די דייטשע נאַציאָן", אפילו ווען אַ ווינד וואָלט פערטראָגען איהם אַליין אָדער זיינע טיימשען אויף׳ן פּלאַנעט יופּיטער; פייער־באַך וואָלט געשריעבען געגען אמונה זיצענדיג אין טורמע. אָבער איך? איך מוז צום פילאָזאָפירען האָבען ארום זיך מענשען, וועלכע פיהלען מיט מיר מיט, און ווייגען מיט מיר מיט, און לאַכען מיט

שמאַלצענע קרוינען, ווי די קרוינען פון מאַנאַרכען, און איך זעה גילדערנע סצעפּטערס פון קעניגע. וואָס בעמייט דאס ?"

און ער האָט שמייכלענדיג מיר ערקלערט, ריידענדיג מיט דיזע ווערטער :

„דאָס זיינען קרוינען און סצעפּטערס, ווי דו האָסט אַליין גע־זאָגט. איך האָב אָבגעשאַפט פון דער וועלט אַלע הערשער, אַלע פירשטען, אַלע קעניגע. פליישׂ־און־בלוט וועט ניט מעהר וואַייעווען איבער פליישׂ־און־בלוט. פון היינטיגען טאָג אָן און ווייטער וועט דער מענש נור געהאָרכען זיין אייגענעם געוויסען און ער וועט זיין פריי, ווי די לופט — פריי און גליקליך."

„ברען, פייער, ברען !" האָט די שעהנע געפליגעלטע יונג־פרוי אונטען געזאָגט.

„שמעלץ, פייער, שמעלץ !" — האָט דער גייסט צוגערופען — „שמעלץ קרוינען און סצעפּטערס, די פּראַכט פון טיראַנישע קעפּ, די מאַכט פון זייערע הענט !"

* * *

און דער גייסט האָט מיך צוגעפיהרט צום צווייטען קעסעל. ער האָט מיך אויפגעהויבען פון דאס נייע אין דער הויך, און האָט מיר ווידער געהייסען אריינבליקען אינעווייניג. איך האָב געטאָן, ווי ער האָט מיר געהייסען; און פאַר גרוים וואונדער האָט מיר אָפּגענומען דער לשון. ער האָט זיך אָבגערופען און האָט געזאָגט : „זעהסטו מענש ? היער שמעלץ איך ביקסען און האַרמאַטען, שפּיזען און קינזשאַלען, רעוואָלווערס און דעגענס און אַנדערע מאָרדגעצייג. און, פערשטעהסטו, מענש, איך האָב אָבגעשאַפט פעלקער־האָס און מענ־שענמאָרד. פון היינטיגען טאָג אָן און ווייטער וועט ניט מעהר שלאַכטען איין פאָלק דאָס אַנדערע, און דער מענש וועט ניט מעהר מאָרדען זיין ברודער. און אין דער וועלט וועט הערשען פרידען און ליעבע. עס וועט ניט מעהר ראַבעווען אַ נאַציאָן ביי אַ נאַציאָן און מיט מענשליכע בלוט וועט מען ניט מעהר בעגיסען פעלדער און לאַנקעס. עס וועט ניט מעהר זיין קיין מלחמות צווישען פעלקער, און די מאָרד־געצייג פערוואַנדעל איך איצט אין אונשולדיגע און ניצ־

דער פרייהייטס-גייסט

די דריי קעסלען.

די נאכט איז געוועזען זעהר א פינסטערע, די לופט געדיכט צום דערשטיקט ווערען. פלוצלינג האט עס געגומען דונערן און בליצען און א פירכטערליכער שטורמווינד האט געבלאזען שטונדען נאך אנאנד פון מזרח ביז מערב. און פון צפון ביז דרום, און, ווען די זון איז אויפגעגאנגען, האט די גאנצע וועלט געהאט אנאנדער פנים.

און עס זיינען געשטאנען דריי גרויסע קעסלען אויף די גרויסע פייערן, וועלכע האבען לוסטיג געברענט אויף דריי מזבחות, און א וואונדערשעהנע געשטאלט מיט בליצענדע אויגען אין קאפ און מיט פליגלען אויפ'ן קערפער האט ארומגעשוועבט אויבען פון איין קעסעל צום אנדערן. דאס וואר דער פרייהייטס-גייסט.

לעבען דעם ערסטען קעסעל איז געשטאנען א געפליגעלטע יונג-פרוי, לעבען דעם צווייטען נאך איינע, און לעבען דעם דריטען וויי-דער איינע. יעדע פון זיי האט עטוואס געווארפען אין קעסעל אריין, זאגענדיג:

ברען, פייער, ברען! דארויף האט דער גייסט געענטפערט פון אויבען:

שמעלץ, פייער, שמעלץ!

און דער גייסט האט מיך צוגעפיהרט צום ערסטען קעסעל. ער האט מיך אויפגעהויבען איז דער הויך, און האט מיר געהייסען אריינקוקען איננעוויניג.

„מענש, וואס זעהסטו דארטען?“ האט ער מיך געפרעגט און איך האב געענטפערט און האב געזאגט: — „איך זעה דארטען צו-

אין די פלאמען אונטער'ן קעסעל אש פון שטאאטס־פאפיערען, וועקסלען און אסיגנאציעס. און דער גייסט האט געזאגט:

„מיט זיי האבען מיר אנגעצונדען דיזעס פייער און פון היינט אָן און ווייטער וועט ניט מעהר זיין קיין געלד און קיין זכר פון געלד.“

„און ווער זיינען דיזע געטליבע שעהנע געפליגעלטע יונג־פרויען?“ האב איך איהם געפרעגט. ער האט מיר געענטפערט מיט א שמייכעל אויף זיינע ליפען און האט אזוי געזאגט:

„יענע ביי'ן ערסטען קעסעל איז די עלטסטע, זי הייסט „פריי־היים“; די איינגערע, וואס שטעהט ביי'ן צווייטען קעסעל הייסט „מענשענליעבע“; די איינגסטע, די, וועלכע דו זעהסט פאר זיך, הייסט: „ארביים.“

אט דעם חלום האב איך געהאט די נאכט פון ניי־יאהר.

דער יאמערטהאל.

און דער פרייהייטס־גייסט האט זיך צו מיר ווידער בעוויזען און ער האט אויפגעהויבען זיין מעכטיגע שטימע און האט געזאגט:

„מענש, ערוואך פון דיין זינדיגען שלומער און קום מיט מיר און איך וועל דיר עטוואס ווייזען.“

און איך האב איהם געפרעגט מיט א שרעק אין הארצען, ציט־טערנדיג אין מיינע לענדען, וואס ער וויל מיר ווייזען. און ער האט זיך אבגערופען און האט געזאגט:

„מענש, האב ניט קיין מורא פאר מיר און פאר מיין געשטאלט זאלסטו ניט ציטטערן; טו, ווי איך הייס דיר און וואו איך פיהר דיך, געה.“

און דער גייסט האט דערלאנגט א מאך מיט זיינע מעכטיגע פליגלען און האט מיך ארויפגעזעצט אויף איינעם פון זיי און מיט דעם אנדערן האט ער מיך בעשירעמט.

ליכע ארבייטס־אינסטרומענטען. קוק, זעה, בעטראכט, און זאג דאס אז."

און די שעהנע יונגפרוי אונטען האט אויפגעהויבען איהר זיסע שטימע און האט געזאגט:

„ברען, פייער, ברען!" —

„שמעלץ, פייער, שמעלץ!" האט געענטפערט דער גייסט — „שמעלץ און צושמעלץ די אינסטרומענטען פון מארד, פערוויס־טונג און בלוט־פערגיסונג. שמעלץ, הייליגער פלאם, שמעלץ, און צושמעלץ זיי!"

* * *

דער גייסט האט מיך דאן צוגעפיהרט צום דריטען קעסעל און האט מיך ווידער אויפגעהויבען אין דער הויך, און האט מיר ווידער געהייסען אריינבליקען אינעווייניג.

„וואס זעהסטו דארטען, מענש?" האט ער מיך געפרעגט. דאר־רויף האב איך געענטפערט און האב געזאגט:

„מטבעות זעה איך דארטען; גאלד, זילבער, פלאטינא, ניקעל און קופער. וואס בעטייט דאס?"

„דאס בעטייט — האט ער געזאגט — אז איך האב אבגעשאפט געלד. די אללע מעטאלען וועלען פון היינט אן און ווייטער בענוצט ווערען צו ניצליכע זאכען און ניט צו מטבעות, צו בערייכערן איינ־ציגע מענשען, וועהרענד מיליאנען הונגערן און שמאכטען. דיר דארף איך נים דערצעהלען, וואס די רונדע שטיקלאך גאלד און זילבער האבען אנגעמאכט פאר צרות אין דער וועלט."

„ברען, פייער, ברען!" האט אונטען די געטליכע יונג־פרוי גע־זאגט.—

„שמעלץ, פייער, שמעלץ!" האט געענטפערט דער פריהייטס־גייסט.

„פון וואנען קומט אזא רויך?" האב איך איהם געפרעגט. ער האט זיך אבגערופען און האט געזאגט:

„קום אראב און זעה מיט דיינע אויגען."

ער האט מיך שנעל ארונטערגעטראגען און איך האב געזעהן

זעה איך פון ביידע זייטען יאמערטהאָל מענשליכע געזיכטער, גע־זיכטער פון פערהאַרעוועטע מענשען־קינדער, אַלטע און יונגע, זכרים און נקבות.“

וואס נאך זעהסטו ?“

„איך זעה הינטער יענע אַ דריטע און איבער איהר זעה איך פון ביידע זייטען פון דעם טיעפען טהאָל הערצער פון מיינע ברידער־מענשען, מיט וואונדען אין יעדע הארץ און מיט אויפגעשניטענע אַדערן.“

„דו האָסט גוט געזעהן און וואס דיין אויג האט בעמערקט איז ריכטיג. איצט קום.

* * *

און ער האט מיך פון דאס נייע ארויפגענומען אויף זיינע מעכ־טיגע פליגלען און האט מיט מיר אַ שוועב געטאָן אין דער לופט. און ער האט מיך געבראכט נאהנט צו דעם ערסטען פלוס און ער האט זיך צו מיר אבגערופען זאגענדיג :

„מענש, קוק ניט ווייטער, בעטראַכט צוערסט דיזע אַזערע מיט דיינע אויגען און זאָג מיר, וואס דו זעהסט, און אויב דו הערסט וואס, דערצעהל מיר, וואס דו הערסט.“ און איך האב איהם געענט־פערט און האָב געזאגט :

„איך זעה אַ וואסער, קלאָר ווי קריסטאָל, און טראָפּענס פאלען פון ביידע זייטען טהאָל און די טראָפּענס פערמעהרען די פליסיגע מאסע; און איך זעה, אז די טראָפּענס קומען פון די אויגען און איך גלויב, אז דאס זיינען טרערען, — טרערען פון מענער, אבער ניט פיעל, טרערען פון ווייבער, מעהר פון יענע, אום אַם מעהרסטען טרערען פון קינדער. און איך הער מילליאָנען שטימען אין איין כאָר זיפצענדיג,— הונגער, הונגער, הונגער! — דער הונ־גער פרעסט אוים דיזע טרערען און דעם הונגער ברענגט אויף דער וועלט דער מענש, דער מענש, אונזער ברודער : אַ פלוך אויף איהם!“

„קום ווייטער, און זאג מיר, וואס דו זעהסט, און אויב דו הערסט וואס, דערצעהל מיר וואס דו הערסט.“

און מיר זיינען באלד פערשוואונדען געווארען אין דער לופט, ווייט פון מענשליכע אויגען, און פון דעם ערדענבעוואוינערס בליק ווייט ענטפערנט. און מיר האבען געשוועבט אין דער לופט, שנעל ווי דער ווינד אויפ'ן ים, און מיר זיינען געפלויגען איבער פעלדער און איבער וועלדער, איבער מדינות און איבער שטעדט, איבער בערג און איבער טהאלען, איבער ימים און איבער וויסטענייען.

אין מיר זיינען געקומען צו א הויכען בארג, און אויף דעם בארג איז געשטאנען א גרויסער געדיכטער וואלד און אין דעם וואלד זיינען געווען הויכע בוימער, הויך ביז די וואלקענס אין הימעל און שטאלץ, ווי די הערנער אויף דעם קאפ פון א הירש. און דער גייסט האט מיך ארויפגעזעצט אויף א קרעפטיגען צווייג פון דעם העכס־טען דעמב און האט ערהויבען זיין געטליכע שטימע און האט זיך אב־גערופען און האט צו מיר געזאגט:

„מאך אויף דיינע אויגען, מענש, און בליק ארום זיך, און דיינע אויערן עפען, אום אז דו זאלסט הערען, וואס דא טוט זיך, און דאס, וואס דו וועסט זעהן, קריץ איין מיט א פעסטע האנד אויף דעם טאוועל פון דיין הארצען.“ און ווי ער האט אויסגערעדט די־זע ווערטער, האט ער זיך געשטעלט הינטער מיר, מיך בעשירמענ־דיג מיט זיינע פליגלען און האט צו מיר פון דאס נייע געזאגט:

„מענש, וואס זעהסטו?“ און איך האב איהם געענטפערט, אזוי צו זאגען:

„איך זעה א טיעפען, טיעפען טהאל און דאס מוז זיין דער יאמערטהאל, ווארום ער זעהט אויס שוידערהאפט.“—

„דוא האסט גוט געזעהן און וואס דו האסט געזאגט, האסטו ריכטיג געזאגט, וואס נאך זעהסטו?“

„איך זעה אונטען אין דעם טיעפען יאמערטהאל דריי גרויסע אזערעס און פון ביידע זייטען פון דעם טהאל זעה איך אויגען פון מענער און וייבער און קינדער איבער די איין אזערע, — די וואס איז נעהנטער צו אונז.“

„וואס זעהסטו נאך, מענש?“

„איך זעה הינטער דיעזע אזערע נאך איינע און איבער יענע

און איך הער זיי זאגען: מיר זיינען די טעכטער און זיהן פון די פיעלע ערמארדעטע.—

און איך הער ווידער אנדערע שטימען, וועלכע קומען פון די ערסטע אזערע און ענטפערן אויך: אמן! זאגענדיג: מיר זיינען זייערע אלמנות, יתומים און אלטע, קראנקע, שוואכע עלטערן.

און דער גייסט האט צו מיר געזאגט, רעדענדיג דיעזע ווערטער:
„מענש, דו האסט ריכטיג געהערט און דו האסט גוט געזעהן, איצט פערנעהם מיינע רייד און הארך, וואס מיין מונד וועט דיר זאגען:—

דיעזע דריי שרעקליכע אזערעס וועלען זיך אימער פערגרעסערען, אימער פערמעהרען ביז זיי וועלען איבערשמייגען זייערע ברעגעס, און זיי וועלען דאן זיך פעראייניגען אין דעם אונגעהויערן טהאל, וועלכען דו האסט געזעהן און די דריי אזערעס וועלען ווערען איין איינציגע געמישטע מאסע פון טרערען, פון שווייס און פון בלוט — בלוט — א פורכטבארער פלוס. און דיזער פלוס וועט זיך ערהויבען איבער'ן יאמערטהאל, איבער די בערג און איבער די ביימער און איבער די גאנצע אויבערפלעכע פון דער ערד. און דער פלוס וועט אין זיין פערפלייצונג אויסוואורצלען די מעכטיגע שטיצע, פון בייז, פון ליגען און פון מארד און די וועלט וועט ער ריינוואשען פון בלוט — און דאן וועט גליקליך לעבען דער מענש.“

איך האב מיך אויפגעכאפט און דאס איז אויך געווען א חלום.

עמק יהושפט.

„וקבצתי את כל הגוים,
והורדתים אל עמק יהושפט
ונשפטתי עמם שם....“

(יואל, ד' ב').

און דער פרייהייטס־גייסט האט אויסגעשפרייט פאר מיר א פורפורנעם מאנטעל און האט זיך צו מיר אבגערופען, אזוי צו זאגען:

און ער האָט מיך געבראַכט צו דעם צווייטן פלוס און איך האָב געעפנט מיינע ליפּן און האָב געזאָגט:

„איך זע אומזיבערע וואַסער, און די וואַסער גיסט זיך אַראָפּ פון די פאַרהאַרטעוועטע געזיכטער און מיר דאַכט זיך, אַז דאָס איז שווייס. און איך זע ווי דער שווייס גיסט זיך און גיסט זיך און פליעסט אריין אין די אָזערע און פערמערט די פליסיגע מאַסע, שרעקליך צו בליקן! און איך הער מיליאָנען שטימען זיפצענדיג אַלע צוזאַמען אין כאָר און דאָס איז וואָס זיי זאָגען: — שווערע, איבערנאַטירליכע פּראַצע פרעסט פון אונזער געזיכט אַרויס דיע־זען אייביגען שווייס; און דיעזע פּראַצע און דיעזע שקלאַפעריי ברענגט אויף אונז דער מענש, אונזער ברודער, דער אונערזעטלי־כער האַבון; אַ פלוך, אַ בייזער פלוך אויף איהם!“

„קום ווייטער, ערדענזוהן, קום און זאָג מיר, וואָס דו זעהסט, האָרך און דערצעהל מיר, וואָס דוא הערסט.“ און ער האָט מיך גע־בראַכט אויף זיינע מעכטיגע פליגלען צו דעם דריטען פלוס און איך האָב געפיהלט, ווי מיין צונג בעוועגט זיך און פון מיין מויל זיינען אַרויסגעקומען ווערטער, אַזוי צו זאָגען:

איך זעה אַ רויטליך־שוואַרצליכען פלוס אין דיעזע אָזערע און ער פליעסט אַרונטער פון די פערוואונדעטע הערצער פון די ביידע זייטען פון דעם שוידערהאַפטען יאַמערטהאַל; און דאָס, וואָס פליעסט אַראָפּ אַהין, זעהט אויס, ווי בלוט און דאָס בלוט פערמעהרט די רויטע פליסיגע מאַסע. און איך הער אַ כאָר פון אונגעהויער פיעל שטימען, וועלכע זיפצען און קרעכצען און זאָגען דיעזע ווערטער: — לענדער־פערוויסטענדע, פעלקער־ערמאָרדענדע, שרעקליכע קריי־גע — זיי צאַפּען אַרויס דיעזע מענשליכע בלוט פון אונזערע אָדערן, מאָרדענדיג אונזערע לייבער און טויטענדיג אונזערע קערפּערס טויי־זענדערווייז פאַר דער צייט. דיעזע מלחמות און שלאַכטען ברענגט אויף דער וועלט דער פעלקער־פערניכטענדער בלוטדזויגער, ברענגט אויף די מענשען אַ מענש, דער מענש אונזער ברודער; אַ פלוך, אַ דרייפאַכער פלוך אויף איהם!“

איך הער שטימען פון די צווייטע אָזערע, וואָס ענטפערן: אמן!

און איצט ווייל איך דיר ווייזען דעם טהאָל, וואו עס דאַרף זיין דאָס וועלט־געריכט, דעם עמק יהושפט. און איך וועל דיך ברייננגען צום טייך קדרון און וועל דיר ווייזען דעם משפט פון די שרעקליכע בע־שעפענים, וועלכע איהר, מענשען, רופט געלד־הערדשאַפט, און דו וועסט זעהן מיט דיינע אויגען און וועסט בענעהמען מיט דיין שכל דעם גרונד דערפון, וואָרום די מאָוים'דיגע בריה בלייבט מעכטיג און שטאַרק צו קנעכטען די שוואַכע און צו פערצעהרען די, וואָס האַרעווען אין דעם שווייס פון זייער פנים. קום ווייטער."

און מיר האָבען געשוועבט אין דער לופט אַ לאַנגע, לאַנגע צייט, אוי די נאַכט איז פערגאַנגען און עס איז געוואָרען טאָג, אָבער איך האָב ניט געפיהלט קיין מידיגקייט. און ווען עס איז געוואָרען האָל־בער טאָג און די שטראַהלען פון די זון האָבען מיך בעגעגענט, האָב איך אין זיך געפיהלט אַ שטאַרקען חשק צו בלייבען שטעהן און צו געניסען די ליעבע וואַרימע לופט, אָבער איך האָב זיך אַנגעטאָן אַ כח און בין געבליעבען נאָהנט לעבען מיין פיהרער. און ווען מיר זיינען געקומען צום מיטטעל־לענדישען ים, האָב איך געהערט זיסע פרויען־שטימען, וועלכע איך האָב געהאַלטען פאַר ענגעל־שטימען, קומענדיג פון איטאַליען, און די ליעבליכסטע געשטאַלטען האָבען מיך גערופען צו געניסען ליעבע און לעבען, אָבער דער פרייהייטס־גייסט, וואָס האָט מיך בעשיצט, האָט זיי אַלעמען בטזיעגט און זיין פורפורנער מאַנטעל, וואָס האָט מיך בעדעקט, האָט מיך בעשירעמט פון פערפיהרונגען.

און מיר האָבען געשוועבט אין דער לופט אַלץ ווייטער און ווייטער, ביז מיר זיינען געקומען צו אַ שטיללען טייך אין אזיען, צו דעם לאַנד פון אַלטע פעלקער און ראַסען, פון געטער און אָבגעט־טער, פון אמונות און לעגענדען. און איך האָב געזעהן אַ גרויסען, טיעפען טהאָל לעבען דעם טייך און אין דעם טהאָל האָבען מיר זיך אַראָפּגעלאָזען. דער טייך וואָר דער טייך קדרון און עמק־יהושפט הייסט דער טהאָל.

און דער גייסט האָט צו מיר געזאָגט:

„מענש, וואָס זעהסטו?" און איך האָב געפּעפענט מיינע ליפּ־

„מענש, הויב אויף דעם מאַנטעל און טו איהם אָן אויף זיך, און לאָז דער פּורפּור בעהעקען דיין קערפּער; געה נאָך מיר, וואו איך וועל דיר פיהרען, און איך וועל דיר ווייזען וואונדערליכע זאכען; און אזוי לאַנג ווי דו וואַנדעלסט אין מיינע טריט, היט זיך, ניט צו קוקען ניט רעכטס און ניט לינקס, און לאָז זיך ניט אבווענדען דיין בליק פון מיר, אום אז דו זאָלסט ניט פערבלאָנדזשען; טאָמער הערסטו זיסע נאַכטיגאַל־שטימען הינטער זיך, קעהר ניט אָפּ דיין קאָפּ אהינטער און טאָמער הערסטו א געהויל פון שרעקליכע נאַכט־אוילען, שרעק זיך ניט; דיין אויער וועט פערנעהמען הערליכע מוזיק און די שטראַהלען פון די זון וועלען בעגעגענען דיינע אויגען — ווען עס וועט ווערען טאָג, לאָז זיך ניט פערבלענדען דורך די שטראַהלען און לאָז זיך ניט פערפיהרען דורך די הימלישע האַר־מאָניע, זאָנדערן וואַנדעל אין מיינע וועגען און געה, וואו איך פיהר דיך; דו וועסט דאָן זעהן זאכען, וואָס קיין מענשען־קינד האָט נאָך ניט געזעהען, און וואונדער וועל איך דיר ווייזען, וועלכע קיין פרוי געבאָרענער האָט נאָך ניט בעטראַכט. קום, לאָמיר געהן!“

איך האָב אָנגעטאָן דעם רויטען מאַנטעל, ווי ער האָט מיר בע־פוילען און פּלוצלונג איז מיר לייכט געוואָרען אין אלע גליעדער און מיינע פיס זיינען ניט מעהר געווען בעהעפט צו דער ערד און איך האָב מיך אָנגעהויבען צו בעוועגען פריי אין דער לופט, ווי א פויגעל, וואָס פליהט. און די ערד האָט גענומען שווינדען אונטער מיינע פיס און איך האָב נאָכגעשוועבט נאָך דעם גייסט, ווי א פעדער, וועלכע ווערט געטראָגען פון ווינד, אָדער ווי דער מענש־ליכער רעיון נאָך די רייד פון א בעגייסטערטען רעדנער.

און זיסע שטימען האָבען מיך געלאָקט צוריקצוגעהן און שרעק־ליכע קולות פון א בת־היענה האָבען מיר געמאַכט א מורא און איך האָב קיין זאך ניט געהערט און ניט בעטראַכט און האָב געטאָהן אלץ, ווי מיין הייליגער פיהרער האָט מיר געהייסען. און נון האָט ער פון דאָס נייע ערהויבען זיין קול און האָט זיך אָבגערופען און האָט געזאָגט:

איך האָב דיר געוויזען דעם עמק־הבכא, דעם יאָמערטהאָל

פערס. און מיר דאכט זיך, אז דאס אלעס איז בערעקט מיט קריי־צען, טליתים און מיט הייליגע געשירר פון אלערליי אמונות."

„האלט איין!" האט דער גייסט א געשריי געטאן, „נאך האסטו אלץ ניט געזעהן. לאמיך דיר דערווייל זאגען, אז אין דעם גלעזער־נעם קובעל פון דרום־זייט איז די פאלקס־דומהייט און אין דעם אנדערן פון צפון־זייט איז די געלד־הערשאפט. איצט קום צו נעהנטער און דערצעהל מיר, וואס דו זעהסט."

און איך האב איהם געפאלגט און בין צוגעגאנגען נעהנטער און האב מיך אבגערופען, ריידענדיג מיט דיזע ווערטער: „איך זעה, אז דער גלעזערנער קובעל פון דרום־זייט וועגט אראפ דעם אנ־דערן, וואס דערפון פערשטעה איך, אז די פאלקס־דומהייט איז שווערער און גרעסער, ווי די געלד־הערשאפט. און איך זעה ווי עס גיסען זיך אריין אין דעם געלד־קובעל אלע ווייל נייע טרערען, נייע בלוטסטראפענס און נייע שווייס־טראפענס, אבער דער אנ־דערער דערלאנגט זיך נור א הארעלע א הויב און בלייבט שטעהן אויף איין ארט."

„וואס נאך זעהסטו?" —

„איך זעה ליכטיגע שטראהלען פון די זון, ארויפשיינענדיג אויף דעם דומהייט־קובעל, נאר וואס דאס בעטייט, ווייס איך נים."

און דער גייסט האט צו מיר א שמייכעל געטאהן און האט מיר געענטפערט אזוי צו זאגען:

„דאס וואס דו ווייסט ניט, וועל איך דיר זאגען און וועל דיר קלאהר מאכען אלץ, וואס געהט איבער דיין מענשליכען שכל; דארום הער זיך צו און פארנעהם מיינע רייד. דער קובעל, וועלכען דו רופסט דומהייטקובעל איז אמאל געווען פול, ווען דער אנדערער וואר נור אנגעפילט ביז'ן העלפט. מיט צוויי־און־פערציג יאהר צוריק *) האט די זון געגומען אריינשיינען אין דעם ערסטען פון די ביידע קובלען און די פערגליווערטע דומהייט איז צוגאנגען געווארען. וואס מעהר די שטראהלען פון די הימלישע ליכט האבען אויף איהם ארויפגעשיינט, איז די פליסיגקייט איננעווייניג געווארען אלץ ווע־

*) אין 1848

פען און האָב איהם געענטפערט אזוי צו זאָגען:

„איך זעה דאָרטען אין מזרח פון יענעם ענד טהאָל א ריעזיגען מאַן מיט מעכטיגע גליעדער און מוסקעל־האַפּטע אָרעמס. און מיר דאַכט זיך, אז דער ריעז ליעגט געבונדען אויף דער ערד. און ער איז געבונדען.... קען דאָס זיין? ער איז געבונדען מיט שפּיננוועבס און עס שיינט נימ צו קענען זיך ריהרען, און איך גלויב, אז ער האַלט די שפּיננוועבס פאַר קייטען און אז ער ווייס אליין נימ פון זיין געוואַלטיגע קראַפט.“

„מענש, וואָס זעהסטו נאָך?“

„און איך זעה אויף דעם שטערן פון דעם ריעז א קופּערנע בלעך־טעל מיט די ווערטער: „הילפלאָזער פּראָלעטאַריער“ און אויף זיין גאַנצען קערפּער פון די פיס ביז צום נאַקען זעה איך א גאַנצען פּולק פון קליינע שרצים און פּאַראַזיטען פון אללערליי מינים און זיי זויגען זיין בלוט און פערצעהרען די פעט פון זיין לייב און ער בלייבט געדולדיג. ער קרעכצעט און זיפצעט און ריהרט זיך נימ.“

„זאָג, מענש, וואָס זעהסטו נאָך?“

„און איך זעה א אונגעהויער גרויסען און דיקען שטאַנג, שטע־הענדיג אין מיטען טהאָל; און איך זעה א שלאַגבוים אריבערגעלייגט איבער איהם פון אויבען און פון ביידע ברעגעס זעה איך אראָפּ־היינגענדיג אויף קייטען רונדע שאַלען און איך גלויב, אז דאָס איז א וואָג. און איך זעה אויף די וואַגשאָל פון דרום־זייט א געוואַל־טיגען גלעזערנעם קובעל פול מיט מוטנע וואַסער, אָבער נימ אין גאַנצען פול, ווייל דאָס וואַסער גרייכט נימ ביז'ן ראַנד פון דעם קובעל. און דאַן זעה איך ווידער נאָך אזא גלעזערנעם קובעל פון די אנדערע זייט אויף די וואַג־שאָל, וואָס קומט אויס צום צפון־זייט, און דיעזער קובעל איז אויך פול מיט פליסיגקייט, אבער נימ וואַ־סער. מיר דאַכט זיך, אז איך זעה דאָרטען שטיקער פליישׁ, מיט בלוט, און נערוועןזאַפּט, און מאַרך — געמישט מיט שווייס, טרערען און אָטהעם־הויך. און אין דיעזע פליעסיגקייט זעה איך אָרומשווי־מענדיג גאַנצע סקעלעטען, לויזע ביינער, אבגעהאַקטע קעפּ, הענד, פיס, אָרויסגעריסענע ריפּען און איינגעווייט פון מענשליכע קער־

דערטעך יאָהרען האָט זייערע אויגען פערקלעפּט, און זייערע אויער־רען פערשטאָפּט, און פערדונקעלט זייער זינגען. ווי אַזוי זאָל איך אריינברייגנען די גליקליכע בשורה אין זייערע הערצער, בכדי, אַז זיי זאָלען הערען, וואָס איך קינדיג זיי אָן, און אַז זיי זאָלען גלויבען, וואָס זיי הערען, און אַז זיי זאָלען זיך בערייט מאַכען צו די נייע צייט, גלויבענדיג אין מיין בשורה?"

און אַ וואַנפּטער שמייכעל האָט זיך בעוויזען אויף זיינע ליפּען, ווי ער האָט מיר געענטפערט, און האָט אַזוי געזאָגט:

„אָה, איהר זייט אַ וואונדערבארע ראַססע און אייערע מענש־ליכע ויעגען זיינען זעלטזאַם און מערקווירדיג. העז איהר גלויבט אין אַלץ, חוץ אין זיך אליין, און איהר האָפּט אויף אַלץ, חוץ אויף אייער קראַפט! און איהר גלויבט אין אַ לעבען נאָכ'ן טויט, אָבער ניט אין אַ לעבען ביי'ן לעבען, און איהר קוקט אַזוי לאַנג אויפ'ן הימעל, ביז איהר ווערט געשטרויכעלט אויף דער ערד. ווייל איהר האָט אַזוי לאַנג געטראָגען אַ יאָך, מיינט איהר, אַז דאָס איז אַ טהייל פון אייער קערפּער; און ווייל אייך איז געווען אַזוי פינסטער און ביטער נעכטען און עהער־נעכטען, גלויבט איהר ניט אין די ליכט פון'ם מאָרגעדיגען טאָג און צווייפעלט אין די מעגליכקייט פון אַ זיסען לעבען אין דער צוקונפט. און איהר קוקט אויף אייערע צוויי הענד און איהר זאָגט: מיר זיינען שוואַך. און דאָך ווייסט איהר, אַז איהר בעדאַרפט נור צונויפלייגען אייערע הענד מיט די מיליאָנען אַנדערע הענד, אום צו געבען די וועלט אַ נייע געשטאַלט. אָה, איך קען אייך, מענשענקינדער! אַלטינקער, דו ביזט געערכט: דיינע ברידער וועלען דיר ניט גלויבען."

ער האָט געקאַנטשעט, איצט האָב איך צו איהם געזאָגט, ריי־דענדיג מיט דיעזע ווערטער:

„אויב יאָ אַזוי, טאָ וואָס וועט העלפען מיין געהן זיי אָנזאָ־גען, אַז דער גרויסער טאָג איז נאָהנט? וואָס טויג דער רעגען, ווען ער פאַלט אויף אַ פעלזיגען גרונד, און וואָס איז דער נוץ פון זריעה, ווען מען זייט זי אין אַ זומפּ? און דאָך זאָגסטו: געה?"

און דער גייסט האָט מיר געענטפערט אַזוי צו זאָגען:

נינגער און וועניגער און איצט, זעהסטו, איז כמעט שוין א פערטעל אויסגעטריקענט."

„וועט עס ווען עס איז אין גאנצען אויסגעטריקענט ווערען?"

„ניין, מיין זוהן, ניט אין גאנצען. אבער דאס מאכט ניט אויס, איהם דארף דער אנהערער נור אריבערוועגען, בכדי אז דער סוף פון די געלד־הערשאפט זאל קומען און יענער וועט איהם אין גיכען דאך אריבערוועגען, מחמת ער ווערט רק פולער און פולער. און דאן וועט דער ריעז זיך אויפכאפען און א בת־קול פון אויבען וועט אויסרופען: — „ריעז, טרייסעל אב פון זיך די שרצים און אללע פאראזיטען; דער דרום־קובעל שטייגט אין די לופט און דער צפון־קובעל זינקט, און דער משפט פון עמק יהושפט איז געענדיגט. ריעז, בעפריי זיך און לעב."

„און ער וועט זיך בעפרייען און וועט לעבען."

די הקדמה צו א בילד.

און דער גייסט האט פון דאס נייע בעלויכטען מיין וואוינונג מיט די שטראהלען פון זיין הימלישען אנטליץ און האט זיך צו מיר אבגערופען אזוי צו זאגען:

„מענש, געה און קינדיג אן דיינע ברידער, אז דער גרויסער טאג איז נאהענט."

און ווי ער האט אויסגערעדט דיעזע ווערטער, האט מיין הארץ גענומען קלאפען שנעלער און העפטיגער, ווי אימער, פאר גרויס שמחה, און אן אונבעשרייבליכע רעגונג איז דורכגעגאנגען דורך מיינע גלידער. און איך האב אויפגעטאן מיינע לעפצען און האב ארויסגעשטאמעלט דיעזע ווערטער:

„איך בין בערייט צו ערפיללען דיין בעפעהל און דאס, וואס דו הייסט מיר וועל איך טאן. אבער פערצייה, וואס איך וויל דיר זאגען, דען איך בין ניט מעהר ווי פלייש און בלוט. זאג מיר, גרויסער גייסט, מיט וואס זאל איך זיי איבערציינגען, אז דער הערר־ליכער טאג איז נאהנט? דו ווייסט, אז די שרעקליכע נויט פון הונ־

דערווייל, מענשען־זוהן, שלאף און האב רוה, און איך וועל מאכען א באלזאם צו היילען די וואונדען אין דיין הערצען, צו שטארקען דיינע גליעדער און צו קרעפטיגען דיין שטימע. שלאף!"

און ווי ער האט אויפגעהערט צו רעדען, האבען מיינע אויגען גענומען זיך שליסען און איך האב דערהערט א זיסע, הימלישע שטימע, זינגענדיג אט דיעזעם ליעד:

אין די גאסען, צו די מאסען
פון בעדריקטע פעלקער־ראסען,
רופט דער פרייהייטס־גייסט:
„איך ברייננ וואפען — פאר דעם שלאפען,
איך בעפריי די ארבייטס־שקלאפען
און איך מאך זיי דרייסט.

„ליכט פערשפרייטען — רעכט פערברייטען,
קום איך און צובריך די קייטען
פון די טיראניי;
די נאציאָנען — פון קאנאָנען,
פון ארמעען און פון שפיאָנען
קום איך מאכען פריי.

„איך קום לעהרען — ארבייט עהרען,
עהרען, אכטען און בעגעהרען
ארבייט מיט א טאָלק;
גליק און פריעדען, — אונגעשיעדען
צווישען היידען, קריסטען, אידען,
צווישען פאָלק און פאָלק.

„פרייד און שטרעבען — קום איך געבען,
לעבענסלוסט און לוסט אין לעבען
אלעמען צו גלייך;
מענשענקינדער — זאָל, ווי רינדער,
נים מעהר אומברייננען א גרינדער
פון א מערדער־רייך.

„יאָ, אַלטער! און דאָך זאָג איך: גײ! גײ, און זאָג אַז דײנע ברידער, אַז דער טאָג פון בעפרײאונג איז נאָהנט. פיעלע װעלען דיך גאָר ניט אױסהערען, און פיעלע פון די, װאָס װעלען דיך יאָ אױסהערען, װעלען דיך ניט פערשטעהען; און פיעלע פון די װאָס װעלען דיך יאָ פערשטעהען, װעלען דיר ניט גלױבען; און פיעלע פון די, װאָס װעלען דיר יאָ גלױבען, װעלען דיר ניט פאָלגען, װען דו װעסט זײ זאָגען: מאַכט זיך בערײט צום גרױסען טאָג. דאָס װײס איך, מענשענקינד, איך װײס דאָס זעהר גוט, און פון דעסטװעגען הײס איך דיר טראָגען צו זײ מײן בשורה, און דאָך הײס איך דיר זײ זאָגען, אַז זײ זאָלען זיך פאַרבערײטען. װאָרום אונטער זײ װע־לען זיך געפינען אײניגע, װאָס װעלען דיר אױ געהאָרכען, אױ פער־שטעהן, אױ גלױבען, אױ פאָלגען און זײ װעלען פיהרען דאָס פאָלק, װען דער טאָג װעט קומען, װען די שטונדע װעט שלאָגען, װען דורך די פינסטערע װאָלקענס װעט זיך דורכברעכען די מאָרגענרעט־הע דער פרײהײט. און אַלע װעלען דאַן דאָס הערזעהן אין װאָס נור װײניגע גלױבען הײנט. צוליעב דיעזע אײניגע װײניגע הױב אױף דײן שטימע און זאָג אַז דײן בשורה, ניט קלײבענדיג און ניט װעהלענדיג, מחמת דו קענסט ניט װיסען, װער און װאו דיעזע װײ־ניגע זײנען.“

און איך האָב דערלאַנגט אַ טיעפען שמערצליכען זיפץ און האָב צום גײסט געזאָגט:

„איך זעה אױף דײן רעכטען אָרעם דײן װאונדערבאַרען פור־פורנעם מאַנטעל, װאָהין װילסטו מיך פיהרען? איך האָב מורא צו געהן, װײל איך בין שװאַך.“ און ער האָט מיר געענטפערט און האָט געזאָגט: „איך זעה, אַז דו ביזט קראַנק, אָבער איך װעל דיך גע־זונד מאַכען; און איך װײס אַז דו ביזט שװאַך, און איך װעל דיר געבען נײע קרעפטען. איך װעל דיך אײנשלעפערן מיט אַ געזאַנג און װען דו װעסט זיך פיהלען װידער בײ קרעפטען, װעל איך מיט דיר מאַכען אַ רײזע איבער'ן גרױסען ים און װעל דיך אַרױפבריינגען צו די װאָלקענס און װעל דיר פון אױבען װײזען אַ װאונדערבאַרע ערשײנונג, װעלכע דו װעסט נאָכהער דערצעהלען דײנע ברידער.

פאר'ן טויט פאסט ניט פאר דעם, וואס וויל וואנדלען אין מיינע וועגען; דער וואס זוכט די וואהרהייט, טאר זיך ניט לאזען אב־שרעקען דורך די דערנער, וואס געפינען זיך אויף איהר וועג, מחמת צובלוטיגטע פיס קענען זיך פערהיילען, און די פריידע איז גרויס, ווען מען קומט צום ציעל, און דו זאלסט ניט האבען קיין פחד פאר'ן ים, ווייל ער איז טיעף, דען וואהרליך זאג איך דיר, עס איז גלייכער צו געפינען דעם טויט אין דעם אבגרונד פון ים, זוכענדיג די וואהר־הייט, איידער צו בלייבען אין דעם פלאכען זומפ פון זעלבסטזופרידע־דענהייט, לעבענדיג אין שמוץ. האב ניט קיין מורא און קום מיט מיר."

און ווי ער האט געענדיגט רעדען, האט ער מיך א הויב געטאן אין דער הויך און האט מיך ארויפגעבראכט צו א געדיכטען וואלקען. און ער האט אויסגעשפרייט זיין מאנטעל איבער'ן וואל־קען און אויפ'ן מאנטעל האט ער מיך אנידערגעזעצט. און ער האט זיך אבגערופען צו מיר און האט מיך געפרעגט, וואס איך זעה אונ־טען; און איך האב געענטפערט: „וואסער."

„וואס זעהסטו נאך?" —

„און איך זעה דארטען ניט ווייט פון ברעג צוויי־ערליי שיפפען, וואונדערבאר געבויט און הערליך אנצושויען. די שיף פון די רעכ־טע זייט איז גרעסער ווי די צווייטע, אבער די צווייטע געהט שנע־לער. אויף די ערסטע זעה איך א קאפיטאן מיט אפיציערען, אבער אויף די צווייטע זעה איך ניט קיין קאפיטאן און ניט קיין אפיציער, און די פאהנע אויף די גרויסע שיף שיינט מיר צו זיין העל־רויט, וועהרענד די פאהנע פון די קליינע איז בלוט־רויט און זיי געהןביידע צום זעלבינען ברעג מיט א געוואלטיגע קראפט."

„וואס זעהסטו נאך?"

„גאר נישט מעהר."

„גאר נישט מעהר? ווארט א ווייליגקע, וועסטו זעהן."

און ער האט א מאך געטאהן מיט'ן האנד און דער וואלקען האט זיך אומגעדרעהט אין דער לופט גאנץ אהינטער. דאן האט זיך ז'ער גייסט צו מיר אבגערופען אזוי צו זאגען:

„קוק, מענשענקינד, ווייט, ווייט פאר דיר, קוק, און בעטראכט,

„איך קום פרויען — אנפערטרויען
יעדעם רעכט צו העלפען בויען
גלייכהייטס גרויסען טהראָן;
גיב זיי רעכטע — אין די עכטע,
ברידערליכע און גערעכטע
אָרגאניזאציאָן.
„איך קום מעלדען — יענע העלדען,
וועלכע שמאכטען אין די קעלטען
פון סיביר אצונד,
אז צוטראָגען — וועט אָסטראָגען
באלד מיין שטורם, — באלד וועט שלאָגען
די בעפרייאונגס שטונד.“

אָה, ווי לערנט מען זיך אוים מאכען אזא ליעדעלע! איך בין איינגעשלאָפען און מיר איז געוואָרען בעסער און מיינע גליעדער האבען זיך גענומען רעגען און מיין הארץ איז געווען געזונד. „איצט קום, לאָמיר געהן!“ האט דער גייסט געזאגט. און מיר זיינען אוועק וויים, וויים, — זעהר וויים. וואס ער האט מיר געוויזען, וועט איהר הערן; האט געדולד.

די גרויסע פלאָטע.

און דער גייסט האט פאר מיר אויסגעשפרייט זיין פורפורנעם מאנטעל און האט מיך געבראכט צו א גרויסען ים, מיך האלטענדיג לעבען זיך און מיט זיין שטארקען אָרעם מיך ארומנעהמענדיג. און ווען מיר זיינען געקומען איבער'ן מיטען פונ'ם ים, איז א מורא ארייגגעגאנגען אין מיין הארצען און מיינע גליעדער האבען גענומען ציטטערן פאר שרעק.

און אזוי באלד ווי מיין היילינגער פיהרער איז דאס געוואָהר געוואָרען, האט ער זיך אָבגערופען צו מיר און האט אזוי געזאגט: „אַלטינקער, דו ביזט א מענש, אָבער זיי א מאן; דער וואס לעבט ניט אייביג, קען אויך צוויי מאל ניט שטארבען, און פורכט

שנעל און וועט זיך פעראייניגען מיט איינע פון יענע צוויי שיפען, וועלכע זיינען אוועק פאראויס! דאס, אלטינקער, זאג איך דיר — איך, דער גייסט, וואס רעדט מיר דיר אצינד.“

און איך האב איהם געפרעגט, ווער יענע צוויי שיפען זיינען און וואוהין זיי געהען; און ער האט מיר געהייסען ווידער א וויי־לינקעווארטען און ער האט פון דאס נייע א מאך געטאהן מיט זיין קרעפטיגען ארעם און, ווען דער וואלקען האט זיך צוריק אומגעדרעהט, ווי ער איז געוועזן פריהער, האט דער גייסט אויפ־געהויבען זיין שטימע און האט צו מיר געזאגט:

די מאטראזען פון דיביידע שיפען זיינען מיינע קינדער און זיי שטרעבען צו איין ציעל. מעהר נישט די פון די גרויסע שיף ווילען האבען א קאפּיטאן מיט אפיציערען און די פון די קליינע זעגלען אליין. הערשאפט ווילען זיי ביידע ניט, אבער זיי זיינען ניט מעהר ווי מענשען און צווישען זיי איז דא א מיינונגס־פערשיעדענהייט. זי בעשטעהט דארין, וואס די גרויסע שיף שרייט: ברויט און פרייהייט, וועהרענד די קליינע זאגט: פרייהייט און ברויט.“

„איז דאס די גאנצע נפקא־מינה?“

„ניט די גאנצע, אבער די הויפּט־אורזאכע פון זייער אונאייניג־קייט. און די אונאייניגקייט צווישען זיי ביידען איז אפט אזוי גרויס, אז זיי שטערען זיך איינע די אנדערע גערארע ווי די שיפען פון די גרויסע פלאטע. און זיי וועלען בלייבען אונאייניג, ביז העך טאג וועט קומען, ווען די פלאטע וועט זיך מיט זיי פעראייני־גען, און צו וועלכע די פלאטע וועט זיך אנשליסען, די וועט ברייג־גען די בעדריקטע מענשהייט צו מיין מוטטער׳ס לאנד.“

„ווארום איז די איינע פון זיי גרעסער פאר די אנדערע?“

„ווייל די מעהרסטע מאטראזען האבען נאך מורא צו געהן געגען די וועללען פון דעם שטורמישען ים אהן א קאפּיטאן, און ווייל די מעהרסטע טראכטען פריהער וועגען ב ר ו י ט און נאכדעם וועגען פרייהייט.“

„דו ליעבסט ווארשיינליך ניט די גרויסע שיף, דו הייליגער פרייהייטס־גייסט?“

וואָס דו זעהסט און זאָג אַז בכדי אַז איך זאָל וויסען, אַז דו זעהסט ריכטיג." און איך האָב געטאָן, ווי ער האָט מיר געהייסען, און וועז איך האָב געהאַט אַלעס גענוי בעטראַכט, האָב איך איהם גענענט־פערט און האָב געזאָגט :

„מייִלען און מייִלען אַוועק פון די צוויי שיפען זעה איך אַ מעכטיגע פלאַטע פון רודער־שיפען, און זעגעל־שיפען, און פאַנצער־שיפען וואָס געהן מיט דאַמפּף. און מיר דאַכט זיך, אַז יעדע פון זיי טראָגט אַ בעזונדערע פאָהנע מיט דעם נאָמען פון גרויסע און קליי־נע מדינות, איינגעקריצט אויף יעדע פון די שיפען. און איבער זיי אַלעמען זעה איך אַ שוואַרצע טוך, וועלכע איז אויסגעשפּרייט הויך אין דער לופט, און אויף די טוך זעה איך מיט ווייסע אותיות... אַה, הייליגער גייסט! וואָס זעה איך ?.... די שרעקליכע ווערטער : אונגליקליכע, פערווירדטע און בעטראָגענע מענשהייט." —

„וואָס נאָך זעהסטו?"

„איך זעה ווי די מאַטראָזען און שיפספליים פון איין שיף וואַרפען פיקעס און קאַיילען און באָמבעס אין די שיפספליים פון די צווייטען שיף. די קאַפּיטאַנען טראָגען אַלערליי קרוינען, אבער מאַנ־כע פון זיי זיינען ניט געקרוינט. און די קאַפּיטאַנען מיט זייערע אָפיציערען שיינען מיר צו רייצען די מאַטראָזען איינע אויף די אַנדערע, בכדי אַז זיי זאָלען זיך קריגען, ווען זיי שלאָגען זיך ניט, און איצט פערשטעה איך וואָרום די פלאָטע איז אַזאַ לאַנגע שטיק וועג צוריקגעבליעבען: די מחלוקות מאַכען, אַז זי זאָל זיך לאַנגזאַם בעוועגען. און דאָך שטעהט די פלאָטע ניט אויף איין אָרט, און זי בעוועגט זיך און מיר דאַכט זיך, גרויסער גייסט, אַז זי געהט וועז אויך לאַנגזאַם, אין דעם וועג פון יענע צוויי שיפען."

און דער גייסט האָט צו מיר געזאָגט : „ערדענזוהן, דו האָסט ריכטיג געזעהען און דאָס וואָס דו בעמערקסט, איז קלוג בעמערקט; דען איך שווער ביי מיין גרויסע מוטער — די פרייהייט, אַז די מענשהייט־פלאָטע געהט פאָרווערטס, און טאָמער געהט זי אַמאָל אַזוי לאַנגזאַם, אַז מען קען מיינען, אַז זי שטעהט שטיל, זאָג איך דיר, אַ זי געהט פאָרט, און אַז די צייט וועט קומען, וועז זי וועט געהן

שטאָלץ אויף די בעטראַכטונגען פון אייערע מענשליכע אויגען, דען וואהרליך זאָג איך אייך: איהר קוקט פיעל, זעהט וועניג און דערזעהט כמעט גאָר נישט ביז׳ן גרונד.

און ווייל איהר האָט אריינגעבליקט אין די פינסטערע פערגאַנגענהייט, גלויבט איהר, אז די צוקונפט ליעגט אויף די פלעכע פון אייער האנד; און ווייל איהר האָט דערפאָרשט פיעל געהיימניסע פון די אייביגע נאַטור, בילדעט איהר זיך איין, אז איהר האָט אַלעס, אַלעס אויסגעפאָרשט. און דאָך זיינען דאָ זאכען, וועלכע אייער מענשליכע אויג קען ניט בעטראַכטען, און אזעלכע געהיימניסע, וועלכע זיינען פערבאָרגען פאר אייער בליק. און בכדי אז דו זאָלסט דאָס פערשטעהען, האָב איך דיר געהייסען קוקען, הגם, מענשען־קינד, איך האָב גאַנץ גוט געוואוסט, אז דאָס וועט זיין אומזיסט. איצט קום נעהנטער צו מיר און איך וועל דיר עפענען די אויגען.״

און דאָס זאָגענדיג, האָט ער אויסגעשטרעקט זיין רעכטען אָרעם און האָט מיך צוגעפיהרט צו זיך. און ער האָט צוזאַמענגעראָלט זיין לינקע האנד אזוי ווי א פערספעקטיוו ראָהר און האָט איהר צוגעלעגט צו מיין רעכטע אויג. און א גרויסע ליכטיגקייט, זיעבען מאָל אזוי שטאַרק, ווי די ליכטיגקייט פון די זונן, איז אויפגעגאַנגען פלוצלונג פאר מיר, און איך האָב געזעהען אונגעהויער ווייט פון צפון ביז דרום.

און דאַן האָבען מיינע לעפצען זיך גענומען בעוועגען און פון מיין מונד זיינען, ניט געבעטען און ניט געהייסען, ארויסגעקומען אָט די דאָזיגע ווערטער:

„גרויסער גייסט! איך זעה אָט דאָרטען ניט ווייט פון אונז א גרויסען אייזערנעם בריק איבער א שמאָלען מוטנעם טייך. און מיר דאַכט זיך, אז דער טייך איז דער נחל־הנשיה, וועלכער שלינגט אין זיך אַלעס אריין און וואָס אין איהם ווערט אַלעס פערזונקען און פערגעסען.

„און איך זעה אויפ׳ן בריק ביי׳ן פּאַרענצע, שטעהענדיג מיט׳ן פּנים צום וואַסער, א שרעקליכען ריעז, וואָס זיין קאָפּ דערגרייכט ביז די וואָלקענס פון הימעל. און איך זעה אויף זיין פּלייצע א

„איך זי ניט ליעבען ? דו ביזט א קינד, אלטינקער. זיינען דען איהרע מאטראזען ניט מיינע קינדער ? אויבּ עס מוז זיין ווי זיי ווילען — גוט, לאזען זיי האבען ברויט צוערסט, אהן מיר ועלען זיי ניט קענען לעבען. ז י י ליעבען מיך אויך."

„און שמערצט דיך ניט צו זעהן, אז זיי ביידע לעבען אין איי־בינע מחלוקת ?"

„עס שמערצט מיך צייטענווייז, אבער איך גערענק, אז די פרייהייטס־קינדער האבען זיך געהארעוועט ביי א בייזע ביאנקע, ביי דער קנעכטשאפט, און איך מוז זיי לאזען געהן, ווי זיי געהען. און דו וועסט זעהן, אז דעם טאג, ווען זיי וועלען דארפען קעמפפען געגען זייער בייזע אממע, וועלען זיי פערגעסען אן זייערע מחלוקות, און דער טאג איז נאהנט, אזוי וואהר, ווי מיין הייליגע מוטטער לעבט."

„היים זיי זיך מאכען בעריימ."

דער מאנסטער און דאס קינד.
(אויס—יאהר 1890)

און דער פרייהייטס־גייסט האט מיך ארויסגעפיהרט ווייט, ווייט אויסען שטאדט און ער האט מיך געבראכט אויף א הויכען, לאנגען שאסיי, וועלכער איז געווען בעפלאנצט פון ביידע זייטען מיט בוימער, און ער האט זיך צו מיר אבגערופען אזוי צו זאגען:

„מאך אויף דיינע אויגען, ערדענזוהן, און קוק ארום זיך, און מעלד מיר אלעס, וואס דו זעהסט."

איך האב קיין זאך ניט געזעהן און האב צו איהם געזאגט:

„גרויסער גייסט, איך קוק, אבער איך זעה ניט קיין שום זאך."

און אויף זיינע לעפצען האט זיך בעוויעזען א שמייכעל און ער האט צו מיר געזאגט, רעדענדיג מיט די דאזיגע ווערטער:

„אה, מענשענקינדער! ווי שוואך איז אייער קוק און ווי קורצזיכטיג איז דער בליק אייערער! ווי נאררעש איז אייער

וועגן דעם, וואָס מענשען נעהמען זיך דעם לעבען מעהר דורך פּולווער און בליי ווי דורך סם־המות, דאגות פון מלמדים דורך די קינדערשע שולען; דאגות פון תליונים דורך דעם, וואָס אזוי פיעל מערדער ווערען בעגנאדיגט; דאגות פון אדוואָקאטען, ווייל פיעל מערדער בלייבען ניט ארויסגעפונען; דאגות פון קברנים וועגן דעם, וואָס די כאָלערא בעווייזט זיך ניט; דאגות פון רייכע פרויען וועגן דעם, וואָס דיענסט־מיידלעך געהען ארביי־טען און ווערען פון הויז־שקלאַפינען — פאבריק שקלאַפינען; דאגות פון צייטונג־שרייבער וועגן די קנאַפּקייט (נאָך זייער מיינונג נאָך) פון עקספּלאָזיאָנען אין קוילען־גרובען, פון שיף־אונגליקען אויפ׳ן ים, פון שרפות, מגפות, פון אונגליקען אויף דער אייזענבאהן און טויזענד אנדערע נייטיגע ארטיקלען; דאגות פון קעניגע וועגן דעם, וואָס קינדער ווערען ניט געבאָרען 20 יאָהר אלט, אין א מונדיר אויפ׳ן לייב, מיט א ביקס אין האנד, פיקס און פארטיגע סאָלדאטען, בערייט צו מאָרדען און צו קוילע־נען; דאגות פון הונדערט אנדערע מינים, וועלכע זיינען אלע ארייגעפאלען דירעקט אין וואסער אריין.

„און איך האָב געזעהן ווי עס האָבען זיך געשאָטען פון דעם פיערטען, פינפטען, זעקסטען און זיעבעטען צעהנדליג בינטלעך אונגעהויערע מאסען פון אלערליי מאָרדטהאטען. דאָרטען זיינען געוועזען רציחות פון שכורים, פון אייפערזיכטיגע, פון בעלי־מקנאים, פון פערצווייפעלטע, פון יוסטיץ־מענער, פון ניט דערבאקענע דאָקטוירים, פון פערשלאָפענע אפּטייקערס, פון רעספּעקטען גרויסע און קליינע. און דיעזע אלע בלוטיגע רציחות זיינען געוועזען קורצע, שארפע, שפּיציגע. אָבער איך האָב געזעהן אנדערע מאָרד־טהאטען: — מאָרדטהאטען פון מענער, ווייבער און קינדער דורך שלעכטע פערפעסטעטע לופט אין פאבריקען, דורך קנאפּקייט פון שפּייז נאָך דער ארבייט, דורך ווילגאָץ אין הייזער, דורך לאנגע געפאנגענשאפט אין טורמעס, דורך אונגאטירליכע, שווערע האָ־רעוואניע — דאָס הייסט פאבריקאנטען־מאָרדען, לענדלאָרד־מאָרדען, טיראנען־מאָרדען, סוועטער־מאָרדען. דיעזע זיינען געוועזן

לאנגע שטריק, פון וועלכע עס היינגען אראָפּ הונדערטע דינערע שטריקלעך אויף זיין רוקען, און אויף יעדע שטריקעל הייננט א בינטעל — א מורא׳דיגע משא!"

„און — אָה, דו מעכטיגער גייסט! — אַט ווארפט ער אריבער א בינטעל און נעהמט איהם אריין אין די הענד און עפענט איהם אויף און שאָקעלט ארויס אלץ, וואָס אין בינטעל געפינט זיך, און ווארפט עס אריין אין דעם שטראָם פון דעם טייך. וואָס בעדייט דאָס? איך זעה, איך זעה! אָבער ער ווארפט נאָך א בינטעל און נאָך איינעם און ווידער איינעם און א פיער־טען, א פינפטען, א זעקסטען, נאָך, נאָך, נאָך! און דער שטראָם פערשלינגט זיי אלעמען, אלעמען — וואונדערבאר צו בליקען!"

„און איך וועל דיר זאָגען, וואָס ער האָט אין וואסער אריינ־געוואָרפען, הער מיך אויס און זאָג מיר, צו איך האָב ריכטיג געזעהן."

„פון דעם ערשטען צעהנדליג בינטלעך האָבען זיך געשאָטען ליגענס, — רונדע, פלאציגע, לאנגע און קורצע ליגענס. דאָרטען זיינען געווען דיפּלאָמאטישע ליגענס, פּאָליצייסקע ליגענס, פּאר־לאמענטארישע ליגענס, צייטונג־ליגענס, דרשנים־ליגענס, קרעמער־ליגענס, אדוואָקאטסקע ליגענס, דיכטער־ליגענס, עדות־ליגענס, קינדערשע קליינע ליגענס, מחברים׳ס גרויסע ליגענס, רעליגיעזע ליגענס, בעוואקסען מיט מאָך, און קעניגליכע ליגענס, בעפלעקט מיט בלוט.

„פון דעם צווייטען צעהנדליג בינטלעך האָב איך געזעהן, ווי עס האָבען זיך געשאָטען אין טייך אריין גרויסע און קליינע מענשליכע דאגות. דאָרטען זיינען געווען צווישען זיי דאגות פון ארבייטסלאָזע ארבייטער; דאגות פון בעטריגער, וועלכע מען האָט אויפגעהערט צו גלויבען; דאגות פון שטאאטסמענער, וועלכע זיינען אָהן שטעלען; דאגות פון תבואה־הענדלער, מחמת אין אמעריקא וואקסט צו פיעל תבואה; דאגות פון פּראָצענטניקעס אין שרעק פאר באנקראָטען; דאגות פון דאָקטוירים, דורך דעם וואָס די אינפלוענזא איז איבערגעגאנגען; דאגות פון אפּטייקערס

ד ר י ט ע ר ט ה י י ל

די לעבענס-געשיכטע פון דעם משוגענעם פילאָזאף

בעשריעבען פון איהם אליין.

1892

לענגליכע, אויפגעשוואָלענע רציחות און זיי האָבען זיך ארויס־געשאָטען פון די מעהרסטע בינטלעך.

„און דאן האָב איך געזעהן, ווי פון הונדערטער אנדערע בינטלעך, וועלכע דער ריעז האָט אריינגעוואָרפען אין נחל־הנשיה, האָבען זיך ארויסגעשאָטען אלערליי שרעקליכע צרות פון טויזענד־ערליי פאָרמאטען פון די גרויס פון א מענשליכע פויסט ביז א געוואלטיגען בארג. און זיי זיינען געווען בעדעקט מיט וואונדען, בעפלעקט מיט בלוט און בעגאָסען מיט טרערען.

„און איצט האלט ער אין האנד דעם גרעסטען בינטעל און ווארפט איהם אין טייך אריין. אָה, וואָס זעה איך? ! איז דאָס ניט די פאָלקס דומהייט פון א לאנגע, לאנגע צייט? יא! דאָס איז זי... און איצט... אָה, איצט שטייגט דער ריעז אליין אראָפּ אין וואסער... ער איז אינוועניג... ער זינקט... עס זעהט זיך שוין מעהר ניט ווי זיין קאָפּ... איצט ניט מעהר ווי זיין שטערן... אָה, וויפיעל קאָרטשעס זיינען אויף זיין שטערן פאראנען... איינס, צוויי, דריי, פיער, פינף... ווארט, איך צעהל, איך צעהל, איך צעהל זיי אלע איבער... אָט האָב איך איבערגעצעהלט, הייליגער גייסט, וואָס איז דאָס? 365 קאָרטשעס! — אָה איך פערשטעה, דאָס איז געווען דער פערגאנגענער יאָהר, וואָס פאר א שרעקליכער ריעז... ער איז פערזונקען!"

און דער פריהייטס־גייסט האָט מיר זיך געהייסען ארומ־קוקען און איך האָב געזעהן א ליבעפאָלעס קינד, צערטליך און שעהן, ארויפקומענדיג אויפ'ן בריק.

און דער גייסט האָט, מיט א שמייכעל אויף די ליפען, צו מיר געזאָגט אזוי צו זאָגען:

„דאָס איז דער נייער יאָהר. ווען די מענשען וועלען ניט געהן אין מיינע וועגען, וועט פון דיעזען קינד ווערען אין צייט פון צוועלף חדשים אזא שרעקליכער מאָנסטער מיט אזא משא אויף די פלייצעס, ווי דער, וועלכער איז אָקאָרשט דערטרונקען געוואָרען אין דעם טייך דער פערגעסענהייט."

הקדמה.

„אם אין אני לי מי לי?“ מאכט דער טיימוש: מיט פרעמדע הענט איז גוט פייער צו שארען.

איך וויל זיך אויף קיינעם ניט פערלאזען און וויל מיין לעבען אליין בעשרייבען.

איך בעשרייב. לייענט.

1

מיין געבורט־שטאדט.

איך בין געבארען געווארען אין מינסק, דאס ווייס איך אויף קלאר פון פיער טעמים וועגען: ערשטענס, ווייל איך בין דערביי געווען; צווייטענס, ווייל מעהר ווי אין מינסק האט אזא מענש (א בעל־גאוה וואלט געזאגט: אזא מאן) ווי איך גאר ניט געקענט געבארען ווערען; דריטענס, ווייל מינסק האט ביז מיר ניט געהאט מיט וועמען צו שטאלצירען און דאס האט אויף אייביג ניט געקענט אזוי בלייבען; פיערטענס... פיערטענס... עס איז עפעס געווען ביי מיר נאך א טעם, נאר איך רעכען, אז דריי טעמים זיינען גענוג.

טאמער האט איהר דעם צווייטען גרונד ניט פערשטאנען, וועל איך אייך ערקלערן, און ביי אייך וועט קיין שום ספק ניט בלייבען, אז איך האב נור אין מינסק געקענט געבארען ווערען. הערט מיט קאפ: —

ווילנא איז א שטאדט פון גאונים און לומדים, אבער ניט פון פילאזאפען. דער ווילנער שול־הויף — א בעריהמטע יאדרע פון א גרויסע נוס — שמעקט מיט תורה, אבער ניט מיט חכמה.

אין הוראדנא פלעגט מלכות פוילען פארצייטען אבהאלטען איהר פארלאמענט; אזוי ווי איך האב פארלאמענטען ניט האלט

דערפון, וואס איך האב א שם פאר א מטורף. איהר וועט זאגען: אין תמוז ווערען יעדעס יאהר א סך מענשען געבארען און זיי זיינען געוואוינליך קלאר... ווי וואסער. איהר זייט גערעכט. אבער איך זעה קיין שום אנדער גרונד ניט, און אזוי ווי מע האלט מיך פארט פאר ניט־קלאר, מוז איך זאגען אז דאס איז צוליעב תמוז.

איך בין אלט געווען א שעה אכט און צוואנציג (געננוי געדענק איך דאס ניט), ווען איך האב געגעבען דעם ערשטען בעווייז, אז איך בין ניט איינער פון יענע, מיט וועלכע מען קען טאן וואס מען וויל פון א שידוך ביז כפרות־שלאגען. מען האט מיך, נעמליך, ארייננעלעגט אין א מולטער וואסער (לאו־ווארימע) אום מיך צו וואשען... ביי אונז, אידען, ווערט א מענש נור געוואשען גלייך ווי ער ווערט געבארען און איידער ער ווערט בעגראבען, אזוי..... נור, לאמיך דערציילען וויימער.

די וועשערקע האט געזאלט זיין די באבקע אונזערע. ניט מיינענדיג קיין שום בייז, האט זי מיר א שטארקען צופ געגעבען פאר ז ערקעלע. דאס איז מיר פארגעקומען ניט שעה, פון איהר. איך האב דערלאנגט א פלושקע מיט די פיסלעך אזוי האב איהר ארייגעשפריצט ג האלבען כולמער וואסער אין צ"ה אריין. די פרוי האט נעבאך אויסגעטאהן די ספאקולען און האט געהאט זיך צו ווישען דעם פנים שעהנע עטליכע מינוט. זי איז אויף דעם אופן ארומגעוואשען געווארען, א זאך, וואס זי האט געהאלטען פאר אן עבירה, ווייל דאס איז געווען אין די דריי וואכען, און זי — א אידענע א צנועה — פלעגט נור אבשלאגען נעגעל־וואסער פון'ם איינגעהמען ירושלים ביז'ן חורבן בית־המקדש דעסגלייכען אין אלע תעניתים, אין ספירה און אין די עשרת ימי תשובה, ווען ניט עפטער.

נאך איידער ביי מיר האט זיך געהאט דורכגעשניטען דער ערשטער ציינדעלע איז ניקאלאיי פאוולאווימש געווארען קיסר איבער רוסלאנד. איידער מען האט אויפגעהערט מיך צו וויקלען, האט ער שוין געהאט פערשיקט קיין סיביר א'ן ערך פון 120 מענשען און אויפגעהאנגען פינף. פאוועל'ס זון (א ליכטיגען גן־עדן איהם!)

געהאט אפילו בעת מיין נשמה איז נאך געווען אין הימעל, האב איך פון אזא שטאדט ווי הוראדנא געווייכט.

קאוונא איז פאר מיר צום ווערען געבארען קיין ארט ניט געווען, מחמת יעמאלט איז זי נאך ניט געווען קיין גובערניע־שטאדט און חוץ דעם איז זי צו נאהענט צו פרייסען. אין קאוונא וואלט איך פיעלייכט געווארען א ליטווישער ביסמארקיאנער אין הילצערנע קלומפעס מיט א שטיק דארע קישקע אין מויל.

זשיטאמיר איז אן ארט וואו מען האט צו יענער צייט גע־דרוקט די מעהרסטע אידישע ספרים, און איהר וועט לייכט בע־גרייפען, אז א שטאדט וואס גיט ארויס אזוי פיעל געדרוקטע שמות, קען ניט ארויסגעבען א פרייען דענקער.

ארום וויטעבסק איז שוין גאר ניטא וואס צו ריידען: דאר־טען רעדט מען אידעש אויפ'ן רוסישען אופן, וואלט איך חלילה געטאן דיא נארעשקייט אראפצוקריכען. אין וויטעבסק, ווען איך בין אנגעקומען אין דער וועלט, דאן וואלט איך געוויס געשריעבען אידעשע פילאזאפיע, ווי העגעל פלעגט שרייבען דייטשע: קיינער וואלט מיך ניט פערשטאנען.

בלייבט איבער מאהילעוו. נו, איידער מאהילעוו איז שוין גלייכער מינסק. דאס וועט יעדערער איינזעהן.

2

איך אלס עופ'עלע.

איך בין געבארען געווארען אין דעם יאהר 1825 (תקפ"ה) אין די נאכט פון דעם 25טען יולי. עס קען זיין אז די נאכט איז געווען א שעהנע, אונטער א בלויען אויסגעשטערנטען הימעל; אבער איך האב פיינט צו זאגען זאכען, וועלכע איך ווייס ניט אויף קלאר. (דעם אמת גערעדט, וואלט איך די מעשה מיט די שעהנע נאכט גאר ניט דערמאנט, ווען מיר וואלט זיך ניט פער־גלוסט אריינצושטעלען א פאאר מליצה'דיגע ווערטער.) יולי איז יענעם יאהר געפאלען אין תמוז, און דערפאר האב איך אימער גע־גלויבט און גלויב נאך ביז דאטאָ, אז דאס מעג זיין דער גרונד

אז מען האט א רעכט אנצוטהאן א מענשען יסורים היינט, כדי צו פערהיטען צוקינפטיגע אנשטעקענדע קראנקהייטען.

זייענדיג א פילאזאפישער עופעלע, האב איך שוין האמאלס פערשטאנען, אז דאס איז ניקאלאיי'ס סיסטעם, — דער שניידען פלייש און לאזען בלוט לטובת הכלל, כלומר'שט צו פערהיטען אנשטעקונג. ווי איך האב שוין דאמאלס פראטעסטירט געגען די ווינדרעלעך, וועלכע זאלען כלומר'שט מאכען גלייך, וואס דאס איז אויך א שטיק ניקאלאיי־שמשינע, רחמנא לצלן.

ווי איך האב געפאקט געדענק איך ניט. אבער ווי איך האב געכאזעלט וועל איך ניט פערגעסען ביז מען וועט מיר ארויפלע־גען שערבלעך אויף די אויגען. מיר איז אין מיין גאנצען לעבען אזוי גוט ניט געווען. איך האב געהאט פון כל־טוב און האב גע־טרונקען וויין, און וואס פאר א וויין? אמת'ע מינסקער וויין. עס קען זיין, אז האדין איז געווען אלטיי־ווארצעל, אפשר איז עס געווען געמישט מיט ראמונקעס, אפשר האט עס פון וויין ניט מעהר געהאט ווי דעם נאמען. אבער וואס טויגען מיר די קונצען? איך האב געלעקט די פינגער. איך האב דאמאלס טועם געווען דעם טעם פון טיראניי, אבער ניט ווי מיט יאהרען שפעטער, דערפון לייד־ענדיג. דאן בין א י ך געווען דער טיראן. אהן פלודערקעס — ־אס איז אמת, אבער איך האב געוואייעוועט איבער די גאנצע הויז. מיינע פאדראנכעס זיינען געשטאנען פאר מיר און האבען מיר איין ווארט געקוקט אין די אויגען און האבען מיר געגעבען פון אלע גוטיגקייט: א טעלער צום צוברעכען, א מחזור צום צורייסען, א פערלמוטטערנעם מעסעריל, א האלב־טויז נייע גענזענע פעדערן, א געוויכט פון זייגער צום קייקלען, צוקער־וואסער, פייגעל־מילך, דעם טעלער פון הימעל — אלץ איז מיר דערלאנגט געווארען אזוי גיך, ווי איך האב פריקאזעוועט. איין זאך נור איז געווען שלעכט, איך האב געמוזט זיין איינגעשפארט אין צימער, האב זיך ניט געטארט יאווענען אויף די פרייע לופט. איך האב זיך געפיהלט דאן, ווי היינט פיהלט זיך אלעקסנדר דער דריטער, מעהר ניט איך בין געווען קלייגער ווי ער.

האָט געוואָלט, אַז רוסלאַנד זאָל, ווי איך, בלייבן געוויקעלט און געבונדן אין די אַלטע ענגע ווינדעלעך. ער האָט ניט געמערקט ווי מיר ביידע — רוסלאַנד און איך — די מדינה און איהר קינפטיגער תכשיט — זיינען ביסלעכווייז אויסגעוואַקסען. ווען, אַלזאָ, מיר האָבען זיך געצאַפּעלט און האָבען געשריען, האָט ער געמיינט, אַז אין אונז האָט זיך אַריינגעקליבען אַ רוח רעה. אום אונז צו מאַכען שטיל, האָט ער געשמיסען, גוט געשמיסען, ביז עס איז געגאַנגען בלוט; מכוח פרייַלאָזען די פערפלוכטע ענגע וויקלעריי און בינדעריי, האָט ער צומאָל ניט אַ קלער געטהאָן...

האָב איך איהם ניט מיט עטליכע שורות צוריק געוואונשען אַ ליכטיגען גן־עדן? אויב אַזוי האָב איך אויף דערויף חרטה, און טאָמער געפינט זיך ערגעץ־וואו אַ בערדיטשעווער טייטש, וועלכען דער אויסדרוק „אויף דערויף" געפעלט ניט, מעג ער פערקרימען דעם נאָז, און מאַמער האַלט ווער עס איז דיזע בעמערקונג פאַר איבעריג, האָט ער ביי מיר אַז עולה.

.3
וואַקסענדיג פּאַק איך און מאָזעל.

מיר ביידע — רוסלאַנד און איך — זיינען פון דעסטוועגען ניט אין גאַנצען דערשטיקט און צוקוועטשט געוואָרען דורך דיזע בעהאַנדלונג. נור אַזוי ווי איך שרייב דאָ ניט די געשיכטע פון רוסלאַנד, זאָנדערן מיין אייגענע לעבענס־געשיכטע, וועל איך פון היינט מאָל אָן און ווייטער נור דערצעהלען וואָס מיט מיר אַליין האָט פּאַסירט.

איך בין אַלט געוואָרען אַז ערך פון אַ האַלב יאָהר. מען האָט מיר געשטעלט פּאָקען. איך בין געווען דאַגעגען. איך האָב פּראָטעסטירט. איך האָב געשריען. מען האָט מיך ניט געהערט. וואָרום — פרעגט איהר — האָב איך זיך דאַגעגען געשטעלט? ערשטענס, האָב איך זיך דאַגעגען גאָר ניט געשטעלט, מחמת איך האָב נאָך ניט געקענט שטעהן צו יענער צייט, און צווייטענס האָב איך זיך געגען דעם געוואָרפען, ווייל איך האָב שוין דאַמאַלס ניט געגלויבט,

האָב שוין געוואוסט, אַז אונזערע הייליגע אָבות האָבען (פּונקט ווי היינטיגע גבירים) געהאַט ווייבער און קעבס־ווייבער; האָב געוואוסט, ווי אַזוי ראובן האָט געזינדיגט געגען דעם טאַטען, האָב געוואוסט פון יהודה'ס עסק מיט זיין שנור תמר; פון וואַנען יוסף'ס צדקות וואַקסט און וואָס פאַר אַ סחורה פּוטיפר'ס ווייב איז געווען; שכם'ס ראָמאַן מיט שוועסטער דינה און נאָך אַזעלכע מעשות, אַלץ וויכטיג צו וויסען פאַר פיער־יאָהריגע קינדער. ווען איך האָב זיך אויסגערעדט, אַז דער יושר פון אויס'הרג'ענען אַ גאַנ־צע שטאָדט מאַנסבילען צוליעב דעם, וואָס אַ בחור האָט זיך פער־ליעבט אין אַ מיידעל, איז ניט געווען איבעריגס גרויס, האָב איך געקראָגען דעם נעמליכען פּאַטש, וועלכען מיר איז בעשערט גע־ווען צו קריגען מיט פינף חדשים צוריק. פון יענעם טאָג אָן האָב איך געזעהן עולות אין דער תורה און האָב געשוויעגען.

אָן דאָ בעט זיך אַ פילאָזאָפישע בעמערקונג: ווען שכם וואָלט ניט געווען דער זוהן פון (אַ) חמור, וואָלט ער וואַהרשיינליך ניט געבראַכט די צרה אויף זיין שטאָדט און דעם פּאַטש אויף מיין באַק, — אויף די לינקע באַק, ווייל די רעכטע איז דעם רבי'ן ניט געווען צו דער האַנד.... מחשבות'ן!

ווען איהר האָט געלערנט אין שופטים אַז שמשון האָט בענוצט אַ'ן אייזעלס באַק אין דער מלחמה געגען די פלשתים, איז אייך איינגעפאַלען, אַז היינטיגע הערשער טוהען דאָס זעלבע. מעהר נישט זיי בענוצען אייזעל'שע הענט? אויב ניט, פערגעסט דאָס לכל־הפּחות איצט ניט.

.5

ווערים־קרויט.

ווערים־צוקערקעס זיינען נאָך דאַן ניט געווען אויפגעקומען, און מיך האָט מען דערפאַר געקאָרמעט מיט ווערים־קרויט. די נפקא־מינה צווישען זיי ביידען איז — ווי איך האָב שפּעטער אַרויסגעפונען — כמעט די זעלביגע ווי צווישען אַ רעגיערונג ווי די ענגלישע און אַ רעגיערונג ווי די רוסישע; פריינערע פעלקער שלינ־

.4

איך ווער א חדר אינגעל.

איך בין געוואקסען, אבער פרעגט ניט ווי. איך האב צו דריי יאהר מיט עטליכע חדשים (ווען דער זמן וואלט זיך אנגעהויבען אין תמוז און ניט אין חשון, וואלט איך מסתמא שוין צו דריי יאהר) גענומען לערנען דעם אלף־בית. מיר איז דאן שווער געווען צו פערשטעהן דעם אונטערשיעד צווישען א ב י ת און א קרומע כף, צווישען א ד ל י ת און א ר י ש, צווישען א ו א ו און א ז י י ן. צום טהייל האב איך דאס מיט יאהרען שפעטער אויך ניט פערשטאנען. למשל: איך האב געוואוסט, אז דלית און ריש בעטייטען ביידע ארימקייט; ווייל יענע קומט פון גאט און דיעזע פון דעם מענשליכען פיהרונג; אבער ביידע זעהען אויס גלייך. אויך האב איך נאכדעם געוואוסט, אז בית איז א הויז און קרומע־כף א קרומע האנד, און די שייכות איז קלאר, ווייל אהן א קרומע הענטעל ווערט ניט קיין בית. דער ואו וויעדער מיט'ן זיין זיינען אויך ברי־דער, ווייל ואו (א שטעקען) קען לייכט פערוואנדעלט ווערען אין זין (א וואפע) אויסער ווען דער וואס האלט דעם ז י ן און איז אליין א ו א ו, דאס הייסט א פלאקען, וועלכעם טרעפט זיך אפט צווישען פעלקער און מענשען. — (פעלקער—פלעקער; בעל מגיה, פאסט אויף!).

דעם אות צדי רופט מען אין דער ליטא צדיק. ווען איך האב געקראגען צו וויסען פון דעם לאנגען צדיק און דעם קרומען צדיק אין אלף־בית, האב איך ארום דעם גערעדט מיט מיינעם א חבר, א'ז עלטערען אינגעל ווי איך. ער האט מיר עטוואס געזאגט.

איך האב א קוק געטאן אויף אונזער הויכען פרומען רבי'ן מיט זיין איינגעקארצעמטען רוקען און האב געזאגט צו איהם, אז חיים'קע זאגט, אז דער רבי איז אי א לאנגער צדיק, אי א קרומער צדיק. דעם רבי'ן האט זיך געוואלט מיר געבען א פאטש, נור ער האט דאס אבגעלעגט אויף אנאנדערם מאל.

מיט גרייזען — אהן גרייזען, אבער געלייענט עברי האב איך זעהר פלינק, צו פיער יאהר האב איך שוין געלערנט חומש און

די נויט איז גרויס און ווען דער „וכי תאמר מה נאכל“ איז א קלאָיד־קוּשׁיא. מען קען זאגען, אז דער מענש דערלאַנגט זיך אלײן גיכער א הויב. וואָס לייכטער (ווײל לײדיגער) זיין מאַגען איז. היינט, פּערשטעהט איהר, איז די מעשׂה אַזוי; דיא כאָלעריע בעווייזט דעם פאָלק בעסער, ווי אַלע מיינע געזאַמעלטע שריפטען, אַז דער אָריכאַן איז אומעטום די ערסטע כפּרה און זי רייסט אויף זיינע (דעם פאָלק׳ס) אויגען צו זעהן, ווי די גרענדע־פּיהרערס וואַיעוועז איבער איהם. דערפון קומען ארויס די מיאַטעזשען און די רעוואָלוציעס און הגם זיי פערקריכען (ווענינגסטענס זיינען זיי ביז איצט פערקראַכען) אין האַצט־פּלאַצע, איז זייער ערסטע סטאַנציע פאָרט איממער געוועז הונגער־אָרט, אָדער די נויט.

צוריק קומענדיג צו מיין בעשרייבונג, זאָג איך אַזוי: אין פוילען איז די עמיגראַציע נאך יענער וועלט דורך די מגפה כאָלעריע און נאָך פראַנקרייך און אַנדערע לענדער דורך די מגפה־ניקאָלאַיי געוועזן מורא׳דיג גרויס. איך בין, ווי איהר זעהט, פון די כאָלעריע ווינציג וואָס געריהרט געוואָרען, און פון די אַנדערע מגפה האָב איך יעמאָלט אַזוי גוט ווי גאַר ניט געוואוסט, אבער ווערים־קרויט האָב איך איינגענומען רעגעלמעסיג יעדען ראש־חודש, צוועלף מאָל אין יאָהר, אָדער דרייצעהן מאָל, אויב דאָס איז געוועזן א׳ן עבור־יאָהר, וועלכעס איך קען אויף קלאָר ניט זאָגען.

איך האָב איצט שוין געלערנט גמרא, און צו זיעבען יאָהר האָב איך שוין געוואוסט אַלע דינים, וואָס בעלאַנגען צו די וויכטיגע פראַגע מכוח דעם, וואָס מען האַט צו טאָן מיט א׳ן אָקס, וועלכער שטויסט א קוה מיט זיינע הערנער. אז דער דין האַט געקענט האָבען א שייכות מיט מיין רבי׳ן, וואָס האָט אַלע ליעבע טאָג געשטויסען זיין ווייב — האָב איך נאָך דאַמאָלס ניט פערשטאַנען. איך האָב אָבער געלערנט פיעל און פלייסיג און בין געוועזן א גרויסער קענער אין אונזער אַלטע אידעשע אַקסען־יוריספּרודענץ, און דאָס אין אַזעלכע יונגע יאָהרען, ווען א׳ן אַנדער איינגעל רייט נאָך אויף א הילצערנעם פערדיל און ברעכט זיין מוח אויף די פראַגע, צו קומט

גען אויך אראפּ אלערליי ביטערע קרייטיכער, מעהר נישט זיי מוז מען דאָס דערלאַנגען איינגעמאַכט אין צוקערקעס, וועלכע קומען אי פון אַ פּריווילעגירטען אפּטייקער, אי פון א'ן אויסגעוועהלטען צוקערניק. ווי איך פערשטעהע היינט, קען מען פּיעלליכט ניט אויס־קומען אהן (זאַקאָנע) ווערים־קרויט, ווען מע האָט נאָך אַנאַנד בויך־ווייטאָג; אָבער איך קלער, אז די בויכווייטאָג איז אין גאַנצען ניט הלכה למשה מסני, אז גומע שפּייז וואָלט פערשפּאָרען אַ סך ווערים־קרויט. איבערהויפּט רעכען איך היינט, אז די רפואה איז ערגער ווי די מכה און אז די פּעלקער ליידען מעהר פון געזעצליכע ווערים־קרויט, וויא פון נאַטירליכע לייב־שמערצען.

זיך שטאַפּענדיג מיט חומש און מיט רש"י, מיט טשאָלנט און מיט ווערים־קרויט, מיט באָוואַ־מעשיות (הייליגע און געוועהנליכע) און מיט שמעקטאַבאַק, וועלכע מען פלעגט לאַטכענען ביי'ן רבי'ן אין דער צייט, ווען ער — צו קיין גנאַי זאָל דאָס איהם ניט זיין! — פלעגט איינדרעמלען איבער'ן חומש, בין איך לאַנגזאַם געוואָרען א זעקס־יאָהריגער איינגעל.

6

פון די כאָלעריע ביז די חופה.

צו יענער צייט (אין 1830 — 1831) איז נאָך מיין מוח ניט פּעהיג געווען צו בענעהמען ניט דעם מיאַטעזש פון פּוילען, ניט די יולי רעוואָלוציאָן פון פּאַריז און ניט דעם אויפשטאַנד אין בעלגיען, אָבער מיין מאָגען איז גאַנץ גוט פעהיג געווען צו בענעהמען די כאָ־לעריע. אין פּוילען.... האַלט! מיר פּאַלט עפּעס איין.

איז עס ניט מעגליך, אז צווישען די רעוואָלוציאָן און די כאָלע־ריע איז פאַראַנען א סך א גרעסערע סמיכת־הפּרשה ווי מאַנכע פילאָזאָפען מיינען? פּארגעסט ניט, אז די כאָלעריע האָט אַ טבע זיך צו צעפּענען מעהר צו די אביונים, ווי צו די רייכע; פערגעסט ניט, אז יעדע פּאָליטישע רעוואָלוציאָן האָט אַן עקאָנאָמישען פונ־דאַמענט, וועלכעס בערייט אויף פּראָסט אידעש, אז ווען אַ פּאָלק שטעהט אויף געגען אַ שלעכטע רעגיערונג איז דאָס אימער, ווען

אין קורצע ווערטער דערציילען וואס איז געווארען פון מיין פא־מיליע.

אונזער טאכטער האט חתונה געהאט אין דעם יאהר 1858, האט אבגעלעבט א לאנגע צייט מיט'ן מאן אהן קינדער, האט זיך מיט'ן בעזדעטניק גע'גט און האט מיט'ן צווייטען מאן געהאט א אינגעלע, זייענדיג איבער פיערציג יאהר אלט, פון דעם קינפעט איז זי נעבאך געשטארבען און ביי מיר איז געבליעבען איהר קינד.

דאס איז מיין אייניקעל.

דער מאן איהרער איז נעמליך פערשוואונדען געווארען ווייס איהם דער גוטער יאהר א וואו. איצט ווערט איהר אליין פערשטע־הען, ווארום דער אייניקעל מיינער איז מיר אזוי ליעב און טייער; ער איז ביי מיר, וואס איך בין היינטיגען טאג שוין פופציג יאהר א'ן אלמן און פערוואגעלט אין ווייטע מדינות, מיין איינציגער טרויסט און מיין גאנצע פאמיליע.

.8

דיא וואונדערבארע ערשיינונג.

איך בין פערקראכען צו ווייט. לאמיר זיך צוריקקעהרען צו מיי־נע יונגע יאהרען. איך מיין, נאטירליך, ניט ווערען צוריק יונג, דאס איז א שווערליכע מעשה. חוץ דאקטאר פויסטוס דאט דאס קיין מענש ניט געקענט און אפילו ער האט דערפאר פארקויפט זיין נשמה צום טייוועל, וואס דאס וועל איך ניט טאן, דאס מוט, איבערהויפט נור א טייטש, אבער ניט א איד. והראיה, דאס דאט אפילו יעזוס כריסטוס ניט געטאן, הגם דער שטן האט זיך צו איהם צוגעצעפעט ווי א פיאווקע, און האט איהם אנגעבאטען הרים וגבעות. אלזא איך וואלט אזא מעשה ניט טאן און יוען איך קעהר זיך אום צו מיינע יונגע יאהרען טו איך דאס אין מיין בעשרייבונג.

דאס איז געווען אין דעם יאהר 1838. איך בין אקארשט געווא־רען בר־מצוה און א חתן, ביי מיר איז געווען תנאים און איך האב צום ערסטען מאל געזעהן מיין כלה. מיט א פרעהליכען הארצען בין איך געגאנגען שלאפען, דען דעם תנאים אבצו'פטר'ן איז אליין גע־

מילך פון הימעל אָדער פון געווייסע טייכען און צו וואקסען מאָסאַ־ראַנגען אויף בוימער אָדער אויף זאנגען.

7.

א'ן אָבשטעל אין דעמזעלביגען קאַפּיטעל.

ווען איך בין אלט געוואָרען א יאָהר עלף, האָב איך זיך גענומען צו שפּראַכען. מיר האָט זיך געמליך געוואָלט לערנען פּוילישׁ, און איך האָב זיך ווירקליך אין א קורצע צייט אויסגעלערנט לייענען. איהר וועט זיך וואונדערן, ווען איך וועל אייך דערצעהלען, ווי אזוי; אָט איז די מעטאָדע! אויף פּיעלע פון די ספרים אין בית־מדרש האָב איך געפונען אונטען אויפ'ן טיטעל־בלאַט דעם נאָמען פון'ם ספר איבערגעגעבען אין פּוילישע אותיות, זעהר אָפט דעם נאָמען פון דעם מחבר און דעם דרוקער אויך. דערפון האָב איך אויסגעפונען יעדען אות בעזונדער און מיט דער צייט בין איך דערגאַנגען צו אזא הויכע מדרגה, אז איך האָב לייכט געלייענט אויף די אנדערע זייט פון טיטעל־בלאַט די פּוילישע ווערטער: „עס ווערט ערלויבט צו דריקען דעם ספר מיט דעם תנאי, אז א געזעצליכער צאָהל עק־זעמפּלאַרען זאָל צוגעשיקט ווערען נאָכ'ן דרוקען אין דעם צענזור־נעם קאָמיטעט" א. ז. וו. — נאַטירליך, האָב איך פּיעלע פון די ווערטער ענטוועדער פאַלש פערשטאַנען אָדער גאָר ניט פערשטאַנען, אָבער געלייענט האָב איך. מיט יאָהרען שפּעטער האָב איך זיך אויף דעמזעלבען אופן אויסגעלערנט לייענען רוסיש, מעהר ניט הערצו האָב איך אויך בענוצט די שילדען פון די קראָמען, אָבגלייך ניט ד ע ם שילטען פון די קראָמען; מע שילט ניט אויף רוסיש אין אונזערע מקומות.

צו דרייצעהן יאָהר ביז איך געוואָרען א חתן, צו פיערצעהן — א מאַן, צו פופצעהן — א טאַטע, צו זעכצעהן — א'ן אלמן. איך ווייס עד היום ניט צו דאָס איז געווען א שטראָף פאַר מיינע זינד, אָדער פאַר די פלונית'טעס זינד, אָדער פאַר די זינד פון כלל־ישראל, אָבער מיין ווייב איז נעבאַך אוועקגעגאַנגען פון דער וועלט, איידער זי האָט דערקאַנטשעט זויגען מיין טאָכטערל. און דאָ וועל איך

איהם אויסגעשניטען און האב אויף זיין אָרט פּערזייט א נייע זריעה, און דו וועסט פון איצט אָן זיין א נייגעבאָרענער מענש און דו וועסט אין זיך פיהלען פרישע קרעפטען. און דו וועסט ניט קענען מעהר ליעבען נור זיך אליין, און גאר אין גאנצען פאר זיך אליין וועסטו ניט קענען מעהר לעבען.“

און דו וועסט געהן צווישען דיינע ברידער און דו וועסט רעדען מיט דיינע שטאמעס־גענאסען. און דו וועסט זיי לערנען רעדען און טאָן. אבער דו וועסט זיי ניט נאך מעהר אבזונדערן פון די פעלקער, דו וועסט זיי, אדרבה, מיט אלע זייערע ברידער פעראייניגען, ווייל אין דיין הארצען האב איך פערזייט א הייליגע זריעה, און מענשען־ליעבע וועט פון איהר ארויסוואקסען, און איצט הער ווייטער.“

.9

מיין הייליגע שבועה

ער האט זיך אויף א רגע אבגעשטעלט. האט ארייננענומען מיין רעכטע האנד אין זיינע און האט צו מיר געזאגט:

„דו ביזט נאך יונג, מיין קינד, און דו וועסט נאך לאנג, לאנג וואנדלען אין דער וועלט. דו טארסט צוליעב דיינע פרישע געזונטע יוגענד ניט פערגעסען אָן די אלטע קראנקע מענשהייט. שווער דא־רויף א׳ן אייביגע שבועה!“

און איך האב געשווארען.

„דו וועסט זעהן ליעבליכע יונג־פרויען און דיינע אויגען וועט־לען פערלאַקט ווערען פון שעהנע געשטאלטען. ליעב, אבער דו טארסט ניט פון זייערטוועגען פערגעסען אָן דעם ארימאן׳ס טאכ־טער, וואס דיענט דעם רייכען צו דער ארבייט און צו זיין פערגני־גען, שווער דארויף אן אייביגע שבועה!“

און איך האב געשווארען.

„דו וועסט ליעבען דיין פרוי, און דו מעגסט געניסען איהר ליעבע; אבער דו טארסט צוליעב איהר ניט פערגעסען אָן דעם ארימאן׳ס ווייב, וועלכע טרינקט גיפט און עסט איהר אייגענע

ווען א שמחה. פלוצלונג איז פאר מיר ערשינען א בילד־שעהנע געשטאלט, עהנליך צו דעם פריהייטס־גייסט, וועלכער האט זיך צו מיר אין שפעטערע יאהרען מעהר ווי איינמאל בעוויזען. ער האט אויסגעזעהען אונשולדיג ווי א קינד, שעהן ווי דער ליעבעס־גאט, קרעפטיג ווי א העלד און קלוג ווי א גרויז־גרויער חכם. ער האט געמעגט זיין אפאללא נאך די רונדקייט פון זיין קאפ און א מלאך נאך די שעהנהייט פון זיינע צוויי פליגלען. ווער ער איז געווען ווייס איך נים. ער האט געטראגען אין זיין רעכטע האנד א בלאנקען שווערד און אין זיין לינקע א פורפורנעם בינטעלע.

ניט רייהענדיג א ווארט, האט ער אויפגעשניטען די לינקע זייט ביי מיר מיט'ן שווערד און האט געעפענט מיין הארץ. דאן האט ער פון בינטעלע ארויסגענומען עטליכע וואונדערבארע קערנער און האט זיי אריינגעשאטען אין הארצען ביי מיר, פריהער אבער האט ער אויפ'ן שפיץ שווערד עטוואס פון דארטען ארויסגעצויגען.

מיר האט געשווינדעלט פאר אימה, אבער איך האב געשוויגען, שמערצען האב איך ניט געפיהלט. ער האט דאן אוועקגעלעגט דעם שווערד און דעם בינטעל און צוזייפציהענדיג דעם שניט, האט ער דארויף ארויפגעגאסען א מין באלזאם, און דורך מיין גאנצען קערפער איז דורכגעגאנגען א געפיהל פון ליעבליכקייט און פון פערג־ניגען.

מיט א שמייכעל אויף זיינע שעהנע רויטע ליפען האט ער זיך אבגערופען און האט געזאגט: „דאס וואס איך צושנייד, מאך איך ווידער גאנץ, און דאס, וואס איך פערוואונד, קען איך צוריק פערהיילען, איך קום מיט דיר מאכען א'ן אייביגען בונד און וויל מיט דיר שליסען א'ן אבמאה, וועלכער זאל דויערן ביז דיין לעצ־טען טאג אויף דער ערד. אבער צוערסט גיב אכט אויף מיינע ווער־טער און פערנעהם מיינע רייד.

„ביי דיר אין הארצען האט געבליהט א העסליכער געוואוקס, און זיינע געלע בלעטער האבען זיך שוין געהאט פערשפרייט אין אללע דריי ווינקעלעך. דער געוואוקס הייסט זעלבסט־זוכט, און עגאאיזמוס רופען איהם די מענשענקינדער. איך האב א טהייל פון

איך האָב געפּיתלט ווי ביי מיר איז הארצען האָט ביסלעכווייז גע־
נומען וואַקסען די פּרוכט פון די געטליכע זריעה.
און דאַן האָב איך זיך אויפגעכאַפּט.
דאָס איז געווען אַ חלום, און אַ חלום איז עס געבליעבען אויף
שעהנע עטליכע יאָהר.

.10
מען כראַמשקעט אין דער קאַפּאָטע.

אויב איהר לייענט מיט קאָפּ, געדענקט איהר אודאי (עס זיינען
דאָ אידען וועלכע זאָגען בודאי — מיט אַ ב׳ — אָבער דאָס איז ניט
גראַמאַטיקאַליש אידיעש). אַלזאָ געדענקט איהר, אַז איך בין צו
זעכצעהן יאָהר געוואָרען אַז אַלמן. דאָס איז געווען אין דעם יאָהר
1841. יענעם יאָהר איז אין דער וועלט געווען שטיל. אין בית
המדרש אין מינסק, האָט זיך ניט געהערט פון מלחמות. שלומיאל
דער פּרוש איז געזעסען הוהיג ביי׳ן ספר, ר׳ חנה באַלבירישקער
האָט געלייענט אַ בלאַט גמרא פאַר׳ן עולם, ר׳ אַבעלע סטויבצער
האָט געזאָגט אַ פּרק משניות, ר׳ צמח דער מגיד האָט גע׳דרש׳נט
אין קלויז, און יונה דער וואַסער־טרעגער האָט געזאָגט תהלים;
אָבער דער רוס מיט׳ן טערק האָבען זיך גוּאַד דעם יאָהר ניט גע־
שלאָגען און ניקאָלאיי האָט ניט געמאַכט קיין נייע גזירות.
אין דער פריה האָבען זיך ווי געוועהנליך די אָקסען מיט די
קיה, מיט אַלע אַנדערע בהמות און חיות געזונגען שירה, און די
פויגעלעך האָבען אונטערגעפּיפּצעט, און די בוימער האָבען געשאַ־
קעלט מיט די קעפּ, און די שרצים האָבען צוגעבאַמקעט — יעדערער
מיט אַ בעזונדערן פּסוק, וואָס דאָס בעווייזט, אַז די חיות און די
בהמות און די פויגלעך זיינען מעהר בעהאַוועגט אין תנ״ך, ווי אַ
דאַנציגער רב אָדער אַ בערלינער שמש.
דאָס בעווייזט איבריגענס אויך וואָס פאַר עמי־האַרצים די
חכמי אומות־העולם זיינען. עס איז דאָ אַ טייטש בעהם, וועלכער
האָט אָנגעשריבען אַ גאַנג ספרים. עפּעס גאָר אין די צעהנדליגע
אריין, רק וועגען חיות און בהמות, און דער נפש האָט קיין שום

הארץ, וועלכע ליעבט אהן לעבען און לעבט אהן ליעבע. שווער דארויף א'ן אייביגע שבועה."

און איך האב געשווארען.

„דו וועסט האבען א קינד און דאס וועט זיין די פרוכט פון דיין ליעבע, דיין טרויסט אויף דער עלטער. דו טארסט אבער ניט פערגעסען צוליעב דיין קינד אז די מיליאנען קינדער, וועלכע גע־הען אונטער איידער זיי בליהען אויף, וועלכע ראנגלען זיך מיט'ן טויט אין דער קינדהייט און מיט'ן לעבען ווען זיי ווערען גרעסער. שווער דארויף אן אייביגע שבועה!"

און איך האב געשווארען.

„דו וועסט ערקוויקען דיין גייסט מיט די ווערקע פון פיעלע גרויסע קעפ און קונסטמאכען וועלען ערפרייען דיינע אויגען, דו טארסט אבער ניט פערגעסען צוליעב די קונסט און די ליטעראטור דעם מענשליכען שמערץ און די געצוואונגענע אונוויסענהייט פון דיינע ברידער. שווער דארויף א'ן אייביגע שבועה!"

און איך האב געשווארען.

„דו וועסט זעהן דיין פאלק איז לידען און דיינע שטאמעס־גענאסען אין נויט און פערפאלגונג. דו וועסט פיהלען זייער שמערץ, אבער דו טארסט ניט צוליעב זיי פערגעסען אן די נויט און די ליי־דען פון די איבעריגע מענשהייט; דו טארסט ניט ווערען א נא־ציאנאל־עגאאיסט. שווער דארויף א'ן אייביגע שבועה!"

און איך האב געשווארען.

„דו וועסט פרעדיגען און דו וועסט נים פערשטאנען ווערען; דו וועסט געהאסט און בעשימפפט ווערען פון דיינע תלמידים, פון דיינע קינדער, דו טארסט אבער צוליעב דעם ניט אבווענדען פון זיי דיין הארץ און דו טארסט ניט פערצווייפלען אין דיין ארבייט. לאז דיין געקרענקטער „איך" דיר נים שטערען אין דיין ליעבע צום פאלק. שווער דארויף אן אייביגע שבועה!"

און איך האב געשווארען.

ער האט מעהר ניט גערעט און איז פערשוואונדען געווארען.

ליכט געקומען צום בעשלום, אז אינעווייניג מוז זיין בעהאלטען אנטוועדער א מענש אדער אנאנדער בעשעפעניס.

איצט אין מיינע עלטערע יאהרען איז מיר א שמיקעל וואונדער, פאר וואס איך האב זיך ניט געקענט פארשטעלען דאמאלס, אז קליידער זאלען קענען קאייען, — דאמאלס ווען איך האב געגלויבט באמונה שלימה, אז די קליידער זיינען פארציימען געוואקסען ביי אונזערע אבות אביתינו אויף די קערפערס אין מדבר פערציג יאהר נאך אנאנד, אין איבערהויפט ווייל איך האב שוין דאמאלס געדארפט וויסען, אז צווישען קאייען און וואקסען איז דא א גרויסע שייכות און... נאר לאז זיין, הגם מיר ווילט זיך אויספיהרען, אז ווען ארעמע קינדער וואלטען מעהר און בעסער קאייען, וואלטען זיי מעהר און בעסער וואקסען... אבער דאס איז ניט וויכטיג און איך וועל דאס אויספיהרען אנאנדערס מאל.

בקיצור הדבר, איך האב ביי זיך בעשלאסען (אין מינסק זאגט מען: גומר געווען, אבער איך האב האלט אריינצומישען א טייטשישען ווארט בכדי, אז מען זאל פאר מיר אביסעלע מעהר בושה האבען. אלזא) איך האב ביי זיך בעשלאסען... דערווייל האב איך פערלארען וואו איך האלט... איך האב בעשלאסען... בעשלאסען.... ווייסט איהר וואס? לאז זיין בעשלאסען אנצוהויבען א נייעם קאפיטעל.

.11

ר׳ טרייטעל־פאר־זיך.

צוגעהענדיג נעהנטער, האב איך געזעהן, אז דער וואס עסט אין דעם גרויסען געצעלט אונטער׳ן דעכעל, וואס האט אויסגעזעהן ווי א קאפאטע מיט א שטריימעל, איז געווען דער וועלט־בעריהמטער (יערענפאלס דער מינסק־בעריהמטער) ר׳ טרייטעל־פאר־זיך.

דאס איז געווען א מאן אין גראף קליין מיכעל׳ס עלטער און אויף איהם האט מען געזאגט, אז ער האט אבגעלעבט זיינע יאהרען אין אדער ארום דעם בית־המדרש. ער האט געהאט א גרויסען

ידיעה ניט דערפון, אז דער פראָש (צפרדע — פרעה'ס צווייטע מכה) זינגט אלע אין דער פריה שירה! און אזא פערקרי־מענעם כאַפּט זיך שרייבען נאטור־געשיכטע... איך, ניט זייענדיג קיין גרויסער זאָאָלאָג (אזוי רופען זיך, ביי זיי ביניהם, די ברואים, וועלכע ווייסען ניט פון שירה), קען מיר לייכט פאָרשטעלען ווי א פראָש, למשל, דערלאַנגט זיך א לעבעדיגע פאַרשקע אין זומפּ, בלאָזט זיך גוט אָן און זינגט:

קוואַ־קוואַ־קוואַ! קוואַ־קוואַ־קוואַ־קוואַ־
אדון עולם
קוואַ־קוואַ־קוואַ! קוואַ־קוואַ־קוואַ־
אשר מלך
קוואַ־קוואַ־קוואַ! קוואַ־קוואַ־קוואַ־
בטרם כל
קוואַ־קוואַ־קוואַ! קוואַ־קוואַ־קוואַ־
יציר נברא.

זינגענדיג מיט א שעהנעם ניגון, אבער אָהן נאָמען, ווי קליינשטעטעלדיגע חזנים — ניט צוגלייכענדיג.

נחזור לענייננו. יענעם יאָהר איז, ווי געזאָגט, געוועזען זעהר שטיל אין דער וועלט און שבת נאָכ'ן דאַווענען איז זיך דער עולם פאַנאנדער געגאַנגען אָהן פּאָליטיק יעדער צו זיין טשאָלענט, צום קוגעל מיט די זמירות.

איין שבת, שבת נאָך שבועות, געדיינק איך, בין איך געבליע־בען דער לעצטער אין בית־המדרש און שטעהענדיג ביי'ן אלמער האָב איך זיך פערטראַכט. מיט אמאָל האָט זיך מיר אבגעדוכט, אז ווער עס איז כראָמשקעט עפּעס־וואָס מיט גרויס אפּעטיט. איך האָב זיך ארומגעקוקט און האָב דערזעהען א גרויסע, ברייטע, אי־בערנאַטירליכע קאַפּאָטע און איבער איהר א געוואַלדיגע שטריי־מעל.

פערשטעהענדיג, אז א קאַפּאָטע מיט א שטריימעל, ווי גרויס זיי זאָלען ניט זיין, קענען בשום אופן ניט כראָמשקענען, בין איך

ער האָט זיך אָבגערופען און האָט געזאָגט, עפּעס אַזוי ווי אויסשפּייענדיג די ווערטער:

„מאַך שבת פאַר זיך, יוא! לעב פאַר־זיך, עס פאַר־זיך, טו אַלץ פאַר־זיך. . . . יוא! וואוין אין ׳תמדרש, דאַווען פאַר־זיך . . . . תפילה בצבור! א ניכפּע אויפ׳ן צבור! א בהלה אויפ׳ן צבור! צבור? נימאַ קיין צבור! מענשען פיינט איינער צווייטען. יעדער פאַר־זיך ווי איך.

„קומען צונויף צו זיין צוטהיילט, דאַווענען בצבור צו בעטען פאַר־זיך. קיינעם האַרט ניט פאַר צווייטען. וואָלטען קענען וואָלטען אומברייננגען חיים ברוך׳ען, ברוך חיים׳ען.

יוא! פאַר־זיך אַלע, אַלע! שיכעל־קרעמער — לאָז קענען — וואָלט מאַכען אַלעמען געהן אויף הייסע קוילען אבי ער לייזען פאַר שיך. . . . דראַפּקרעמער — לאָז קענען — וואָלט ציג־דען בגדים אויף לייבער, אבי ער פערדיען, מענשען דאַרפען נייע . . . . רופא — לאָז קענען — וואָלט אַלעמען קאַרמען מיט סם, אבי ער נעהם געלד היילענדיג.... תבואה־סוחר — לאָז קע־נען — וואָלט מאַכען האַלבע וועלט שטאַרבען . . . . הונגער; אבי קאָרן טייער, ער פאַרדיען . . . . מגיד — לאָז קענען — מאַך מחלוקות, אבי ער קענען שטראָפען עולם און זיין רודף שלום.... רב פיינט מגיד — לאָז קענען — וואַרף איהם אונטער שיקסה, אבי ווייזען, ער, רב, אמת׳ער ירא־שמים, מגיד טרפה . . . . האַלצ־הענדלער — לאָז קענען — מאַכען קעלטען, פרעסט גאַנץ יאָהר, אבי ער לעבען . . . . דער, בויט הייזער — לאָז קענען — צינט אונטער שטאָדט, ברען ווער וויל, אבי ער פערדיען געלד . . . .

„אַזוי אַלע, אַלע... רופען זיך צבור! א מגפה אויף צבור, א בהלה אויף צבור! עד־מיר צבור! א בינטעל קינעלעך איינע צינדען אונטער אַנדערע — צבור! חיות פרעסען בהמות — צבור! א פולק פליי אונטער איין העמד — צבור! א צעהנדליג מכות אין איין גוף — צבור! בלאַטיגע ריטער מיט א שטעקען אין מיטען פערבונדען מיט שטריק—צבור! פרעג קברות־מאַן וואָס וויל ער? אַלע שטאַרבען — ער לעבען. פרעג איסבאַרשציק וואָס וויל ער?

שטערן פון וואנען מען האט דאס געוואוסט בעגרייף איך ניט, ווייל ר' טרייטעל האט קיינמאל ניט אויסגעטאָהן די שטריימעל זיינע — און קליינע אויגען; זיין טאז איז געווען גרעסער ווי א געוועהנליכע אוגערקע און קלענער ווי א ניטרדערוואקסענער ארבוז; זיין מויל, בעהאלטען אין א וואלד האאר ארום און ארום, האט געמעגט זיין גרויס, אבער אויף קלאהר קען איך ניט זאגען. אזוי פיעל וויים איך נור, אז עס איז ניט געווען פון יענע זאָרט גרויסע מיילער, מיט וועלכע די מינסקער קרעמערקעס זיינען געבענשט און זייערע קונים פערשאלטען. דער בארד זיינער איז געווען לאנג און קאל־טעוואטע, ווי יעדער באָרד, וועלכען א קאם האט ניט בעריהרט פון ערב יום־כפור צו ערב יום־כפור און אפשר דאן אויך ניט. אלע איבריגע חלקים פון זיין הייליגען גוף האט פערדעקט די גרויסע קאפאטע. — א בגד אין וועלכען עס האבען געקענט אריינגעהן דריי ר' טרייטעלס מיט א צעהן יאהריגען מענדעלע, — א בגד, וועלכער האט געמעגט זיין א ירושה פון עוג מלך הבשן אין זיינע יונגע יאה־רען.

— גוט־שבת, ר' טרייטעל! האב איך צו איהם געזאגט.
ער האט ניט געענטפערט און האט אוועק געבראמשקעט אויף וואס די וועלט שטעהט. איך האב דאס ניט גענומען פאר־איבעל און ווייטער גערעדט.

— איהר מאכט, משמעות, פארזיך שבת, ר' טרייטעל — האב איך צו איהם געזאגט.

„בראָם בראָם" — האט ער געמאכט, ארויסקנייפענדיג א שטיק ווייכע פון א דריי פונטיגען לעבעל ברויט, דאס אריינ־שטאפענדיג אין זיין אריכטען מויל אהן ציינער, און עס אונטער־שטופענדיג מיט זיין גראבען פינגער, וועלכער איז געווען שווארץ ניט אזוי פיעל פון אנגעוואקסענע בלאָטע וויא פון שמעק־טאבאק. איך האב פערשטאנען, אז דא מוז מען ווארטען ביז ער וועט קאנטשענען די סעודה און איך האב געווארט. איך האב זיך אויף דערוואַרט.

אלע קינדער אין פּולק, אבי ער שטאָפּט זיך מיט נאָלד. פרעג חיים קצין וואָס וויל ער ? אלע מיידלעך שעהנע ארעם, אבי ער קר עג שעהן דיענסטמיידעל. פרעג יעדען איינציגען, פרעג זיי... וועלען זאָגען. זאָגען ? נייז, אבער די פערשטעהן . . . יעדער פאַר־זיך, יעדער פיינט צווייטען. צבור ? א מהומה אויף צבור !"

— „פון דעסטוועגען, ר' טרייטעל, לעבט איהר דאָך פון'ם צבור, איהר וואָלט נישט . . . ."

„שווייג שוטה ! גאוה גיט — איך נעהם — שילט נעהמענדיג. דאנק זיי נים. פיינט ! לעב פון צבור ? צבור לעב פון מיין פלעמעננניק — האָלצהאַקער — עסט זיין פליייש ; צבור לעב פון זיין טאָכטער, דיענסט אָרעמע, אבגעשליסענע. צבור לעב פון מיין גאַנצע משפחה, צבור — א פגירה אויף צבור ! לעבט פון אָרעמע בעל מלאכות, לעבט פון מיר אויך. איינציגער, וואָס מתפלל פאַר זיי א מאָל מיט ריין הארץ . . . וואָס ווילסטו ? די איצט געה אין קאָליישע . . . א כלב וויא אלע, דבר־אחר, יוקס ! פיינט איך אלעמען . . . איך, טרייטעל, לעב פאַר־זיך !"

ער האָט משמעות ניט געהאלטען שטארק פון מוקצה, ווארום ער האָט געכאַפּט זיין שטעקען און האָט מיר געוואלט דערלאנגען א קלאַפּ. איך האָב זיך אבגעטראָגען.

פון יענעם טאָג אָן האָב איך אָפט איבערגעטראכט וועגען עם וואָס דער האלב־ווילדער ר' טרייטעל האָט מיט האלבע ווער־טער מיר געזאָגט.

איז ער ניט אפשר טאַקי גערעכט ?

12

איך בלייב אין מיטען דערינגנען.

וועל ענדיגען נאָך מיין טויט. האָב לאַנגע, פילע יאָהרען צו בעשרייבען און וועל עס טאָן אליין.

אם אין אני לי מי לי ?

tx 125